

เรียนรู้เพื่อรับใช้สังคม

สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุน

ของเครือข่ายทางสังคม

SINGLE PARENTS' WAY OF LIVES AND THEIR SOCIAL
NETWORK SUPPORT

มนทชา ภิญโญชานนทร์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารสวัสดิการสังคม)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

พ.ศ. 2561

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม
SINGLE PARENTS' WAY OF LIVES AND THEIR SOCIAL NETWORK SUPPORT

มนตรีศึกษา วิทยาลัยนานาชาติ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ ตรวจสอบและอนุมัติให้
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารสวัสดิการสังคม)
เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2561

รองศาสตราจารย์อภิญญา เวชชัย
ประธานกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

อาจารย์ ดร.ทิพาภรณ์ โพธิ์ถวิล
อาจารย์ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.ชัตติยา กรรณสูต
กรรมการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร
กรรมการ

อาจารย์ ดร.ทิพาภรณ์ โพธิ์ถวิล
กรรมการ

อาจารย์ ดร.ทิพาภรณ์ โพธิ์ถวิล
ประธานหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต
(การบริหารสวัสดิการสังคม)

รองศาสตราจารย์อัสยา จันทร์วิธานุชิต
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

อาจารย์นวลใย วัฒนกุล
คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม

สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม

มณฑา ภิญโญชานนพนธ์ 566120

สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต (การบริหารสวัสดิการสังคม)

คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์: ทิพาภรณ์ โพธิ์ถวิล, Ph.D.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว 2) ศึกษาการสนับสนุนทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และ 3) ศึกษาแนวทางการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมและการพัฒนานโยบายสวัสดิการสังคมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) แบบการศึกษาเฉพาะกรณีศึกษา (Case study) เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว จำนวน 9 กรณีศึกษา และบุคลากร หรือ ผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับงานด้านครอบครัวในระดับนโยบายและปฏิบัติการ จำนวน 3 กรณีศึกษา ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Analytic Induction) ในลักษณะการตีความ

ผลการศึกษาพบว่า

1. สภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพการดำเนินชีวิตทั้งในด้านที่อยู่อาศัย ด้านเศรษฐกิจ ด้านสุขภาพ ด้านสังคม ด้านการทำหน้าที่พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว ส่วนใหญ่ต้องเผชิญปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม ความยากลำบากในการทำบทบาทหน้าที่ของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว จะแก้ปัญหาโดยการเพิ่มรายได้และลดค่าใช้จ่าย ทำใจยอมรับกับปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วตั้งใจทำหน้าที่ดูแลลูกให้ได้รับความรักและความอบอุ่นมากที่สุด ส่วนสัมพันธ์ภายในครอบครัว ส่วนใหญ่มีสัมพันธ์ภาพที่ดี มีความรักความเข้าใจระหว่างพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวกับบุตร และสัมพันธ์ภาพระหว่างครอบครัวกับเครือญาติ ได้รับการช่วยเหลือให้กำลังใจจากเครือญาติและบุคคลรอบข้างเป็นอย่างดี

2. การสนับสนุนทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว มี 2 ลักษณะ คือ 1) เครือข่ายทางสังคมที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ ครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนใกล้ชิด โดยได้รับการสนับสนุนปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิต การให้กำลังใจ ให้คำแนะนำและคำปรึกษา 2) เครือข่ายที่เป็นทางการ ประกอบด้วยหน่วยงานภาครัฐที่ดำเนินงานด้านที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวไม่ได้มีบทบาทโดยตรงในการให้ความช่วยเหลือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว แต่จะให้การสนับสนุนส่งเสริม ประสานงานกำกับดูแล ติดตามการดำเนินงานให้เป็นไปตามนโยบายด้านครอบครัว ผ่านหน่วยงานเอกชนที่ดำเนินงานด้านที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว ในรูปแบบของมูลนิธิครอบครัว สถาบันการศึกษา ศาสนา โดยการจัดกิจกรรมอันเป็นการส่งเสริมช่วยเหลือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

3. ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมและการพัฒนานโยบายสวัสดิการสังคมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว 1) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ควรจัดให้มีการจัดทำระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถใช้ข้อมูลสำหรับการกำหนดนโยบาย วางแผน ดำเนินงาน ให้ความช่วยเหลือได้อย่างถูกต้อง 2) ควรจัดตั้งองค์กรหน่วยงาน หรือเครือข่าย ที่สามารถดูแลรับผิดชอบ ให้ความช่วยเหลืออย่างเป็นรูปธรรมแก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวโดยตรง เช่น การให้คำปรึกษา การหาแหล่งเงินทุนกู้ยืมเพื่อประกอบอาชีพ ส่งเสริมการพัฒนาวิชาชีพ ให้สวัสดิการทุนการศึกษาสำหรับบุตร เป็นต้น

คำสำคัญ: ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว การสนับสนุนทางสังคม เครือข่ายทางสังคม

SINGLE PARENTS' WAY OF LIVES AND THEIR SOCIAL NETWORK SUPPORT

MONTACHA PINYOCHANONT 566120

MASTER OF SOCIAL WORK (SOCIAL WELFARE ADMINISTRATION)

THESIS ADVISORY COMMITTEE: THIPAPORN PROTAWIN, Ph.D.

ABSTRACT

The objectives of this research were. 1) To study living situations after the occurrence of the single-parent families. 2) To assess the support of the society at large and the social networks to the single-parent families. 3) To investigate the common practice of support from the social network agents in order to develop the social welfare policy for the single-parent families' quality of life improvement. The study undertook the method of qualitative research by using case study. The data were collected from 9 cases of the single-parent families plus 3 cases of the governmental and non-governmental social workers at both policy making and the implementation level. The interpretation of data were analyzed by using the analytic induction method.

The results were

1. Most of the single-parent families had well-adaptive capacity to this new status in the aspects of socio-economic, health issues, accommodations and the role of good parenting. Nevertheless, this kind of adaptation came with a certain degree of difficulties. The common solutions included that they would try to cut expenses and raise their income. The best thing they could do was to accept what happened and moved on to do their best to raise their kids with good supports from their relatives and surrounded society. The relationship within the single-parent family was quite intact.

2. There were two kinds of support from the society at large and the social networks. Firstly, The unofficial one, included close friends, family and relatives. They provided basic daily needs and mental supports. Secondly, the official one which was the government agency who had the duty involved in the general family matters. They implemented the policy by working to promote the non-government agency in the forms of charity organization, religious institutions and other social networks to directly assist the single-parent families.

3. The suggestions for support guidelines of the social network and the development of the social welfare policy to improve the quality of life in the single-parent families. 1) The Ministry of Social Development and Human Security should collect data and create the database system of the single-parent families for the purpose of issuing precise, up to date and concrete policies to properly implement. 2) Set up the directly responsible agency and/or network to work and practically assist the single-parent families, for example, counseling and consultation, finding loan sources for career startups and scholarships for the children of the single-parent families etc.

Keywords: Single parent family, Social support, Social network

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้โดยความกรุณาอย่างสูงจาก อาจารย์ ดร.ทิพาภรณ์ โพธิ์ถวิล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำปรึกษาและแนะนำตลอดจนปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่ง ผู้วิจัยตระหนักถึงความตั้งใจจริงและความทุ่มเทของอาจารย์ และขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่าน คุณพ่อ คุณแม่เลี้ยงเดี่ยว ที่กรุณาเสียสละเวลาและให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ในการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ตลอดจนบุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับงานด้านครอบครัวในระดับนโยบายและปฏิบัติการทุกท่านที่ให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการทำวิทยานิพนธ์ จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

อนึ่ง ผู้วิจัยหวังว่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะมีประโยชน์อยู่ไม่น้อย จึงขอมอบส่วนดีทั้งหมดนี้ให้แก่เหล่าคณาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาจนทำให้งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นประโยชน์ต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง และขอมอบความกตัญญูกตเวทิตาคุณ แต่บิดา มารดา และผู้มีพระคุณทุกท่าน สำหรับข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นนั้น ผู้วิจัยขอน้อมรับผิดเพียงผู้เดียว และยินดีที่จะรับฟังคำแนะนำจากทุกท่านที่ได้เข้ามาศึกษาเพื่อเป็นประโยชน์ในการพัฒนางานวิจัยต่อไป

มนทนา ภิญโญชานนทน์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญแผนภูมิ	ช
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย	4
1.3 ขอบเขตการวิจัย	4
1.4 คำนิยามศัพท์	5
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับครอบครัวและครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว	6
2.2 แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคมและเครือข่ายทางสังคม	45
2.3 แนวคิด เกี่ยวกับการให้บริการทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว	54
2.4 นโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564	61
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	73
2.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย	80
บทที่ 3 ระเบียบวิธีการวิจัย	
3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	81
3.2 เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูล	82
3.3 การทดสอบเครื่องมือ	83
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล	83
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล	84
3.6 ข้อจำกัดในการวิจัย	84
บทที่ 4 ผลการวิจัย	
4.1 กลุ่มครอบครัวพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว	85

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.2 บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง กับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในระดับนโยบายและปฏิบัติการ	111
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
5.1 สรุปผลการศึกษา	126
5.2 อภิปรายผล	129
5.3 ข้อเสนอแนะ	133
บรรณานุกรม	135
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก เอกสารรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย	143
ภาคผนวก ข แบบสอบถาม	144
ประวัติผู้เขียน	152

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง	106
2	สรุปผลการศึกษา สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุน ของเครือข่ายทางสังคม	107
3	ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้อง	122
4	สรุปผลการศึกษา การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม	123

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
1	โครงสร้างครัวเรือนไทย	15
2	ลักษณะการอยู่อาศัยของครอบครัวเดี่ยว	16
3	ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งนำเข้า กระบวนการ และสิ่งนำออกของระบบครอบครัว	20
4	กรอบแนวคิดในการวิจัย	80

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ครอบครัวเป็นสถาบันหลักและเป็นพื้นฐานแรกในการพัฒนาคุณภาพคนถือได้ว่าเป็นหน่วยย่อยที่เล็กที่สุดของสังคมแต่มีความสำคัญที่สุด เนื่องจากครอบครัวเป็นเป้าหมายของคุณค่าชีวิตและบ่มเพาะคุณลักษณะที่งดงามของความเป็นมนุษย์ให้กับสังคม แต่ละครอบครัวจะมีเอกลักษณ์ที่เป็นของตนเองและไม่เหมือนครอบครัวอื่น ทั้งลักษณะทางพันธุกรรม ความเชื่อส่วนตัว วัฒนธรรมประเพณี กฎระเบียบ และประสบการณ์ที่สมาชิกแต่ละคนสั่งสมมา ความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ บ่งบอกถึงความเข้มแข็งของกลไกภายในครอบครัวนั้น ๆ ครอบครัวที่เข้มแข็งจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและหล่อหลอมให้สมาชิกในครอบครัวมีความแข็งแกร่งทั้งทางกาย จิตใจ และผลานเป็นหนึ่งเดียวกัน จะส่งผลให้การพัฒนาประเทศมีความมั่นคงและยั่งยืนในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากซึ่งเป็นไปตามกระแสสังคมโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไม่หยุดยั้ง ทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ครอบครัวซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมก็มี การเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคมของประเทศและของโลก ประเด็นที่สำคัญ คือ ครอบครัวไทยเปลี่ยนไปจากเดิมทั้งในด้านโครงสร้างของครอบครัว และสัมพันธภาพในครอบครัว ในมุมมองของโครงสร้างของครอบครัวมีการตั้งข้อสังเกตถึงการเปลี่ยนแปลงด้านขนาดของครอบครัว รูปแบบของครอบครัว การตัดสินใจสร้างครอบครัว ส่วนการเปลี่ยนแปลงด้านสัมพันธภาพภายในครอบครัวก็มีการสะท้อนออกมาให้เห็นในรูปแบบของความเปราะบางของครอบครัว ได้แก่ การหย่าร้าง หรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดกับครอบครัว เช่น ความรุนแรงในครอบครัว การทอดทิ้งบุตร/ผู้สูงอายุ หรือปัญหาพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัว เป็นต้น (ศุภชัย ปิติกุลตั้ง. 2556 : ออนไลน์) ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวมีหลายมิติ มีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ทั้งครอบครัวที่สมบูรณ์และครอบครัวซึ่งมีลักษณะพิเศษ

โลกปัจจุบันกำลังจับตามองสถานการณ์ของครอบครัวแม่หรือพ่อคนเดียว (Single parent family) ซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของครอบครัว จากครอบครัวที่ประกอบด้วย พ่อแม่และลูกมาสู่ครอบครัวที่ไม่มีพ่อและแม่ครบถ้วน สาเหตุที่ทำให้เกิดครอบครัวแม่หรือพ่อคนเดียวนั้น ส่วนใหญ่เกิดจากการหย่าร้างหรือแยกทางกันของคู่สามีภรรยาที่มีลูกอยู่ในวัยเด็ก สถิติการหย่าร้างของครอบครัวไทยยุคใหม่ค่อนข้างเปราะบางและมีความน่าเป็นห่วง ปัญหาการหย่าร้างมีแนวโน้มสูงมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ระบุว่า ในปี 2557 มีคู่สมรสที่จดทะเบียนหย่าจำนวน 109,810 คู่ ปี 2558 จำนวน 117,880 คู่ และ ปี 2559 จำนวน 118,539 คู่ (กรมการปกครอง. 2559) จากการหย่าร้างที่เกิดขึ้นในครอบครัว โดยเฉพาะครอบครัวที่มีลูก ส่งผลให้ผู้ที่เป็นพ่อหรือแม่

ต้องรับภาระเลี้ยงดูลูกคนเดียว ซึ่งเรียกว่า “ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว” และครอบครัวเหล่านี้ต้องการการดูแลเอาใจใส่จากสังคมเป็นพิเศษ พ่อ/แม่ที่ต้องเลี้ยงดูลูกคนเดียวเป็นสภาพครอบครัวอีกรูปแบบหนึ่งที่มีจำนวนมากขึ้นในสังคม จากรายงานสถานการณ์ประชากรไทย ปี 2558 โดยการสำรวจของยูเอ็นเอฟพีเอ พบว่า ครอบครัวพ่อกับแม่เลี้ยงเดี่ยวเพิ่มจำนวนจาก 9.7 แสนครอบครัว เป็น 1.37 ล้านครอบครัว ซึ่ง 80% จากจำนวนทั้งหมดที่เป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว (โยริโกะ ยาซูกาวา, 2558 : ออนไลน์) และจากผลการวิจัยเกี่ยวกับครอบครัวในช่วง 20 ปี ที่ผ่านมาของประเทศไทย ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีแนวโน้มสูงขึ้น และเป็นไปในทางเดียวกันกับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ภาวะการเกิดครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอาจเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยากในบางช่วงของชีวิตครอบครัว สภาพปัญหาที่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเผชิญมีความซับซ้อน โดยเฉพาะเมื่อมีปัจจัยอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่น ความยากจน ความเครียดในการเลี้ยงดูบุตร ที่อยู่อาศัย สุขภาพ ทัศนคติที่เป็นอคติของสังคม และพบว่า สาเหตุของการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ได้แก่ การหย่าร้าง คู่สมรสตายจาก คู่สมรสทอดทิ้ง และสาเหตุอื่น ๆ ได้แก่ หนีจากคู่สมรส คู่สมรสสูญหาย การรับเด็กอื่นมาเลี้ยงเป็นลูก การตั้งครรรภ์โดยไม่ได้ตั้งใจ แม่เป็นภรรยาอายุน้อย เป็นต้น การจัดสวัสดิการสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว จึงเป็นการปรับตัวของรัฐในการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่เกิดขึ้น และสร้างสังคมที่มีความมั่นคงในอนาคต (กมลพรรณ พันพิ่ง และสุรีย์พร พันพิ่ง, 2552 : 141)

จากการศึกษาที่ผ่านมา การเป็นครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวได้รับผลกระทบ 2 ประการประการแรก คือ ผลกระทบที่เกิดกับพ่อหรือแม่ ได้แก่ ปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคม เมื่อครอบครัวมีผู้หาเลี้ยงครอบครัวหลักเพียงคนเดียว ปัญหาที่ตามมา คือ ความยากจนของครอบครัว มีผลกระทบต่อโอกาสในการศึกษาของบุตรและปัญหาจะทวีความรุนแรงขึ้นตามจำนวนบุตรที่มี ปัญหาด้านวัฒนธรรม ผู้หญิงต้องเผชิญกับอคติจากคนในสังคมที่มีความเชื่อว่าผู้หญิงหม้าย หรือหย่าร้าง เป็นผู้มียอภิมลทิน ประการที่สอง คือ ผลกระทบที่เกิดกับลูก ได้แก่ ปัญหาด้านพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ สภาพความประพฤติที่ไม่เหมาะสม หรือการกระทำผิดของเด็กที่ต้องเผชิญสถานการณ์ปัญหาครอบครัวแตกแยก ดังผลการศึกษานักเรียนมัธยมปลายของเยาวชนที่กระทำผิดในจังหวัดสมุทรปราการ พบว่า เด็กและเยาวชนที่กระทำผิดมากกว่าครึ่ง ร้อยละ 52 มีพ่อแม่แยกกันอยู่หรือหย่าร้าง และการศึกษาที่พบว่า เด็กที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่พร้อมหน้าจะมีความภาคภูมิใจต่ำกว่าเด็กในครอบครัวที่มีพ่อแม่ เนื่องจากขาดพ่อหรือแม่ทำให้เขาคิดว่าตนไม่เป็นที่ต้องการรู้สึกว่าเขาไม่มีคุณค่า การที่พ่อแม่ไม่ได้อยู่ด้วยกันส่งผลให้ลูกมีทัศนคติต่อครอบครัวในทางลบสูงกว่าเด็กที่พ่อแม่อยู่ด้วยกัน ตลอดจนมองโลกและอนาคตต่ำกว่าเด็กในครอบครัวปกติ การที่เด็กขาดผู้เลี้ยงดูฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดอาจทำให้ขาดความรักความอบอุ่นที่พึงได้รับเช่นเดียวกับเด็กในครอบครัวที่มีพร้อมทั้งพ่อและแม่ รวมทั้งขาดตัวแบบที่จะเรียนรู้บทบาทของการเป็นพ่อหรือแม่ที่เหมาะสมหากเขาต้องเป็นพ่อหรือแม่ต่อไปในอนาคต (กมลชนก ข้าสุวรรณ และบุรเทพ โชครณานุกูล, 2555: 326)

ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต กล่าวว่า ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจในเรื่องของครอบครัวเดี่ยว คือ ผลกระทบของการเป็นครอบครัวแม่หรือพ่อคนเดียว จะมีความแตกต่างกันหรือไม่อย่างไรในสังคม วัฒนธรรมหรือประเทศที่มีความแตกต่างกัน ประเด็นนี้จึงเป็นคำถามวิจัยที่ทำหายอย่างยิ่ง การศึกษา ในสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นประเทศที่มีสัดส่วนของครอบครัวแม่หรือพ่อคนเดียวสูงที่สุดในโลก พบว่า เด็กนักเรียน อายุ 9 ปี ที่กำลังเรียนระดับ 3 หรือ 4 จาก 25 ประเทศ ที่เข้าร่วมโครงการ “The Third International Math and Science” เมื่อทำการเลือกนักเรียนจากประเทศอุตสาหกรรม 10 ประเทศ ที่มีลักษณะของวัฒนธรรมและประเพณีที่คล้ายคลึงกัน (10 ประเทศ ได้แก่ แคนาดา นอร์เวย์ ไอซ์แลนด์ ออสเตรีย นิวซีแลนด์ เนเธอร์แลนด์ ออสเตรีย สกอตแลนด์ อังกฤษ และ ไอร์แลนด์) จากทั้งหมด 25 ประเทศ และนำมาศึกษาเปรียบเทียบกับเด็กของสหรัฐอเมริกาเกี่ยวกับการเรียนวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ ผลการศึกษาเปรียบเทียบครั้งนี้ พบว่า เด็กในครอบครัวแม่หรือพ่อคนเดียวใน 10 ประเทศดังกล่าวได้รับผลกระทบในทางลบของการเรียนทั้ง 2 วิชา น้อยกว่าเด็กในครอบครัวแม่หรือพ่อคนเดียวในสหรัฐอเมริกา ทั้งนี้เพราะว่า ทั้ง 10 ประเทศดังกล่าวให้ความสำคัญอย่างเข้มงวดเกี่ยวกับนโยบายครอบครัวที่สนับสนุนและส่งเสริมด้านสวัสดิการและสิทธิประโยชน์ทางการเงิน ทุนสงเคราะห์เกี่ยวกับเด็ก และการให้แม่สามารถลาหยุดงานได้หลังคลอด โดยได้รับค่าจ้าง เป็นต้น ซึ่งข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การจัดสวัสดิการและให้การสงเคราะห์อย่างจริงจังแก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว มีส่วนช่วยในการแก้ไขปัญหาด้านคุณภาพประชากรได้ (แมค คับบิน อ้างถึงใน ปัทมา ทัพเสรีไพบ. 2534 : 30-32)

สำหรับการจัดสวัสดิการสังคมในประเทศไทย กล่าวได้ว่า ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวยังไม่ได้ถูกจัดให้เป็นกลุ่มเป้าหมายที่รัฐต้องให้ความช่วยเหลือเป็นพิเศษเช่นเดียวกับกลุ่มเด็ก สตรี ผู้สูงอายุ หรือ ผู้พิการ ความช่วยเหลือที่มีอยู่เป็นไปตามลักษณะปัญหาเหมือนกับครอบครัวทั่วไปมากกว่า เช่น เรื่องการรักษาพยาบาล การขอใช้สิทธิเรื่องที่อยู่อาศัย การฝึกอาชีพ เป็นต้น ทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ตรงกับความต้องการ ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวบางส่วนอาจจะแฝงอยู่กับกลุ่มครอบครัวผู้มีรายได้น้อย ที่มารับบริการสวัสดิการของรัฐ บางส่วนไปรับบริการในฐานะผู้ประสบปัญหาความขัดแย้งภายในครอบครัว บางส่วนต้องการปกป้องไม่ให้คนในสังคมรับทราบว่ามีครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวความเป็นตัวตนของกลุ่มเริ่มชัดเจนขึ้นเมื่อมีการรวมตัวเป็นกลุ่มช่วยเหลือกันเองของผู้ที่อยู่ในครอบครัวซึ่งเผชิญกับประสบการณ์ที่คล้ายกัน (กมลพรรณ พันพิง, สายฤดี วรกิจโกคาทร และมาลี จิรวพัฒนานนท์. 2552 : 138) ซึ่งสาเหตุที่กลุ่มครอบครัวเดี่ยวยังไม่ถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มเป้าหมายที่รัฐต้องให้ความช่วยเหลือเนื่องมาจากภาครัฐมักตั้งเกณฑ์การให้ความช่วยเหลือครอบครัว โดยพิจารณาจากรายได้มากกว่า การพิจารณาองค์ประกอบของครอบครัว ดังนั้นรูปแบบการสนับสนุนจึงเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่รัฐได้จัดสวัสดิการพื้นฐานทั่วไปเท่านั้น นอกจากนี้เครือข่ายทางสังคมที่ให้การสนับสนุนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ได้แก่ มูลนิธิเครือข่ายครอบครัวมีบทบาทที่สำคัญ คือ การประสานงาน และสร้างความตระหนักใน

การส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้เกิดขึ้นทั้งในบุคคล ชุมชน สังคม และโดยเฉพาะหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนด้วยการนำเสนอรูปแบบกิจกรรมครอบครัวที่ช่วยส่งเสริมพัฒนาสถาบันครอบครัวไทยให้เข้มแข็งและรวมกลุ่มครอบครัวต่าง ๆ เข้าเป็นเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันและเรียกร้องต่อรองทวงสิทธิ์อันพึงมีของครอบครัว ซึ่งกิจกรรมของมูลนิธิ อาทิ เครือข่ายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว กิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ของครอบครัว จัดทำคู่มือแนะนำกิจกรรมภายในครอบครัวเพื่อให้เกิดการใช้ชีวิตอย่างมีความสุขเป็นต้น มุ่งเน้นไปสู่การเพิ่มความสุขในครอบครัว (จิรนนท์ พิมถาวร. 2557 : 88)

จากสภาพการณ์ที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนั้นทำให้ทราบว่า ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวกำลังเผชิญกับปัญหาในการดำเนินชีวิต ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อโดยตรงในการพัฒนาประเทศ และมีแนวโน้มสูงขึ้น ซึ่งมีความจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลืออย่างยิ่งจากเครือข่ายทางสังคม หรือกำหนดนโยบายการให้ความดูแลสวัสดิการและการสงเคราะห์ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิจัยในหัวข้อเรื่องสภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมซึ่งการศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นการศึกษาเกี่ยวกับสภาพการดำเนินชีวิต การปรับตัวเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว การทำหน้าที่ของพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว สัมพันธภาพในครอบครัว สภาพการเผชิญปัญหา และความต้องการช่วยเหลือของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว รวมทั้งลักษณะการจัดบริการสังคมสำหรับพ่อ/แม่ที่เลี้ยงลูกคนเดียวในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะในการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว
2. เพื่อศึกษาการสนับสนุนทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว
3. เพื่อศึกษาแนวทางการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมและการพัฒนานโยบายสวัสดิการสังคมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

1.3 ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหาเป็นการศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม และแนวทางการพัฒนานโยบายและมาตรการการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว โดยศึกษาข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้า หนังสือ เอกสาร ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา

2. ขอบเขตด้านกลุ่มตัวอย่าง

2.1) ครอบครัว พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว จำนวน 9 กรณีศึกษา ที่เป็นสมาชิกมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวในเขตกรุงเทพมหานคร

2.2) บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับงานด้านครอบครัว ในระดับนโยบายและปฏิบัติการ จำนวน 3 กรณีศึกษา

3. ขอบเขตด้านพื้นที่การศึกษา

ในการวิจัยเรื่องสภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม ได้กำหนดพื้นที่การศึกษา คือ ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานคร

1.4 คำนิยามศัพท์

1. ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หมายถึง ครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่เป็นหัวหน้าครอบครัวเพียงคนเดียว และที่ทำหน้าที่เลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง และเป็นสมาชิกมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวในเขตกรุงเทพมหานคร

2. สภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หมายถึง ความสามารถในการใช้ชีวิตของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ต้องเลี้ยงลูกลำพัง ประกอบด้วย

2.1) ด้านการปรับตัวเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ได้แก่ การปรับตัวด้านที่อยู่อาศัย ด้านเศรษฐกิจ ด้านสุขภาพ ด้านสังคม การทำหน้าที่ในการเลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง สัมพันธภาพภายในครอบครัว และสัมพันธภาพระหว่างครอบครัวกับเครือญาติ

2.2) ปัญหาของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ได้แก่ ปัญหาและความต้องการด้านเศรษฐกิจ ด้านจิตใจ สุขภาพ ด้านสังคม และด้านวัฒนธรรม วิธีการจัดการกับปัญหาและผลลัพธ์

2.3) ความต้องการการสนับสนุนช่วยเหลือของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

3. การสนับสนุนทางสังคม หมายถึง การสนับสนุนทางสังคมที่พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวได้รับจากเครือข่ายทางสังคมต่าง ๆ เพื่อให้ครอบครัวของตนสามารถเผชิญกับปัญหาที่ประสบอยู่ และมีความเข้มแข็ง สามารถฟันฝ่ากับอุปสรรคต่าง ๆ ได้แก่ การให้ความช่วยเหลือด้านข้อมูลข่าวสาร วัตถุประสงค์ หรือการสนับสนุนทางด้านจิตใจ การยอมรับ การเห็นคุณค่า

4. เครือข่ายทางสังคม หมายถึง เครือข่ายทางสังคมที่เป็นไม่เป็นทางการ ได้แก่ ครอบครัว เครือญาติ เพื่อน เป็นต้น เครือข่ายทางสังคมที่เป็นไม่เป็นทางการ ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานด้านครอบครัว

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงสภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว
2. ทำให้ทราบถึงการสนับสนุนทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว
3. ทำให้ทราบถึงแนวทางการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมและการพัฒนานโยบายสวัสดิการสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษา เรื่อง สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎี และผลการศึกษาที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวิจัย ซึ่งเรียงลำดับเนื้อหาดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับครอบครัวและครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว
- 2.2 แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคมและเครือข่ายทางสังคม
- 2.3 แนวคิด เกี่ยวกับการให้บริการทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว
- 2.4 นโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาศาสนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564
- 2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.1 แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับครอบครัวและครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

2.1.1 ความหมายของครอบครัว

หน่วยงานต่าง ๆ และนักวิชาการได้ให้ความหมายและนิยามเกี่ยวกับครอบครัวดังนี้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2525 : 168) ได้ให้ความหมายของครอบครัว หมายถึง ผู้ร่วมครัวเรือน คือ สามี ภรรยา และบุตร

คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (2537 : 2) ได้ให้ความหมายของครอบครัว หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันกันทางอารมณ์และจิตใจ มีการดำเนินชีวิตร่วมกัน รวมทั้งมีความผูกพันกันทางอารมณ์และจิตใจ มีการดำเนินชีวิตร่วมกัน มีการพึ่งพิงกันทางสังคมและเศรษฐกิจ มีความสัมพันธ์กันทางกฎหมายหรือทางสายโลหิต และบางครอบครัวอาจมีลักษณะเป็นช้อยกเว้น บางประการจากที่กล่าวมา

สมาคมคหเศรษฐศาสตร์แห่งประเทศไทย (2542 : 47) ได้ให้ความหมายของครอบครัวในเชิงสหวิทยาการดังนี้

1) ด้านชีววิทยา ครอบครัว หมายถึง กลุ่มคนที่มีความผูกพันทางสายโลหิต เช่น สามี ภรรยา มีบุตรที่เกิดจากอสุจิของบิดาผสมกับไข่สุกของมารดา ฉะนั้น บิดา มารดากับบุตรจึงเกี่ยวพันทางสายโลหิตแล้วแต่โครโมโซมและยีนที่บุตรได้รับมาจากทั้งบิดาและมารดา

2) ด้านเศรษฐศาสตร์ ครอบครัว หมายถึง กลุ่มบุคคลที่ใช้จ่ายเงินจากงบประมาณเดียวกัน แม้จะอาศัยอยู่ต่างสถานที่กัน

3) ด้านสังคมศาสตร์ ครอบครัว หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมเคหะสถานหรือบ้านเดียวกัน มีปฏิสัมพันธ์ สนใจต่อทุกข์ซึ่งกันและกัน มีความผูกพันกัน มีความรักความปรารถนาดีต่อกัน โดยไม่จำเป็นต้องสืบสายโลหิตเดียวกัน

4) ด้านนิติศาสตร์/กฎหมาย ครอบครัว หมายถึง ครอบครัวที่ชายหญิงจดทะเบียนสมรสอย่างถูกต้องตามกฎหมายซึ่งครอบคลุมถึงบุตรและบุตรบุญธรรม กฎหมายยังได้กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของบิดามารดา สามีภรรยาและบุตรที่มีต่อกันและกำหนดสิทธิในการรับมรดกทางกฎหมาย

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2548 : 3) ได้นิยามไว้ว่า ครอบครัว หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันและใช้ชีวิตร่วมกัน ทำหน้าที่เป็นสถาบันหลัก เป็นแกนกลางของสังคมที่เป็นรากฐานที่สำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิต ครอบครัวมีหลายรูปแบบและหลายลักษณะ นอกเหนือจากครอบครัวที่ครบถ้วนทั้งบิดา มารดา และบุตร

ชลสชิงเกอร์ (Schlesinger. 1998 อ้างถึงใน สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. 2550 : 7) ได้นิยามความหมายของครอบครัว หมายถึง การอยู่ร่วมกันของบุคคลตั้งแต่ สองคนขึ้นไป ที่มาอยู่ร่วมกันด้วยความสมัครใจของทั้งสองฝ่าย และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของครอบครัวร่วมกันในเรื่องต่อไปนี้

- 1) การให้ความเอาใจใส่ดูแลทางด้านสรีระร่างกาย (Physical maintenance and care of group member)
- 2) การเพิ่มสมาชิกใหม่โดยการมีบุตรของตนเอง หรือการรับบุตรบุญธรรม
- 3) การให้พัฒนาการที่ดีและเหมาะสมแก่บุตร
- 4) การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่บุตร
- 5) การจัดการด้านการอุปโภคบริโภคและจัดสรรทั้งรายได้ สินค้า และบริการ เพื่อการดำรงของสมาชิกครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูและอุปถัมภ์ ดูแลสมาชิกด้วยความรัก ความผูกพันที่ดีมีความห่วงใยต่อกันและกัน

เซอร์เลย์ ซิมเมอร์แมน (Sherley Zimmerman. 1999 อ้างถึงใน รชต พูลเพิ่ม. 2558 : 16) กล่าวว่า ในอนาคตค่านิยมของการสมรสและครอบครัวอาจมีความหมายที่เปลี่ยนแปลงไป โดยอาจจะพิจารณาจากความใกล้ชิดหรือความสัมพันธ์ที่เป็นที่ยอมรับของสังคม ซึ่งอาจมีรูปแบบแตกต่างออกไปได้ในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ อัลวิน ทอฟเลอร์ ที่กล่าวว่า รูปแบบของครอบครัวจะต้องเปลี่ยนแปลงไปอย่างแน่นอนเพราะระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปและเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงภายในครอบครัวด้วย โดยจะเปลี่ยนจากรูปแบบของครอบครัวในยุคอุตสาหกรรม หรือยุคคลื่นลูกที่สอง ซึ่งแต่เดิมเป็นครอบครัวเดี่ยว คือ มีพ่อแม่และลูกจำนวน 1 – 3 คน เป็นอย่างมาก มีการแต่งงานโดยจดทะเบียนสมรสซึ่งจะทำให้เกิดสิทธิทางกฎหมาย

เช่น สิ้นสมรส มรดก บุตรที่ชอบด้วยกฎหมายและเป็นที่ยอมรับทางสังคมด้วย โครงสร้างครอบครัวดังกล่าวทำให้สมาชิกในครอบครัวมีการแบ่งแยกชีวิตการทำงานอย่างชัดเจน โดยยังคงมีวิถีชีวิตที่หลากหลาย มีคนที่มีอายุอยู่ลำพังคนเดียวแบบปัจเจกบุคคลมากขึ้น จึงทำให้เกิดรูปแบบครอบครัวที่แตกต่างไปจากเดิมมากมาย

จิราพร ชมพิกุล และคณะ (2552 : 8) ได้สรุปความหมายของครอบครัวว่า หมายถึง กลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์ผูกพันกันทางสายโลหิตหรือกฎหมาย โดยสมาชิกแต่ละคนจะมีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบที่แตกต่างกัน เช่น บิดา มารดา สามี ภรรยา บุตร และปู่ย่า ตายาย

วารารณ์ ตรีภูมิตถะ (2545 อ้างถึงใน จิราพร ชมพิกุล และคณะ. 2552 : 7) ได้ให้ความหมายของครอบครัว หมายถึง การอยู่ร่วมกันของบุคคลที่เป็นสมาชิกซึ่งมีความสัมพันธ์กันผูกพันกัน เช่น ความสัมพันธ์ทางสายเลือด หรือการรับเป็นบุตรบุญธรรม สมาชิกที่มีความสัมพันธ์กันจะมีบทบาทและหน้าที่แตกต่างกัน เช่น เป็นบิดา มารดา สามี ภรรยา หรือบุตร ฯลฯ

จากความหมายและคำนิยามตามความเห็นของผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ครอบครัว หมายถึง กลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ร่วมกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มีความผูกพันและความสัมพันธ์กันทางสายโลหิตทางกฎหมาย หรือการดำเนินชีวิตร่วมกัน อาศัยอยู่ร่วมกัน พึ่งพิงกันทางสังคม เศรษฐกิจ โดยสมาชิกแต่ละคนจะทำหน้าที่และบทบาทที่แตกต่างกัน เช่น บิดา มารดา และบุตร

2.1.2 รูปแบบของครอบครัว

ฟรืดแมน (Friedman. 1986 อ้างถึงใน รชต พูลเพิ่ม. 2558 : 17) กล่าวว่า รูปแบบครอบครัวอาจแบ่งได้ดังนี้

1) ครอบครัวคอมมูน (Commune family) เป็นครอบครัวที่อยู่ร่วมกันหลาย ๆ ครอบครัวในครัวเรือนเดียวกัน

2) ครอบครัวที่บิดามารดาไม่ได้จดทะเบียนสมรส (Unmarried parents and child family) อาจอยู่ร่วมกันหรือแยกกันอยู่ แต่ส่วนใหญ่มักพบว่าเป็นครอบครัวที่มีแต่มารดาเลี้ยงดูเด็กโดยลำพัง

3) ครอบครัวที่ชายหญิงอยู่ร่วมกันโดยไม่ได้ตัดสินใจว่าจะครองคู่ต่อไปในอนาคต (Cohabiting couple)

4) ครอบครัวที่มีคู่สมรสเป็นคู่รักร่วมเพศ (Homosexual unions) เป็นบุคคลเพศเดียวกันที่อยู่ร่วมกันฉันท์สามีภรรยา

สถาบันวีเนียร์แห่งครอบครัวสากลที่ประเทศแคนาดา (The Venier Institute of The Family. 2001 อ้างถึงใน สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. 2555 : 3) ได้จัดรูปแบบครอบครัวดังนี้

1) ครอบครัวเดี่ยว (Nucleus families) ประกอบด้วย ชายหญิงอยู่ร่วมกันและอาจมีบุตรของตนเองหรือมีการรับเป็นบุตรบุญธรรม ครอบครัวเดี่ยวลักษณะนี้มีมาแต่โบราณและยังคงเป็นรูปแบบที่พบเห็นได้มากที่สุดในปัจจุบัน

2) ครอบครัวขยาย (Extended families) ประกอบด้วย บิดา มารดา เครือญาติ และอาจหมายรวมถึงบุคคลที่ไม่ใช่เครือญาติแต่มาอยู่ร่วมชายคาเดียวกันเสมือนเครือญาติก็ได้

3) ครอบครัวที่ประกอบด้วย บิดา มารดา ที่ผ่านการหย่าร้างและได้สร้างครอบครัวใหม่ โดยมีบุตรจากครอบครัวเดิมหรือไม่ก็ได้ (Blended/ Recombined/ Reconstitute Families)

4) ครอบครัวที่ไร้บุตร (Childless families)

5) ครอบครัวที่บุตรอยู่ร่วมกับบิดาหรือมารดาเพียงผู้เดียว (Lone-parent families)

6) ครอบครัวที่ชายหญิงอยู่ร่วมกันในรูปแบบที่ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมโดยไม่มีการจดทะเบียนสมรส จึงไม่เป็นที่ยอมรับตามกฎหมาย (Cohabiting couples and common law marriages families)

7) ครอบครัวเพศเดียวกันที่เรียกว่ากลุ่มเกย์และกลุ่มเลสเบียน ซึ่งยังไม่เป็นที่ยอมรับตามกฎหมาย (Gay and lesbian families)

อัลวิน ทอฟเลอร์ (Alvin Toffler. 1996 : 179 - 194 อ้างถึงใน สุกัญญา ติระวนิช. 2539 : 43) กล่าวว่า รูปแบบของครอบครัวในอนาคตจะต้องเปลี่ยนแปลงไปมีความหลากหลายมากขึ้นดังต่อไปนี้

1) ครอบครัวโดยลำพังที่นิยมอยู่คนเดียวโดยสมัครใจ

ในอเมริกามีคน อายุ 13-34 ปี แยกตัวอยู่ลำพังมากขึ้นถึง 3 เท่าตัว จาก 1.5 ล้านคน ในปี 1970 เป็น 4.3 ล้านคน ในปี 1978 คนกลุ่มนี้ไม่ได้มีปัญหาแตกแยกขัดแย้งกับครอบครัว แต่ชอบใช้ชีวิตตามความพอใจของตนเองเป็นหลัก สภาพดังกล่าวทำให้หญิงหรือชายพอใจที่จะอยู่เป็นโสดมากขึ้น

2) ครอบครัวตัวคนเดียวอันเกิดจากความล้มเหลวในชีวิตแต่งงาน

ความล้มเหลวในชีวิตคู่ทำให้คนกลุ่มนี้หันมาพอใจกับวัฒนธรรมคนโสดพวกเขาจะใช้ชีวิตสัมพันธ์กับธุรกิจบริการมากมายที่รองรับ เช่น คลับ บาร์ สถานออกกำลังกาย กลุ่มบริการต่าง ๆ ที่สามารถตอบสนองความพอใจให้กับตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพิงบุคคลใกล้ชิดอย่างที่เคยเป็นมา

3) ครอบครัวที่อยู่ร่วมกันแบบสมัครใจโดยไม่จดทะเบียนสมรส

รูปแบบนี้เป็นที่ยอมรับกันมากขึ้น สถิติคนที่นิยมอยู่ร่วมกันโดยไม่จดทะเบียนสมรสมีมากขึ้น ปัจจุบันขยายวงมาสู่กรณีวัยรุ่น นิสิตนักศึกษาหญิงชายที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นรูปแบบการทดลองอยู่ก่อนแต่ง ซึ่งอาจมีบางคู่ที่มีชีวิตคู่อยู่ร่วมกันในอนาคตแต่ก็อาจจะมีคู่ที่อยู่ก่อนแต่งจำนวนมากที่เลิกกันไปหลังจากจบการศึกษาแล้ว

4) ครอบครัวที่ไม่ยินดีจะมีเด็ก

รูปแบบครอบครัวแบบนี้เกิดจากการที่คนส่วนมากในโลกอุตสาหกรรมมีความคิดว่าการมีบุตรเป็นภาระ คนกลุ่มนี้พอใจจะใช้ชีวิตลำพังกับคู่ของตน พอใจกับชีวิตอิสระ การท่องเที่ยว การบริโภคและใช้จ่ายส่วนตัวโดยไม่มีพันธะให้กังวล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางด้านประชากรศาสตร์ที่กล่าวว่าเป็นภาระ การมีบุตรสักคนทำให้มีค่าใช้จ่ายที่มีราคาสูง แนวคิดดังกล่าวก่อให้เกิดองค์การที่ต่อต้านการเพิ่มประชากร

5) ครอบครัวหย่าร้าง/แยกกันอยู่

อัตราการหย่าร้างแยกกันอยู่ของครอบครัวเพิ่มขึ้นสูงมากในทุกประเทศ โดยส่วนใหญ่ มักเกิดขึ้นในครอบครัวเดี่ยวซึ่งทำให้ลักษณะของครอบครัวกลายเป็นครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่เพียงคนเดียวเป็นผู้นำ เช่น ในอเมริกามีงานวิจัยระบุว่า เด็กอเมริกันทุก 1 ใน 7 คน และเด็กอังกฤษทุก 1 ใน 10 คน ได้รับการเลี้ยงดูโดยพ่อหรือแม่คนเดียว

6) ครอบครัวรวม

เป็นอีกแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในยุคหน้า คือ ครอบครัวที่หย่าร้างแล้วมาแต่งงานใหม่ และใช้ชีวิตร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง ผู้ที่ผ่านการหย่าร้างและมีลูกติดมาก็จะนำเด็กของทั้งสองฝ่ายมาอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหม่ใหญ่กว่าเดิม ซึ่งรูปแบบครอบครัวรวมนี้อาจเป็นรูปแบบครอบครัวหลักในอนาคตเพราะจะนำไปสู่การรวมตัวกันที่มั่นคงทางเศรษฐกิจ

7) ครอบครัวอื่น ๆ

องค์การสหประชาชาติได้จำแนกรูปแบบโครงสร้างสากลของครอบครัวไว้ 3 ลักษณะ (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ. 2537 : 9) ได้แก่

7.1) ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear families) แบ่งเป็นสองรูปแบบ คือ รูปแบบทางชีวภาพ และรูปแบบทางสังคม ครอบครัวเดี่ยวทางชีวภาพ หมายความว่า การที่หญิงชายคู่หนึ่งมีความสัมพันธ์ร่วมกันจนมีบุตร และครอบครัวเดี่ยวทางสังคม หมายความว่า การที่คนสองคนมีความสัมพันธ์ร่วมกัน โดยการสมรสหรืออยู่กินร่วมกันเฉย ๆ ไม่ว่าจะมิบุตรหรือไม่ก็ตาม บางครั้งอาจเรียกว่า ครอบครัวคู่สมรส (Conjugal family) จากลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะพบว่า ครอบครัวตะวันตกสมัยใหม่รวมทั้งครอบครัวไทยในสังคมแบบชุมชนเมืองมักจะเป็นครอบครัวเดี่ยวทางชีวภาพที่มีคนสองรุ่น คือ พ่อ แม่ และลูก อาศัยอยู่ด้วยกัน และถึงแม้ลูก ๆ จะย้ายออกไปสร้างครอบครัวเองภายหลังก็ยังถือว่าเป็นครอบครัวนี้เป็นครอบครัวเดี่ยวทางสังคม

7.2) ครอบครัวขยาย (Extended families) รูปแบบของครอบครัวขยายโดยปกติ คือ ครอบครัวที่มีคนสามรุ่นอาศัยอยู่ร่วมกัน ได้แก่ ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ และลูก สังคมที่มีวัฒนธรรมที่ให้คุณค่าแก่การเคารพและการดูแลผู้สูงอายุ นอกจากนี้ครอบครัวที่มีญาติพี่น้องอื่น ๆ มา

อาศัยอยู่ด้วย เรียกว่า ครอบครัวแบบรวมญาติ (Kinship family) ครอบครัวแบบชนเผ่าดั้งเดิม (Tribal families) หรือครอบครัวที่มีภรรยาหรือสามีร่วมกันหลายคน (Polygamous families) ก็จัดอยู่ในลักษณะของครอบครัวขยายด้วยเช่นกัน

7.3) ครอบครัวที่มีการจัดการโครงสร้างใหม่ (Recognized families) รูปแบบนี้มาจากการสมรสใหม่ หรือใช้ชีวิตร่วมกันหลังจากที่สามีภรรยาคนนั้นเคยมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นมาแล้ว ยิ่งถ้ามีการสมรสใหม่หลาย ๆ ครั้ง หรือถ้าการสมรสใหม่เกิดขึ้นในครอบครัวขยาย ความสัมพันธ์ในครอบครัวก็ยิ่งทวีความซับซ้อนเพิ่มขึ้น และในบางครั้งจะรวมถึงครอบครัวที่มีเพศเดียวกันอาศัยอยู่ร่วมกัน และ/หรือการอาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนเดียวกันในลักษณะของกลุ่มครอบครัวเดี่ยวหลาย ๆ ครอบครัวหรือกลุ่มคนโสดที่อาศัยอยู่ร่วมกันในลักษณะพึ่งพากันตามสภาวะการณ์ของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

สนธิ สัมครการ (2538 : 4 – 7) แบ่งรูปแบบครอบครัวไทย ออกเป็น 4 รูปแบบ ประกอบด้วย

1) ครอบครัวเนื้อแท้หรือครอบครัวพื้นฐาน (Nuclear or Elementary Family) หรือครอบครัวเบื้องต้น ประกอบด้วย 2 Generation คือ บิดามารดาและบุตรธิดาแต่ในทางวัฒนธรรมก็จะมีญาติอยู่ด้วย เช่น ในสังคมไทยบางครอบครัวต้องเลี้ยงบิดามารดาของฝ่ายสามีหรือภรรยา หรือบางครอบครัวมีพี่หรือน้องของสามีที่ยังเป็นโสดอาศัยอยู่ การที่มีญาติอาศัยบ้างก็มิได้ทำให้ครอบครัวเนื้อแท้กลายเป็นครอบครัวแบบอื่นไปเพราะอำนาจของหัวหน้าครอบครัวก็ยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ ครอบครัวแบบนี้เกิดขึ้นง่ายบางคนนิยมเรียกว่า “ครอบครัวพื้นฐาน” เพราะครอบครัวแบบนี้เป็นรากฐานของครอบครัวแบบอื่น ๆ

2) ครอบครัวขยาย (Extended or Joint family) ประกอบด้วย สมาชิก 3 ระดับ คือ พ่อแม่ลูกและปู่ย่าตายายอยู่ในครอบครัวเดียวกัน การใช้จ่ายทรัพย์สินในลักษณะของ “กงสี”

3) ครอบครัวผสมหรือครอบครัวซ้อน (Composite or compound family) หมายถึง ครอบครัวที่ชายหรือหญิงมีคู่ชีวิตได้มากกว่า 1 ครอบครัว และนำมาอยู่อาศัยรวมกันในครอบครัวเดียวกัน

4) ครอบครัวสาระ (Essential family) คือ ครอบครัวที่มีเฉพาะแม่และลูก ๆ พ่อต้องไปทำงานทำในเมือง ซึ่งกำลังทวีจำนวนมากขึ้น

2.1.3 หน้าที่ของครอบครัว

มนัส วนิชชานนท์ (2550 : 28) กล่าวว่า การดำเนินชีวิตในครอบครัวจะมีความสุขได้นั้น ครอบครัวจะต้องทำหน้าที่ดูแลความต้องการและพัฒนาคุณภาพของสมาชิก โดยให้การเลี้ยงดูและอบรมบุตรหลานให้เป็นคนดีมีคุณธรรม มีหลักคิดที่ดีในการดำเนินชีวิต และช่วยเหลือให้สามารถ

พึ่งตนเองได้ รวมทั้งมีหน้าที่ดูแลผู้สูงอายุเพื่อเป็นการแสดงความรักความกตัญญูทวนเวทิต่อผู้มีพระคุณ และให้ผู้สูงอายุมีบทบาทถ่ายทอดวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ ให้กับคนรุ่นต่อ ๆ ไป

บุญลือ วันทยายนต์ (2523 : 153) กล่าวถึงหน้าที่ของครอบครัว แบ่งเป็น 2 ประการ ดังนี้

1) หน้าที่พื้นฐานและเป็นสากลของครอบครัว (Basic and universal function of the family) เป็นหน้าที่ที่ครอบครัวจะต้องปฏิบัติ ดังนี้

1.1) หน้าที่ทางชีววิทยา (Biological function) เป็นหน้าที่พื้นฐานที่สุดของครอบครัว คือ การสร้างสมาชิกใหม่ให้กับสังคม และช่วยเลี้ยงดูสมาชิกเหล่านั้นด้วยปัจจัยสี่ เพื่อให้สมาชิกเติบโต และมีชีวิตร่วมอยู่ในสังคมได้

1.2) หน้าที่ทางจิตวิทยา (Psychological function) เป็นหน้าที่ที่ครอบครัวต้องให้ความรัก ดูแลเอาใจใส่ด้วยความผูกพันทางจิตใจ ให้ความสนทนสนม อบอุ่นใจ และความปลอดภัยทางด้านจิตใจ

1.3) หน้าที่ในการสร้างความพอใจด้านความต้องการทางเพศ (Satisfaction of sexual needs) เป็นหน้าที่ที่หญิงชายสามารถมีความต้องการทางเพศได้โดยสังคมนยอมรับ

1.4) หน้าที่ป้องกันและคุ้มครองเด็กให้ได้รับความปลอดภัย (Protection and care of the young) เพื่อทำให้สมาชิกใหม่มีชีวิตยืนยาวในสังคม

2) หน้าที่ด้านประเพณี (Traditional function) ครอบครัวต้องวางรากฐานอันก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นและเกิดความมั่นคงของครอบครัว ประกอบด้วย 4 หน้าที่หลัก คือ หน้าที่ทางเศรษฐกิจ หน้าที่ทางสังคม หน้าที่ทางศาสนา และหน้าที่ทางวัฒนธรรม

ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2545 : 24) กล่าวถึงหน้าที่ครอบครัวไว้ว่า ครอบครัวมีหน้าที่ส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับตัวสมาชิกในครอบครัว เช่น การสร้างสมาชิกใหม่ การเลี้ยงดู การอบรมสั่งสอน การให้ความรักความอบอุ่น การหารายได้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว เป็นต้น แต่หน้าที่ส่วนใหญ่ของครอบครัวมุ่งเน้นไปที่สังคมภาพรวม

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2549 : 11) กล่าวว่า ครอบครัวย่อมมีหน้าที่สำคัญต่อบุตรและต่อสมาชิกในครอบครัว สามารถจำแนกได้ดังนี้

1) หน้าที่ทางชีววิทยา ในการหล่อหลอมความเป็นมนุษย์ของสมาชิกเกิดใหม่ในครอบครัว อันได้แก่ ทารกและเด็ก

2) การอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษา ครอบครัวมีอิทธิพลต่อระดับคุณภาพของบุคคล และบุคลิกภาพ ซึ่งรวมทั้งค่านิยม เจตคติ และพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน และวิถีชีวิตของสมาชิกในครอบครัวจะมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน

- 3) ให้ความรักความอบอุ่น
- 4) ให้ความปกป้องคุ้มครองภัยยามประสบปัญหา
- 5) ให้และสนับสนุนการศึกษา
- 6) ด้านศาสนา สนับสนุนให้สมาชิกในครอบครัวดำเนินชีวิตตามหลักศาสนา
- 7) ด้านเศรษฐกิจ ครอบครัวมีหน้าที่หลักในฐานะผู้ผลิตและผู้บริโภค ครอบครัวมีหน้าที่ในการหารายได้เพื่อการดำรงชีวิต การแสวงหาปัจจัย 4 เพื่อการดำรงชีวิตของสมาชิกในครอบครัว เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับสมาชิกในครอบครัวได้อย่างเหมาะสมตาม เพศ วัย สุขภาพ พัฒนาการ บทบาทและสถานภาพของสมาชิกในครอบครัว ทำให้สมาชิกมีความรู้สึกพึงพอใจในการมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว เข้าใจในกิจกรรมที่ทำร่วมกัน รวมถึงมีนันทนาการ และมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน หรือต่อญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านและชุมชน

จากความเห็นของนักวิชาการและหน่วยงานที่กล่าวถึงหน้าที่ของครอบครัวตามความเห็นของผู้วิจัยสามารถกล่าวถึงหน้าที่ของครอบครัวในภาพรวมได้ว่า ครอบครัวมีหน้าที่ในการสร้างสรรค์อบรมเลี้ยงดู ส่งเสริมปัจจัยสี่ ให้ความรักความอบอุ่นแก่สมาชิกในครอบครัว เพื่อเตรียมความพร้อมให้สมาชิกในครอบครัวเป็นคนดีของสังคม และป้องกันไม่使สมาชิกในครอบครัวมีปัญหาอันจะนำไปสู่พฤติกรรมที่เบี่ยงเบนสร้างปัญหาให้กับสังคมในอนาคต โดยการอบรม ปลูกฝัง ให้การศึกษาสมาชิกในครอบครัวให้รู้จักระเบียบของสังคม และครอบครัวที่ทำหน้าที่ดูแลสมาชิกอย่างสมบูรณ์ จะส่งผลดีต่อสังคมและประเทศชาติต่อไป

2.1.4 ความสำคัญของครอบครัว

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550 : 26) กล่าวว่า ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ ตามความจำเป็นในการดำรงอยู่ของมนุษย์ มีความสำคัญและมีอิทธิพลที่สุดต่อชีวิตของทุกคนในสังคม โดยครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยย่อยเล็กที่สุดของสังคม มีความสำคัญทั้งด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และด้านการเมืองการปกครอง กล่าวคือ

ด้านสังคมวัฒนธรรม ครอบครัวจะทำหน้าที่หล่อหลอมกลมเกลียวและพัฒนาพื้นฐานบุคลิกภาพให้แก่สมาชิกของครอบครัว ด้วยการอบรมเลี้ยงดู ให้ความรัก ความเอื้ออาทร เกื้อหนุน ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พร้อมทั้งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ สร้างเสริมทัศนคติและถ่ายทอดวัฒนธรรมทางสังคมให้แก่สมาชิกในครอบครัวเพื่อให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และยังเป็นตาข่ายนิรภัยขั้นแรกที่ยืดหยุ่นให้ความช่วยเหลือยามที่สมาชิกตกทุกข์ได้ยาก และปัญหาสังคมหลายประการที่เกิดขึ้นสามารถแก้ไขได้ด้วยครอบครัว ดังนั้น ครอบครัวจึงเป็นสถาบันพื้นฐานในการทำให้สังคมน่าอยู่

ด้านเศรษฐกิจ ครอบครัวเป็นหน่วยเศรษฐกิจที่เล็กที่สุดที่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจส่วนรวมของประเทศทั้งด้านการผลิต การบริโภค และการออม ซึ่งถ้าบุคคลในครอบครัวได้รับการปลูกฝังนิสัยรักการทำงาน มีความรับผิดชอบต่ออาชีพของตน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีวินัยในตนเอง และรู้จักใช้จ่ายอย่างมีเหตุผล ก็จะทำให้สมาชิกในครอบครัวมีคุณภาพและเป็นพลังพื้นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่เศรษฐกิจส่วนรวมของประเทศต่อไป

ด้านการเมืองการปกครอง ครอบครัวเป็นเสมือนแหล่งเรียนรู้และบ่มเพาะทักษะทางการเมืองการปกครอง ซึ่งเป็นผลมาจากการที่สมาชิกในครอบครัวใช้ชีวิตร่วมกันอย่างมีกติกา รู้จักบทบาทหน้าที่รับผิดชอบของตนเอง เคารพในสิทธิซึ่งกันและกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการร่วมกันปรึกษาหารือตัดสินใจ สิ่งเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตตามครรลองประชาธิปไตยต่อไป

อย่างไรก็ตาม ครอบครัวที่จะสามารถปฏิบัติภารกิจดังกล่าวข้างต้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต้องเป็นครอบครัวที่อบอุ่นและเข้มแข็งซึ่งขึ้นอยู่กับทั้งปัจจัยภายในครอบครัวเองและปัจจัยแวดล้อมในชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยปัจจัยเหล่านี้จะเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์และความก้าวหน้าของเทคโนโลยี แต่หากสถาบันครอบครัวอ่อนแอก็จะเกิดปัญหาครอบครัว ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของสมาชิกในครอบครัวและคุณภาพชีวิตโดยรวมของสังคม ขณะเดียวกันปัญหาสังคมโดยรวมก็จะย้อนกลับไปกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตครอบครัวอีกด้วย

2.1.5 ลักษณะของครอบครัวไทยในปัจจุบัน

บุญลือ วินทยานต์ (2523 อ้างถึงใน พวงเพ็ญ ชูณหปราณ และคณะ. 2543 : 23) ได้กล่าวถึงลักษณะของครอบครัวไทยในปัจจุบันไว้ดังนี้

- 1) ครอบครัวในปัจจุบันเป็นครอบครัวสมัยใหม่แยกออกมาจากระบบครอบครัวขยายไปสู่ครอบครัวเดี่ยวซึ่งเป็นไปตามความเจริญของสังคม
- 2) ความผูกพันระหว่างสมาชิกของครอบครัวเสื่อมคลายลงโดยอิทธิพลของความเจริญทางเศรษฐกิจ นั่นคือ สมาชิกของครอบครัวต่างต้องไปประกอบธุรกิจการงานนอกบ้านทำให้ความใกล้ชิดระหว่างบิดา มารดา และบุตร ซึ่งเป็นสมาชิกในครอบครัวห่างเหินไป
- 3) สมาชิกในครอบครัวมีอิสระมากขึ้น สมาชิกในครอบครัวมีสิทธิเท่าเทียมกัน เพราะต่างคนต่างเป็นแหล่งทรัพยากร และต่างช่วยกันทางเศรษฐกิจเพื่อช่วยเหลือครอบครัวและมีผลประโยชน์ในทรัพย์สินที่หามาได้ร่วมกัน
- 4) นิยมความสะดวกสบายต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของการดำรงชีพ จึงต้องหาสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นมาบำรุงครอบครัว ทำให้สมาชิกของครอบครัวไม่ค่อยได้พึ่งพาอาศัยกัน อีกทั้งครอบครัวยังขาดความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านด้วย

5) การออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านมีมากขึ้น เนื่องจากการดำรงชีพในสังคมอุตสาหกรรม มักคำนึงถึงค่านิยมทางเศรษฐกิจ และส่งเสริมเอกัตภาพส่วนบุคคลมากขึ้น

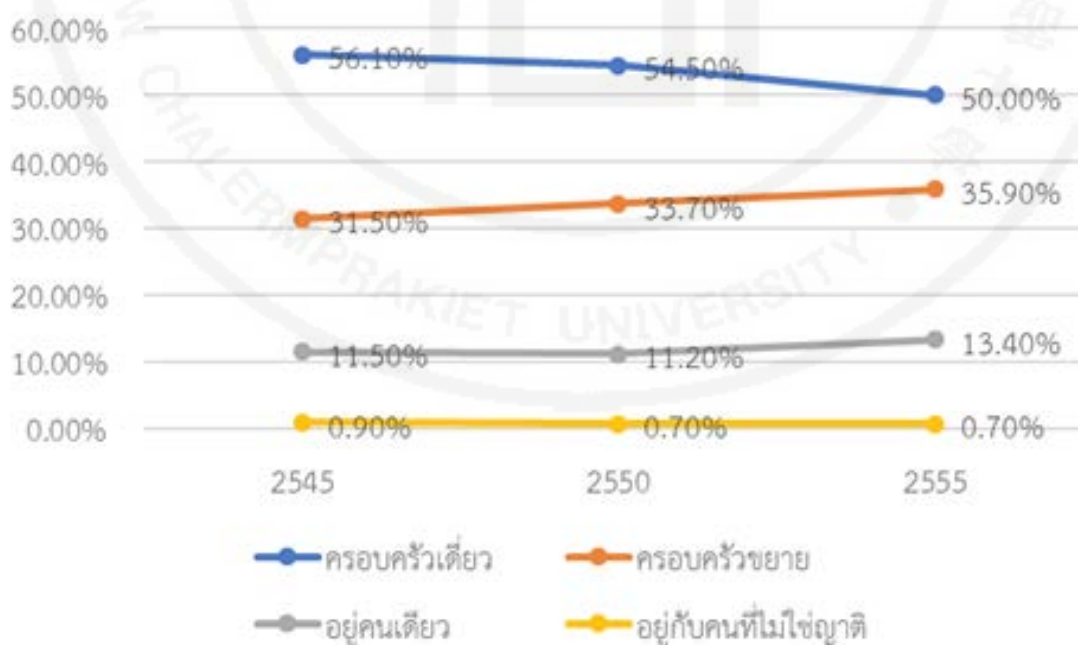
6) ครอบครัวไม่สามารถจัดบริการแก่สมาชิกครอบครัวตนเองได้ จึงต้องพึ่งพาองค์กร และสถาบันต่าง ๆ เข้ามาทำหน้าที่แทนสถาบันครอบครัว เช่น สถานรับเลี้ยงเด็ก สถานศึกษา เป็นต้น

7) โอกาสที่จะสังสรรค์กับสมาชิกในครอบครัวมีน้อยเพราะความจำเป็นในการออกไปประกอบอาชีพ

8) ค่านิยมทางศาสนา วัฒนธรรม จารีตประเพณีลดลง เนื่องจากคนในสังคมเห็นว่าการล่าสมัย

สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2556 : ออนไลน์) กล่าวว่า ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา โครงสร้างครัวเรือนไทยเปลี่ยนรูปแบบไปอย่างชัดเจน ข้อมูลจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ แสดงให้เห็นว่า แม่ครัวเรือนส่วนใหญ่จะอยู่กับแบบครอบครัวเดี่ยว คือ มีพ่อแม่ลูก แต่มีแนวโน้มลดลงเรื่อย ๆ จากร้อยละ 56.1 ในปี 2545 เหลือร้อยละ 50.0 ในปี 2555 ขณะที่ครอบครัวขยายที่มีพ่อ/แม่/ลูก/ปู่/ย่า/ตา/ยายอยู่ด้วยกัน และการอยู่คนเดียวมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น

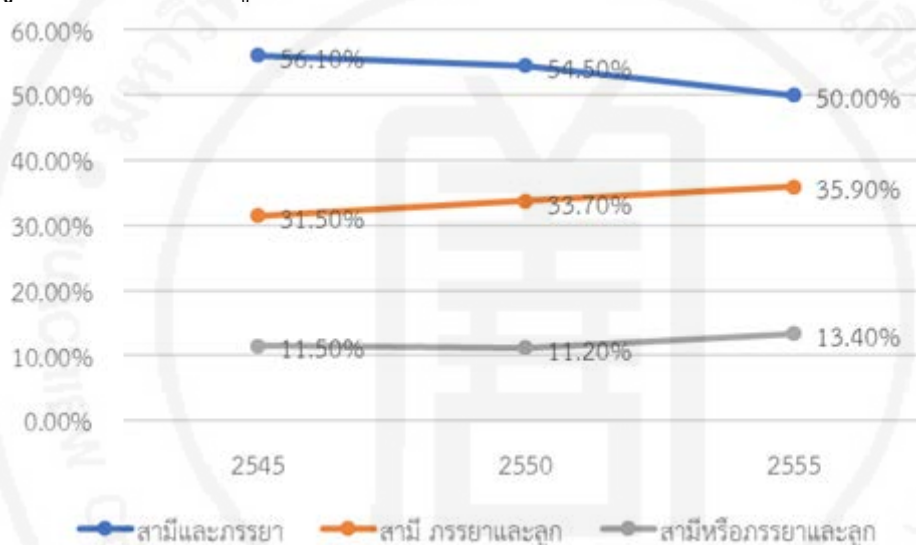
แผนภูมิที่ 1 โครงสร้างครัวเรือนไทย

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2556 : ออนไลน์.

ครอบครัวที่อยู่เฉพาะสามีและภรรยา เฉพาะสามีและภรรยาและลูก และอยู่เฉพาะสามีหรือภรรยาและลูก จะพบว่า ครอบครัวที่อยู่ครบทั้งสามีและภรรยาและลูกลดลงอย่างเห็นได้ชัดจาก 1 ใน 3 ร้อยละ 34.9 ในปี 2545 เหลือเพียง 1 ใน 4 ร้อยละ 27.5 ในปี 2555 เช่นเดียวกับครอบครัวที่อยู่เฉพาะสามีหรือภรรยาและลูกก็ลดลงเช่นกัน ส่วนครอบครัวที่อยู่เฉพาะสามีและภรรยากลับเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 13.3 ในปี 2545 เป็นร้อยละ 15.7 ในปี 2555 สอดคล้องกับข้อมูลของครัวเรือนที่หลานอยู่กับปู่ย่าตายายมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 29.9 ในปี 2545 เป็นร้อยละ 33.9 ในปี 2555

แผนภูมิที่ 2 ลักษณะการอยู่อาศัยของครอบครัวเดี่ยว

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2556 : ออนไลน์.

2.1.6 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว

1) แนวคิดทฤษฎีระบบครอบครัว

ทฤษฎีระบบ เป็นทฤษฎีที่มีอิทธิพลมากในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม โดยเฉพาะในหน่วยสังคมอันสลับซับซ้อนอย่างครอบครัว (อุมพร ตรีงคสมบัติ. 2544 : 12) สำคัญสำคัญของทฤษฎีระบบมองครอบครัวเป็นระบบย่อยที่สำคัญของสังคมและมีอยู่ในสังคมมาเป็นเวลานาน รวมทั้งเป็นสถาบันทางสังคมที่เกิดขึ้นมานานแล้วในอดีตในทุกมุมโลกและยังคงเป็นสถาบันที่เป็นรากฐานในการสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดไปสู่ลูกหลานมากที่สุดสถาบันหนึ่ง ระบบครอบครัวเป็นระบบที่ซับซ้อนและประกอบขึ้นด้วยระบบย่อยภายในครอบครัวอีกหลายระบบ ซึ่งต่างปฏิสัมพันธ์กันในการดำเนินชีวิตครอบครัว การทำความเข้าใจกับความสัมพันธ์ของระบบต่าง ๆ ของครอบครัวย่อมขยายมุมมองการวิเคราะห์ครอบครัวได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น (จิตตินันท์ เดชะคุปต์และคณะ. 2550 : 49)

1.1) แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับระบบครอบครัว

ระบบครอบครัว (Family system) หมายถึง การรวมตัวของระบบย่อยของบุคคลในครอบครัว เกิดเป็นระบบใหญ่ที่มีขอบเขตและการจัดระบบภายในแตกต่างไปจากลักษณะของแต่ละบุคคล ระบบครอบครัวจะอยู่ร่วมกันตามลักษณะของความสัมพันธ์ทางสายโลหิต การแต่งงานและความผูกพันอื่น ๆ ซึ่งสมาชิกมักอยู่ร่วมกันเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ครอบครัวเป็นตัวกลางระหว่างความต้องการของสมาชิกในครอบครัวกับความต้องการและหน้าที่รับผิดชอบที่มีต่อสังคมภายนอก

ลักษณะของระบบครอบครัว จะแตกต่างจากระบบอื่นในสังคมดังนี้

(1) สมาชิกครอบครัวที่มีส่วนอยู่ในระบบครอบครัวจะมีความต้องการพึ่งพาซึ่งกันและกันระดับใดระดับหนึ่ง

(2) ครอบครัวมีขอบเขตของครอบครัวที่แยกครอบครัวออกมาเป็นหน่วยเฉพาะ ขอบเขตนี้จะทำหน้าที่ในการกั้นหรือปล่อยสิ่งที่อยู่ภายนอกครอบครัวให้ผ่านเข้าไปสู่สมาชิกในครอบครัวได้หรือไม่

(3) ครอบครัวเป็นกลุ่มสมาชิกที่มีภารกิจร่วมกัน เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกและสังคมภายนอก

(4) ครอบครัวมีความสามารถที่จะ “เปลี่ยนแปลง” ได้

จะเห็นได้ว่า ระบบครอบครัวมีลักษณะสำคัญโดยสรุป ได้แก่ มีโครงสร้าง มีหน้าที่ มีการดำรงไว้ซึ่งขอบเขต และมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งครอบครัวจะสนองตอบความต้องการของสมาชิกแต่ละคนของครอบครัวและรวมทั้งของสังคมด้วย

ระบบย่อยของครอบครัว ครอบครัวเป็นหน่วยย่อยของสังคมที่มีการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิก โดยมีการกำหนดค่านิยม บทบาทเฉพาะในครอบครัว ทำให้เกิดองค์ย่อยหรือระบบย่อยขึ้นในครอบครัว ซึ่งสามารถจำแนกตามบทบาทที่สังคมกำหนด และแต่ละระบบย่อยทำหน้าที่เฉพาะได้แก่

(1) ระบบย่อยคู่สามีภรรยา (Spouse subsystem) เป็นระบบที่บุคคล 2 คน มีความสัมพันธ์กันในลักษณะของคู่สมรส และในลักษณะที่ร่วมกันเป็นบิดามารดา

(2) ระบบย่อยบิดามารดาและบุตร (Parent-child subsystem) เป็นระบบย่อยที่มีการแสดงบทบาทหน้าที่ของบิดามารดาที่พึ่งพิงแสดงต่อบุตร และที่บุตรแสดงต่อบิดามารดา

(3) ระบบย่อยพี่น้อง (Sibling subsystem) เป็นระบบย่อยที่ลูก ๆ สัมพันธ์กันเอง โดยการแสดงบทบาทหน้าที่ของพี่น้อง

(4) ระบบย่อยอื่น ๆ (Other subsystem) เป็นระบบย่อยที่มีลักษณะความสัมพันธ์เฉพาะ เช่น ยายกับหลาน สะใภ้กับมารดาของสามี ลุงกับหลาน เป็นต้น

ระบบครอบครัวมีองค์ประกอบของส่วนต่าง ๆ ได้แก่

(1) ขอบเขตของครอบครัว (Family boundaries) หมายถึง กรอบของระบบครอบครัวที่แยกจากครอบครัวออกจากระบบอื่น ๆ ในสภาพแวดล้อม ซึ่งสามารถแบ่งเป็นของเขตแบบปิดและแบบเปิดขึ้นอยู่กับกรวยอมรับการเข้า-ออกของข้อมูลจากสภาพแวดล้อมมากหรือน้อย ครอบครัวมีขอบเขตระหว่างบุคคลภายในครอบครัวและระหว่างครอบครัวกับระบบภายนอกอื่น ๆ

(2) ภาวะสมดุลของครอบครัว (Family homeostasis) หมายถึง ความคงที่ของสภาวะการเปลี่ยนแปลงของระบบย่อยต่าง ๆ ภายในครอบครัว โดยทั่วไปครอบครัวจะอยู่ในระบบสมดุล (Homeostatic system) อันเกิดจากความยืดหยุ่นของการปรับตัวของสถานการณ์ต่าง ๆ

(3) การปรับตัวของครอบครัว (Family adjustment) หมายถึง ความสามารถของครอบครัวในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในสถานการณ์ที่จำเป็นเพื่อให้ครอบครัวอยู่ในสภาวะสมดุลได้

1.2) แนวคิดของทฤษฎีระบบครอบครัว

สัมฤทธิ์ ขวัญโพน และคณะ (2554 : 7-8) อธิบายถึงทฤษฎีระบบครอบครัวเป็นทฤษฎีที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในการทำ ความเข้าใจกับความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับระบบย่อยภายในครอบครัว และครอบครัวกับระบบอื่นภายนอกครอบครัว พัฒนามาจากทฤษฎีระบบ (General system theory) ในปี ค.ศ. 1990 โดย ลักวิก วอน เบร์ทาแลนฟี (Lugwig Von Bertalanffy) สำหรับทฤษฎีระบบครอบครัวพัฒนาขึ้นโดยนักครอบครัวบำบัด โดยการประยุกต์ทฤษฎีระบบ และมีการสร้างกรอบแนวคิดอื่น ๆ ในการศึกษาความสัมพันธ์ในครอบครัวจากทฤษฎีระบบครอบครัวอีกด้วย

ข้อตกลงเบื้องต้นเกี่ยวกับระบบครอบครัว

(1) ระบบครอบครัวไม่เป็นแค่เพียงระบบย่อยที่อยู่รวมกัน แต่เป็นผลรวมของการทำงานของระบบย่อยที่สัมพันธ์กันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของครอบครัวใหญ่

(2) การจำแนกในระบบครอบครัวมีหลายแบบ เช่น แบ่งเป็นระบบย่อยต่าง ๆ แบ่งตามความสัมพันธ์ของครอบครัวกับสิ่งแวดล้อมและสังคม หรืออาจมองว่าครอบครัวเป็นสิ่งแวดล้อมของบุคคลก็ได้

(3) ครอบครัวมีขอบเขตของตนที่มีลักษณะเปิดหรือปิดที่จะทำให้มีการแลกเปลี่ยนพลังงานกับสิ่งแวดล้อมภายนอกมากน้อยเพียงใด

(4) ระบบครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เมื่อมีสิ่งเร้าเกิดขึ้นจากภายในครอบครัวและจากสิ่งแวดล้อมภายนอก

(5) การเปลี่ยนแปลงของบางส่วนในระบบครอบครัวสามารถมีผลกระทบไปถึงระบบครอบครัวทั้งหมดได้

(6) ระบบครอบครัวเป็นระบบรวมที่แต่ละบุคคลในครอบครัว เป็นส่วนของระบบที่พึ่งพาซึ่งกันและกัน

(7) ทฤษฎีระบบ รวมมโนทัศน์เกี่ยวกับพัฒนาการและโครงสร้างหน้าที่ของครอบครัวไว้ด้วย เป็นส่วนประกอบในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของครอบครัว รวมทั้งคุณลักษณะที่จำเป็นของระบบครอบครัวปกติ

กฎแห่งระบบครอบครัว ระบบจะดำรงอยู่ได้ต้องมีวิถีปฏิบัติที่เป็นรูปแบบแน่นอนหรือ “กฎ” คอยควบคุมอยู่โดยเฉพาะกฎแห่งโครงสร้างและกฎแห่งหน้าที่ ครอบครัวเช่นกันเมื่อบุคคลมาอยู่รวมกันต้องมีการกำหนดกฎขึ้นมา อาจเป็นการกำหนดโดยชัดเจน (Explicit rule) มีการปรึกษาพูดคุยกันว่าในบ้านควรมีกฎอะไรบ้าง เช่น กฎกลับบ้านให้ตรงเวลา เป็นต้น แต่กฎส่วนใหญ่ในครอบครัวจะมีการกำหนดชัดเจน (Implicit rule) คือ ไม่มีการตกลงกัน แต่เป็นที่เข้าใจและยอมรับกันโดยปริยาย เช่น ลูกต้องเชื่อฟังพ่อแม่ หรือความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างญาติสนิท เป็นต้น โดยทั่วไปครอบครัวแต่ละครอบครัวจะมีวิถีปฏิบัติที่เป็นรูปแบบแน่นอน แม้ในครอบครัวที่มีปัญหายุ่งยากก็จะมีลักษณะเฉพาะ เพื่อการควบคุมให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวมีของเขตแต่ก็ไม่เกินเลยไปจนทำให้ครอบครัวเสียสมดุล กฎที่ดีต้องมีความยืดหยุ่น และเปลี่ยนไปตามพัฒนาการแต่ละระยะ ปัญหาจะเกิดขึ้นหากครอบครัวไม่มีความยืดหยุ่น และไม่ปรับเปลี่ยนกฎให้เหมาะสมกับสภาวะและกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลง

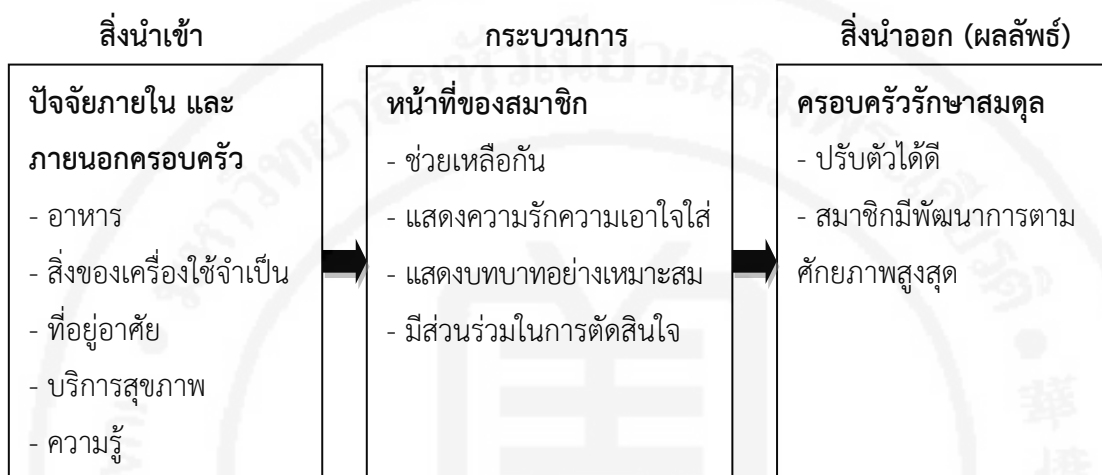
การวิเคราะห์ครอบครัวด้วยทฤษฎีระบบในการวิเคราะห์พฤติกรรมและความสัมพันธ์ของครอบครัวจำเป็นต้องเริ่มศึกษาจากโครงสร้างของระบบครอบครัวว่าประกอบด้วยระบบย่อยอะไรบ้าง รวมทั้งการพิจารณาระบบครอบครัวที่ศึกษาภายใต้โครงสร้างของระบบใหญ่ก็จะเห็นว่าครอบครัวเกี่ยวข้องกับระบบอื่น ๆ เช่น ระบบการศึกษา ระบบสาธารณสุข ระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม วัฒนธรรม ระบบอื่น ๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์กับครอบครัว

นอกจากนี้ ยังจำเป็นต้องศึกษาขอบเขตของครอบครัวว่าแยกจากระบบอื่นค่อนข้างชัดเจนในลักษณะของระบบปิดหรือระบบเปิด จากการสังเกตปฏิสัมพันธ์หรือความเกี่ยวข้องของครอบครัวในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับสิ่งแวดล้อมภายนอก หากเป็นระบบปิดจะไม่มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอกให้เห็นอย่างชัดเจน แต่ถ้าเป็นระบบเปิดจะมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับสิ่งแวดล้อมภายนอกตลอดเวลา ไม่การอยู่นิ่งและมีการพัฒนาไปเรื่อย ๆ

เมื่อศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับคุณลักษณะของระบบครอบครัวจะได้ภาพของความสัมพันธ์ภายในครอบครัวทางกายภาพ หากต้องการทราบว่าความสัมพันธ์ที่เห็นเกิดจากสาเหตุใดจนกระทั่งได้ศึกษาครอบครัวทั้งระบบ โดยการศึกษาปัจจัยนำเข้าที่เป็นทรัพยากรของครอบครัวทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการดำรงชีวิต รวมทั้งกระบวนการดำเนินชีวิตครอบครัวใน

ลักษณะของบทบาทหน้าที่และปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวในชีวิตประจำวัน เพื่อศึกษาผลที่ได้รับหรือคุณภาพของครอบครัว ที่สามารถมองในแง่ของความสมดุลของครอบครัวในลักษณะของการปรับตัวได้ดี หรือความผาสุกของครอบครัว

แผนภูมิที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งนำเข้า กระบวนการ และสิ่งนำออกของระบบครอบครัว

ที่มา: จิตตินันท์ เดชะคุปต์ และณัฐชญา พวงทอง. 2558

จากทฤษฎีข้างต้น อาจอธิบายได้ว่า ครอบครัวมีแนวทางในการกำหนดบทบาทหน้าที่ และการปฏิสัมพันธ์อย่างเป็นระบบชัดเจน หากส่วนใดส่วนหนึ่งของระบบทำหน้าที่บกพร่องไปย่อมส่งผลโดยรวมต่อระบบครอบครัวทั้งหมดด้วยเช่นกัน

2) แนวคิดทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของครอบครัว

2.1) ความหมายของโครงสร้างครอบครัวและหน้าที่ของครอบครัว

จิตตินันท์ เดชะคุปต์ และณัฐชญา พวงทอง (2558 : 50-51) อธิบายความหมายของโครงสร้างครอบครัวและหน้าที่ของครอบครัวดังนี้

โครงสร้างครอบครัว (Family structure) ว่าหมายถึง องค์ประกอบย่อยของบุคคลที่มาอยู่รวมกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ในลักษณะครัวเรือนและมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันโดยสายโลหิตหรือกฎหมาย รวมทั้งมีการดำเนินชีวิตร่วมกันและมีการพึ่งพากันทางสังคมและเศรษฐกิจ

หน้าที่ของครอบครัว (Family function) หมายถึง กิจกรรมหรืองานที่สมาชิกในครอบครัวควรกระทำตามบทบาทหรือสถานภาพในครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวสามารถดำเนินชีวิตครอบครัวไปได้อย่างราบรื่นทั้งนี้ครอบครัวจะมีหน้าที่ต่อสมาชิกในครอบครัวในการตอบสนองความต้องการ ของสมาชิกในครอบครัว และยังมีหน้าที่ของครอบครัวต่อสังคมในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมในการทำประโยชน์เพื่อสังคมด้วย

องค์ประกอบโครงสร้างของครอบครัว องค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบย่อยภายในครอบครัวที่มีผลต่อโครงสร้างของครอบครัว คือ

(1) โครงสร้างบทบาท (Role structure) หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลที่บ่งชี้ถึงสภาพที่ตนดำรงอยู่ บทบาทและสถานภาพจะเป็นเหมือนต้นแบบในการหล่อหลอมพฤติกรรมของบุคคล โครงสร้างบทบาทภายในครอบครัวที่สำคัญจำแนกเป็นบทบาทเชิงเครื่องมือ (Expressive role) โดยบทบาทเชิงเครื่องมือเป็นบทบาทเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจภายในครอบครัว และความรับผิดชอบโดยตรงต่อการแสวงหาสิ่งจำเป็นหรือทรัพยากรสำหรับเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นบทบาทของสามีหรือพ่อ และบทบาทเชิงอารมณ์เป็นบทบาทเกี่ยวกับการเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว รวมทั้งการให้การสนับสนุนด้านจิตใจ ครอบครัวที่ดีจำเป็นต้องมีโครงสร้างบทบาทที่ชัดเจน สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิก และสอดคล้องกับความต้องการของครอบครัว มีผลทำให้สมาชิกในครอบครัวได้รับการตอบสนองความต้องการได้ด้วย

(2) ระบบค่านิยม (Value system) ระบบค่านิยมเป็นระบบความคิด ความเชื่อ และเจตคติที่เกิดจากการเรียนรู้ในครอบครัว และอาจมีอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกครอบครัว มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นเก่าไปสู่คนรุ่นหลัง โดยทั่วไปบุคคลจะได้รับอิทธิพลจากการปลูกฝังค่านิยมจากครอบครัวค่อนข้างมากกว่าแหล่งอื่นๆที่มีอิทธิพล เช่น โรงเรียน ศาสนา ชุมชน เป็นต้น โครงสร้างของระบบค่านิยม ชี้ให้เห็นหลักในการดำเนินชีวิตครอบครัว ถ้าครอบครัวมีระบบค่านิยมที่คล้ายกับสังคมใหม่ ครอบครัวนั้นจะอยู่ในชุมชนได้อย่างราบรื่น จะทำให้ครอบครัวเข้ากับบุคคลภายนอกครอบครัวได้ง่าย

(3) กระบวนการสื่อสาร (Communication Process) การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด เช่น ครอบครัวจำเป็นต้องมีการสื่อสารที่ดี เพื่อช่วยให้ครอบครัวสามารถทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่และมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างสมาชิก การสื่อสารเป็นกระบวนการร่วมรับรู้ข่าวสาร ความคิดเห็น ค่านิยม ตลอดจนอารมณ์ ความรู้สึก ของบุคคลและผู้อื่น และเป็นวิถีทางที่จะทำให้รู้จักตนเองและผู้อื่นได้ดียิ่งขึ้น การสื่อสารอาจเป็นการใช้ถ้อยคำหรือไม่ใช้ถ้อยคำ ประกอบกันไปได้ ครอบครัวที่มีการสื่อสารที่ดีจะสามารถทำหน้าที่ต่าง ๆ ได้ดี เพราะการสื่อสารที่ดีจะทำให้สมาชิกมีความเข้าใจ ยอมรับความคิดเห็นและเหตุผลที่แตกต่างกัน ปรับพฤติกรรมเข้าหากันได้อย่างเหมาะสม ทำให้มีความราบรื่นในการดำเนินชีวิตครอบครัว แต่ถ้าครอบครัวมีการสื่อสารไม่ดีเกิดความไม่เข้าใจกัน ระแวง ไม่มั่นใจ ไม่สามารถปรับพฤติกรรมเข้าหากันได้ เพราะสมาชิกไม่สามารถบอกให้ฝ่ายหนึ่งรู้ถึงความรู้สึกและความคิดเห็นของตนเองได้ ซึ่งหากเป็นเช่นนั้น ก็จะส่งผลกระทบต่อการทำหน้าที่ของครอบครัว และอาจทำให้เกิดความแตกแยกในครอบครัวขึ้นได้

(4) โครงสร้างอำนาจ (Power system) หมายถึง การที่สมาชิกคนใดคนหนึ่ง ในครอบครัวสามารถควบคุมหรือแสดงอิทธิพลต่อพฤติกรรมของสมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัว โดยเป็นผู้ ที่ใช้อำนาจในการตัดสินใจของครอบครัว และยังมีอำนาจในการให้คุณให้โทษแก่สมาชิกในครอบครัว เช่น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูก ที่ส่วนใหญ่จะใช้อำนาจในการลงโทษลูก เป็นต้น

มิลตัน ฟรีดแมน (Milton Friedman. 1986 อ้างถึงใน สัมฤทธิ์ ขวัญโพธิ์ และคณะ. 2554 : 6) ครอบครัวมีหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการของสมาชิกในครอบครัว คือ

(1) หน้าที่ของความรักความเอาใจใส่ (Affective function) หมายถึง หน้าที่ ในการตอบสนองความต้องการด้านจิตใจของสมาชิก แสดงออกโดยการให้ความรัก ความอบอุ่น ความเอาใจใส่แก่สมาชิก เพื่อให้สมาชิกมีความสุขจิตใจดี มีบุคลิกภาพมั่นคง

(2) หน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดู (Socialization function) หมายถึง หน้าที่ใน การพัฒนาแบบแผนพฤติกรรมที่ต่อเนื่องตลอดชีวิตของสมาชิก เพื่อเป็นการปลูกฝังส่งเสริมลักษณะนิสัยที่ดีงาม การวางตนตามบทบาทหน้าที่ที่เหมาะสม การเรียนรู้ระเบียบทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่ง จะทำให้เด็กพร้อมที่จะเป็นผู้ใหญ่ที่ดีมีคุณภาพในอนาคต ถือได้ว่าเป็นกระบวนการปรับพฤติกรรม อย่างต่อเนื่องที่ทำให้บุคคลตอบสนองสถานการณ์ในสังคมตามต้องการ อันเป็นผลมาจากการเรียนรู้ บทบาทในสังคม และได้ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ซึ่งกระบวนการทางสังคมนี้ไม่ได้หมายถึงการอบรม เลี้ยงดูเด็กเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการที่เกิดกับคนทุกวัย ตั้งแต่เกิดจนถึงวัยสูงอายุ ในการปรับบรรทัดฐาน ความเชื่อ ค่านิยมของตนอย่างต่อเนื่อง

(3) หน้าที่ในการผลิตสมาชิกใหม่ (Reproductive function) หมายถึง หน้าที่ ในการสร้างหรือในการผลิตสมาชิกใหม่ให้กับครอบครัว ทำให้สังคมมีจำนวนสมาชิกในสังคมเพิ่มขึ้น เป็นหน้าที่ในการสืบเผ่าพันธุ์เชื้อสายของมนุษย์ สำหรับครอบครัวหน้าที่นี้เป็นการสืบสกุลให้ครอบครัว ดำรงต่อไป

(4) หน้าที่ในการเผชิญปัญหาของครอบครัว (Family coping function) หมายถึง หน้าที่ในการจัดการและคลี่คลายวิกฤติต่าง ๆ ในครอบครัวในทางสร้างสรรค์ เพื่อคงไว้ซึ่ง สมดุลภายในครอบครัว ทั้งนี้ เนื่องจากตลอดการดำเนินชีวิตครอบครัว ครอบครัวจะถูกรบกวนจาก สิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก ซึ่งอาจเป็น บุคคล สิ่งของ สถานการณ์ หรือ เหตุการณ์ที่ทำให้เกิด ภาวะเครียดในครอบครัว สิ่งนี้อาจรบกวนความสงบสุขของครอบครัว เช่น การเสียชีวิตของคู่ครอง การหย่าร้าง การตายของญาติสนิท การเจ็บป่วยของสมาชิก การมีปัญหาทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ครอบครัวจึงทำหน้าที่ในการเผชิญปัญหาเพื่อให้ครอบครัวสามารถปรับตัวและดำเนินชีวิตต่อไปได้ อย่างต่อเนื่องตามพัฒนาการของครอบครัว

(5) หน้าที่ในการจัดการทรัพยากรทางเศรษฐกิจ (Economic function) หมายถึง หน้าที่ในการแสวงหารายได้ที่ได้มาเพื่อนำมาใช้จ่ายอย่างเหมาะสมมีประสิทธิภาพ เช่น การจัดหาเสื้อผ้า อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เป็นต้น

(6) หน้าที่ในการจัดหาสิ่งจำเป็นพื้นฐานทางกายภาพสำหรับสมาชิก (Provision of physical necessities) หมายถึง หน้าที่ในการจัดหาสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิตสำหรับสมาชิกในครอบครัว ได้แก่ ปัจจัยสี่ (อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย) และบริการเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย นันทนาการ และงานอดิเรก

2.2) ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของครอบครัว

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของครอบครัวเกิดขึ้นในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 (ปลายปี ค.ศ. 1930) โดยได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นิยม (Structural-functionalism) โดยกลุ่มนักวิชาการด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในการศึกษาปรากฏการณ์ ทางสังคมเน้นเรื่อง โครงสร้างและหน้าที่ของระบบ ได้แก่ แรตคลิฟ-บราวน์ (A.R.adcliffe-Brown) มาลินอฟสกี (B. Malinowski) พาร์สัน (Talcott Parson) และเดอว์เคอิม (Durkheim) (อ้างถึงใน สัมฤทธิ์ ขวัญโพเน และคณะ. 2554 : 15)

กรอบของทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ที่มีข้อตกลงเบื้องต้นที่สำคัญ คือ

(1) สังคมดำรงอยู่ได้เนื่องจากได้รับการตอบสนองหน้าที่ที่จำเป็นเพื่อความอยู่รอดของสังคมในระดับใดระดับหนึ่ง

(2) ระบบย่อยในสังคมจะทำหน้าที่ร่วมกันเพื่อให้สามารถตอบสนองหน้าที่ที่จำเป็นของสังคม

(3) หน้าที่พื้นฐานเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ทุกสังคมและทุกครอบครัวต้องปฏิบัติ

(4) บุคคลในครอบครัวเป็นหน่วยย่อยที่มีหน้าที่ช่วยกันตอบสนองหรือทำหน้าที่ของสังคมใหญ่ให้ลุล่วงไปได้

(5) บุคคลและสังคมได้รับการดูแลจากครอบครัวและระบบสังคม ดังนั้นจึงมองครอบครัวเป็นหน่วยย่อยหรือระบบย่อยภายใต้โครงสร้างใหญ่ของสังคมที่เป็นระบบใหญ่ ครอบครัวทำหน้าที่เป็นผู้สนองตอบความต้องการของสมาชิกแต่ละคนของครอบครัวและของสังคมโดยรวม ในขณะที่เดียวกับครอบครัวก็ได้รับการดูแลจากสังคมด้วย

คุณสมบัติของระบบครอบครัว ครอบครัวมีคุณสมบัติของระบบที่สอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ (Minuchin. 1974 อ้างถึงใน อูมาพร ตรังคสมบัติ. 2540 : 16) ดังนี้

(1) ครอบครัวเป็นระบบเปิดทางสังคมและวัฒนธรรม (Open socio-cultural system) ระบบครอบครัวจะมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและติดต่อสื่อสารกับระบบภายนอกอยู่เสมอ

นอกจากนี้ ระบบครอบครัวยังได้รับแรงกระทบจากระบบภายนอกตลอดเวลา เช่น จากโรงเรียน ที่ทำงาน และระบบเศรษฐกิจของประเทศ เป็นต้น

(2) ครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (Transformation) และจะมีการพัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง ผ่านจากวงจรชั้นหนึ่งไปยังอีกชั้นหนึ่ง เช่น จากครอบครัวที่พึ่งแต่งงานไปสู่ครอบครัวที่มีลูกเล็ก ครอบครัวที่มีลูกวัยรุ่น และครอบครัวที่ลูกเติบโตเป็นผู้ใหญ่แยกครัวเรือนออกไปในที่สุด

(3) ครอบครัวที่มีการจัดระบบภายใน เพื่อให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมดุลและมีความต่อเนื่อง (Continuity)

(4) ครอบครัวมีการสื่อสาร ทั้งระหว่างระบบย่อยภายในครอบครัวเองกับระบบภายนอก และการปฏิบัติหน้าที่ภายในครอบครัวให้มีประสิทธิภาพเพื่อความคงอยู่ นอกจากนี้ ในวงจรชีวิตแต่ละขั้น ครอบครัวจะต้องมีการปรับเปลี่ยนกฎเหล่านี้ให้เหมาะสมอยู่เสมอ

(5) ครอบครัวมีกฎที่สมาชิกต้องถือปฏิบัติ กฎจะควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและการปฏิบัติหน้าที่ภายในครอบครัวให้มีประสิทธิภาพเพื่อความคงอยู่ของครอบครัว นอกจากนี้ ในวงจรชีวิตแต่ละขั้น ครอบครัวจะต้องมีการปรับเปลี่ยนกฎเหล่านี้ให้เหมาะสมอยู่เสมอ

(6) ครอบครัวมีขอบเขตทั้งระหว่างบุคคลในครอบครัวด้วยกันเองและระหว่างครอบครัว กับระบบภายนอกอื่น ๆ ถ้าขอบเขตไม่ชัดเจนหรือสับสน ก็จะส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพและพัฒนาการของครอบครัวได้ ครอบครัวจึงเป็นระบบย่อยระบบหนึ่ง ซึ่งเป็นองค์ประกอบของระบบใหญ่ภายในสังคม ซึ่งได้แก่ ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ตามลำดับ นอกจากนี้ ภายในระบบครอบครัวเองยังประกอบด้วยระบบย่อยอีกหลายระบบ คือ ระบบย่อยของบุคคล (Individual subsystem) ระบบย่อยของสามีภรรยา (Spousal subsystem) ระบบย่อยของพ่อแม่ (Parental subsystem) และระบบย่อยของพี่น้อง (Sibling subsystem) ครอบครัวจึงต้องทำหน้าที่เป็นผู้ตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวและของสังคมโดยส่วนรวม และในเวลาเดียวกันครอบครัวก็ได้รับการดูแลจากสังคมด้วย มีความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นในสังคม และมีหน้าที่ส่งเสริมให้สมาชิกอยู่ในสังคมได้ด้วยดี

จากทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของครอบครัว แสดงให้เห็นว่าการศึกษาคครอบครัวอย่างเป็นระบบทั้งในเรื่องโครงสร้างที่เป็นองค์ประกอบและคุณลักษณะต่าง ๆ ที่ประกอบเป็นครอบครัว ทั้งการทำหน้าที่ของครอบครัวในการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ ทำให้เห็นภาพรวมของแบบแผนความสัมพันธ์ ระหว่างสมาชิกในครอบครัวตามบทบาทหน้าที่ และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกในครอบครัวที่ส่งผลต่อความผาสุกหรือความเสี่ยงของครอบครัวได้เป็นอย่างดี

3) แนวคิดทฤษฎีสภาวะแวดล้อมครอบครัว

ครอบครัวเป็นระบบย่อยของสังคมที่มีปฏิสัมพันธ์กับระบบอื่น ๆ ในสภาพแวดล้อม อยู่ตลอดเวลา การศึกษาครอบครัวเพื่ออธิบายพฤติกรรมของครอบครัวได้ทั้งหมด ต้องศึกษาอิทธิพล จากปัจจัยภายนอกที่แวดล้อมครอบครัว โดยเฉพาะบริบทต่าง ๆ ทั้งที่อยู่ระยะใกล้และห่างจาก ครอบครัว การทำความเข้าใจทฤษฎีสภาวะแวดล้อมครอบครัวจะทำให้การศึกษาค้นคว้าครอบคลุม ทุกบริบทที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว

3.1) แนวคิดพื้นฐานของสภาวะแวดล้อมของครอบครัว

ยูริ บรอนเฟนเบรนเนอร์ (Urie Bronfenbrenner. 1968 อ้างถึงใน จิตตินันท์ เตชะคุปต์. 2554 : 5-7) อธิบายแนวคิดพื้นฐานของสภาวะแวดล้อมของครอบครัวดังนี้

สภาวะแวดล้อมครอบครัว (Family ecology) หมายถึง บริบท (Setting) ต่าง ๆ ที่อยู่แวดล้อมครอบครัวและมีการปฏิสัมพันธ์กัน สำหรับคำที่มีความหมายเชื่อมโยงกับสภาวะแวดล้อม ครอบครัว ได้แก่

(1) ระบบนิเวศครอบครัว (Family ecosystem) หมายถึง การรวมตัวของ กลุ่มคนในครอบครัวขึ้นเป็นระบบประกอบด้วยสมาชิก ซึ่งเป็นระบบย่อยส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ มนุษย์ในระบบนิเวศที่เป็นสภาพแวดล้อมทั้งหมดของโลก

(2) ระบบนิเวศมนุษย์ (Human ecosystem) หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มคน ในโลกเป็นระบบที่ประกอบด้วยประชากรที่เป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นระบบย่อยส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่ เป็นสภาพแวดล้อมทั้งหมดของโลก

(3) ระบบนิเวศ (Ecosystem) เป็นสภาวะแวดล้อมทั้งทางกายภาพ (Physical environment) และทางจิตสังคม (Psycho-social environment)

องค์ประกอบของสภาวะแวดล้อมครอบครัว มีอยู่ด้วยกัน 3 ส่วน คือ

(1) สภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Human-built environment) เป็น สภาวะแวดล้อมครอบครัวที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นจากความคิดความสามารถในการคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ เพื่อ อำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตและการดำเนินชีวิต เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ สาธารณูปโภค เป็นต้น

(2) สภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม (Social cultural environment) เป็นสภาวะแวดล้อมครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ทางจิตสังคมต่อครอบครัว เช่น วัฒนธรรม ภาษา ระบบต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งเป็นสภาวะที่ก่อให้เกิดการสื่อสาร การจัดระเบียบทางสังคม และประสาน กิจกรรมต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตครอบครัว

(3) สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและชีวภาพ (Natural physical biological environment) เป็นสภาวะทางกายภาพและชีวภาพที่เป็นธรรมชาติที่อยู่แวดล้อมครอบครัว ได้แก่ ชั้นบรรยากาศ อากาศ ดิน น้ำ ทรัพยากรธรรมชาติ พืช และสัตว์ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ

3.2) ทฤษฎีสภาวะแวดล้อมครอบครัว

ทฤษฎีสภาวะแวดล้อมครอบครัว มีรากฐานมาจากแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ (Home economics) ที่ผสมผสานแนวคิดทางมนุษย์นิเวศ (Human ecological approach) ใน การศึกษาการจัดการครอบครัวอย่างกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม โดย อัลเลน สวอลโล (Ellen Swallow) เป็นผู้นำแนวคิดดังกล่าวและให้ความสำคัญกับสภาวะแวดล้อมครอบครัว 3 ส่วน ในระบบ มนุษย์นิเวศที่มีปฏิสัมพันธ์กับครอบครัว ได้แก่

- (1) สภาวะแวดล้อมครอบครัวที่เป็นธรรมชาติ
- (2) สภาวะแวดล้อมครอบครัวในเชิงพฤติกรรมมนุษย์หรือทางจิตสังคม
- (3) สภาวะแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ

โดยมีความเชื่อว่าครอบครัวและสภาวะแวดล้อมเหล่านี้ปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และต่างมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของครอบครัวและการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อมเองด้วย

นอกจากนั้น แนวคิดนี้ยังได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทางนิเวศวิทยาของยูริ บรอนเฟนเบรนเนอร์ (Urie Bronfenbrenner, 1979 อ้างถึงใน จิตตินันท์ เตชะคุปต์, 2554 : 9) งานสำคัญของนักจิตวิทยาท่านนี้ คือ การสร้างจิตวิทยาเชิงนิเวศที่เที่ยงตรงในการอธิบายพัฒนาการของบุคคล กรอบความคิดที่สมบูรณ์ของเขาก็เพื่อการวิเคราะห์ชั้นหรือบริบทต่าง ๆ ของสภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการเกิดรูปแบบและลักษณะพัฒนาการต่าง ๆ ในตัวมนุษย์

กรอบแนวคิดนี้ ถูกนำไปใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ มากมาย โดยเสนอบริบทหรือชั้น (Layer) ต่าง ๆ ไว้ 4 ชั้นด้วยกัน เริ่มตั้งแต่บริบทที่อยู่ใกล้บุคคลที่สุด โดยยึดตัวเด็กเป็นหลัก ได้แก่ ครอบครัว กลุ่มเพื่อน ไปจนถึงบริบทที่อยู่ในสถานการณ์ไกลตัวที่เด็กไม่มีความเกี่ยวข้องโดยตรง เช่น รัฐบาลของประเทศ ระบบเหล่านี้และความสัมพันธ์ระหว่างกันสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามครรลองของพัฒนาการ สถานการณ์หรือบริบทที่ใกล้ชีวิตเด็กที่สุด เรียกว่า ระบบจุลภาค (Microsystem) หมายถึง สถานการณ์จริงที่เด็กมีชีวิตอยู่และมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ธรรมชาติของระบบจุลภาคจึงเปลี่ยนแปลงข้ามพัฒนาการ ขณะที่ครอบครัวหรือสภาพแวดล้อมในบ้านมีความสำคัญที่สุดในวัยทารก ต่อมาโรงเรียนและกลุ่มเพื่อนร่วมวัยก็เป็นจุดเน้นความสำคัญในวัยเด็กตอนกลางและวัยรุ่น ระบบในระดับต่อมา เรียกว่า ระบบกึ่งกลางระหว่างครอบครัวและสิ่งแวดล้อมภายนอก (Mesosystem) ซึ่งประกอบด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างกันของบริบทต่าง ๆ ของระบบจุลภาค ซึ่งเด็กมีส่วนร่วมอย่าง

แข่งขัน เช่น ความสัมพันธ์ในบ้าน โรงเรียน กลุ่มเพื่อนร่วมวัย ทำให้เด็กสร้างระบบกึ่งกลางนี้ขึ้น สำหรับผู้ใหญ่ ความเชื่อมโยงในระบบกึ่งกลางของครอบครัว งาน และเพื่อน ถือเป็นระบบกึ่งกลางของคน ซึ่งคือ ระบบภายนอก (Exosystem) ซึ่งเป็นสถานการณ์นอกระบบที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการเด็ก แต่เป็นสถานการณ์ที่เด็กไม่ได้มีส่วนร่วมโดยตรง เช่น กรณีที่ที่ทำงานของพ่อแม่อยู่ไกล หรือมีการเปลี่ยนแปลงงานกะทันหัน ธรรมชาติชีวิตครอบครัวของเด็กก็อาจเปลี่ยนแปลงด้วย หรือหากมีการตัดทางด่วนผ่านสนามเด็กเล่น ชีวิตนันทนาการของเด็กก็อาจได้รับความกระทบกระเทือนอย่างมาก ซึ่งในที่สุดทั้งระบบกึ่งกลางและระบบภายนอกจะกลืนเข้าด้วยกัน อยู่ภายใต้แบบแผนอุดมคติและสถาบันของแต่ละวัฒนธรรมหรือวัฒนธรรมย่อย ซึ่ง บรอนเฟนเบรนเนอร์ เรียกขานนี้ว่า ระบบมหภาค (Macrosystem)

ระบบในระดับมหภาคนี้ ตระหนักว่าแบบแผนกว้างขวางของความเชื่อ อุดมคติ ทำให้ความแตกต่างกันในแต่ละวัฒนธรรมและแต่ละประเทศ เช่นเดียวกับวัฒนธรรมย่อยต่าง ๆ ภายในประเทศ เช่น เด็กที่เติบโตในประเทศไทย หรือ จีน อาจมีประสบการณ์ในด้านอุดมคติทางสังคม แตกต่างจากเด็กที่เติบโตในประเทศสหรัฐอเมริกา หรือ รัสเซีย

ความสำคัญของกรอบแนวคิดนี้ ทางนิเวศวิทยา ซึ่ง บรอนเฟนเบรนเนอร์ ได้เน้นอย่างมาก คือ ความสำคัญของการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับระบบต่าง ๆ ของสภาพแวดล้อมที่มีอยู่มาก เช่นเดียวกับความสัมพันธ์ระหว่างระบบต่าง ๆ เหล่านี้ นอกจากนั้น ยังมองว่านิเวศวิทยาของเด็กไม่เคยอยู่นิ่ง พัฒนาการจะเกี่ยวข้องข้องกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของตัวเด็กที่กำลังเปลี่ยนแปลงกับเส้นเครือข่ายโยงใย (Matrix) ที่กำลังเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับระบบต่าง ๆ ทางนิเวศวิทยา

แนวความคิดของบรอนเฟนเบรนเนอร์สามารถนำมาผสมผสานกับทฤษฎีสภาวะแวดล้อมครอบครัวได้เป็นอย่างดี เนื่องจากมองการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวว่าเป็นกระบวนการที่เกิดจากอิทธิพลของเงื่อนไขบริบทสภาพแวดล้อมภายนอกครอบครัว ดังนั้น การวิเคราะห์ครอบครัวอย่างเป็นระบบ ต้องคำนึงถึงคุณลักษณะของครอบครัวและสภาพแวดล้อม รวมทั้งโครงสร้างของบริบทที่แวดล้อมครอบครัว ตลอดจนกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในและระหว่างครอบครัวกับสภาพแวดล้อม ซึ่งมีความเชื่อมโยงระหว่างกันอย่างลึกซึ้งด้วย และยังต้องให้ความสำคัญกับการปฏิสัมพันธ์ของครอบครัวทั้งระบบ กับระบบภายนอกครอบครัวและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ของครอบครัวด้วย

2.1.7 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

1) ความหมายทั่วไปของ “ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว”

นักวิชาการหลายท่านได้นิยามเกี่ยวกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวไว้ในหลายลักษณะดังนี้

ออด เฮลจ์ อาคเกโวลด์ (Odd Helge Askevold. 1990 อ้างถึงใน มาลี จิรวัฒนานนท. 2545 : 12) กล่าวว่า ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเป็นครอบครัวที่ประกอบด้วย พ่อหรือแม่หนึ่งคน ซึ่งมีภาระหน้าที่รับผิดชอบเลี้ยงดูลูกหรือลูก ๆ เพียงลำพัง โดยอยู่รวมกันในครัวเรือนต่างหากของตนเอง หรืออยู่ในครัวเรือนร่วมกับผู้ใหญ่คนอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่พ่อหรือแม่ของลูกและไม่เป็นคนที่อยู่กันแบบภรรยาหรือสามี

โต โรลล์ (Jo Roll. 1992 อ้างถึงใน มาลี จิรวัฒนานนท. 2545 : 12) อธิบายเกี่ยวกับครอบครัวที่เลี้ยงเดี่ยวว่า พ่อหรือแม่ซึ่งไม่ได้ใช้ชีวิตคู่กับอีกฝ่ายหนึ่ง โดยอาศัยอยู่กับเพื่อนหรือครอบครัวของตนหรือไม่ก็ได้ และมีลูกอยู่ด้วยอย่างน้อย 1 คน ซึ่งลูกอายุต่ำกว่า 18 ปี การมีสภาพครอบครัวเช่นนี้เนื่องจากหย่าร้าง แยกทาง การเป็นหม้าย สามีตาย หรือการเป็นมารดานอกสมรส (Linda Hantrais and Maric Therese Le Tablien. 1996)

เฮอ์เบิร์ต โกลเดนเบิร์ก (Herbert Goldenberg. 1998 อ้างถึงใน มาลี จิรวัฒนานนท. 2545 : 13) กล่าวถึงสาเหตุครอบครัวแม่คนเดียวว่าเป็นผลมาจากการหย่าร้าง การแยกทาง การเป็นหม้าย การรับบุตรบุญธรรมหรือการเป็นมารดานอกสมรส

คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (2537 : 7) ให้ความหมายของครอบครัวที่มีเลี้ยงเดี่ยวว่า ประกอบด้วย พ่อหรือแม่ 1 คน และลูก 1 คน หรือมากกว่านั้น โดยเกิดจากการเสียชีวิตของคู่ครอง การหย่าร้าง การอพยพย้ายถิ่น การแยกทาง การทอดทิ้ง หรือการตัดสินใจจะเลิกอยู่รวมกัน

กมลพรรณ พันพืง, สายฤดี วรกิจโกคาทร และมาลี จิรวัฒนานนท (2550: 139) ได้ให้ความหมายของคำว่าครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หมายถึง ครอบครัวที่สมาชิกหลัก คือ มารดาหรือบิดา และบุตร เนื่องจากคู่สมรสหย่าร้าง เสียชีวิต ละทิ้ง แยกทาง การเป็นมารดาหรือบิดานอกสมรส โดยครอบครัวมารดาหรือบิดาคนเดียวอาจอาศัยอยู่แยกต่างหากหรืออยู่ร่วมกับผู้อื่นเป็นลักษณะครอบครัวขยายได้ แต่ต้องไม่มีการอยู่กินฉันท์สามี - ภรรยา หรือฐานะคู่รักของหญิงหรือชายระหว่างผู้เป็นมารดาและบิดา

กมลพรรณ พันพืง และสุรีย์พร พันพืง (2552 : 139) กล่าวว่า ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หมายถึง ครอบครัวที่สมาชิกหลัก คือ มารดาหรือบิดา และบุตร เนื่องจากคู่สมรสหย่าร้าง เสียชีวิต ละทิ้ง แยกทาง การเป็นมารดาหรือบิดานอกสมรส โดยครอบครัวมารดาหรือบิดาคนเดียวอาจอาศัยอยู่แยกต่างหากหรืออยู่ร่วมกับผู้อื่นเป็นลักษณะครัวเรือนขยายได้ แต่ไม่มีการอยู่กินฉันท์สามีภรรยา หรือฐานะคู่รักของหญิงหรือชายระหว่างผู้เป็นมารดาและบิดา ส่วนบุตรในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หมายถึง ลูกที่มีอายุไม่เกิน 20 ปี หรืออายุไม่เกิน 25 ปี หากกำลังศึกษาอยู่ในระดับอุดมศึกษา

จากความหมายที่นักวิชาการและหน่วยงานได้กล่าวไว้ ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หมายถึง ครอบครัวที่มีสมาชิกหลัก คือ พ่อหรือแม่และลูก เนื่องจากสาเหตุการหย่าร้าง เป็นหม้าย แยกทาง ทอดทิ้ง เป็นมารดานอกสมรส การรับบุตรบุญธรรม ซึ่งที่อยู่อาศัยแยกต่างหาก หรืออยู่ร่วมกับผู้อื่น ในครอบครัวเดิมของตนหรือเครือญาติ โดยต้องไม่มีการอยู่กันแบบสามีภรรยา ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

2) ประเภทของครอบครัวพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว

นิตา ชูโต และคณะ (2545 : 2-3) ได้จำแนกประเภทครอบครัวพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว ตามสาเหตุของการเกิดครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ออกเป็น 4 ประเภท คือ

- (1) ครอบครัวพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว ที่มีสาเหตุมาจากการหย่าร้าง
- (2) ครอบครัวพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว ที่คู่สมรสตายจาก
- (3) ครอบครัวพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว ที่คู่สมรสทอดทิ้ง
- (4) ครอบครัวพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว ที่มีสาเหตุอื่น ๆ ได้แก่ หนีจากคู่สมรส คู่สมรสสูญหาย รับเด็กมาเลี้ยงเป็นลูก ตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ มารดาเป็นภรรยาบ่อย แม่เดี่ยวที่มีปัญหาซ้ำซ้อน เป็นต้น

3) หน้าที่ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว (ม.ป.ป. : 7 - 8) หน้าที่ของการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ไม่ต่างจากหน้าที่ของพ่อ/แม่ในครอบครัวทั่วไป แต่อาจจะมีอีกส่วนที่เพิ่มเติมเพื่อการรับมือกับปัญหาเฉพาะของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว โดยมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวได้กำหนดหน้าที่พื้นฐานของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ดังนี้

(1) การจัดหาปัจจัยสี่

หากมีปัจจัยสี่เพียงพอก็สามารถที่จะดูแลลูกได้ แต่เนื่องจากพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวหลายคนที่ไม่เมื่อเริ่มเข้าสู่การเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอาจประสบกับปัญหาด้านการเงิน หรือด้านที่อยู่อาศัย เป็นต้น ซึ่งการกลายเป็นผู้นำครอบครัวและต้องหาเลี้ยงครอบครัวเพียงคนเดียวของพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว เป็นผลให้ต้องมีความพยายามอย่างมากในการหารายได้เพิ่มมาทดแทนรายรับที่สูญเสียไป เพื่อนำมาดูแลครอบครัวให้อยู่รอดได้ โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับลูก ดังนั้นการวางแผนทางการเงินหากทำได้รวดเร็วยิ่งส่งผลดี และมีประโยชน์โดยตรงต่อการจัดหาปัจจัยสี่เพื่อครอบครัว

(2) ส่งเสริมพัฒนาการของลูก

ส่งเสริมพัฒนาการของลูกเป็นหน้าที่พื้นฐานของทุกครอบครัว ซึ่งพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวก็สามารถทำหน้าที่ได้เช่นเดียวกับพ่อ/แม่ทั่วไป การส่งเสริมให้ลูกเติบโตและมีพัฒนาการไปในทางที่ดี พ่อ/แม่ทุกคนสามารถทำได้โดยการเติบโตไปพร้อม ๆ กับลูก และเรียนรู้ร่วมกัน เด็กในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวไม่แตกต่างจากเด็กในครอบครัวอื่น ๆ ที่ต้องการการส่งเสริมพัฒนาการเพื่อให้เจริญเติบโตตามวัยและ

ทำกิจกรรมที่เหมาะสมตามช่วงพัฒนาการของชีวิต โดยเด็กที่อยู่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอาจมีความคิดเชิงลบที่ไม่ตรงกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงจำเป็นต้องศึกษาเพื่อทำความเข้าใจกับความคิดที่ถูกต้อง และเชื่อมั่นในศักยภาพของลูกที่จะเป็นคนที่มีความสุขของครอบครัวและสังคม รูปแบบการเลี้ยงดูเด็กของพ่อ/แม่จะกล่อมเกลาลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ/แม่กับลูก ซึ่งมีรูปแบบที่เหมาะสมต่างกัน พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องเลือกรูปแบบที่เหมาะสมกับธรรมชาติตามวัยของลูกดังนี้

(2.1) วัย 0-2 ขวบ เด็กวัยนี้ต้องการความผูกพันและความไว้วางใจจากผู้อื่น คนเราจะผูกพันและไว้วางใจผู้อื่นเพียงใดมีพื้นฐานเริ่มจากวัยนี้ หากพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวดูแลด้วยความใกล้ชิดไม่ทอดทิ้งเขาให้อยู่กับผู้อื่น เด็กจะพัฒนาคุณลักษณะนี้ขึ้นในตนเอง แต่หากจากการเสริมสร้างก็จะเป็นปัญหาตอนโต เช่น เป็นคนที่ไม่สามารถผูกพันกับคนอื่นได้ คนที่มีพฤติกรรมอกหักแล้วกรีดข้อมือฆ่าตัวตาย โดยส่วนใหญ่พบว่าอยู่ในช่วงวัย 0-2 ขวบ เด็กขาดความมั่นคง สำหรับพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ดูแลลูกใกล้ชิดตามปกติ มักไม่ค่อยเป็นปัญหา ปัญหาส่วนใหญ่มักจะเริ่มต้นที่วัย 3-5 ขวบ

(2.2) วัยอนุบาล เป็นวัยที่รู้จักถูกผิด และการควบคุมอารมณ์ ซึ่งการรู้จักถูกผิดจะพัฒนาเป็นการรู้จักผิดชอบชั่วดีเป็นคุณธรรมประจำตัวเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ และมีพื้นฐานมาจากวัย 3-5 ขวบ หากเวลาลูกทำผิดแล้วพ่อ/แม่ห้าม และเวลาเขาทำดีแล้วพ่อ/แม่ชื่นชม เด็กจะค่อย ๆ ซึมซับไว้ในจิตใจและพัฒนาต่อเมื่อเขาเติบโต ซึ่งวัย 3-5 ขวบ นี้เด็กจะมีความพร้อมที่จะเรียนรู้เรื่องความรู้สึกถูกผิดได้ดีมาก และมีคุณลักษณะด้านความสามารถควบคุมอารมณ์ได้ดี เด็กที่ควบคุมอารมณ์ตนเองไม่ได้มักมีสาเหตุมาจาก พ่อ/แม่ตามใจมากเกินไป เช่น เวลาไม่ได้อะไรเขาจะลงไปดิ้นกับพื้นแล้วพ่อ/แม่มาอโหยังทำตามใจ เป็นต้น และพ่อ/แม่ที่ลงโทษรุนแรง เช่น เขียนตีเด็กที่ทำผิดรุนแรงด้วยอารมณ์ เด็กที่ถูกทำร้ายตั้งแต่วัยนี้จะมีปัญหาการควบคุมอารมณ์ต่อเนื่องไปจนโต เป็นต้น

(2.3) วัยประถม วัยประหยัด มีวินัย ใฝ่รู้ เด็กวัยนี้เป็นวัยที่ปลูกฝังนิสัยการประหยัดได้ดีเพราะมีความสามารถทางสมองมากกว่าเด็กอนุบาล พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวควรเติมความหมายทางสังคมให้รู้จักค่าของเงินช่วยให้เด็กเรียนรู้ความประหยัดได้ดี อีกคุณลักษณะ คือ การมีวินัย ซึ่งเป็นสิ่งที่เด็กไทยขาดกันมาก พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวควรฝึกให้ลูกรู้จักวินัยจากการให้เขามีส่วนร่วมรับผิดชอบตนเอง สอนให้มีตารางเวลา และคุณลักษณะคือ การใฝ่รู้ เป็นการเติบโตทางสมองที่จะเรียนรู้ตัวอย่างหลากหลายไม่ใช่เฉพาะการเรียนในระบบเท่านั้น แต่รวมไปถึงกิจกรรมอื่น ๆ ที่เด็กสนใจ พ่อ/แม่ควรเปิดโอกาสให้ลูกได้ทำตามความสนใจด้วย

(2.4) วัยรุ่น เป็นวัยที่ต้องสร้างเสริมค่านิยมทางเพศกับค่านิยมทางสังคม คือ พ่อ/แม่ควรส่งเสริมค่านิยมที่ดีในเรื่องเพศด้านบวก และค่านิยมทางสังคมที่เด็กต้องได้รับแบบอย่างที่ดีเป็นที่ชื่นชม เขาจะรู้สึกว่าเป็นอุดมคติ ซึ่งจะพัฒนาในการดำเนินชีวิตของเขาต่อไป

โดยทั้งหมดนี้ล้วนเป็นคุณลักษณะที่สำคัญ หากพ่อ/แม่ไม่เสริมสร้างเด็กก็จะมีจุดอ่อนและตกค้างไปถึงช่วงวัยต่อ ๆ ไป พ่อ/แม่จึงควรวางรากฐานเหล่านี้ให้ดีทั้งความผูกพันไว้วางใจ รู้จักผูกพัน ควบคุมอารมณ์ได้ ประหยัด มีวินัยใฝ่รู้ มีค่านิยมทางเพศและสังคมที่เหมาะสม ถ้าเด็กมีสิ่งเหล่านี้เขาก็จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่งดงาม

(3) จัดการกับวิกฤตชีวิตที่เกิดขึ้น

พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวแต่ละคนพึงต้องพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองว่าอยู่ในระยะใดของการเป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว โดยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะแรก ระยะที่กำลังจะเป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว เป็นระยะที่กำลังจาก เลิกยากับอีกฝ่ายหนึ่งแต่ยังไม่ถึงจุดสุดท้าย

ระยะที่สอง ระยะที่เพิ่งเป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวเพิ่งหย่าร้าง แยกทาง หรือสูญเสีย

ระยะที่สามระยะที่ได้เป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวมาช่วงเวลาหนึ่งแล้ว

ซึ่งแต่ละช่วงระยะเวลาจะมีสภาพปัญหาที่แตกต่างกัน ทั้งปัญหาภายนอกและปัญหาภายในจิตใจ อารมณ์เป็นปัญหาด้านแรกที่สำคัญของการเป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวโดยเฉพาะอารมณ์ที่เกิดจากความเครียดที่มักจะตามมาหลังจากสถานภาพครอบครัวที่กำลังเปลี่ยนไป หากพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถจัดการอารมณ์ตนเองได้ดีด้วยการรับรู้อารมณ์ตนเอง รู้ถึงที่มาของเหตุก่ออารมณ์แล้วมีการสร้างภาพการเปลี่ยนแปลงในใจเพื่อจัดการกับอารมณ์และยอมรับ เข้าใจความเป็นไปของสิ่งรอบข้างได้เรื่องต่าง ๆ ที่จะเข้ามาก็จะจัดการได้ง่ายขึ้น แต่บางครั้งพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวก็ไม่สามารถแก้ปัญหาที่เข้ามาในชีวิตได้ การแก้ไขหรือจัดการกับปัญหาเป็นทักษะที่จำเป็นต้องฝึกฝน เพื่อพัฒนาความสามารถในการวิเคราะห์และแก้ปัญหาแบบใช้จินตนาการ โดยกระบวนการจัดการกับปัญหาในครอบครัวมีขั้นตอนดังนี้

(3.1) มองให้เห็นปัญหา ขั้นตอนนี้ต้องพิจารณาให้เห็นปัญหาที่นำมาซึ่งความขัดแย้ง วิเคราะห์ว่าปัญหานั้นสามารถแก้ไขแบบค่อยเป็นค่อยไปได้หรือไม่ สามารถใช้วิธีการเดิมที่เคยใช้แก้ไขได้ หรือต้องการวิธีการแก้ไขเฉพาะเป็นพิเศษ พ่อ/แม่โดยทั่วไปมักใช้วิธีการเดียวในการแก้ปัญหา กับลูก ซึ่งไม่ใช่ทักษะที่ถูกต้อง เพราะวิธีใดที่ทำไปแล้วไม่ปรากฏผลก้าวหน้าถือว่าไม่ประสบความสำเร็จ

(3.2) วิเคราะห์และวางแผนแก้ปัญหา เมื่อวิเคราะห์ทำความเข้าใจปัญหาแล้ว ต้องมีการวางแผนวิเคราะห์ข้อดีข้อด้อยของวิธีการต่าง ๆ ขั้นตอนนี้พ่อ/แม่ควรพูดคุยหาทางออกของปัญหาร่วมกับลูก และควรเลือกเวลาและสถานที่ที่เหมาะสมในการพูดคุย ที่สำคัญคือ พ่อ/แม่ควรระวังไม่ทำลายความคิดลูก เพราะพ่อ/แม่มักจะบอกวิธีการให้ลูกทำ แต่เมื่อลูกให้ความคิดที่ต่างออกไป พ่อ/แม่กลับไม่รับฟังและลงท้ายด้วยการบังคับให้ลูกทำตามที่ตนคิด วิธีนี้ไม่ใช่การปลูกฝังทักษะการแก้ปัญหาแต่เป็นการปลูกฝังให้เกิดนิสัยการแก้ตัว

(3.3) เลือกใช้หนึ่งวิธีและลงมือปฏิบัติตามวิธีการที่เลือกไว้ โดยพ่อ/แม่ และลูกตกลงร่วมกันที่จะเลือกใช้วิธีที่ได้วางแผนไว้ 1 วิธี

(3.4) ติดตามผล หลังจากลงมือปฏิบัติตามวิธีการที่เลือกแล้วก็ต้องมีการติดตามผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นว่ามีข้อดีข้อด้อยอย่างไร โดยกำหนดระยะเวลาที่จะติดตามผล จากนั้นพิจารณาว่าปัญหานั้นได้ลดหายไปหรือเพิ่มขึ้น นำผลที่พบมากำหนดวิธีการแก้ปัญหาใหม่และนำไปปฏิบัติเป็นวงจรต่อไป สำหรับบางกรณีแม้เมื่อจบกระบวนการแก้ปัญหาแล้วแต่ยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้มีข้อเสนอให้พิจารณาอีก 2 วิธี คือ วิธีแรก การตัดวงจรปัญหา เช่น เมื่อลูกไม่ทานข้าวแม่จะบอณาให้ทุกมือจนกว่าลูกจะเบื่อซึ่งเป็นวิธีที่ไม่ควรนึก เป็นต้น วิธีที่สอง ทำใจยอมรับปัญหา เช่น เด็กสมาธิสั้นและมีความบกพร่องทางการเรียนรู้ ตามหลักสูตรการเรียนทั่วไป แต่เด็กกลุ่มนี้จะมีทักษะทางสังคมดีมาก พ่อ/แม่ควรสนับสนุนและเสริมแรงในด้านที่เด็กถนัด เป็นต้น

ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นวิธีที่พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถนำไปจัดการกับวิกฤตชีวิตการในแต่ละช่วงได้ โดยเริ่มจากการจัดการกับอารมณ์ของพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวก่อน หากมีการจัดการที่ดีพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวก็จะสามารถจัดการกับปัญหาและตัดสินใจนำครอบครัวไปสู่ความผาสุกให้แก่ครอบครัวตนเองได้

4) สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

การเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนั้น ย่อมมีสิ่งเปลี่ยนแปลงจากเดิม ดังนั้น ครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวนั้นย่อมมีการเปลี่ยนแปลงและมีการปรับตัวของครอบครัว โดย กมลพรรณ พันพิ่ง, สายฤดี วรกิจโกศาทร และมาลี จิรวฒนานนท์ (2550 : 87) กล่าวถึงในแต่ละด้านที่สำคัญดังนี้

(1) ด้านที่อยู่อาศัย

เมื่อสิ้นสุดชีวิตคู่ ผู้ที่ดูแลลูกส่วนใหญ่ คือ แม่ ซึ่งผลงานวิจัยหลายชิ้น พบว่า ภายหลังจากหย่าร้างแม่เลี้ยงเดี่ยวจะย้ายมาอยู่ร่วมกับครอบครัวเดิม (รุ่นพ่อ-แม่) งานวิจัยของ สุภรณ์ ลิ้มอารีย์ และพนม ลิ้มอารีย์ (2536 : 1) พบว่า หลังการหย่าร้างสตรีส่วนมากร้อยละ 70 พักอาศัยอยู่กับบุตร บิดา มารดา และญาติของตน เช่นเดียวกับงานของ เกศินี เกิดอนันต์ (2539 : 87) ที่พบว่า หลังการหย่าร้างหรือสามีถึงแก่กรรมมารดาส่วนใหญ่จะนำบุตรย้ายกลับไปอยู่กับครอบครัวเดิมของตน ส่วนงานวิจัยของ พวงเพ็ญ ชุมพรธาณ และคณะ (2543 : 64) พบว่า สตรีที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพังจะกลับไปอยู่กับพ่อ/แม่ของตน ร้อยละ 46.67 ซึ่งการกลับเข้ามาอยู่อาศัยร่วมกับพ่อ/แม่เป็นการลดภาระด้านเศรษฐกิจ และมีคนเลี้ยงดูลูก (กุสุมา พลแก้ว, 2544 : 99) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พิมพ์รำไพ สุนทรารชุน (2549 : 131) ที่กล่าวถึงแหล่งสนับสนุนแหล่งแรกของแม่คนเดียวที่เลี้ยงลูกคือ สมาชิกในครอบครัว วัตถุประสงค์ของและขวัญกำลังใจที่ได้รับ

(2) ด้านเศรษฐกิจ

เมื่อเข้าสู่การเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวปัญหาด้านเศรษฐกิจเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ง่าย ในกรณีของการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว ดังเช่น แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ไม่เคยประกอบอาชีพมาก่อนก็ต้องหางานทำ ในกรณีที่มีงานทำอยู่แล้วก็ทำงานให้มากขึ้น หารายได้พิเศษ และเปลี่ยนอาชีพเพื่อให้มีรายได้มากขึ้นเพียงพอกับค่าใช้จ่าย นอกจากนี้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวยังประสบปัญหาภาระหนี้สิน ดังเห็นได้จากงานวิจัยหลายชิ้น (อัจฉรา ยอดเพชร. 2520 : 87 ; พวงเพ็ญ ชุณหปราณ และคณะ. 2543 : 65 ; กุสุมา พลแก้ว. 2544 : 131 ; นิศา ชูโต และคณะ. 2545 : 86)

การปรับตัวเพื่อแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจนั้น พบว่า นอกจากการดิ้นรนทำมาหาเลี้ยงชีพตลอดจนการต้องเปลี่ยนงาน เปลี่ยนอาชีพ ซึ่งผู้หญิงที่เป็นแม่หม้ายบางรายเปลี่ยนอาชีพจากเกษตรเข้าสู่กรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นนักร้อง (กุสุมา พลแก้ว. 2544 : 131) ทำให้มีรายได้มากขึ้น การแก้ไขอีกทางหนึ่ง คือ การกู้ยืม ซึ่งแหล่งของการกู้ยืม ได้แก่ เพื่อน พ่อ/แม่ ผู้ให้กู้ และสิ่งที่น่าสนใจ คือ หนี้สินของสตรีที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพังมีทุกระดับการศึกษายิ่งการศึกษาสูงยิ่งมีหนี้สินมาก (พวงเพ็ญ ชุณหปราณ และคณะ. 2543 : 64) นอกจากนี้ กุสุมา พลแก้ว (2544 : 132) ได้ตั้งข้อสังเกตถึงบทบาทผู้หญิงในการเป็นผู้ดูแลเกี่ยวกับรายรับรายจ่ายในครอบครัวให้สามารถดำเนินไปโดยราบรื่นนั้น หากเกิดกรณีขาดเงินทองผู้หญิงจะเป็นฝ่ายออกไปหากู้ยืมเงินกับญาติ หรือเพื่อนบ้านในขณะที่ผู้ชายน้อยคนที่จะทำเช่นนี้ อย่างไรก็ตามปัญหาหนี้สินมิใช่ปัญหาของครอบครัวแม่คนเดียวทุกครอบครัว ดังเห็นได้จากผลการศึกษาของ พวงเพ็ญ ชุณหปราณ และคณะ (2543 : 65) ที่พบว่า แม้ว่าสตรีที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพังจะมีรายได้ไม่เพียงพอถึงร้อยละ 70 แต่อีกร้อยละ 30 ก็ไม่มีหนี้สิน

อีกรูปแบบหนึ่งของการปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจของผู้หญิงที่ต้องเลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง คือ การหาคนมาช่วยทำมาหากิน หรือการแต่งงานใหม่อีกครั้ง (กุสุมา พลแก้ว. 2544 : 131) โดยการศึกษาของ อัจฉรา ยอดเพชร (2520 : 87) พบว่า การให้เหตุผลในการแต่งงานใหม่ของผู้หญิงที่สามีละทิ้ง ร้อยละ 18 ต้องการมีครอบครัวที่พร้อม พ่อ แม่ ลูก โดยมักเป็นผู้หญิงที่ยังมีอายุน้อย และบุตรยังเล็กต้องการที่จะหาผู้ที่จะมารับภาระไปโดยไม่คำนึงถึงปัญหาที่ตามมา โดยการศึกษาชิ้นงานเดียวกันนี้ได้กล่าวถึงปัญหาเศรษฐกิจของผู้หญิงที่สามีละทิ้งว่า ร้อยละ 54 เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวอยู่แล้วจึงไม่มีการผิตปกติหลังสามีละทิ้ง แต่ปัญหา คือ การขาดความรู้ความชำนาญจึงทำให้ไม่สามารถหาเลี้ยงครอบครัวได้ ซึ่งประเด็นเรื่องระดับการศึกษาที่ส่งผลต่อการประกอบอาชีพ และการมีรายได้จนเจือครอบครัว งานวิจัยของ พวงเพ็ญ ชุณหปราณ และคณะ (2543 : 65) พบว่า สตรีที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพังที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาจะมีอาชีพไม่แน่นอน ส่วนกลุ่มระดับปริญญาตรีจะมีอาชีพมั่นคงกว่ากลุ่มอื่น ๆ ซึ่งในกลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่ไม่ต้องเปลี่ยนงาน แต่เมื่อรายได้

ไม่พอเพียงต้องหารายได้เพิ่มด้วยการทำงานเสริมรายได้ เช่น ขายของ ขายเครื่องประดับ ของใช้ รับจ้างทำงานกลางคืน เป็นต้น

(3) ด้านสุขภาพ

การเป็นพ่อหรือแม่คนเดียวนั้นส่งผลต่อสุขภาพ โดยงานของ พวงเพ็ญ ชุณหพราน และคณะ (2543 : 66) กล่าวถึง ภาวะการปรับตัวด้านสุขภาพกายของสตรีที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพังทั้งในกลุ่มที่สัมพันธ์ภาพดีและไม่ดี ก่อนเป็นครอบครัวแม่คนเดียว จะผอมลง น้ำหนักลด ปวดศีรษะข้างเดียว ประจำเดือนมามาก คิดมาก ความดันโลหิตสูง ปวดหลัง นอนไม่หลับ คิดผูกคอตาย ทำร้ายตนเอง ร้องไห้ทุกวัน ป่วยบ่อย เครียด คับแค้น อย่างไรก็ตามในระยะเวลาต่อมาจะมีการปรับตัวโดยกลุ่มที่สัมพันธ์ภาพไม่ดีกับสามีจะปรับตัวได้ดีกว่า คือ สบายกายขึ้น ไม่ต้องถูกทรมานจากการถูกทุบตี เช่นเดียวกับการปรับตัวที่เร็วกว่ากลุ่มแรกในด้านจิตใจ อย่างไรก็ตามในสภาพจิตใจที่ต้องปรับตัวไปกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นในงานวิจัยบางชิ้นได้บอกเล่าถึงปัญหาด้านอารมณ์จิตใจในระยะยาวที่ยังคงค้างอยู่ เช่น ความกังวลว่าลูกจะมีปัญหา ปมด้อยและถูกล้อเลียนว่าเป็นลูกไม่มีพ่อ (พิมพ์รำไพ สุนทรารชุน. 2549 : 131) ปัญหาคความเหงาและต้องการมีคู่ และในกรณีแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เผชิญกับการใช้ความรุนแรงในครอบครัวระหว่างใช้ชีวิตคู่ บางรายที่แม่จะพ้นจากสภาวะนั้นออกมาแล้ว ยังคงมีปัญหาด้านสุขภาพจิตอยู่ (ณัฐริษา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. 2550 : 87)

(4) ด้านสังคม

แม้ว่าครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวจะดำรงอยู่ในสังคมไทยมานานแล้วแต่ด้วยภาวะความเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่มีผลในเชิงโครงสร้างและมีผลลงลึกไปในระดับปัจเจกด้วยในเรื่องของค่านิยมต่าง ๆ เช่น การหย่าร้าง โดยในอดีตไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม แต่ในปัจจุบันนับเป็นเรื่องปกติของคู่สมรสที่จะอยู่แยกหรือหย่าร้างกัน แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และค่านิยมต่าง ๆ ในหลาย ๆ เรื่อง แต่เมื่อเป็นผู้หญิงที่เป็นหม้ายและมีลูกติด บรรทัดฐานทางเพศที่แตกต่างก็ยังคงค้างในสังคมไทย ดังเห็นได้จากการปรับตัวทางสังคมของผู้หญิงหม้ายในงานวิจัยของ กุสุมา พลแก้ว (2544 : 132) ที่กล่าวถึงว่า แม้ว่าการหย่าร้างถือว่าเป็นสิ่งปกติที่สามารถเกิดขึ้นได้ และคนในชุมชนให้การยอมรับ แต่ผู้ที่มักได้รับการตีตราที่มากที่สุดคือ ผู้หญิง ซึ่งผู้หญิงหม้ายจะถูกคนในชุมชน โดยเฉพาะผู้ชายมองว่าเป็นผู้หญิงที่ผ่านผู้ชายมาแล้วและไม่สามารถหาผู้ชายได้ จะมีผู้ชายแวะเวียนมาพุดจาปะโลม แต่ส่วนมากไม่จริงจึงมากพอที่จะแต่งงานด้วย ยกเว้นหญิงหม้ายที่ยังสาวไม่มีลูกติด หรือที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีมีที่ทำกินมากก็จะได้รับความสนใจ และมีผู้ชายอยากแต่งงานด้วย อย่างไรก็ตามผู้หญิงหม้ายที่หย่าร้างสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นปกติ การปรับตัวทางสังคมจึงเป็นสิ่งที่ทำได้โดยไม่ต้องเครียดเท่ากับการปรับตัวด้านเศรษฐกิจและการเลี้ยงดูลูก ซึ่ง

เป็นไปในทิศทางเดียวกับการศึกษาเรื่องการปรับตัวของสตรีที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพังในชุมชนเมือง กรุงเทพมหานคร ซึ่งไม่พบว่ากลุ่มสตรีที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพังมีปัญหาในการแยกตัวจากสังคม

(5) การทำหน้าที่ในการเลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง

การทำบทบาทควบคู่กับการเป็นผู้นำในครอบครัวเป็นพ่อและแม่ในเวลาเดียวกันของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวนี้ มีการศึกษาที่ระบุถึงช่วงวัยของลูกที่มีผลต่อความยากลำบากในการปรับตัวของผู้หญิงที่เลี้ยงดูลูกคนเดียว คือ ช่วงที่ลูกยังเล็กหรือช่วงก่อนเข้าโรงเรียน (พวงเพ็ญ ชุณหพราน และคณะ. 2543 : 66 ; กุสุมา พลแก้ว. 2544 : 131) ผู้หญิงส่วนใหญ่ต้องใช้เวลาในการประกอบอาชีพหารายได้มาจุนเจือครอบครัว จึงทำให้ไม่มีเวลามาดูแลลูกน้อย ซึ่งต้องการการเอาใจใส่ดูแล เกิดความขัดแย้งของการทำบทบาทหลายอย่างในเวลาเดียวกัน การศึกษาของ พวงเพ็ญ ชุณหพราน และคณะ (2543 : 69) ได้กล่าวไว้ว่า การปรับตัวด้านความขัดแย้งในบทบาทของสตรีที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพังขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านการมีผู้สนับสนุน รายได้ อายุของบุตร และการศึกษาของแม่ ซึ่งการสนับสนุนและการศึกษาของสตรีมีส่วนอย่างมากที่ทำให้การปรับตัวต่อความขัดแย้งนี้คลี่คลายลงได้ นอกจากนี้ในการปรับตัวเลี้ยงดูลูกลำพังนั้น ผู้หญิงมักจะกลับไปอาศัยอยู่กับพ่อ/แม่เพื่อให้ช่วยดูแลในขณะที่ตนออกไปทำงานในช่วงที่ลูกยังเล็ก และเมื่อลูกโตพอที่จะเข้าโรงเรียน การดูแลลูกในช่วงเวลากลางวันได้รับโอนหน้าที่นี้ให้ครูและโรงเรียน (กุสุมา พลแก้ว. 2544 : 131) การกลายมาเป็นครอบครัวแม่คนเดียวที่มีความยากลำบากทางเศรษฐกิจส่งผลให้ลูกต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน ในการศึกษาของ อัจฉรา ยอดเพชร (2520 : 88) พบว่า กรณีของผู้หญิงที่สามีละทิ้ง มีเด็กที่ต้องออกโรงเรียนกลางคัน สูงถึงร้อยละ 22

นอกจากนี้งานวิจัยของ เกศินี เกิดอนันต์ (2539 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษารอบรมเลี้ยงดูเด็กของครอบครัวที่มีผู้ปกครองคนเดียวในกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาระบุถึงปัจจัยที่มีผลโดยตรงและทางอ้อมต่อแบบแผนการอบรมเลี้ยงดูของครอบครัวที่มีมารดาเป็นผู้ปกครองคนเดียว พบว่า ปัจจัยที่มีผลโดยตรงต่อแบบแผนการอบรมเลี้ยงดูของครอบครัวที่มีมารดาเป็นผู้ปกครองคนเดียว ได้แก่ ความสัมพันธ์กับครอบครัวเดิม ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของมารดา และครอบครัวของมารดา ภาระความรับผิดชอบของมารดา ความสัมพันธ์กับอดีตสามีหรือครอบครัวอดีตสามีก่อนการหย่าร้าง/สามีถึงแก่กรรม ความรับผิดชอบของสามี บุคลิกภาพของมารดา บุคลิกภาพของเด็ก และการมีเด็กวัยเดียวกันหรือเพศเดียวกันอยู่ในบริเวณบ้าน ส่วนปัจจัยที่มีผลทางอ้อม ได้แก่ ประสบการณ์ของการอบรมเลี้ยงดูที่มารดาได้รับในวัยเด็ก สำหรับปัญหาด้านการเลี้ยงดูและพฤติกรรมของลูกที่ขาดตัวแบบนั้น และนอกจากนี้ยังเด็กในครอบครัวที่มารดากลับไปอยู่กับครอบครัวเดิมได้ญาติผู้ใหญ่ผู้ชายเป็นตัวแบบเพศชายทดแทนบิดา เด็กจะพัฒนาความผูกพันทั้งกับมารดาและบุคคลอื่น ๆ ได้ดี

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ สรุปได้ว่า เมื่อต้องเข้าสู่การเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่มีพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกลำพังนั้น ต้องเผชิญกับสภาวะการเป็นครอบครัวที่ต้องเลี้ยงลูกลำพังซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงจากสภาพครอบครัวเดิมหลายด้าน อาทิ การเปลี่ยนแปลงด้านที่อยู่อาศัย เศรษฐกิจในครอบครัว สุขภาพทางร่างกายและจิตใจ ด้านสังคม และการทำหน้าที่เป็นผู้นำครอบครัวของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เหล่านี้ล้วนเป็นการเปลี่ยนแปลง เป็นสิ่งที่พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องปรับตัวให้มีความพร้อมและมีความสามารถในการใช้ชีวิตที่ต้องเลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง เพื่อให้สามารถดำรงความเป็นครอบครัวของตนเองให้ได้ จากสภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนั้น หากพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวไม่สามารถปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงได้จะนำไปสู่การเกิดปัญหาต่าง ๆ ในครอบครัวได้

5) ปัญหาและความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

สำหรับสภาพปัญหาความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในส่วนนี้ผู้วิจัยนำเสนอ 3 ส่วน คือ ส่วนแรก พิจารณาเกี่ยวกับสภาพปัญหาของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ส่วนที่สอง สภาพปัญหาของเด็กในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และส่วนสุดท้าย เกี่ยวกับความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เพื่อให้พิจารณาได้อย่างต่อเนื่องถึงสภาพที่เกิดขึ้นและความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(1) ปัญหาของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

จากรายงานวิจัยที่มีการทำขึ้นในประเทศไทยและต่างประเทศ พบว่า การเกิดครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนั้นมีที่มาจากหลายสาเหตุ ผลกระทบต่อผู้ที่อยู่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอาจมีลักษณะหลากหลาย และเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ในประเทศไทยลักษณะของปัญหาก็มีความคล้ายคลึงกับในต่างประเทศ โดยสรุปปัญหาของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนั้นมีดังนี้

(1.1) ด้านเศรษฐกิจ เมื่อครอบครัวมีผู้เลี้ยงครอบครัวหลักเพียงคนเดียวปัญหาที่ตามมา คือ ความยากจนของครอบครัวและความยากจนของเด็ก ฐานะทางเศรษฐกิจมีผลกระทบมากต่อโอกาสในการศึกษาของบุตร นอกจากนี้รายงานการวิจัยในสหรัฐอเมริกาพบว่า เด็กที่มีความพิการอาศัยอยู่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนั้นมีจำนวนมากกว่าเด็กที่ไม่มีความพิการ คือ ร้อยละ 24 และร้อยละ 17 ตามลำดับ (Cohen and Petrescu-Prahova. 2006 อ้างถึงใน สุริย์พร พันพิ่ง และ กมลพรรณ พันพิ่ง. 2552 : 141) ซึ่งสิ่งนี้ทำให้เห็นแนวโน้มของครอบครัวที่อาจต้องมีค่าใช้จ่ายมากขึ้น และต้องการความรู้ที่ซับซ้อนขึ้นสำหรับการเลี้ยงดูบุตร หลายครอบครัวแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจด้วยการแต่งงานใหม่ แต่หากไม่มีการพิจารณาอย่างรอบคอบการแต่งงานใหม่ ก็อาจนำไปสู่การเกิดปัญหาใหม่ได้

(1.2) ด้านจิตใจ ความเครียดของสมาชิกครอบครัวเกิดขึ้นในช่วงเวลาวิกฤตและช่วงการปรับตัว ได้แก่ ความเครียดของมารดาเมื่อต้องเลี้ยงดูบุตรและทำงานนอกบ้านพร้อมกัน ผลกระทบด้านจิตใจและพฤติกรรมของผู้ชาย ผู้เป็นบิดาเมื่อต้องกลายมาเป็นผู้เลี้ยงดูบุตรเป็นหลัก

ผลกระทบต่อด้านจิตใจของบิดา/มารดาในการพยายามแก้ไขความขัดแย้ง ผลกระทบด้านจิตใจของเด็กในครอบครัวที่บิดา/มารดามีความขัดแย้ง

(1.3) ด้านสังคมและสุขภาพ ประกอบด้วยด้านต่าง ๆ เช่น การเลี้ยงดูบุตร ปัญหาที่พบส่วนมาก คือ พัฒนาการ และพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ของเด็ก เด็กขาดตัวแบบบทบาทเพศชาย ความสัมพันธ์ของบิดา/มารดาและเด็กในการเริ่มสร้างชีวิตครอบครัวใหม่ (ณัฐธิดา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. 2550 : 87) ด้านที่อยู่อาศัย ในกรณีชีวิตคู่สิ้นสุดลง ครอบครัวที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในครอบครัวขยายหรือในท้องถิ่นใกล้เคียงกับเครือญาติจะประสบปัญหาการไม่มีที่อยู่อาศัย แต่โดยทั่วไปการแก้ปัญหาของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในประเทศไทย คือ การย้ายกลับไปอยู่กับครอบครัวเดิมของตนซึ่งมีบิดา มารดาหรือญาติ ซึ่งจะช่วยลดภาระด้านเศรษฐกิจและมีผู้ช่วยเลี้ยงดูบุตร (กุสุมา พลแก้ว. 2544 : 131)

ปัญหาสุขภาพของผู้เป็นบิดาหรือมารดาในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่มักพบ คือ ภาวะสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ไม่ดีอันเนื่องมาจากภาวะความเครียดจากวิกฤตที่เผชิญปัญหา ด้านอารมณ์จิตใจบางอย่างยังคงค้างอยู่ในระยะยาว เช่น ความกังวลว่าลูกจะมีปัญหา ปมด้อย และถูกล้อเลียนว่าเป็นลูกไม่มีพ่อ (พิมพ์ร่ำไพ สุนทรารชุน. 2549 : 131) ปัญหาความเหงาและต้องการมีคู่ และกรณีแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เผชิญกับการใช้ความรุนแรงในครอบครัวระหว่างใช้ชีวิตคู่ บางรายแม้จะพ้นจากสภาวะนั้นออกมาแล้วยังคงมีปัญหาด้านสุขภาพจิตอยู่

(1.4) ด้านวัฒนธรรม ผู้หญิงต้องเผชิญกับอคติจากคนในสังคมที่มีความเชื่อว่า ผู้หญิงหม้าย/หย่าร้างเป็นผู้มีมลทินจากการหย่าร้างเพราะประพฤติไม่ดี บุตรจะเป็นเด็กที่มีปัญหา และได้รับการตีฉินินทา (กุสุมา พลแก้ว. 2544 : 131) สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้หญิงเกิดความรู้สึกไม่เชื่อมั่น และต้องการสร้างพลังความคิดเพื่อก้าวข้ามให้พ้นไปให้ได้ในช่วงการปรับตัว

(2) ปัญหาของเด็กในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

เนื่องจากวัยเด็กเป็นวัยที่ต้องได้รับการดูแลคุ้มครองและการพึงพิงจึงทำให้เด็กได้รับผลกระทบทางตรงและทางอ้อมต่อการเปลี่ยนของครอบครัว จากภาวะการณ่เข้าสู่การเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว โดยมีผู้ที่ให้การศึกษาเรื่องนี้หลายท่าน ดังรายงานผลการวิจัยดังต่อไปนี้

สติเฟน เจ บาร์ (Stephen J Bahr. 1989 อ้างถึงใน มาลี จิรพัฒนานนท์. 2545 : 17) ได้กล่าวถึงสภาพปัญหาดังกล่าวว่า ความเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาของเด็กที่อยู่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวว่าอาจเกิดจากสาเหตุหลายประการดังนี้

- สภาพความขัดแย้งของพ่อ/แม่ มักร่วมไปกับการหย่าร้างและการขัดแย้งกัน ความรุนแรงของพ่อ/แม่มีผลกระทบเป็นอันตรายต่อเด็ก
- การที่แม่คนเดียวต้องทำบทบาทควบคู่เป็นทั้งพ่อและแม่ในบุคคลเดียว บางครั้งเป็นบทบาทที่หนักเกินและอาจก่อให้เกิดความเครียดในการดูแลเลี้ยงดูลูกให้เติบโตอย่างมี

คุณภาพ ทั้งร่างกายและจิตใจ การมีทั้งพ่อและแม่ช่วยกันลดความเครียดและเพิ่มคุณภาพในการเลี้ยงดูลูก

- การแตกสลายของครอบครัว นำมาซึ่งสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจ โดยปกติผู้หญิงมักจะเป็นผู้ดูแลเลี้ยงลูก แม่ที่เลี้ยงลูกโดยลำพังมีสัดส่วนสูงที่มีรายได้น้อย (Weitzman. 1985) ซึ่งการที่มีรายได้น้อยนี้มีผลกระทบในทางลบแก่เด็ก ๆ ในครอบครัว

- การที่ครอบครัวแตกสลายอาจลดความสามารถในการเป็นพ่อ/แม่ของลูก (Wallerstein. 1985) การล่มสลายของชีวิตแต่งงานอาจทำให้แม่พุดน้อยลง เล่นน้อยลง และมีการสนับสนุนช่วยเหลือตนเองและลูกน้อยลงไปตาม ๆ กัน รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกลดน้อยลงด้วย

ผลการวิจัยของ นวลจันทร์ ทศนชัยกุล (2540 อ้างถึงใน อมราวดี ณ อุบล. 2544 : 28) เกี่ยวกับนักเรียนวัยรุ่นที่มีลักษณะครอบครัวต่างกัน พบว่า การสิ้นสุดสัมพันธภาพของบิดา/มารดา ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ที่มีสาเหตุมาจากการหย่าร้าง การเลิกกัน การตาย การทอดทิ้ง หรือแยกกันอยู่ล้วนส่งผลกระทบต่อเด็กขาดผู้เอาใจใส่ดูแล ขาดความอบอุ่นในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- ด้านอารมณ์และจิตใจ ซึ่งเด็กจะมีอารมณ์และจิตใจค่อนข้างบอบบางการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ในครอบครัวครั้งยิ่งใหญ่จะมีผลกระทบต่อบุคลิกภาพของเด็ก เนื่องจากบิดามารดาคือแม่แบบที่หล่อหลอมเลี้ยงดูเอาใจใส่เมื่อสภาพครอบครัวแตกแยกขาดแบบอย่างที่ดีอาจทำให้เด็กรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัย ไร้ที่พึ่ง ประพฤติตนเหลวไหล และเลียนแบบอย่างจากเพื่อนโดยไม่ทราบว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือไม่

- ด้านการปรับตัว ภายหลังจากครอบครัวแตกแยกเด็กส่วนมากจะอยู่กับมารดา ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อบุคลิกภาพของเด็ก คือ เมื่อเด็กขาดบิดา/มารดา ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นแบบฉบับทำให้เด็กไม่สามารถเรียนรู้บทบาทได้ครบถ้วนได้ ทำให้เกิดปัญหาการปรับตัวที่ต้องเผชิญต่อไปในสังคมอนาคตได้

- ความจงรักภักดี เมื่อบิดา มารดาหย่าร้างกัน เด็กอาจมีความรู้สึกที่บิดา/มารดาใจแคบ เนื่องจากบิดา/มารดาพยายามชักจูงให้เด็กเห็นใจ และไม่ชอบอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งโดยปกติเด็กจะมีความใกล้ชิดกับมารดามากกว่าบิดา มารดาจึงมีอิทธิพลโน้มน้าวจิตใจเด็กได้ดีกว่า

- ด้านการปรับตัวเข้ากับกลุ่ม เด็กจะมีความรู้สึกไม่มั่นคงฝังอยู่ในจิตใจ ถ้าปรับตัวไม่ได้ความรู้สึกนั้นจะติดตัวมาจนโต และจะทำให้เด็กกลายเป็นบุคคลมีปัญหา เช่น ชอบหนีเที่ยว เป็นอันธพาล รู้สึกว่าตนเองถูกทอดทิ้ง เป็นต้น ซึ่งทำให้การปรับตัวเข้ากับกลุ่มหรือสังคมอื่น ๆ มีปัญหา

นอกจากนี้ผลงานวิจัยของ วันทนี วาสิกะสิน และคณะ (2540 : 56) ได้พบว่าเด็กที่อยู่ในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นมารดานอกสมรส มีคุณภาพชีวิตไม่ดีตั้งแต่ก่อนกำเนิด เนื่องจากมารดาไม่ได้รับการดูแลระหว่างการตั้งครรภ์ ภาวะโภชนาการไม่ดี อันมีผลต่อปัญหาทาง

ร่างกายของเด็กได้ เช่น พิกการหรือมีปัญหาทางจิตใจได้ เป็นบุคคลที่ไม่สามารถสร้างสัมพันธ์ภาพกับผู้อื่นได้ดี เมื่อลูกมีครอบครัวของตนก็อาจทำหน้าที่ของการเป็นคู่สมรส เป็นบิดา/มารดาไม่ดีนัก อันจะเป็นปัญหาและเป็นภาระแก่สังคมต่อไป

สรุปได้ว่า ปัญหาของเด็กในครอบครัวเลี้ยงเด็ยวันนั้นสามารถเกิดขึ้นได้กับตัวเด็กเอง และมีผลกระทบต่อสังคมและประเทศชาติด้วย เนื่องจากเด็กที่อยู่ในครอบครัวเลี้ยงเด็ยต้องประสบกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในชีวิต ก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตที่ต่ำลง เกิดปัญหาต่อพฤติกรรมที่ต้องปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ปัญหาทางอารมณ์ จิตใจ และพัฒนาการของเด็กในครอบครัวเลี้ยงเด็ยที่แตกต่างกันไปในแต่ละครอบครัว

(3) ความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเด็ย

(3.1) ทฤษฎีความต้องการ

อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow. 1954 อ้างถึงใน รัชนิวรรณ กานดา. 2558 : 32) เชื่อว่าพฤติกรรมของมนุษย์เป็นจำนวนมากสามารถอธิบายโดยใช้แนวโน้มของบุคคลในการค้นหาเป้าหมายที่จะทำให้ชีวิตของเขาได้รับความต้องการ ความปรารถนา และได้รับสิ่งที่มีความหมายต่อตนเอง เป็นความจริงที่จะกล่าวว่าการกระบวนกรของแรงจูงใจเป็นหัวใจของทฤษฎีบุคลิกภาพของ Maslow โดยเขาเชื่อว่ามนุษย์เป็น “สัตว์ที่มีความต้องการ” (Wanting animal) และเป็นกรยากที่มนุษย์จะไปถึงขั้นของความพึงพอใจอย่างสมบูรณ์ ในทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของ Maslow เมื่อบุคคลปรารถนาที่จะได้รับความพึงพอใจและเมื่อบุคคลได้รับความพึงพอใจในสิ่งหนึ่งแล้วก็จะยังคงเรียกร้องความพึงพอใจสิ่งอื่น ๆ ต่อไป ซึ่งถือเป็นคุณลักษณะของมนุษย์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความต้องการจะได้รับสิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ

อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow. 1954 อ้างถึงใน รัชนิวรรณ กานดา. 2558 : 32) กล่าวว่า ความปรารถนาของมนุษย์นั้นติดตัวมาแต่กำเนิดและความปรารถนาเหล่านี้จะเรียงลำดับขั้นของความปรารถนาตั้งแต่ขั้นแรกไปสู่ความปรารถนาขั้นสูงขึ้นไปเป็นลำดับขั้น

ลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ (The Need-Hierarchy Conception of Human Motivation) Maslow เรียงลำดับความต้องการของมนุษย์จากขั้นต้นไปสู่ความต้องการขั้นต่อไปได้เป็นลำดับดังนี้

ลำดับที่ 1 ความต้องการทางด้านร่างกาย (Physiological needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานที่มีอำนาจมากที่สุดและสังเกตเห็นได้ชัดที่สุด จากความต้องการทั้งหมดเป็นความต้องการที่ช่วยการดำรงชีวิต ได้แก่ ความต้องการอาหาร น้ำดื่ม ออกซิเจน การพักผ่อนนอนหลับ ความต้องการทางเพศ ความต้องการความอบอุ่น ตลอดจนความต้องการที่จะถูกรกระตุ้นอวัยวะรับสัมผัส แรงขับของร่างกายเหล่านี้จะเกี่ยวข้องโดยตรงกับความอยู่รอดของร่างกายและของอินทรีย์ ความพึงพอใจ

ที่ได้รับ ในขั้นนี้จะกระตุ้นให้เกิดความต้องการในขั้นที่สูงกว่าและถ้าบุคคลใดประสบความล้มเหลวที่จะสนองความต้องการพื้นฐานนี้ก็จะไม่ได้รับการกระตุ้นให้เกิดความต้องการในระดับที่สูงขึ้นอย่างไรก็ตาม ถ้าความต้องการอย่างหนึ่งยังไม่ได้รับความพึงพอใจบุคคลก็จะอยู่ภายใต้ความต้องการนั้นตลอดไปซึ่งทำให้ความต้องการอื่น ๆ ไม่ปรากฏหรือกลายเป็นความต้องการระดับรองลงไป เช่น คนที่อดอยากหิวโหยเป็นเวลานานจะไม่สามารถสร้างสรรค์สิ่งที่มีประโยชน์ต่อโลกได้บุคคลเช่นนี้จะหมกมุ่นอยู่กับการจัดหาบางสิ่งบางอย่างเพื่อให้มีอาหารไว้รับประทาน Maslow อธิบายต่อไปว่าบุคคลเหล่านี้จะมีความรู้สึกเป็นสุขอย่างเต็มที่เมื่อมีอาหารเพียงพอสำหรับเขาและจะไม่ต้องต้องการสิ่งอื่นใดอีก ชีวิตของเขาถือว่าได้ว่าเป็นเรื่องของการรับประทาน สิ่งอื่น ๆ นอกจากนี้ จะไม่มีความสำคัญไม่ว่าจะเป็นเสรีภาพ ความรัก ความรู้สึกต่อชุมชน การได้รับการยอมรับ และปรัชญาชีวิต บุคคลเช่นนี้มีชีวิตอยู่เพื่อที่จะรับประทานเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

ลำดับที่ 2 ความต้องการทางด้านความปลอดภัย (Safety needs) เมื่อความต้องการทางด้านร่างกายได้รับความพึงพอใจแล้วบุคคลก็จะพัฒนาการไปสู่ขั้นใหม่ต่อไปซึ่งขั้นนี้เรียกว่า ความต้องการความปลอดภัยหรือความรู้สึกมั่นคง (Safety or security) Maslow กล่าวว่า ความต้องการความปลอดภัยจะสังเกตได้ง่ายในทารกและในเด็กเล็ก ๆ เนื่องจากทารกและเด็กเล็ก ๆ ต้องการความช่วยเหลือและต้องพึ่งพ้อาศัยผู้อื่น ตัวอย่าง ทารกจะรู้สึกกลัวเมื่อถูกทิ้งให้อยู่ตามลำพังหรือเมื่อเขาได้ยินเสียงดัง ๆ หรือเห็นแสงสว่างมาก ๆ แต่ประสบการณ์และการเรียนรู้จะทำให้ความรู้สึกกลัวหมดไป ดังคำพูดที่ว่า “ฉันไม่กลัวเสียงฟ้าร้องและฟ้าแลบอีกต่อไปแล้ว เพราะฉันรู้ธรรมชาติในการเกิดของมัน” พลังความต้องการความปลอดภัยจะเห็นได้ชัดเจนเช่นกันเมื่อเด็กเกิดความเจ็บป่วย ตัวอย่าง เด็กที่ประสบอุบัติเหตุขาหักก็จะรู้สึกกลัวและอาจแสดงออกด้วยอาการฝันร้ายและความต้องการที่จะได้รับความปกป้องคุ้มครองและการให้กำลังใจ

อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow. 1954 อ้างถึงใน รัชนิวรรณ กานดา. 2558 : 34) กล่าวว่าเพิ่มเติมว่า พ่อแม่ที่เลี้ยงดูลูกอย่างไม่กวัดขันและตามใจมากเกินไปจะทำให้เด็กเกิดความรู้สึกว่าได้รับความพึงพอใจจากความต้องการความปลอดภัยการให้อนอนหรือให้กินไม่เป็นเวลาไม่เพียง แต่ทำให้เด็กสับสนเท่านั้นแต่ยังทำให้เด็กรู้สึกไม่มั่นคงในสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเขาสัมพันธ์ภาพของพ่อแม่ที่ไม่ดีต่อกัน เช่น ทะเลาะกันทำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน พ่อแม่แยกกันอยู่หย่า ตายจากไป สภาพการณ์เหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อความรู้ที่ดีของเด็ก ทำให้เด็กรู้ว่าสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ไม่มั่นคง ไม่สามารถคาดการณ์ได้และนำไปสู่ความรู้สึกไม่ปลอดภัย

ความต้องการความปลอดภัยยังมีอิทธิพลต่อบุคคลแม้ว่าจะผ่านพ้นวัยเด็กไปแล้ว แม้ในบุคคลที่ทำงานในฐานะเป็นผู้คุ้มครอง เช่น ผู้รักษาเงิน นักบัญชี หรือทำงานเกี่ยวกับการประกันต่าง ๆ และผู้ที่ทำหน้าที่ให้การรักษาพยาบาลเพื่อความปลอดภัยของผู้อื่น เช่น แพทย์

พยาบาล แม้กระทั่งคนชรา บุคคลทั้งหมดที่กล่าวมานี้จะไฝหาความปลอดภัยของผู้อื่น เช่น แพทย์ พยาบาล แม้กระทั่งคนชรา บุคคลทั้งหมดที่กล่าวมานี้จะไฝหาความปลอดภัยด้วยกันทั้งสิ้น ศาสนา และปรัชญาที่มนุษย์ยึดถือทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคง เพราะทำให้บุคคลได้จัดระบบของตัวเองให้มีเหตุผลและวิถีทางที่ทำให้บุคคลรู้สึก “ปลอดภัย” ความต้องการความปลอดภัยในเรื่องอื่น ๆ จะเกี่ยวข้องกับการเผชิญกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ สงคราม อาชญากรรม น้ำท่วม แผ่นดินไหว การจลาจล ความสับสนไม่เป็นระเบียบของสังคม และเหตุการณ์อื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกับสภาพเหล่านี้

ลำดับที่ 3 ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ (Belongingness and Love needs) ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของเป็นความต้องการขั้นที่ 3 จะเกิดขึ้นเมื่อความต้องการทางด้านร่างกายและความต้องการความปลอดภัยได้รับการตอบสนองแล้ว บุคคลต้องการได้รับความรักและความเป็นเจ้าของโดยการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น เช่น ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวหรือกับผู้อื่น สมาชิกภายในกลุ่มจะเป็นเป้าหมายสำคัญสำหรับบุคคล กล่าวคือ บุคคลจะรู้สึกเจ็บปวดมากเมื่อถูกทอดทิ้งไม่มีใครยอมรับ หรือถูกตัดออกจากสังคม ไม่มีเพื่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อจำนวนเพื่อน ๆ ญาติพี่น้อง สามีหรือภรรยาหรือลูก ๆ ได้ลดน้อยลงไป นักเรียนที่เข้าโรงเรียนที่ห่างไกลบ้านจะเกิดความต้องการเป็นเจ้าของอย่างยิ่ง และจะแสวงหาอย่างมากที่จะได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อน

มาสโลว์ คัดค้านกลุ่ม فروยด์ (อ้างถึงใน รัชนิวรรณ กานดา. 2558 : 36) ที่ว่าความรักเป็นผลมาจากการทดเทิดสัญชาตญาณทางเพศ (Sublimation) สำหรับ มาสโลว์ ความรักไม่ใช่สัญลักษณ์ของเรื่องเพศ (Sex) เขาอธิบายว่า ความรักที่แท้จริงจะเกี่ยวข้องกับความรู้สึกที่ดี ความสัมพันธ์ของความรักระหว่างคน 2 คน จะรวมถึงความรู้สึกนับถือซึ่งกันและกัน การยกย่องและความไว้วางใจแก่กัน นอกจากนี้ มาสโลว์ ยังย้ำว่าความต้องการความรักของคนจะเป็นความรักที่เป็นไปในลักษณะทั้งการรู้จักให้ความรักต่อผู้อื่นและรู้จักที่จะรับความรักจากผู้อื่น การได้รับความรักและได้รับการยอมรับจากผู้อื่นเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า บุคคลที่ขาดความรักก็จะรู้สึกใช้ชีวิตไร้ค่ามีความรู้สึกอ้างว้างและเคียดแค้น กล่าวโดยสรุป มาสโลว์ มีความเห็นว่าบุคคลต้องการความรักและรู้สึกเป็นเจ้าของ และการขาดสิ่งนี้มีมักจะเป็นสาเหตุให้เกิดความข้องคับใจและทำให้เกิดปัญหาการปรับตัวไม่ได้ และความยินดีในพฤติกรรมหรือความเจ็บป่วยทางด้านจิตใจในลักษณะต่าง ๆ

สิ่งที่ควรสังเกตประการหนึ่ง ก็คือ มีบุคคลจำนวนมากที่มีความลำบากใจที่จะเปิดเผยตัวเองเมื่อมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดสนิทสนมกับเพศตรงข้ามเนื่องจากกลัวว่าจะถูกปฏิเสธความรู้สึกเช่นนี้ Maslow กล่าวว่า สืบเนื่องมาจากประสบการณ์ในวัยเด็กการได้รับความรัก หรือการขาดความรักในวัยเด็กย่อมมีผลกับการเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีวุฒิภาวะและการมีทัศนคติในเรื่องของ

ความรัก มาสโลว์ เปรียบเทียบว่า ความต้องการความรักก็เป็นเช่นเดียวกับบรรณยต์ที่สร้างขึ้นมาโดยต้องการก๊าซหรือน้ำมันนั่นเอง (Maslow. 1970 : 170 อ้างถึงใน รัชนิวรรณ กานดา. 2558 : 36)

ลำดับที่ 4 ความต้องการได้รับความนับถือยกย่อง (Self-Esteem needs) เมื่อความต้องการได้รับความรักและการให้ความรักแก่ผู้อื่นเป็นไปอย่างมีเหตุผลและทำให้บุคคลเกิดความพึงพอใจแล้ว พลังผลักดันในขั้นที่ 3 ก็จะลดลงและมีความต้องการในขั้นต่อไปมาแทนที่ กล่าวคือ มนุษย์ต้องการที่จะได้รับความนับถือยกย่องออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นความต้องการนับถือตนเอง (Self-respect) ส่วนลักษณะที่ 2 เป็นความต้องการได้รับการยกย่องนับถือจากผู้อื่น (Esteem from others)

- ความต้องการนับถือตนเอง (Self-respect) คือ ความต้องการมีอำนาจ มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความแข็งแรง มีความสามารถในตนเอง มีผลสัมฤทธิ์ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น และมีความเป็นอิสระ ทุกคนต้องการที่จะรู้สึกว่ามีคุณค่าและมีความสามารถที่จะประสบความสำเร็จในงานภารกิจต่าง ๆ และมีชีวิตที่เด่นดัง

- ความต้องการได้รับการยกย่องนับถือจากผู้อื่น (Esteem from others) คือ ความต้องการมีเกียรติยศ การได้รับยกย่อง ได้รับการยอมรับ ได้รับความสะดวก มีสถานภาพ มีชื่อเสียงเป็นที่กล่าวขาน และเป็นที่ยอมรับยินดี มีความต้องการที่จะได้รับความยกย่องชมเชยในสิ่งที่เขากระทำซึ่งทำให้รู้สึกว่าคุณค่าความสามารถของเขาได้รับการยอมรับจากผู้อื่น

ความต้องการได้รับความนับถือยกย่องก็เป็นเช่นเดียวกับธรรมชาติของลำดับขั้นในเรื่องความต้องการด้านแรงจูงใจตามทัศนะของ มาสโลว์ ในเรื่องอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นภายในจิตนั้นคือ บุคคลจะแสวงหาความต้องการได้รับการยกย่องก็เมื่อภายหลังจาก ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของได้รับการตอบสนองความพึงพอใจของเขาแล้ว และ มาสโลว์ กล่าวว่ามันเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ที่บุคคลจะย้อนกลับจากระดับขั้นความต้องการในขั้นที่ 4 กลับไปสู่ระดับขั้นที่ 3 อีก ถ้าความต้องการระดับขั้นที่ 3 ซึ่งบุคคลได้รับไว้แล้วนั้นถูกระทบกระเทือนหรือสูญสลายไปทันทีทันใด ดังตัวอย่างที่ มาสโลว์ นำมาอ้าง คือ หญิงสาวคนหนึ่งซึ่งเธอคิดว่า การตอบสนองความต้องการความรักของเธอได้ดำเนินไปด้วยดีแล้วเธอจึงทุ่มเทและเอาใจใส่ในธุรกิจของเธอ และได้ประสบความสำเร็จเป็นนักธุรกิจที่มีชื่อเสียงและอย่างไม่คาดฝันสามีได้ผลจากเธอไป ในเหตุการณ์เช่นนี้ปรากฏว่าเธอวางมือจากธุรกิจต่าง ๆ ในการที่จะส่งเสริมให้เธอได้รับความยกย่องนับถือ และหันมาใช้ความพยายามที่จะเรียกร้องสามีให้กลับคืนมา ซึ่งการกระทำเช่นนี้ของเธอเป็นตัวอย่างของความต้องการความรักซึ่งครั้งหนึ่งเธอได้รับแล้ว และถ้าเธอได้รับความพึงพอใจในความรักโดยสามีหวนกลับคืนมาเธอก็จะกลับไปเกี่ยวข้องในโลกธุรกิจอีกครั้งหนึ่ง

ความพึงพอใจของความต้องการได้รับการยกย่องโดยทั่ว ๆ ไป เป็นความรู้สึก และทัศนคติของความเชื่อมั่นในตนเอง ความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า การมีพลังกำลัง การมีความสามารถ และความรู้สึกว่ามีชีวิตอยู่อย่างมีประโยชน์และเป็นบุคคลที่มีความจำเป็นต่อโลก ในทางตรงกันข้าม การขาดความรู้สึกต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ย่อมนำไปสู่ความรู้สึกและทัศนคติของปมด้อยและความรู้สึกไม่พอใจเพียง เกิดความรู้สึกอ่อนแอและช่วยเหลือตนเองไม่ได้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นการรับรู้ตนเองในทางนิเสธ (Negative) ซึ่งอาจก่อให้เกิดความรู้สึกขาดกลัวและรู้สึกว่าตนเองไม่มีประโยชน์และสิ้นหวังในสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความต้องการของชีวิต และประเมินตนเองต่ำกว่าชีวิตความเป็นอยู่กับการได้รับการยกย่อง และยอมรับจากผู้อื่นอย่างจริงใจมากกว่าการมีชื่อเสียงจากสถานภาพหรือการได้รับการประจบประแจง การได้รับความนับถือยกย่องเป็นผลมาจากความเพียรพยายามของบุคคล และความต้องการนี้อาจเกิด อันตรายขึ้นได้ถ้าบุคคลนั้นต้องการคำชมเชยจากผู้อื่นมากกว่าการยอมรับ ความจริงและเป็นที่ยอมรับ กันว่าการได้รับความนับถือยกย่อง มีพื้นฐานจากการกระทำของบุคคลมากกว่าการควบคุมจากภายนอก

ลำดับที่ 5 ความต้องการที่จะเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง (Self-Actualization needs) ถึงลำดับขั้นสุดท้าย ถ้าความต้องการลำดับขั้นก่อน ๆ ได้ทำให้เกิดความพึงพอใจอย่างมี ประสิทธิภาพ ความต้องการเข้าใจตนเองอย่างแท้จริงก็จะเกิดขึ้น มาสโลว์ อธิบายความต้องการเข้าใจ ตนเองอย่างแท้จริง ว่าเป็นความปรารถนาในทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งบุคคลสามารถจะได้รับอย่างเหมาะสม บุคคลที่ประสบผลสำเร็จในขั้นสูงสุดนี้จะใช้พลังอย่างเต็มที่ในสิ่งที่ท้าทายความสามารถและศักยภาพ ของเขาและมีความปรารถนาที่จะปรับปรุงตนเอง พลังแรงขับของเขาจะกระทำพฤติกรรมตรงกับ ความสามารถของตน กล่าวโดยสรุปการเข้าใจตนเองอย่างแท้จริงเป็นความต้องการอย่างหนึ่งของ บุคคลที่จะบรรลุถึงจุดสูงสุดของศักยภาพ เช่น “นักดนตรีก็ต้องใช้ความสามารถทางด้านดนตรี ศิลปิน ก็จะต้องวาดรูป กวีจะต้องเขียนโคลงกลอน ถ้าบุคคลเหล่านี้ได้บรรลุถึงเป้าหมายที่ตนตั้งไว้ก็เชื่อได้ว่า เขาเหล่านั้นเป็นคนที่รู้จักตนเองอย่างแท้จริง”

ความต้องการที่จะเข้าใจตนเองอย่างแท้จริงจะดำเนินไปอย่างง่ายหรือ เป็นไปโดยอัตโนมัติ โดยความเป็นจริงแล้ว มาสโลว์ เชื่อว่าคนเรามักจะกลัวตัวเองในสิ่งเหล่านี้ “ด้านที่ดี ที่สุดของเรา ความสามารถพิเศษของเรา สิ่งที่ดีงามที่สุดของเรา พลังความสามารถ ความคิด สร้างสรรค์” (Maslow, 1962 : 58 อ้างถึงใน นิชาภา กิจบำเรอ. 2555 : 18)

ความต้องการเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง มิได้มีเฉพาะในศิลปินเท่านั้น คน ทั่ว ๆ ไป เช่น นักกีฬา นักเรียน หรือแม้แต่กรรมกรก็สามารถจะมีความเข้าใจตนเองอย่างแท้จริงได้ ถ้าทุกคนสามารถทำในสิ่งที่ตนต้องการให้ดีที่สุด รูปแบบเฉพาะของการเข้าใจตนเองอย่างแท้จริงจะมี ความแตกต่างอย่างกว้างขวางจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง กล่าวได้ว่ามันคือระดับความต้องการที่แสดง ความแตกต่างระหว่างบุคคลอย่างยิ่งใหญ่ที่สุด

ประการสุดท้าย มาสโลว์ ได้สรุปว่า การไม่เข้าใจตนเองอย่างแท้จริงเกิดจากความพยายามที่ไม่ถูกต้องของการแสวงหาความมั่นคงปลอดภัย เช่น การที่บุคคลสร้างความรู้สึกให้ผู้อื่นเกิดความพึงพอใจตนโดยพยายามหลีกเลี่ยงหรือขจัดข้อผิดพลาดต่าง ๆ ของตน บุคคลเช่นนี้จึงมีแนวโน้มที่จะพิทักษ์ความมั่นคงปลอดภัยของตน โดยแสดงพฤติกรรมในอดีตที่เคยประสบผลสำเร็จ แสวงหาความอบอุ่น และสร้างมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่น ซึ่งลักษณะเช่นนี้ย่อมขัดขวางวิถีทางที่จะเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง

(3.2) ความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

จากสภาพการใช้ชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่พ่อหรือแม่คนใดคนหนึ่งต้องทำหน้าที่เลี้ยงลูกตามลำพัง อันเกิดจากการหย่าร้าง แยกทางกันอยู่ หรือการเสียชีวิตของคู่สมรส ย่อมส่งผลให้เกิดวิกฤต เนื่องจากภาวะความรับผิดชอบที่เพิ่มขึ้นในการทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อและแม่ ตลอดจนการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในครอบครัวทำให้ต้องดำเนินชีวิตเพียงลำพัง ในสภาพต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ และสังคม ส่งผลให้ครอบครัวต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ มากมายทำให้ครอบครัวมีความต้องการความช่วยเหลือเพื่อคลี่คลายสภาพกดดันต่าง ๆ ให้บรรเทาลง โดยทั้งนี้ มีผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และได้กล่าวถึงความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว มีดังนี้

ชาลินี สุริยนเปล่งแสง (2547 : 86) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมและลักษณะการเป็นพ่อ/แม่ของพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีบุตรปฐมวัยในกรุงเทพมหานครผลการวิจัย พบว่า พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีบุตรปฐมวัยในเขตกรุงเทพมหานครต้องการการสนับสนุนในเรื่องการได้รับคำปรึกษาและแนะนำ การได้รับความช่วยเหลือการแลกเปลี่ยนทางสังคม และการสนับสนุนทางอารมณ์

จิตตินันท์ เดชะคุปต์ และคณะ (2550 : 92) ได้ศึกษาการวิเคราะห์สถานการณ์และการศึกษานโยบาย/มาตรการในการให้ความช่วยเหลือครอบครัวที่มีลักษณะพิเศษ พบว่า ลักษณะความต้องการได้รับความช่วยเหลือของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว จะเกี่ยวข้องกับฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวและการศึกษาบุตร ซึ่งสามารถจำแนกเป็นความต้องการเรื่องต่าง ๆ ได้แก่ ความต้องการความช่วยเหลือด้านการศึกษาสำหรับบุตร ความต้องการมีอาชีพที่เหมาะสมกับความสามารถหรืออาชีพเสริม ต้องการเงินทุนสำหรับให้กู้ทำอาชีพ ต้องการเงินทุนเมื่อมีสถานการณ์ฉุกเฉินหรือค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ต้องการมีที่อยู่อาศัย ต้องการความช่วยเหลือในด้านการรักษาพยาบาล ต้องการได้รับข่าวสารข้อมูลในเรื่องสวัสดิการต่าง ๆ ต้องการยานพาหนะสำหรับประกอบอาชีพและการดำรงชีพและการดำรงชีวิต ต้องการความช่วยเหลือในการจัดให้มีผู้ดูแลบุตร ต้องการได้รับการดูแลด้านสุขภาพ และต้องการความช่วยเหลือเกี่ยวกับอาชีพของบุตร

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2551 : 92) ได้ศึกษาการให้ความช่วยเหลือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว พบว่า ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีความต้องการหลายด้าน ทั้งด้านการศึกษาของบุตร เงินทุนประกอบอาชีพ เงินสำรองไว้ใช้ยามฉุกเฉิน ด้านที่อยู่อาศัย และการรักษาพยาบาล ในขณะที่บริการทางสังคมที่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้รับเป็นบริการเช่นเดียวกับครอบครัวปกติทั่วไปได้รับ เนื่องจากหน่วยงานส่วนใหญ่ไม่ได้จัดบริการสังคมให้เฉพาะกลุ่มเป้าหมายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเป็นกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ผู้วิจัยสรุปได้ว่าความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนั้นมีหลายด้านด้วยกัน ซึ่งต้องการได้รับการสนับสนุนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและจิตใจ โดยในการศึกษานี้ผู้วิจัยแบ่งความต้องการออกเป็น 3 ด้าน คือ 1) ด้านเงินช่วยเหลือ ได้แก่ การศึกษาของบุตร ทุนประกอบอาชีพ ที่อยู่อาศัย การรักษาพยาบาล และกรณีฉุกเฉิน 2) ด้านการให้บริการคำปรึกษาในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับสวัสดิภาพในครอบครัวและกฎหมาย และ 3) ด้านข่าวสารความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ดังนั้น สภาพปัญหาและความต้องการของครอบครัวพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวจึงจำเป็นต้องได้รับการดูแลช่วยเหลือ เนื่องจากการเป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวและมีบุตรที่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูตามลำพังส่งผลให้ครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่ของครอบครัวได้อย่างปกติสุข เพราะต้องเผชิญกับปัญหาในการดำเนินชีวิตต่าง ๆ มากมายอันส่งผลกระทบต่อบุตรที่จะเติบโตมาเป็นผู้ใหญ่ในอนาคตด้วย โดยพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวต่างมีความต้องการจำเป็นในเรื่องพื้นฐานของการดำรงชีวิตอัน ได้แก่ ภาวะความมั่นคงทางเศรษฐกิจในครอบครัว และความมั่นคงทางจิตใจ เพื่อที่พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวจะได้จัดหาปัจจัยสี่ (อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย) เป็นหลักประกันในการดำรงชีวิตให้แก่ตนเองและลูก ซึ่งแสดงถึงความอยู่รอดของครอบครัวตนเอง เมื่อพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวรับการตอบสนองความต้องการพื้นฐานแล้วย่อมส่งผลต่อความรู้สึกมั่นคงในการดำรงชีวิตของครอบครัวตนเอง สามารถดูแลสมาชิกในครอบครัวให้มีความสุขในชีวิตได้ ดังนั้นในการศึกษาคั้งนี้จึงต้องการศึกษาถึงการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม

2.2 แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคมและเครือข่ายทางสังคม

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่มีความต้องการตามธรรมชาติที่จะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นชุมชนและสังคมการอยู่รวมกันของมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สามารถดำรงชีวิตและเผ่าพันธุ์ให้อยู่รอดได้ในโลก มนุษย์จึงต้องมีการปะทะสังสรรค์หรือมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น มีการพึ่งพากัน สังคมมนุษย์ อารมณ์และพฤติกรรมแห่งการพึ่งพากันมาเป็นเวลานาน แม้ในยุคสังคมปัจจุบัน การปฏิสัมพันธ์กันก็ยังมีอยู่เพียงแต่ปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยมีเนื้อหาที่สลับซับซ้อนมากขึ้น

2.2.1 การสนับสนุนทางสังคม

1) ความหมายของการสนับสนุนทางสังคม

การสนับสนุนทางสังคมเป็นปัจจัยแวดล้อมที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อบุคคลทั้งภาวะปกติและภาวะวิกฤตของชีวิต ปัจจุบันแนวคิดเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคมได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบบริการสุขภาพ โดยจะช่วยให้บุคคลสามารถปรับตัวกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความเครียดได้อย่างเหมาะสม (Brandt & Weinert. 1985 อ้างถึงใน กาญจนา พานิชมาท. 2546 : 43) นอกจากนี้ การสนับสนุนทางสังคมยังช่วยส่งเสริมความมีคุณค่าในตนเองให้กับบุคคล (Norbeck. 1982 อ้างถึงใน กาญจนา พานิชมาท. 2546 : 43) และยังทำให้บุคคลเชื่อว่าเขาจะได้รับความรักและการดูแลเอาใจใส่ ได้รับการยกย่องนับถือ และมีคุณค่า เป็นส่วนหนึ่งของสังคม สามารถให้สิ่งที่ดี ให้การบริการและการป้องกันให้กันและกันในเวลาคับขันหรือเวลาเกิดอันตราย (Cobb. 1976 อ้างถึงใน กาญจนา พานิชมาท. 2546 : 43) เนื่องจากความสำคัญดังกล่าว ทำให้มีผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคมเป็นจำนวนมากจึงมีแนวคิดและความหมายของการสนับสนุนทางสังคมต่าง ๆ กันดังนี้

ไวส์ (Weiss. 1974 : 17-18 อ้างถึงใน ชิดชนก กอวัฒนารานนท์. 2556 : 44) กล่าวว่า แรงสนับสนุนทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการทำหน้าที่ของบุคคลในครอบครัวและสังคม โดยมีการสนับสนุนกันในด้านต่าง ๆ เช่น ความรักใคร่ผูกพัน ทำให้บุคคลรู้สึกอบอุ่นและปลอดภัย เป็นความช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งการได้รับคำแนะนำ การเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ความมีคุณค่าในตนเอง และไวส์ยังรวมถึงการที่บุคคลได้มีโอกาสเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่นด้วย

ทิลเดน (Tilden. 1985 อ้างถึงใน กาญจนา พานิชมาท. 2546 : 43) ได้ให้ความหมายของแรงสนับสนุนทางสังคมว่าอยู่ในรูปแบบของความรู้สึกอึดใจหรือพึงพอใจต่อความต้องการทางสังคม จากความสำเร็จในสัมพันธภาพ และแบ่งการสนับสนุนทางสังคมออกเป็น 6 ชนิด คือ

1. ความรักใคร่ผูกพัน (Attachment) เป็นความรู้สึกอบอุ่น มั่นคง ปลอดภัย มีคนรักใคร่เอาใจใส่ ซึ่งส่วนใหญ่ได้จากคู่สมรสและเพื่อนสนิท ถ้าขาดแรงสนับสนุนทางสังคมชนิดนี้จะทำให้บุคคลรู้สึกอ้างว้างและโดดเดี่ยว

2. การมีส่วนร่วมในสังคม (Social integration) ทำให้บุคคลมีโอกาสผูกมิตรกันมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมด้วยกัน รู้สึกมีเป้าหมายและมีคุณค่าต่อสังคม ถ้าขาดแรงสนับสนุนชนิดนี้จะทำให้บุคคลแยกตัวออกจากสังคมและรู้สึกเบื่อหน่ายในการดำรงชีวิต

3. โอกาสในการอบรมเลี้ยงดูหรือให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่น (Opportunity for nurturance) ได้แก่ การที่บุคคลมีความรับผิดชอบในการเลี้ยงดู หรือให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่น

ให้มีความผาสุกซึ่งทำให้รู้สึกว่าคุณค่าของตนเองเป็นที่ต้องการของบุคคลอื่นและเป็นผู้พึ่งพาได้ ถ้าหากไม่ได้ทำหน้าที่นี้จะเกิดความคับข้องใจจะทำให้รู้สึกว่าคุณค่าชีวิตไม่สมบูรณ์และไร้จุดหมาย

4. ส่งเสริมให้มีความมั่นใจในคุณค่าแห่งตน (Reassurance of worth) ได้แก่ การที่บุคคลได้รับการเคารพ ยกย่อง และชื่นชมที่สามารถแสดงบทบาททางสังคมอันเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในครอบครัวและผู้ร่วมงาน ถ้าได้รับการส่งเสริมจะทำให้บุคคลรู้สึกว่าคุณค่า

5. ความเชื่อมั่นในความเป็นมิตรที่ดี (A sense of reliable alliance) ความรู้สึกเช่นนี้ได้มาจากครอบครัวหรือเครือญาติ สมาชิกแต่ละคนต่างคาดหวังว่าจะได้รับความช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง ถ้าขาดความรู้สึกเช่นนี้ ทำให้บุคคลรู้สึกขาดความมั่นคงและถูกทอดทิ้ง

6. การได้รับคำชี้แนะ (The obtaining of guidance) เป็นความต้องการในช่วงที่บุคคลเผชิญกับความเครียดหรือภาวะวิกฤต ทำให้ต้องการคำปลอบใจ คำแนะนำจากบุคคลที่ตนศรัทธาและเชื่อมั่น ถ้าไม่ได้รับการตอบสนองจะทำให้รู้สึกสิ้นหวัง

คอบบ์ (Cobb. 1976 อ้างถึงใน ชิตชนก กอวัฒนาวารานนท์. 2556 : 43) ให้ความหมายของการสนับสนุนทางสังคมว่า เป็นข้อมูลหรือข่าวสารที่ทำให้บุคคลเชื่อว่ามีคนรักคนสนใจ มีคนยกย่องและมองเห็นคุณค่าและรู้สึกว่าคุณค่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และได้แบ่งการสนับสนุนทางสังคมเป็น 3 ชนิด คือ

1. การสนับสนุนด้านอารมณ์ (Emotional support) เป็นข้อมูลที่ทำให้บุคคลเชื่อว่าคุณค่าของตนเองได้รับความรักการดูแลเอาใจใส่และความใกล้ชิดสนิทสนม มีความผูกพันและไว้วางใจซึ่งกันและกัน

2. การสนับสนุนด้านการยอมรับยกย่อง (Esteem support) เป็นข้อมูลที่ทำให้บุคคลรู้สึกว่าคุณค่า และบุคคลอื่นให้การยอมรับนับถือและเห็นคุณค่าของตนเอง

3. การสนับสนุนด้านการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (Socially support) เป็นข้อมูลที่บอกให้ทราบว่าบุคคลนั้นเป็น สมาชิกหรือส่วนหนึ่งของเครือข่ายทางสังคม และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของในสังคมของตน

คาเพลน (Caplan. 1976 : 39-42 อ้างถึงใน สมบูรณ์ ขอสกุล และสรศักดิ์ภรณ์ ดวงคำสวัสดิ์. 2536 : 43) กล่าวว่า การสนับสนุนทางสังคม หมายถึง สิ่งที่คุณค่าได้รับโดยตรงจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคล อาจเป็นข่าวสาร เงินกำลังงาน หรือ ทางอารมณ์ ซึ่งอาจเป็นแรงผลักดันให้ผู้รับไปสู่เป้าหมายที่ผู้รับต้องการ

เฮาส์ (House. 1981 อ้างถึงใน ประภาพรเพ็ญ สุวรรณ และสวิง สุวรรณ. 2532 : 148) ให้คำจำกัดความการสนับสนุนทางสังคมว่าเป็นการสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือ

1. การสนับสนุนด้านอารมณ์ หมายถึง ความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ การดูแลเอาใจใส่ การให้กำลังใจ การแสดงความรัก ความผูกพันต่อกัน การยอมรับนับถือและเห็นคุณค่าระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้อง

2. การสนับสนุนด้านการประเมิน เปรียบเทียบ หมายถึง การได้รับข้อมูลป้อนกลับ การเห็นพ้องและการให้การยอมรับพฤติกรรมผู้อื่น เพื่อนำไปใช้ประเมินตนเอง ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจ และทำให้รู้สึกเปรียบเทียบตนเองกับบุคคลอื่นได้

3. การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร หมายถึง การให้ข้อมูล การตักเตือน การให้คำปรึกษาที่สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเนื่องจากภาวะอารมณ์เจ็บป่วยนั้นได้

4. การสนับสนุนด้านสิ่งของหรือบริการ หมายถึง การช่วยเหลือในรูปแบบของวัสดุ สิ่งของ เวลา เงิน หรือแรงงาน

โรธิตส์ (Thoits. 1982 : 145-159 อ้างถึงใน พรทิพย์ สุรโยธี ณ ราชสีมา. 2537 : 44) กล่าวถึง การสนับสนุนทางสังคมว่า เป็นการที่บุคคลในเครือข่ายทางสังคมให้การช่วยเหลือในเครือข่ายด้านอารมณ์ สังคม และข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะช่วยให้ผู้รับสามารถเผชิญและตอบสนองความเจ็บป่วยหรือความเครียดได้ในระยะเวลาอันสั้น

โทลส์ดอร์ฟ (Tolsdorf. 1976 อ้างถึงใน ประภาพัญญ์ สุวรรณ และสรวง สุวรรณ. 2532 : 147) ให้ความหมายการสนับสนุนทางสังคมว่า เป็นการช่วยเหลือที่สมมาเสมอในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งที่บุคคลได้รับจากบุคคลอื่น ซึ่งความช่วยเหลือนั้นได้ช่วยให้บุคคลได้ไปถึงเป้าหมายเฉพาะของตนหรือแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ได้

บุญเยี่ยม ตระกูลวงษ์ (2528 : 567) กล่าวถึง การสนับสนุนทางสังคมว่าเป็นสิ่งที่ผู้รับการสนับสนุนได้รับการช่วยเหลือด้านข่าวสาร วัสดุสิ่งของ หรือการสนับสนุนด้านจิตใจจากผู้ให้การสนับสนุน ซึ่งอาจเป็นบุคคลหรือกลุ่มแล้วมีผลทำให้ผู้รับนำไปปฏิบัติในทิศทางที่ผู้รับต้องการ

ซิดนีย์ คอบบ์ (Cobb. 1976 : 300 อ้างถึงใน อภิญญา ศิริพิทยาคุณกิจ. 2553 : 311) อธิบายว่า การสนับสนุนทางสังคม หมายถึง การที่บุคคลได้รับข้อมูลข่าวสารที่บ่งชี้ให้เขาเชื่อว่ายังมีคนรัก มีคนดูแลเอาใจใส่ มีคนยกย่องเห็นคุณค่า และรู้สึกว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและมีความผูกพันเอื้ออาทรต่อกันในสังคม

เบนจามิน เอช กอตต์เลียบ (Gottlieb. 1982 : 32 อ้างถึงใน อภิญญา ศิริพิทยาคุณกิจ. 2553 : 311) นิยามความหมายคำว่า การสนับสนุนทางสังคม ว่าเป็นผลที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์กันของบุคคลซึ่งอยู่ในเครือข่ายทางสังคมที่มีโครงสร้างแน่ชัด ปฏิสัมพันธ์ของบุคคล ซึ่งอยู่ในเครือข่ายทางสังคมที่มีโครงสร้างแน่ชัด ปฏิสัมพันธ์นี้เป็นการมีส่วนร่วมของบุคคลที่เกี่ยวข้อง และเป็นการแลกเปลี่ยนทรัพยากรกับบุคคลที่รู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี

แคปแลน คัสเซล และเกอร์ (Kalan Cassel and Gore. 1977 อ้างถึงใน สุภัสตรา เก้าประดิษฐ์. 2535 : 13, 50-51) ให้ความหมายของการสนับสนุนไว้เป็นสองความหมาย คือ 1) หมายถึง ความพึงพอใจต่อความจำเป็นพื้นฐานทางสังคมของบุคคลแต่ละคน ซึ่งได้รับมาจากสภาวะแวดล้อมทางสังคมของตน โดยผ่านทาง การติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มชนในสังคม เช่น การยกย่อง การให้ความช่วยเหลือ การได้รับความเห็นใจ และ 2) หมายถึง ความสัมพันธ์ที่มีอยู่ โดยบุคคลนั้นจะได้รับจากกลุ่มสังคมที่ให้ความสนับสนุน ถือได้ว่ากลุ่มสังคมเป็นแหล่งที่มีความสำคัญต่อบุคคลผู้เป็นผู้ใช้บริการนั้น

อาร์. แอล. คาห์น (Kahn. 1979 อ้างถึงใน จิรศักดิ์ เล่าศักดิ์กิติโบราณ. 2535 : 11) อธิบายว่า การสนับสนุนทางสังคม หมายถึง การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในลักษณะดังต่อไปนี้ 1) การแสดงความพึงพอใจของบุคคลหนึ่งกับอีกบุคคลหนึ่ง 2) การยืนยันรับรองพฤติกรรมของบุคคล อาจโดยการรับรู้ หรือการแสดงออกถึงการยอมรับ และ 3) การให้ความช่วยเหลือด้านสิ่งของเงินทองหรืออื่น ๆ

เมท พิลลิสุก (Mate Pillisuk. 198 : 20-31 อ้างถึงใน พูนพร ศรีสะอาด. 2534 : 30) กล่าวว่า การสนับสนุนทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลไม่เพียงแต่ความช่วยเหลือทางด้านวัตถุ และความมั่นคงทางอารมณ์เท่านั้น แต่ยังรวมถึงความรู้สึกที่ว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมด้วย นอกจากนี้ การสนับสนุนทางสังคมยังสามารถป้องกันบุคคลจากภาวะวิกฤตและการคุกคามของความเจ็บป่วยได้อีกด้วย

บุญเยี่ยม ตรีกุลวงศ์ (2528 : 594) กล่าวว่า การสนับสนุนทางสังคมมีบทบาทต่อพฤติกรรมอนามัยของคนไปจนชั่วชีวิต ทั้งในด้านของสุขภาพ กายภาพ และสุขภาพจิต ในการป้องกันโรค การส่งเสริมสุขภาพและการปฏิบัติตามคำแนะนำของบุคลากรสาธารณสุข แรงสนับสนุนทางสังคม หมายถึง สิ่งที่บุคคลผู้รับการสนับสนุนได้รับความช่วยเหลือในรูปแบบของข้อมูลข่าวสาร วัตถุประสงค์ของ หรือ การสนับสนุนทางด้านจิตใจจากผู้ให้การสนับสนุน ซึ่งอาจเป็นบุคคลหรือกลุ่ม ได้แก่ บุคคลในครอบครัว เช่น บิดา มารดา สามี ภรรยา ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน หรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เป็นต้น แล้วมีผลทำให้ผู้รับได้ปฏิบัติไปในทางที่ผู้รับต้องการ

จากความหมายที่กล่าวมา ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การสนับสนุนทางสังคม หรือ แรงสนับสนุนทางสังคม หรือการเกื้อกูลทางสังคม หมายถึง การที่บุคคลในสังคมได้รับความรักความเอาใจใส่ เห็นคุณค่า ได้รับการยกย่อง มีความผูกพันซึ่งกันและกันมีความรู้สึกเป็นส่วนร่วมในสังคมเดียวกัน มีการให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เช่น การให้คำแนะนำ การให้สิ่งของ การประเมินเพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้น การให้ความช่วยเหลือโดยมาเป็นแรงงาน ใจเวลา ให้ความคิด ให้ข้อมูลข่าวสาร การสนับสนุนทางสังคม มีผลต่อภาวะทางจิตใจ อารมณ์ มีขอบเขตครอบคลุมทั้งการให้และการรับ จากบุคคลในครอบครัว อาทิ บิดามารดา ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง เพื่อนนักเรียน เพื่อนบ้าน เพื่อนที่ทำงาน ครูอาจารย์ คนในชุมชน บุคลากรวิชาชีพต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐบาลและเอกชน เป็นต้น

2) องค์ประกอบของการสนับสนุนทางสังคม

การสนับสนุนทางสังคมมีองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้ (บุญเยี่ยม ตระกูลวงศ์. 2528 : 172)

- (1) มีการติดต่อระหว่างผู้ให้และผู้รับ
- (2) ลักษณะของการติดต่อสื่อสารประกอบด้วย
 - (2.1) ข้อมูลข่าวสารที่มีลักษณะให้ผู้รับเชื่อว่ามีคนสนใจ เอาใจใส่ มีคนรักและหวังดีกับตนอย่างจริงใจ
 - (2.2) ข้อมูลข่าวสารมีลักษณะที่ทำให้ผู้รับรู้สึกว่าคุณค่า และเป็นที่ยอมรับของสังคม
 - (2.3) ข้อมูลข่าวสารมีลักษณะที่ทำให้ผู้รับเชื่อว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและสามารถทำประโยชน์แก่สังคมได้
- (3) มีปัจจัยซึ่งอยู่ในรูปของข้อมูล ข่าวสาร วัสดุ ความรู้สึกด้านจิตใจ
- (4) จะต้องช่วยให้ผู้รับได้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายที่เขาต้องการ

3) ระดับของการสนับสนุนทางสังคม

การแบ่งระดับของการสนับสนุนทางสังคม กอทเลบ (Gottlieb. 1981 อ้างถึงใน จริยาวัตร คมพยัคฆ์. 2531 : 101) ได้แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

- (1) ระดับกว้าง (Macrolevel) เป็นการพิจารณาถึงการเข้าร่วมหรือการมีส่วนร่วมในสังคม อาจวัดได้จากความสัมพันธ์สถาบันในสังคม การเข้าร่วมกลุ่มต่าง ๆ และการดำเนินวิถีชีวิตในสังคม
- (2) ระดับกลุ่มเครือข่าย (Mezzolevel) เป็นการมองที่โครงสร้างและหน้าที่ของเครือข่ายทางสังคม ด้วยการวัดอย่างเฉพาะเจาะจงถึงกลุ่มบุคคลที่มีสัมพันธ์ภาพกันอย่างสม่ำเสมอ เช่น กลุ่มเพื่อน ชนิดของการสนับสนุนในระดับนี้คือ การให้คำแนะนำ การช่วยเหลือด้านวัตถุ ความเป็นมิตร และการสนับสนุนด้านอารมณ์
- (3) ระดับแคบหรือระดับเล็ก (Microlevel) เป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมากที่สุด จะมีคุณภาพของความสัมพันธ์กันมาก แหล่งของการสนับสนุนในระดับนี้ ได้แก่ คู่สมรส บุตร สมาชิกครอบครัว

4) ประเภทของการสนับสนุนทางสังคม

ชิตนีย์ คอบบ์ (Cobb. 1976 : 93 อ้างถึงใน อภิญญา ศิริพิทยาคุณกิจ. 2553 : 312) ได้แบ่งการสนับสนุนทางสังคม ออกเป็น 3 ชนิด

- (1) การสนับสนุนด้านอารมณ์ (Emotional support) เป็นข้อมูลที่ทำให้บุคคลเชื่อว่า เขาได้รับความรักและการดูแลเอาใจใส่ ซึ่งมักจะได้จากความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและมีความผูกพันลึกซึ้งต่อกัน

(2) การสนับสนุนด้านการยอมรับและการเห็นคุณค่า (Esteem support) เป็นข้อมูลที่บอกให้ทราบว่าบุคคลนั้นมีคุณค่า บุคคลอื่นยอมรับและเห็นคุณค่าด้วย

(3) การสนับสนุนด้านการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (Socially support or network support)

คาห์น (Kahn R. L. 1979 : 85 อ้างถึงใน กมลวรรณ ลีนะธรรม. 2556 : 35) จำแนกการสนับสนุนทางสังคมเป็น 3 ชนิด คือ

(1) ความผูกพันทางอารมณ์และความคิด (Affection) เป็นการแสดงออกซึ่งอารมณ์ในทางบวกของบุคคลหนึ่งต่อบุคคลหนึ่ง โดยแสดงออกในรูปของการยอมรับ การเคารพนับถือ การแสดงความรักความห่วงใย

(2) การยืนยันและรับรองพฤติกรรมของกันและกัน (Affirmation) เป็นการแสดงออกถึงการเห็นด้วยและการยอมรับในความคิดเห็นและการกระทำของบุคคลอื่นว่าถูกต้องหรือเหมาะสม

(3) การให้ความช่วยเหลือ (Aid) เป็นการปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อบุคคลอื่น โดยการเสียสละให้สิ่งของหรือความช่วยเหลือโดยตรง เช่น วัตถุ เงินทอง ข้อมูล เวลา หรือแรงงาน

จาคอบสัน (Jacobson. 1986 : 252 อ้างถึงใน กมลวรรณ ลีนะธรรม. 2556 : 36) จำแนกการสนับสนุนเป็น 3 ประเภท คือ

(1) การสนับสนุนทางด้านอารมณ์ (Emotional support) เป็นพฤติกรรมที่ทำให้บุคคลเกิดความสบายใจ เชื่อว่าได้รับการยกย่อง เคารพนับถือ และความรัก รวมทั้งได้รับการเอาใจใส่และให้ความมั่นใจ

(2) การสนับสนุนทางด้านสติปัญญา (Cognitive support) หมายถึง การให้ข้อมูลข่าวสาร คำแนะนำ ที่จะช่วยบุคคลให้เกิดความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ จนสามารถนำไปเป็นประโยชน์ในการปรับตนต่อการเปลี่ยนแปลงในชีวิตได้

(3) การสนับสนุนทางด้านสิ่งของ (Materials support) หมายถึง การช่วยเหลือด้วยสิ่งของและบริการที่จะช่วยแก้ปัญหาได้

2.2.2 เครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายทางสังคม มีนักวิชาการและผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

โบอิสเซเวียน และมิทเชล (Boissevain and Mitchell. 1973 อ้างถึงใน ขนิษฐา กาญจนรังษินนท์. 2542 : 28) กล่าวว่า ในทางสังคมวิทยา เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่แตกต่างไปจากกลุ่ม โดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจน รู้ว่าใครเป็นสมาชิก ใครไม่ใช่สมาชิก มีความเป็นรูปธรรม มองเห็นได้ มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายอาจจะมองเห็น

และมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมก็ได้ สาระของการเชื่อมโยงระหว่างกันที่จะช่วยให้มองเห็นรูปธรรมของเครือข่ายมี 3 ลักษณะ คือ เครือข่ายการแลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสาร และเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน เครือข่ายไม่มีโครงสร้างที่แน่นอนตายตัว อาจมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาทำหน้าที่สานความสัมพันธ์ระหว่างคน/กลุ่มองค์กรให้ต่อเนื่อง แต่ในเครือข่ายไม่มีใครบังคับให้ใครทำอะไรได้ แต่ละคน/กลุ่มองค์กรต่างก็เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายได้พอ ๆ กัน ดังนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายจึงมีความซับซ้อนกว่ากลุ่ม/องค์กรมากนัก

พอล สตาร์คีย์ (Paul Starkey. 1997 อ้างถึงใน ขนิษฐา กาญจนรังษินนท์. 2542 : 29) ให้ความหมายของ “เครือข่าย” ว่าเป็น กลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน ในลักษณะที่บุคคลหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจกรรมของตน การสร้างเครือข่ายเป็นการทำให้บุคคลและองค์กรที่กระจัดกระจายได้ติดต่อและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ อีกทั้งให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระ มากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบฟุ้งเฟ้อ

องค์กรเครือข่าย อาจหมายถึง องค์กรบริหารเครือข่าย องค์กรสมาชิกของเครือข่าย หรือภาพรวมขององค์กรที่มีความสัมพันธ์กันในแวดวงอะไรสักอย่างหนึ่ง แต่เครือข่ายองค์กรไม่ได้เน้นที่รูปลักษณ์ขององค์กร แต่เน้นลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร

จากการสังเคราะห์เครือข่ายในหลายประเทศ สตาร์คีย์ พบว่า เครือข่ายอาจจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการจากหน่วยราชการหรือหน่วยงานพัฒนาเอกชน หรืออาจเกิดขึ้นแบบไม่เป็นทางการด้วยการวางแผนและการทำกิจกรรมร่วมกันของบุคคลหรือองค์กรที่สมัครใจ โครงสร้างของเครือข่ายมีได้หลายรูปแบบ แต่ก็มีความสำคัญน้อยกว่ากระบวนการติดต่อกันหลายทิศทางของสมาชิกภายในเครือข่าย เครือข่ายไม่ใช่การส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อเท่านั้น แต่ต้องมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน ช่องทางการแลกเปลี่ยนและร่วมมือภายในเครือข่ายสามารถจัดขึ้นในลักษณะการประชุม การประชุมเชิงปฏิบัติการหรือการทดลอง การสัมมนา การเผยแพร่เอกสาร และการทำกิจกรรมร่วมกัน

อดัม บรูค (Adam Burke. 1999 : 76-79 อ้างถึงใน วสันต์ มงคลรัศมี และศรันยา แจ่มสุวรรณ. 2552 : 16) กล่าวว่า การที่เครือข่ายดำรงอยู่ได้ก็ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เพื่อเป็นศูนย์กลางของการสนับสนุน เพื่อให้เกิดประโยชน์จากการมีประสบการณ์แตกต่างกัน เพื่อเป็นช่องทางสำหรับแหล่งทุน เครือข่ายเป็นเวทีในการเจรจาต่อรองกับหน่วยงานหรือองค์กรอื่น ๆ หน่วยงานส่งเสริมสนับสนุนการสร้างเครือข่ายด้วยเป้าหมาย 2 ประการ คือ 1) เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและสนับสนุนการเสริมสร้างอำนาจแก่ประชาชน และ 2) เพื่อเป็นช่องทางสำหรับการให้บริการแก่ประชาชน

บรูค อธิบายว่า เครือข่ายกับการติดต่อสื่อสารมีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ที่ระดับชุมชน การติดต่อสื่อสารทำได้อย่างรวดเร็วแบบปากต่อปากในกลุ่มคนรู้จักมักคุ้น โครงการพัฒนามีส่วนควบคุมกระบวนการดังกล่าวผ่านการจัดตั้งกลุ่ม/องค์กรชุมชน หรือประชาชนกลุ่มเป้าหมายของโครงการ วิธีการแบบปากต่อปากในกลุ่มคนรู้จักมักคุ้นถูกนำมาใช้และค่อนข้างประสบความสำเร็จ รูปแบบนี้เป็นลักษณะที่สำคัญของวิธีการติดต่อสื่อสารแบบมีส่วนร่วม บางทีปัจจัยหลักที่เกี่ยวข้อง คือ ความสมดุลระหว่างเครือข่ายหลวม ๆ ที่มีอยู่ของชุมชนกับโครงสร้างแบบทางการที่ทำให้ข้อมูลข่าวสารไหลเวียนได้ดีขึ้นที่นักพัฒนานำเข้ามา เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้านใน Bangladesh, and “Naam” เครือข่ายใน Burkina Faso. การศึกษาของ UNICEF ใน West Africa ชี้ให้เห็นว่าโครงการที่ดำเนินการในพื้นที่ดังกล่าวต้องมุ่งวางเงื่อนไขพื้นฐานเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อกับการทำกิจกรรมขั้นต่อไป ซึ่งรวมถึงการสร้างศักยภาพของประชาชน และกลุ่มองค์กร เพื่อให้โครงสร้างหรือองค์กรในท้องถิ่นสามารถดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ในการสร้างเครือข่ายตั้งแต่การจูงใจเพื่อนมาร่วมเครือข่าย จนถึงการเกลี้ยกล่อมระดับนโยบายให้สนับสนุนกิจกรรมของเครือข่าย การทำให้เกิดเครือข่ายระดับชุมชน กิจกรรมเสริมสร้างศักยภาพนั้นจะแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ การศึกษาของ UNICEF สรุปว่า เครือข่ายองค์กรเป็นช่องทางที่มีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพภาคประชาชน

บรูค ยกตัวอย่างของเครือข่ายผู้หญิง เขาบอกว่าเครือข่ายผู้หญิงก็เหมือนเครือข่ายอื่น ๆ ที่ย่อมมีความแตกต่างกันไป แม้ว่าจะสร้างขึ้นมาจากวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นเพศหญิง แต่รูปแบบเครือข่ายและวัตถุประสงค์ก็แตกต่างกัน เช่น เครือข่ายผู้หญิงทำงานทั่วโลก เป็นเครือข่ายที่มีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรและสนับสนุนกลุ่มองค์กรผู้หญิงในภาคอุตสาหกรรม เครือข่ายต่อต้านการกระทำรุนแรงกับเพศหญิงใน South Africa เป็นเครือข่ายผู้หญิงซึ่งเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มองค์กรต่าง ๆ และเป็นช่องรับการสนับสนุนจากองค์กรแหล่งทุน รวมทั้งเจรจากับรัฐบาลและองค์กรชุมชน เครือข่ายอื่น ๆ ก็อาจมีวัตถุประสงค์กว้างกว่านี้ และเป็นตัวอย่างให้เห็นถึงการจัดตั้งกลไกอย่างหนึ่งซึ่งช่วยให้สามารถเข้าไปส่งเสริมกระบวนการตัดสินใจของผู้หญิงได้ง่ายขึ้น ความสำคัญของเครือข่ายไม่ใช่การอยู่ใต้การจัดการของรัฐ แต่เป็นการทำงานในรูปของการกระตุ้นให้ผู้หญิงรวมตัวกันเป็นกลุ่มเป็นองค์กร ผนึกกำลังกันสร้าง พัฒนา รวมทั้งผลักดันสิ่งที่ส่งผลถึงชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเธอ เครือข่ายเป็นเส้นทางนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้เท่า ๆ กับการพัฒนาตัวปัจเจกบุคคล แม้ว่าเครือข่ายหลายเครือข่ายจะอ่อนแอ แต่การเชื่อมั่นในเจตนารมณ์และในตัวสมาชิกก็สามารถทำให้เครือข่ายมีความยั่งยืนกว่าการเป็นเครือข่ายที่ถูกยึดเยี่ยมาจากเบื้องบน

ลิน (Lin. 1986 : 81 อ้างถึงใน สุภัสตรา เก้าประดิษฐ์. 2535 : 50) อธิบายปัจเจกบุคคลมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสภาวะแวดล้อมทางสังคมได้ 3 ระดับ คือ

1) ระดับชุมชน โดยผ่านกลไกบูรณาการทางสังคม (Social integration)
 2) ระดับเครือข่ายทางสังคม โดยผ่านการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการแลกเปลี่ยนทางสังคม

3) ระดับสัมพันธ์ภาพที่ใกล้ชิด โดยการที่บุคคลมีความใกล้ชิดสนิทสนม การแสวงหาคำแนะนำ และการชี้แนะเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ส่วนตัวของเขา

พิมพัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ (2530 : 154) อธิบายว่า สังคมเป็นสิ่งที่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ความสัมพันธ์ทางสังคมก็มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย การศึกษาวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม ก็คือ การศึกษาถึงสิ่งแวดล้อมของบุคคลซึ่งไม่ใช่เพียงการติดต่อสื่อสาร แต่เป็นการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน การแลกเปลี่ยนดังกล่าวเป็นการแลกเปลี่ยนผลตอบแทนอันเกิดจากปฏิสัมพันธ์ของคนตั้งแต่สองคนขึ้นไป สิ่งที่แลกเปลี่ยน ได้แก่ ข่าวสาร ข้อมูล สินค้า บริการ คำแนะนำ โดยบุคคลทั้งสองหรือเท่าที่เกี่ยวข้องสวมบทบาททั้งเป็นผู้ให้และผู้รับ

จากความหมายที่นักวิชาการกล่าวไว้ สามารถสรุปได้ว่า เครือข่าย คือ กลุ่ม/องค์กรหลาย ๆ กลุ่มมารวมตัวกัน ประสานเชื่อมโยง สร้างความสัมพันธ์ ถักทอ สร้างสรรค์กิจกรรมบนพื้นฐานของความเอื้ออาทร เกิดพลังในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายทุกองค์กร หัวใจของเครือข่าย คือ การเชื่อมความสัมพันธ์ พลังของเครือข่าย คือ เป้าหมายและความพยายามที่จะทำให้บรรลุเป้าหมาย การที่บุคคลมาสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายทางสังคม มีวัตถุประสงค์เพื่อดำรงไว้ซึ่งสถานภาพทางสังคมของตนเอง การตอบสนองความต้องการทางด้านอารมณ์ ด้านทรัพยากร ด้านการจัดการ เพื่อให้ได้รับข้อมูลความรู้เพิ่มเติม และเพื่อการได้เข้าสู่สังคมใหม่ ๆ ซึ่งก็คือการสนับสนุนทางสังคม หรือการเกื้อกูลกันทางสังคมนั่นเอง

2.3 แนวคิด เกี่ยวกับการให้บริการทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

2.3.1 ความหมายของการบริการและช่วยเหลือครอบครัว

การบริการและช่วยเหลือครอบครัว มีความหมายโดยทั่วไปและในระดับวิชาชีพดังนี้ (มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว. 2548 : 28)

การบริการและช่วยเหลือครอบครัว ความหมายโดยทั่วไปการบริการและช่วยเหลือครอบครัว หมายถึง การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างบุคคลในเครือข่ายทางสังคม ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูล กำลังใจ การอำนวยความสะดวก โดยอาจเป็นการช่วยเหลือด้วยสัมพันธ์ภาพส่วนตัว เช่น การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูลูกวัยรุ่นระหว่างเพื่อนบ้าน เป็นต้น หรืออาจเป็นการช่วยเหลือ

การบริการและช่วยเหลือครอบครัว ความหมายในระดับวิชาชีพ การบริการและช่วยเหลือครอบครัว หมายถึง การปฏิบัติงานโดยนักวิชาชีพที่มีความรู้และผ่านการฝึกฝนเฉพาะทาง จนสามารถประยุกต์สหวิทยาการในการส่งเสริมและพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีของครอบครัว ป้องกันมิให้ครอบครัวแตกแยก แก้ไขปัญหาที่บั่นทอนภาวะสมดุลของครอบครัวและฟื้นฟูสภาพครอบครัวให้สามารถดำรงอยู่ ซึ่งเป็นการปฏิบัติงานที่เน้นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของครอบครัว โดยมีเป้าหมายมุ่งยกระดับความสามารถในการทำหน้าที่ของครอบครัว สามารถดำเนินงานได้หลายระดับ เริ่มตั้งแต่การปรับแก้ไขกระบวนการทางจิตของปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกในครอบครัว การปรับเปลี่ยนระบบครอบครัวให้เข้มแข็งขึ้น การพัฒนาชุมชนให้สามารถสนับสนุนความมั่นคงของครอบครัวได้ จนกระทั่งการผลักดันให้มั่นนโยบายหรือกฎหมายที่ยกระดับคุณภาพชีวิตของครอบครัว นักวิชาชีพอาจดำเนินงานเชื่อมโยงจากระดับปัจเจกบุคคลไปสู่ระดับครอบครัว ชุมชนจนถึงระดับสังคม หรืออาจปฏิบัติงานเฉพาะระดับใดระดับหนึ่ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพภาวะสมดุลของครอบครัวหรือระดับความรุนแรงของปัญหาครอบครัว และระดับความสามารถของนักวิชาชีพนั้น ๆ

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่า การบริการและช่วยเหลือครอบครัวมีลักษณะการดำเนินงานทั้งในแนวลึก ได้แก่ การปรับแก้ไขกระบวนการทางจิตของสมาชิกในครอบครัวไปพร้อม ๆ กับการปรับเปลี่ยนระบบครอบครัว โดยมีเป้าหมายให้เกิดระบบครอบครัวที่มีโครงสร้างยืดหยุ่น ตอบสนองต่อพัฒนาการของสมาชิกทุกคน และสามารถทำหน้าที่ปกป้องดูแลสมาชิกให้เป็นปัจเจกบุคคลที่มีคุณภาพ ซึ่งสามารถดำเนินงานเป็นรายครอบครัวหรือกลุ่มครอบครัว และแนวกว้าง ได้แก่ การสนับสนุนให้ทรัพยากรในชุมชนมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการปฏิบัติงานของนักวิชาชีพ โดยมีเป้าหมายที่การปรับระบบโครงสร้างของสังคมให้สามารถกระตุ้นให้สมาชิกในสังคมมีความตระหนักต่อความสำคัญของสถาบันครอบครัว จนพร้อมที่จะร่วมมือบทบาทในการบำรุงรักษาสถาบันครอบครัว โดยเริ่มที่ภายในครอบครัวของตนเอง และขยายวงกว้างสู่ครอบครัวเพื่อนบ้านและครอบครัวอื่นในชุมชน หรือแม้แต่การร่วมแสดงพลังเพื่อผลักดันนโยบายหรือกฎหมายที่เสริมความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว

เนื่องจากความเกี่ยวข้องทางวิชาชีพ เช่น การสนทนาระหว่างครูกับผู้ปกครองเกี่ยวกับการสร้างบรรยากาศในครอบครัวที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของเด็ก นักพัฒนาการเด็กส่งต่อพ่อ/แม่ของเด็กแก่นักวิชาชีพในการทำคู่สมรสบำบัด ทนายความให้คำแนะนำเรื่องกฎหมายมรดกแก่คู่สมรสที่เป็นลูกความ เป็นต้น

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การบริการและช่วยเหลือครอบครัว แบ่งได้สองมิติ คือ มิติแรกเป็นการบริการและการช่วยเหลือครอบครัวในระดับทั่วไป ซึ่งเป็นการสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในครอบครัว ดำเนินการด้วยวิธีการเกื้อกูลกันระหว่างบุคคล การแบ่งปัน ให้การสนับสนุนซึ่งกันและกัน

ของคนในครอบครัวและเครือข่ายในสังคม มิติที่สอง เป็นการบริการและการช่วยเหลือครอบครัวในระดับวิชาชีพ ซึ่งมีนักวิชาชีพดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีของครอบครัวมีกระบวนการดำเนินงานเป็นขั้นตอน และมีเป้าหมายให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ที่ดีทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคม

2.3.2 ความสำคัญของการบริการและช่วยเหลือครอบครัว

การบริการและช่วยเหลือครอบครัวมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความเป็นอยู่ของปัจเจกบุคคลและครอบครัว การบริการและช่วยเหลือครอบครัว มีวัตถุประสงค์ดังนี้ (มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว. 2548 : 30)

1) ดำรงไว้ซึ่งสถาบันครอบครัว เพราะครอบครัวคือแหล่งกำเนิดของมนุษย์เป็นหน่วยของสังคมที่เล็กที่สุดและมีความสำคัญมากที่สุด ในการบ่มเพาะและเลี้ยงดูให้เยาวชนงอกงามเป็นประชากรที่มีคุณภาพ การบริการและช่วยเหลือครอบครัวจะสนับสนุนให้พ่อ/แม่สามารถทำหน้าที่ปกป้องรักษาครอบครัวไว้ และอบรมขัดเกลาให้ลูกหลานเห็นความสำคัญของการมีชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว อีกทั้งสามารถสืบทอดวิถีชีวิตครอบครัวไปสู่ชนรุ่นต่อไป

2) เปิดโอกาสให้ครอบครัวที่ประสบปัญหาหรือครอบครัวที่อยู่ในภาวะที่อ่อนแอ และไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรหรือบางครั้งอาจลังเลใจที่จะขอความช่วยเหลือ นักวิชาชีพที่ทำหน้าที่ให้บริการและช่วยเหลือครอบครัวจะเชื่อมโยงครอบครัวเหล่านี้ให้ได้รับทรัพยากรต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่การแก้ไขปัญหาของครอบครัวนั้น ๆ โดยตระหนักถึงเอกลักษณ์ของครอบครัวและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของสมาชิกทุกคนในครอบครัว

3) ปกป้องสิทธิมนุษยชน ปัจเจกบุคคลมีสิทธิที่จะอาศัยร่วมกับสมาชิกในครอบครัวทั้งยามปกติหรือเจ็บป่วย มีความสุขหรือทุกข์ ทุกช่วงเวลาหรือยามวาระสุดท้ายของชีวิตการบริการและช่วยเหลือครอบครัวปกป้องสิทธิมนุษยชนด้วยการเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวให้ครอบครัวสามารถทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของสมาชิกทั้งที่ปกติและอ่อนแอ ป้องกันครอบครัวมิให้ทอดทิ้งสมาชิกที่อ่อนแอให้ต้องโดดเดี่ยวและเป็นภาระของสังคม นอกจากนี้ยังช่วยให้ครอบครัวได้รับสิทธิประโยชน์ตามกฎหมายจากการดูแลสมาชิกที่อ่อนแอ

2.3.3 สวัสดิการและการบริการทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

1) การบริการให้ความช่วยเหลือเด็ก จากผลการวิจัยของ นิศา ชูโต และคณะ (2545 : 94) ให้ข้อเสนอแนะมาตรการการให้ความช่วยเหลือเด็กที่มีปัญหาจากการมีพ่อแม่เลี้ยงลูกคนเดียวดังนี้

มาตรการทางสังคม เพื่อป้องกันปัญหาและมาตรการเฉพาะเมื่อเกิดปัญหากับเด็ก 5 ประการ คือ การให้การศึกษ การให้คำปรึกษาแนะนำการสงเคราะห์ การบำบัดฟื้นฟู และการศึกษาวิจัย โดยการติดตามสภาพและระดับความวิกฤตของปัญหาและการปรับแก้ไขให้ครอบครัว

มาตรการทางกฎหมาย เสนอให้ปรับปรุงกฎหมายให้คุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของเด็ก 4 ประการ คือ สิทธิที่จะมีชีวิต สิทธิที่จะได้ได้รับการปกป้องคุ้มครอง สิทธิที่จะได้รับการพัฒนา สิทธิที่จะได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และสิทธิในการได้รับการบำบัดฟื้นฟู

2) การบริการให้ความช่วยเหลือครอบครัว การบริการให้ความช่วยเหลือครอบครัวมีในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ การสนับสนุนทางสังคม และกลไกการบริการให้ความช่วยเหลือดังนี้

กลไกการบริการให้ความช่วยเหลือ จากผลการวิจัยของ มาลี จิรวพัฒนานนท์ (2545 : 240) ผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกลไกการบริการให้ความช่วยเหลือครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวในส่วนต่าง ๆ ดังนี้ 1) ควรมีการเพิ่มการให้บริการระดับบุคคล เช่น การให้คำปรึกษาหารือ 2) พัฒนาเพิ่มขีดความสามารถของหน่วยงานผู้ปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการเผชิญปัญหาครอบครัวที่จะเกิดขึ้นในอนาคต 3) เพิ่มบทบาทและความรับผิดชอบในการทำงานของนักสังคมสงเคราะห์ให้ครอบคลุมทั้งในระดับกลุ่มและชุมชน เพื่อสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกัน 4) พัฒนาระบบข้อมูลของงานวิจัยเพื่อนำไปสู่การจัดสวัสดิการที่ดีแก่ครอบครัวและเด็ก โดยหน่วยงานภาครัฐและเอกชนต้องมีส่วนร่วมในการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัว และ 5) เตรียมความพร้อมให้ครอบครัวก่อนเข้าสู่กระบวนการสมรสและการใช้ชีวิตคู่

2.3.4 ขอบข่ายงานการบริการและช่วยเหลือครอบครัว

การบริการและช่วยเหลือครอบครัว มีลักษณะการดำเนินงานที่เชื่อมโยงต่อเนื่อง จะต้องผสมผสานงานหลายรูปแบบ โดยมีเป้าหมายในการรักษาชีวิตครอบครัวให้ดำรงอยู่ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 4 ประเภท (กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. 2558 : 46)

1) การส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัว หมายถึง การดำเนินงานที่ส่งเสริมให้สมาชิกในครอบครัวโดยเฉพาะผู้เป็นพ่อ/แม่ สามารถทำหน้าที่ได้อย่างเหมาะสมตามบทบาทของสมาชิกนั้น ๆ การเสริมสัมพันธภาพที่ดีของครอบครัวให้มีความถี่มากขึ้น การสนับสนุนให้สมาชิกในครอบครัวได้พัฒนาจนสามารถค้นพบศักยภาพสูงสุดของตนเอง เพื่อนำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาครอบครัวและชุมชน ทั้งนี้การส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวจะมีเนื้อหารายละเอียดครอบครัวด้านสุขภาพ การศึกษา วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ รูปแบบในการดำเนินงาน เช่น การให้ความรู้ชีวิตครอบครัว การให้การปรึกษาชีวิตสมรส การสร้างเครือข่ายทางสังคมแก่ครอบครัว เป็นต้น

2) การป้องกันครอบครัวในภาวะเสี่ยง หมายถึง การเฝ้าระวังครอบครัวที่พ่อหรือแม่หรือทั้งพ่อ/แม่บกพร่องในหน้าที่จนทำให้สมาชิกคนหนึ่งคนใดในครอบครัวกลายเป็นปัญหาของสังคมได้ เช่น พ่อชอบใช้ความรุนแรงในการลงโทษลูก แม่ชอบเล่นการพนันจนละลายการดูแลเอาใจใส่สามีและลูก ๆ เป็นต้น รวมทั้งการช่วยเหลือครอบครัวที่อยู่ในภาวะวิกฤต เช่น พ่อเสียชีวิตหรือตกงาน สามีภรรยาที่เพิ่งมีลูกและต้องเลี้ยงลูกตามลำพัง ภรรยาเริ่มนอกใจสามี เป็นต้น ลักษณะการดำเนินงาน

มักเน้นการปฏิบัติงานในเชิงรุก โดยเฉพาะครอบครัวที่เด็กตกอยู่ในภาวะเสี่ยง เพื่อปรับแก้ไขพ่อ/แม่ ให้สามารถทำหน้าที่ของความเป็นพ่อ/แม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวที่ขาดพ่อหรือแม่ไป อีกฝ่าย จะต้องชดเชยบทบาทของกันและกันได้ นอกจากนี้ยังต้องช่วยเหลือให้ครอบครัวสามารถปรับเปลี่ยนระบบโครงสร้างของครอบครัวให้เป็นครอบครัวระบบเปิด ทำให้ครอบครัวได้รับการช่วยเหลือจากชุมชนและนักวิชาชีพได้สะดวกและรวดเร็ว เพื่อป้องกันมิให้ครอบครัวมีปัญหาเรื้อรัง โดยมีรูปแบบการดำเนินงาน เช่น ครอบครัวบำบัด คู่สมรสบำบัด การแทรกแซงครอบครัวในภาวะวิกฤต จิตบำบัด พ่อ/แม่/เด็ก การสร้างเครือข่ายทางสังคมแก่ครอบครัว เป็นต้น

3) การแก้ไขครอบครัวที่มีปัญหาเรื้อรัง หมายถึง การดำเนินงานกับครอบครัวที่อยู่ในภาวะสูญเสียสมดุลหรือขาดความมั่นคง ซึ่งครอบครัวที่เผชิญกับปัญหาอย่างเรื้อรังจนมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว กลายเป็นครอบครัวที่ขาดเอกภาพและสมาชิกขาดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว เช่น พ่อทำร้ายภรรยาและลูกเป็นประจำ แม่สามีไม่พอใจลูกสะใภ้แล้วใช้หลานเป็นที่ระบายอารมณ์ จนเด็กแสดงพฤติกรรมที่เป็นปัญหา พ่อ/แม่ลำเอียงในการเลี้ยงดูลูกจนทำให้พี่น้องไม่ลงรอยกัน เป็นต้น การดำเนินงานจะเน้นการปรับโครงสร้างสัมพันธ์ภาพของครอบครัวแบบแนวลึก เพื่อฟื้นฟูเอกภาพของครอบครัวโดยยึดหลักการอยู่ร่วมกันเป็นชีวิตครอบครัวไว้ หาสมาชิกในครอบครัวที่ตัดสินใจเลือกการไม่ดำรงชีวิตครอบครัวไว้แล้ว แนวทางการบริการและช่วยเหลือจะต้องสร้างความผูกพันแบบครอบครัวไว้ เช่น พ่อ/แม่ที่ตัดสินใจหย่ากัน ผู้ให้บริการจะต้องช่วยให้ลูกยังคงได้รับการดูแลจากพ่อและแม่ ตามข้อตกลงที่ยอมรับร่วมกันระหว่างพ่อ/แม่ และลูก เป็นต้น โดยรูปแบบการแก้ไขครอบครัวที่มีปัญหาเรื้อรัง เช่น ครอบครัวบำบัด การให้การปรึกษาคู่สมรสบำบัด เป็นต้น

4) การฟื้นฟูสภาพครอบครัว หมายถึง การดำเนินงานให้ครอบครัวกลับสู่สภาพปกติและสมาชิกในครอบครัวกลับมาใช้ชีวิตครอบครัวร่วมกัน ซึ่งอาจจะเป็นครอบครัวเดิมหรือการสร้างครอบครัวใหม่ หรือการผนวกปัจเจกบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว เช่น การช่วยเหลือเด็กกำพร้าที่ได้รับการอุปการะให้เป็นบุตรบุญธรรม การช่วยเหลือให้ผู้สูงอายุ ผู้ใหญ่ และเด็กที่ไม่ใช่ญาติกันมาอยู่บ้านเดียวกัน การช่วยเหลือพ่อ/แม่ที่ถูกแยกลูกออกจากครอบครัวตามคำสั่งศาลให้สามารถปรับสภาพครอบครัวให้เหมาะที่จะรับลูกกลับไปเลี้ยงดูเองได้ เป็นต้น โดยรูปแบบการฟื้นฟูสภาพครอบครัวส่วนใหญ่จะเป็นการทำครอบครัวบำบัดร่วมกับการประสานงานช่วยเหลือด้านบริการทางสังคมแก่ครอบครัว นอกจากนี้การปฏิบัติงานยังจำเป็นต้องเชื่อมโยงกับสหวิชาชีพและอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อเป็นทรัพยากรเครือข่ายแก่ครอบครัวที่ได้รับการฟื้นฟูทั้งในปัจจุบันและการป้องกันปัญหาครอบครัวที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

2.3.5 ความช่วยเหลือและสวัสดิการที่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องการ

ผลการศึกษาความคิดเห็นและสถานการณ์ของครอบครัวไทยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความต้องการสวัสดิการสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล (มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว. 2548 : 84) พบว่า พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว มากกว่าร้อยละ 80 ไม่เคยได้รับสวัสดิการ หรือสิทธิพิเศษใด ๆ จากที่ทำงาน และอีกร้อยละ 51 กล่าวว่า ไม่เคยได้รับสวัสดิการ หรือสิทธิพิเศษใด ๆ จากภาครัฐบาล ผลการศึกษาในครั้งนี้ ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการขอรับการช่วยเหลือจากภาครัฐบาลดังนี้

1) ต้องการให้รัฐบาลให้สิทธิพิเศษแก่บุตรในอุปการะในเรื่องการเรียน ร้อยละ 71 กล่าวคือการได้สิทธิพิเศษเรียนฟรีจนจบระดับปริญญาตรีและการได้สิทธิเลือกสถานศึกษาที่เหมาะสมใกล้ที่พัก หรือใกล้ที่ทำงานของผู้ปกครอง และในกรณีเฉพาะเพื่อการเลี้ยงดูเด็ก ครอบครัวต้องการให้รับช่วยสนับสนุนเงินสวัสดิการเพื่อการเลี้ยงดูเด็กในปกครองเฉลี่ยคนละ 2,325 บาทต่อเดือน

2) ต้องการมีรายได้ในแต่ละเดือนเพิ่มขึ้น ร้อยละ 60 โดยอยากมีรายได้เพิ่มขึ้นอีกเฉลี่ยครอบครัวละ 3,250 บาทต่อเดือน ทั้งนี้ภาครัฐสามารถช่วยเหลือในรูปแบบของการสอนเสริมทักษะอาชีพและการสนับสนุนเงินทุนเพื่อประกอบอาชีพเสริม

3) ต้องการให้รัฐบาลสร้างแหล่งเรียนรู้สำหรับพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ร้อยละ 43 เช่น การผลิตสื่อให้ความรู้เผยแพร่เป็นประจำในสื่อสาธารณะ และการจัดกิจกรรมประสานสัมพันธ์ประสานความรู้ระหว่างกลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอย่างสม่ำเสมอ

4) ร้องขอให้ภาครัฐพิจารณางดเก็บหรือลดหย่อนภาษีเงินได้ให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ร้อยละ 3 ให้ลดลงเหลืออัตราเฉลี่ยร้อยละ 2

จากประเด็นข้างต้นสะท้อนให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นและต้องการความช่วยเหลือให้กลุ่มคนที่เป็นพ่อ/แม่ที่แท้จริงที่ต้องอยู่ในสภาพที่ต้องเลี้ยงดูบุตรคนเดียว ซึ่งบุคคลเหล่านี้ยังสามารถมีสิทธิเบิกเงินช่วยสวัสดิการต่าง ๆ จากที่ทำงานและการลดหย่อนด้านภาษีรายได้ (มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว. 2552 : 84) แต่ความเป็นจริงในปัจจุบัน มีการเติบโตอย่างรวดเร็วของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่อยู่ในประเภทที่ความสัมพันธ์ของครอบครัวอยู่ในฐานะเป็นเพียงลุง ป้า น้า อา ปู่ ย่า ตา ยาย ของเด็ก และไม่เคยมีสวัสดิการประเภทใด ๆ เข้าถึง อาทิ การเลิกค่าเล่าเรียน ค่ารักษาพยาบาล เงินสงเคราะห์เลี้ยงบุตร การได้รับค่าลดหย่อนเมื่อต้องเสียภาษีเงินได้ เป็นต้น

หากพิจารณาถึงการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในประเทศไทย อาจสะท้อนสภาพของการจัดสวัสดิการสังคมของรัฐดังที่กล่าวมาได้อย่างชัดเจน (กมลพรรณ พันพิ่ง และสุรีย์พร พันพิ่ง. 2552 : 144-145) ดังปรากฏประเด็นที่สำคัญดังนี้

1) ปัจจุบันประเทศไทยยังไม่มีการระบุถึงกลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวว่าเป็นกลุ่มเป้าหมายเฉพาะในการรับบริการสวัสดิการสังคมเหมือนกลุ่มเป้าหมายอื่น (เช่น กลุ่มเด็ก กลุ่มสตรี กลุ่มคนพิการ กลุ่มผู้สูงอายุ) ผู้ที่อยู่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่วนหนึ่งจะเป็นกลุ่มที่รับบริการสวัสดิการแฝงอยู่กับกลุ่มผู้มีรายได้น้อย หากประเทศไทยยังไม่ได้มีการจัดแยกประเภทตามผู้ได้รับสวัสดิการตามรูปแบบครอบครัวที่ชัดเจน รัฐไม่สามารถคำนวณงบประมาณและสวัสดิการที่จำเป็นสำหรับกลุ่มผู้อยู่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เช่น สวัสดิการเกี่ยวกับเงินสงเคราะห์ครอบครัว เงินกู้ยืมการทำงาน การศึกษา สาธารณสุข บ้านพักครอบครัว บ้านพักฉุกเฉินสำหรับสตรีและเด็กที่ได้รับความรุนแรงในครอบครัว นมหรือสิ่งของสำหรับการเลี้ยงดูเด็ก ซึ่งสวัสดิการเหล่านี้แตกต่างจากสิ่งที่ให้กับกลุ่มผู้มีรายได้น้อยธรรมดา

2) บริการสวัสดิการสังคมของรัฐยังตอบสนองต่อความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้น้อย เนื่องจากในปัจจุบันกลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจระดับปานกลางถึงสูงจะไม่ได้รับสิทธิประโยชน์ด้านการเงินซึ่งมักจะแฝงอยู่เฉพาะในกลุ่มผู้มีรายได้น้อย ตามที่กล่าวใน ข้อ 1 ในขณะเดียวกันกลุ่มนี้อาจไม่มีความต้องการที่จะรับสิทธิที่จัดให้สำหรับกลุ่มผู้มีรายได้น้อย เนื่องจากได้รับสวัสดิการจากระบบอื่นอยู่แล้ว เช่น ระบบสวัสดิการข้าราชการหรือพนักงานรัฐวิสาหกิจ ระบบการประกันเอกชน เครือข่ายสนับสนุนทางสังคมจากระบบครอบครัวขนาดใหญ่ เครือญาติ เป็นต้น แต่กลุ่มครอบครัวเหล่านี้ยังมีความต้องการบริการที่เกี่ยวข้องกับด้านอื่น ๆ เช่น การให้คำปรึกษาด้านจิตใจ และการปรับตัว การแก้ไขความขัดแย้งในครอบครัว ข้อมูลและคำปรึกษาด้านกฎหมาย การจ่ายค่าเลี้ยงดูบุตร บริการเลี้ยงดูเด็กระหว่างช่วงเวลาที่บิดาหรือมารดาทำงาน ความรู้เรื่องการเลี้ยงดูเด็ก การเผชิญกับการถูกประณามจากสังคมว่าเป็นผู้ที่ประพฤติไม่ดีทำให้มีชีวิตครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์ เป็นต้น ในปัจจุบันบริการเหล่านี้ยังคงมีจำนวนน้อย ส่วนมากเป็นบริการภายในหน่วยงานของโรงพยาบาลรัฐองค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มช่วยเหลือกันเองของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเพียงไม่กี่แห่ง

3) ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่อาศัยความช่วยเหลือจากเครือญาติ เพื่อน ผู้นำชุมชน ในการแก้ปัญหาในภาวะวิกฤตและการปรับตัวของครอบครัว ในสังคมไทยพบว่าครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวจำนวนมากยังไม่สามารถจัดการกับปัญหาได้ดี ส่วนใหญ่ต้องไปขอความช่วยเหลือจากเครือข่ายสนับสนุนทางสังคมแบบไม่เป็นทางการ บางครอบครัวทิ้งบุตรให้ปู่ย่าตายายเลี้ยงดูหรือไปอาศัยอยู่กับบิดา/มารดาหรือสมาชิกครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมารวมตัวเป็นกลุ่มช่วยเหลือกันเอง เพื่อช่วยเพื่อนที่มีความต้องการคล้ายคลึงกัน

กมลพรรณ พันพิ่ง และสุรียพร พันพิ่ง (2552 : 145) กล่าวว่า ปัญหาของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในไทยกับต่างประเทศมีประเด็นปัญหาคล้ายคลึงกัน ส่วนรูปแบบการจัดสวัสดิการสังคมยังมีความแตกต่างอยู่มาก ในต่างประเทศรัฐเข้ามามีบทบาทหลักในการจัดระบบสวัสดิการสังคมเป็นระยะเวลายาวนาน โดยคำนึงถึงผลกระทบด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในครอบครัวและสังคม จากการพิจารณา

รูปแบบการจัดสวัสดิการในประเทศไทยจะเห็นได้ว่าในประเทศไทยมีบริการน้อย ครอบคลุมกลุ่มผู้รับประโยชน์ไม่กว้างขวาง รูปแบบบริการยังไม่หลากหลายพอที่จะตอบสนองความต้องการ รัฐให้ความช่วยเหลือในรูปแบบตัวเงินน้อยกว่าต่างประเทศ รวมทั้งบุคลากรที่ปฏิบัติงานยังขาดความเข้าใจในปรัชญาของการให้บริการ โดยเฉพาะบริการที่ประยุกต์มาจากต่างประเทศ เช่น กระบวนการยุติธรรมสมานฉันท์ งานด้านครอบครัว และผู้กำหนดนโยบายยังไม่เห็นความสำคัญของปัญหาครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ไม่มีการกำหนดให้เป็นกลุ่มเป้าหมายเฉพาะในระบบสวัสดิการสังคม

จากที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า บริการทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หมายถึง การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างบุคคลในเครือข่ายทางสังคม ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูล กำลังใจ การอำนวยความสะดวกและวัตถุ นอกจากนี้ ยังครอบคลุมถึงการช่วยการส่งเสริมและพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีของครอบครัว ป้องกันมิให้ครอบครัวแตกแยก แก้ไขปัญหาที่บั่นทอนภาวะสมดุลของครอบครัวและฟื้นฟูสภาพครอบครัวให้สามารถดำรงอยู่ได้

2.4 นโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560–2564

นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560–2564 ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัวอย่างเป็นองค์รวมครอบคลุมทุกมิติที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว จำเป็นต้องคำนึงถึงแนวทางการดำเนินยุทธศาสตร์หลัก 5 แนวทาง ดังนี้

2.4.1 ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพของครอบครัว

1) เป้าหมาย

- 1.1) ครอบครัวมีศักยภาพและสัมพันธภาพที่ดีสามารถทำบทบาทหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม
- 1.2) สมาชิกของครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา คุณธรรมและจริยธรรม มีภูมิคุ้มกัน และสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ดีขึ้น

2) ตัวชี้วัด

- 2.1) ร้อยละของครอบครัวมีสัมพันธภาพที่ดี
- 2.2) ร้อยละของครอบครัวสามารถทำบทบาทหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม
- 2.3) อัตราการคลอดมีชีพในหญิง อายุ 15-19 ปี ไม่เกิน 34 ต่อประชากรหญิง อายุ 15-19 ปี 1,000 คน
- 2.4) จำนวนครอบครัวที่ได้รับการพัฒนาศักยภาพ
- 2.5) ร้อยละของสมาชิกในครอบครัวปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนา และค่านิยมหลัก 12 ประการ

2.6) ร้อยละของครอบครัวที่สามารถพึ่งตนเองได้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2.7) ประชากรอายุ 13 ปีขึ้นไป มีกิจกรรมการปฏิบัติตนที่สะท้อนการมีคุณธรรมจริยธรรม

3) แนวทางการพัฒนา

3.1) ส่งเสริมให้ครอบครัวมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน มีสัมพันธ์ภาพที่ดี และทำบทบาทหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม

(1) จัดการศึกษาเกี่ยวกับทักษะชีวิตครอบครัวหรือหลักสูตรครอบครัวศึกษา ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ในสถานศึกษาทุกระดับ ทั้งในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อให้ครอบครัวมีการเรียนรู้ตลอดชีวิตผ่านช่องทางต่าง ๆ ที่หลากหลาย

(2) ส่งเสริมให้ครอบครัวมีความรู้ และทักษะในการดำเนินชีวิตครอบครัว การเตรียมความพร้อมก่อนสร้างครอบครัว การให้คู่สมรสรู้คุณค่าและความรับผิดชอบบทบาทหน้าที่ตามสถานภาพของวงจรชีวิตครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูบุตรและสมาชิกทุกคนในครอบครัว การสื่อสารในครอบครัว และการป้องกันและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในครอบครัวโดยไม่ใช้ความรุนแรง

(3) เสริมสร้างศักยภาพของครอบครัวเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการทำงาน (Work-Life Balance) และครอบครัวที่ดีขึ้น ผ่านการให้การฝึกอบรมทักษะ เช่น การบริหารเวลา การทำงานและเวลาของครอบครัว การจัดการความเครียด การจัดการทางการเงิน

(4) ส่งเสริมภาคเอกชน สถานประกอบการ ในการร่วมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว เช่น การเพิ่มโอกาสของบิดาที่ทำงานในภาคเอกชนในการลาหยุดงานเพื่อช่วยมารดาดูแลบุตรหลังคลอด ขยายสิทธิในการลาคลอดของแม่ และสิทธิประโยชน์ในระหว่างการลาคลอด ส่งเสริมให้มีชั่วโมงทำงานที่ยืดหยุ่นเพื่อช่วยผู้ที่เป็นพ่อแม่สามารถใช้เวลากับครอบครัวมากขึ้นอย่างเหมาะสม

(5) ส่งเสริมการพัฒนาทักษะพ่อแม่และผู้ปกครอง ให้สามารถสื่อสารเชิงบวกกับลูกและสามารถสื่อสารได้อย่างสม่ำเสมอ รวมถึงการพัฒนาทักษะให้พ่อแม่และผู้ปกครอง สามารถพูดคุยและให้คำปรึกษาแก่บุตรหลาน เรื่องเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพระหว่างเพศและสุขภาวะทางเพศได้ด้วย

(6) ส่งเสริมประชาธิปไตยในครอบครัว โดยการกำหนดกฎ กติกา เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวเคารพความคิดเห็นซึ่งกันและกันบนหลักเหตุผล เป็นการสร้างกระบวนการปรับตัวในครอบครัวให้รู้จักบทบาทและหน้าที่ของตน ทำให้คนในครอบครัวสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขและสามารถนำไปปรับให้เข้ากับสังคมภายนอกได้

(7) เสริมสร้างให้ครอบครัวมีจิตสำนึกด้านบทบาทหญิงชายในครอบครัวที่เหมาะสม โดยการแบ่งปันความรับผิดชอบร่วมกันในครอบครัว การยอมรับความเท่าเทียมกันระหว่างเพศ

(8) สนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมเพื่อสร้างเสริมทักษะการเรียนรู้ชีวิต ครอบครัว กิจกรรมทางศิลปะ วัฒนธรรม ดนตรี กีฬา มีการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อส่งเสริมการใช้เวลาร่วมกันอย่างมีคุณภาพ เสริมสร้างสุนทรียภาพ และรักษา สัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว

(9) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ทุกภาคส่วน เปิดพื้นที่แห่งการเรียนรู้ และจัด กระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายและเหมาะสม เอื้อแก่ครอบครัวทุกลักษณะ

(10) ส่งเสริมการเลี้ยงดูในครอบครัวที่เน้นการฝึกเด็กให้รู้จักการพึ่งตนเองมี ความซื่อสัตย์ มีวินัย มีจริยธรรม คุณธรรม มีความรับผิดชอบในรูปแบบของกิจกรรมที่เป็นกิจวัตร ประจำวัน และให้พ่อแม่หรือผู้ปกครองเป็นแบบอย่างที่ดีให้เด็กสามารถเรียนรู้และยึดถือเป็นต้นแบบ ในการดำเนินชีวิต

(11) กำหนดมาตรการการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตและการทำงานให้พ่อแม่สามารถเลี้ยงดูได้ด้วยตนเอง ทั้งการจูงใจให้สถานประกอบการจัดให้มีการจ้างงานที่ยืดหยุ่น รมรงค์ให้ผู้ชายตระหนักและมีส่วนร่วมในการทำหน้าที่ในบ้านและการดูแลบุตรมากขึ้น

(12) สร้างสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อการสร้างความเข้มแข็งของ ครอบครัว ทั้งการใช้สื่อเพื่อเสริมสร้างคุณค่าต่อครอบครัว พัฒนานวัตกรรมเพื่อช่วยสื่อสารระหว่าง สมาชิกในครอบครัว สร้างพื้นที่ให้ครอบครัวได้ใช้เวลาร่วมกัน สร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่าง บ้านและโรงเรียนผ่านกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเด็ก ครู ผู้ปกครอง

(13) กำหนดมาตรการดูแลครอบครัวเปราะบางให้สามารถดูแลสมาชิกได้อย่างเข้มแข็งทั้งเรื่องการประกอบอาชีพ การเข้าถึงบริการภาครัฐ และการพัฒนาระบบติดตามเพื่อให้ ความช่วยเหลือ ตลอดจนการให้ผู้สูงอายุหรือผู้มีประสบการณ์สาขาวิชาชีพต่าง ๆ ในชุมชนร่วมเป็น ผู้ดูแลสมาชิกในครอบครัวเปาะบาง

3.2) ส่งเสริมให้ครอบครัวดำเนินชีวิตโดยยึดมั่นในหลักคุณธรรมและจริยธรรม

(1) ส่งเสริมให้ครอบครัวมีหลักคิดหรือคุณธรรมหลักของครอบครัว เพื่อให้ สมาชิกในครอบครัวมีความมั่นคงทางจิตใจ มีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่เด็ก จนถึงวัยสูงอายุโดยตระหนักถึงคุณค่าของตนเอง และคุณค่าของครอบครัว

(2) ส่งเสริมให้ครอบครัวมีคุณธรรม จริยธรรม และดำเนินชีวิตประจำวันตาม หลักศาสนาของศาสนาประจำครอบครัวอย่างเคร่งครัด พร้อมทั้งยึดถือและปฏิบัติตามค่านิยมหลัก ของคนไทย 12 ประการ

(3) ส่งเสริมให้ครอบครัวมีส่วนร่วมกับชุมชนในการทำนุบำรุงศาสนา

3.3) ส่งเสริมให้ครอบครัวดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ครอบครัวมีภูมิคุ้มกัน สามารถพึ่งพาตนเองได้ภายใต้สภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

(1) ส่งเสริมให้ครอบครัวมีความรู้และทักษะในการวางแผนครอบครัว การสร้างสุขภาวะที่ดีของครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวสามารถดูแลสุขอนามัยทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์และสังคม สามารถป้องกันและหลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยงทางสุขภาพ และพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสมรวมถึงสามารถดูแลสมาชิกในครอบครัวทุกคนรวมทั้งสมาชิกที่มีภาวะพึ่งพิงสูงได้

(2) ส่งเสริมให้ครอบครัวเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และการเรียนรู้ ผ่านช่องทางต่าง ๆ รวมถึงมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารภายในครอบครัวและชุมชน สามารถนำข้อมูลข่าวสาร และการเรียนรู้ มาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

(3) พัฒนาคุณค่าอันดีงามของครอบครัวไทยในความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างเครือญาติ เพื่อนบ้าน และชุมชน

(4) ส่งเสริมให้ครอบครัวมีจิตอาสาและมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคม โดยการเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชน และจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสาธารณะ

(5) ส่งเสริมให้ครอบครัวมีความรู้และทักษะในการดำเนินชีวิตตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีความสอดคล้องบริบทของครอบครัวที่มีลักษณะหลากหลาย เช่น ครอบครัวเกษตรกรรม ครอบครัวในเขตเมือง เป็นต้น

2.4.2 ยุทธศาสตร์การสร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว

1) เป้าหมาย

ครอบครัวมีหลักประกันความมั่นคงทุกด้านตามเกณฑ์ที่กำหนด

2) ตัวชี้วัด

2.1) ร้อยละครอบครัวทั่วไปที่ได้รับการจัดสวัสดิการขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึง

2.2) ร้อยละครอบครัวลักษณะเฉพาะที่ได้รับการจัดสวัสดิการที่ตรงกับความจำเป็นของครอบครัว

2.3) ร้อยละของครอบครัวที่ได้รับการบริการด้านการพัฒนาทักษะฝีมือแรงงานและการจ้างงานเร่งด่วนเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนด้านอาชีพสำหรับครอบครัวที่ประสบปัญหา

2.4) ระดับความสำเร็จของการผลักดันให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจในครอบครัวตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

2.5) ร้อยละของครอบครัวที่ได้รับความรู้และทักษะในการบริหารการเงินในครอบครัว

2.6) ร้อยละของครอบครัวที่มีการออม

2.7) ร้อยละของหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและสถาบันทางศาสนา มีส่วนร่วมในการจัดสภาพแวดล้อมต่อการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้และความปลอดภัยต่อครอบครัว

2.8) จำนวนครอบครัวที่มีส่วนร่วมในการจัดการสภาพแวดล้อมทางสังคม

3) แนวทางการพัฒนา

3.1) การส่งเสริมให้มีการจัดสวัสดิการครอบครัวขั้นพื้นฐานที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของครอบครัวทุกลักษณะ

(1) ส่งเสริมให้ครอบครัวรู้และเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการขั้นพื้นฐานของรัฐได้อย่างทั่วถึง

(2) ส่งเสริมให้ครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่น และองค์กรทุกภาคส่วน มีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการสำหรับครอบครัวอย่างทั่วถึง

(3) ส่งเสริมให้ครอบครัวเข้าถึงระบบการประกันสุขภาพ ประกันชีวิตและการประกันความมั่นคงและความเสี่ยงอื่น ๆ เพื่อเป็นหลักประกันเมื่อครอบครัวต้องประสบอุบัติเหตุต่าง ๆ

(4) จัดให้มีสวัสดิการที่เหมาะสมและตรงกับความต้องการของครอบครัวทุกลักษณะอย่างต่อเนื่อง

(5) พัฒนาระบบฐานข้อมูลการให้การคุ้มครองทางสังคมและกลุ่มเป้าหมายให้มีประสิทธิภาพครอบคลุม เป็นปัจจุบัน และสามารถเข้าถึงได้

(6) สนับสนุนให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนส่งเสริมความสมดุลระหว่างการทำงานและครอบครัว โดยจัดให้มีนโยบายการทำงานที่ยืดหยุ่น สถานที่ทำงานที่เป็นมิตรกับครอบครัว การหยุดลาเลี้ยงบุตร โดยได้รับค่าจ้าง และการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก การพยาบาลและศูนย์ดูแลเด็กเล็กในสถานที่ทำงาน

3.2) การส่งเสริมความมั่นคงด้านเศรษฐกิจของครอบครัวตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

(1) พัฒนาและยกระดับฝีมือแรงงานทุกกลุ่มอาชีพทั้งในระบบและนอกระบบ เพื่อให้อัตราการว่างงานลดลง

(2) สนับสนุนและส่งเสริมครอบครัวให้มีสัมมาชีพ มีรายได้ที่มั่นคง และเพียงพอต่อการดำรงชีวิต โดยยกระดับเศรษฐกิจของชุมชนโดยการพัฒนาอาชีพให้มีความหลากหลายครบวงจร ส่งเสริมการรวมกลุ่มอาชีพเพื่อให้คนในชุมชน/ท้องถิ่นมีงานทำประจำและต่อเนื่อง ลดอัตราการย้ายถิ่นเพื่อเข้าไปทำงานในเมือง

(3) ส่งเสริมอาชีพพระยะสันสำหรับครอบครัวที่ประสบปัญหา หรือครอบครัวที่อยู่ในสภาวะที่ต้องการความช่วยเหลือชั่วคราว และเพียงพอต่อการดำรงชีวิตของครอบครัวตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

(4) ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีกลไกและช่องทาง การจัดการความรู้และทักษะในการจัดการรายรับรายจ่าย เพื่อลดหนี้สินของครอบครัวอย่างเป็นระบบ

(5) สนับสนุนให้ความรู้ในการบริหารจัดการทางการเงินแก่ชุมชนและครัวเรือน การปรับองค์กรการเงินของชุมชนให้ทำหน้าที่เป็นสถาบันการเงินในระดับหมู่บ้านตำบลที่ทำหน้าที่ทั้งการให้กู้ยืมและการออมและจัดตั้งโครงข่ายการเงินรากฐานโดยมีธนาคารออมสินและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เป็นแม่ข่าย

3.3) การส่งเสริมวินัยการออมในครอบครัว

(1) สร้างวินัยการออมแก่ครอบครัวในทุกรูปแบบ ทั้งการออมที่เป็นตัวเงิน เช่น เงินฝากธนาคารกองทุนการออมแห่งชาติ (กอช.) สหกรณ์ออมทรัพย์ สถาบันการเงินชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น หรือการออมในรูปแบบอื่น เช่น ทองคำ พันธบัตร สลากออมสิน อสังหาริมทรัพย์ ออมต้นไม้ ออมข้าว สินทรัพย์อื่น ๆ เป็นต้น

(2) สนับสนุนให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชน การฌาปนกิจสงเคราะห์ และกองทุนอื่น ๆ ในชุมชนอย่างทั่วถึง

(3) สนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อความมั่นคงของครอบครัวในชุมชน

(4) ส่งเสริมให้ครอบครัวมีความรู้และทักษะในการออมเงินและการลงทุนเพื่อความมั่นคงของครอบครัว และช่องทางการเข้าถึงสถาบันทางการเงิน

3.4) การสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม มีบรรยากาศการเรียนรู้ และความปลอดภัยสำหรับครอบครัว

(1) ส่งเสริมให้ครอบครัวมีความรู้และทักษะในการจัดการสภาพแวดล้อมในครัวเรือน ให้มีความเหมาะสม ถูกสุขลักษณะ สุขภาวะ เอื้ออำนวยความสะดวก และความปลอดภัยต่อสมาชิกในครอบครัวทุกช่วงวัย

(2) ลดพื้นที่เสี่ยง เพิ่มพื้นที่สร้างสรรค์ในชุมชน โดยสนับสนุนให้ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับคนทุกช่วงวัย ปลอดภัยสำหรับครอบครัว และเปิดพื้นที่สาธารณะในการจัดบริการ หรือกิจกรรมสร้างสัมพันธ์อันดีต่อครอบครัวและชุมชน

(3) ส่งเสริมให้ชุมชนมีการจัดการสภาพแวดล้อมทางสังคม ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีที่เหมาะสมเอื้อต่อวิถีชีวิตไทย

(4) สนับสนุนให้ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคส่วนต่าง ๆ มีแผนป้องกัน มีการเตรียมพร้อมรับมือความเสี่ยงด้านภัยพิบัติทุกรูปแบบ โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวในชุมชน

2.4.3 ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการที่เอื้อต่อความเข้มแข็งของครอบครัว

1) เป้าหมาย

ระบบการบริหารจัดการด้านครอบครัวที่เป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง

2) ตัวชี้วัด

2.1) ร้อยละคณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพค.) ได้รับการพัฒนาทักษะในการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัว

2.2) ร้อยละองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีบุคลากรประจำที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัว

2.3) ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนทั่วประเทศมีการสำรวจและรายงานสถานการณ์ข้อมูลด้านครอบครัวและสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัวของประเทศไทยอย่างเป็นระบบ

2.4) ระดับความสำเร็จในการพัฒนากฎหมายด้านครอบครัว

2.5) จำนวนบุคลากรที่ทำงานด้านการส่งเสริม พัฒนา และให้คำปรึกษาแก่ครอบครัว

2.6) ระดับความสำเร็จการพัฒนาระบบข้อมูลกลางด้านครอบครัวและสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัวของประเทศไทย

2.7) จำนวนงานวิจัย และนวัตกรรมด้านครอบครัว

3) แนวทางการพัฒนา

3.1) การพัฒนาศักยภาพกลไกและบุคลากรที่ทำงานด้านครอบครัว

(1) สนับสนุนให้มีหน่วยงานและบุคลากรที่ทำหน้าที่ในการให้คำปรึกษาแก่ครอบครัว ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและพัฒนาระบบอาสาสมัคร ให้ครอบคลุมทั่วถึงทุกพื้นที่ เพื่อให้ครอบครัวสามารถเข้าถึงการบริการได้โดยง่าย

(2) พัฒนาศักยภาพบุคลากรที่ทำงานด้านการส่งเสริม พัฒนา และให้คำปรึกษา แนะนำแก่ครอบครัวทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม โดยการจัดการกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อเพิ่มองค์ความรู้ และทักษะในการปฏิบัติงาน เพื่อพัฒนาไปสู่การสร้างเครือข่ายคนทำงานด้านครอบครัวในทุกระดับ

(3) สนับสนุนและยกระดับให้สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่มีวัตถุประสงค์ในการผลิตบุคลากรเข้าสู่ตลาดแรงงาน ทั้งในระบบและนอกระบบ ผลิตบุคลากรที่ทำงานด้านการส่งเสริม พัฒนา และให้คำปรึกษาแก่ครอบครัวอย่างมีคุณภาพและต่อเนื่อง

(4) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพค.) สามารถดำเนินงานตามภารกิจในการสำรวจปัญหา จัดทำข้อมูล และจัดทำแผนปฏิบัติการที่บูรณาการเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่งเสริมการเรียนรู้และจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการ ของกลุ่มเป้าหมาย บริการให้คำปรึกษา แนะนำ ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ดำเนินการแก้ปัญหาครอบครัวและส่งเสริมให้ครอบครัวสร้างเครือข่ายเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน และมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(5) ผลักดันให้ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพค.) โดยการจัดสรรงบประมาณ และการสนับสนุนอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมให้ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนมีความเข้มแข็งและมีการดำเนินงานพัฒนาครอบครัวในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

(6) ผลักดันให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เปิดกรอบโครงสร้างบุคลากร โดยให้มีบุคลากรประจำที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัวในชุมชนโดยตรง

(7) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ทั่วโลกทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และกลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ ทุกระดับ มีบทบาทในการเฝ้าระวัง ส่งเสริม และพัฒนาครอบครัว

3.2) การพัฒนากฎหมาย กฎ ระเบียบ และข้อบังคับ เกี่ยวกับครอบครัวให้มีความทันสมัยและเหมาะสมกับสถานการณ์

(1) แก้ไข ปรับปรุง กฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับที่มีอยู่ทั้งที่เป็นกฎหมายในประเทศหรือกฎหมายระหว่างประเทศ อนุสัญญาต่าง ๆ เพื่อให้เป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนกลไกการทำงานด้านครอบครัวทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อให้สถาบันครอบครัวมั่นคงเข้มแข็ง

(2) ผลักดันให้มีการตรากฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมสถาบันครอบครัว เพื่อส่งเสริมให้มีการพัฒนาครอบครัวตามวงจรชีวิตครอบครัว

(3) ส่งเสริมให้มีการบังคับใช้กฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของสถาบันครอบครัวอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรม

(4) ส่งเสริมให้มีมาตรการทางการเงินการคลัง เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนความมั่นคงเข้มแข็งของครอบครัว เช่น เพิ่มสิทธิในการลดหย่อนภาษีในการเลี้ยงดูบุตรให้มากขึ้น เพิ่มสิทธิในการลดหย่อนภาษีสำหรับครอบครัวที่ต้องดูแลสมาชิกพิการ หรือผู้สูงอายุให้มากขึ้น เพิ่มสิทธิสำหรับคู่สมรสที่เข้าสู่กระบวนการแต่งงานตามระบบการจดทะเบียน เป็นต้น ทั้งนี้ให้มีการรณรงค์เผยแพร่ให้มีการใช้สิทธิได้อย่างทั่วถึง

(5) ส่งเสริมให้ครอบครัวมีความรู้ตามสิทธิทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและครอบครัว และเข้าถึงบริการโดยกำหนดให้มีหน่วยงานหรือองค์กรที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงทำหน้าที่ในการขับเคลื่อน

3.3) การพัฒนาการบริหารจัดการการทำงานด้านครอบครัวอย่างเป็นระบบ

(1) กำหนดให้มีการสำรวจและรายงานสถานการณ์ความเข้มแข็งของครอบครัวและสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัวครอบคลุมทุกพื้นที่ โดยเก็บข้อมูลให้มีความทันสมัย พัฒนาและบูรณาการตัวชี้วัดด้านครอบครัวและความรุนแรงในครอบครัวให้มีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือ รวมทั้งชุมชนสามารถนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ได้จริง

(2) จัดให้มีศูนย์กลางข้อมูลด้านครอบครัวเพื่อพัฒนาระบบฐานข้อมูลสารสนเทศที่ได้รับการพัฒนาจากตัวชี้วัดระดับชุมชน รวมทั้งมีการทำข้อตกลงความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่มีฐานข้อมูลด้านครอบครัว

(3) ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายนักพัฒนาครอบครัว และมีกลไกการสื่อสารเพื่อกำหนดวิธีการทำงานของเครือข่ายนักพัฒนาครอบครัวที่ชัดเจน เกิดการยอมรับรวมทั้งส่งเสริมให้เกิดกลไกในการเชิดชู ยกย่องนักพัฒนาครอบครัว และองค์กรสนับสนุน

(4) ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านครอบครัว หรือสมัชชาครอบครัวในทุกระดับตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด และระดับชาติ

3.4) การส่งเสริมและพัฒนางานวิชาการด้านครอบครัว

(1) ส่งเสริมสถาบันการศึกษาทุกระดับ ทั้งระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค และส่วนกลาง รวมถึงหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ทำการศึกษา วิจัย พัฒนาระบบสารสนเทศ นวัตกรรมและจัดการความรู้ในการส่งเสริมและพัฒนาสถาบันครอบครัวอย่างต่อเนื่อง

(2) ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการเชื่อมโยงและประยุกต์ใช้องค์ความรู้ด้านการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัวที่มีอยู่ในแหล่งหรือหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงาน

(3) ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และประสบการณ์ระหว่างประเทศและการปฏิบัติตามอนุสัญญาระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง อาทิ อนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of All Form of Discrimination against Women : CEDAW) อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ (Convention on the Rights of Persons with Disabilities : CRPD) และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (International Convent on the Economic, Social Rights : ICESCR) และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of the Child : CRC) รวมทั้งการดำเนินงานที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals : SDGs)

(4) ส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตสื่อความรู้ด้านครอบครัว คู่มือสำหรับประชาชน และเผยแพร่ไปยังกลุ่มเป้าหมายทั้งครอบครัวและชุมชนอย่างทั่วถึง

(5) ส่งเสริมและสนับสนุนการฝึกอบรมให้กับครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวมีความรู้และทักษะในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัวได้ รวมทั้งรับรู้ถึงช่องทางในการรับความช่วยเหลือจากภาครัฐ และหน่วยงานอื่นอย่างทั่วถึง

(6) ส่งเสริมและสนับสนุนการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพและทักษะให้กับบุคลากร และผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัวอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง เพื่อให้มีองค์ความรู้และทักษะที่จำเป็นในการปฏิบัติงานและทันต่อการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น

2.4.4 ยุทธศาสตร์การส่งเสริมและสนับสนุนเครือข่ายทางสังคมเพื่อพัฒนาครอบครัว

1) เป้าหมาย

เครือข่ายทางสังคมทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเพื่อพัฒนาครอบครัวอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม

2) ตัวชี้วัด

2.1) ร้อยละครอบครัวที่ได้รับการช่วยเหลือ สนับสนุน และพัฒนา จากเครือข่ายทางสังคมทุกรูปแบบ

2.2) ร้อยละของครอบครัวที่มีความรุนแรงในครอบครัวได้รับการช่วยเหลือ

2.3) ร้อยละสมาชิกครอบครัวที่เข้าร่วมเป็นเครือข่ายทางสังคม

2.4) ร้อยละองค์กรธุรกิจมีการดำเนินกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัว

2.5) จำนวนชุดความรู้ที่เกิดขึ้นจากการทำงานของเครือข่ายทางสังคม

2.6) จำนวนเครือข่ายครอบครัวที่สามารถช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกันได้

3) แนวทางการพัฒนา

3.1) การสร้างและผลักดันเครือข่ายทางสังคมทุกรูปแบบ ทุกระดับ ให้มีศักยภาพในการขับเคลื่อนการพัฒนาครอบครัวอย่างต่อเนื่องและสร้างการมีส่วนร่วมอย่างเป็นรูปธรรม

(1) พัฒนาระบบฐานข้อมูลเครือข่ายทางสังคมทุกรูปแบบ ทุกระดับให้ง่ายต่อการเข้าถึงและนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาครอบครัว

(2) พัฒนาศักยภาพเครือข่ายทางสังคมทุกรูปแบบ ทุกระดับ ให้มีความรู้ทักษะในกระบวนการทำงานด้านครอบครัว และการจัดทำแผนงานโครงการที่มีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

(3) ผลักดันและสนับสนุนให้เครือข่ายภาคประชาชน เครือข่ายภาครัฐ เครือข่ายภาคธุรกิจ และเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัว

(4) ส่งเสริมและสนับสนุนการทำงานของเครือข่ายทางสังคม และให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายทางสังคมกลุ่มต่าง ๆ เพื่อบูรณาการงานด้านพัฒนาครอบครัวอย่างมีทิศทาง

3.2) การส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดระบบเครือข่ายครอบครัวในรูปแบบต่าง ๆ

(1) ส่งเสริมและสนับสนุนการรวมกลุ่มครอบครัวเป็นเครือข่ายทางสังคม เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการป้องกัน ฝ่าละออง แยกไขปัญหา และพัฒนาครอบครัวร่วมกันอย่างทั่วถึงทุกพื้นที่

(2) พัฒนาศักยภาพและแนวทางในการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายครอบครัวอย่างเป็นระบบ

(3) พัฒนาเครือข่ายครอบครัวจิตอาสาต้นแบบ ถอดบทเรียน และขยายผลการดำเนินงาน

(4) ส่งเสริมให้ทุกภาคส่วน ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และองค์กรภาคธุรกิจเอกชน มีบทบาทในการสนับสนุนการดำเนินงานของเครือข่ายครอบครัวจิตอาสา

2.4.5 ยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบการสื่อสารสังคมเพื่อพัฒนาครอบครัว

1) เป้าหมาย

มีกระบวนการสื่อสารสังคมที่มีคุณภาพและสร้างสรรค์ ครอบครัวรู้เท่าทันสื่อ

2) ตัวชี้วัด

2.1) ร้อยละของสื่อที่มีเนื้อหาเพื่อส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ของครอบครัว

2.2) ร้อยละของช่องทางในการนำเสนอเนื้อหาสื่อเพื่อส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ของครอบครัว

2.3) ร้อยละบุคลากรที่ทำงานด้านสื่อสารหรือการพัฒนาสื่อมีทักษะและความรู้ความเข้าใจด้านครอบครัว

2.4) ร้อยละครอบครัวที่มีทักษะรู้เท่าทันสื่อ

2.5) ร้อยละครอบครัวที่มีส่วนร่วมในการฝ่าละอองสื่อ

2.6) ร้อยละของครอบครัวที่ได้รับการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อและสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้เพื่อก่อให้เกิดรายได้

3) แนวทางการพัฒนา

3.1) การส่งเสริมการผลิตสื่อและช่องทางสื่อการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาครอบครัว
เข้มแข็ง

(1) ส่งเสริม สนับสนุนให้หน่วยงานต่าง ๆ มีส่วนร่วมพัฒนาและสร้างสรรค์สื่อที่ตอบสนองต่อการเรียนรู้ของครอบครัว โดยคำนึงถึงเนื้อหาสาระที่มีความหลากหลาย และสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในบริบทต่าง ๆ

(2) พัฒนาสถานีโทรทัศน์ วิทยุ สำหรับครอบครัว ซึ่งเป็นสื่อกระแสหลักระดับชาติ และระดับท้องถิ่น เพื่อเป็นช่องทางในการเข้าถึงสื่อในการส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาครอบครัวเข้มแข็ง

(3) พัฒนาช่องทางสื่อทางเลือกอื่น ๆ ที่เหมาะสมกับครอบครัวแต่ละกลุ่ม เช่น เคเบิลทีวี วิทยุชุมชน เว็บไซต์ โทรทัศน์วิทยุออนไลน์ เป็นต้น โดยเฉพาะในกลุ่มครอบครัวลักษณะเฉพาะต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการเข้าถึงสื่อการเรียนรู้ และการพัฒนาครอบครัวเข้มแข็งในทุกระดับอย่างเท่าเทียม

(4) พัฒนาองค์ความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างเครือข่ายครอบครัวรวมไปถึงการสร้างแรงจูงใจทางสังคมให้กับสื่อหรือผู้พัฒนาสื่อเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาครอบครัวเข้มแข็ง

(5) ส่งเสริมให้มีหลักสูตรหรือวิชาการผลิตสื่อเพื่อการพัฒนาด้านครอบครัวในระดับอุดมศึกษา

(6) มีมาตรการควบคุมสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น เกม เว็บไซต์ ฯลฯ ที่มีผลกระทบต่อครอบครัว

(7) จัดสรรเวลาและพื้นที่ออกอากาศให้แก่สื่อสร้างสรรค์ที่ส่งเสริมการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมอันดีโดยเฉพาะในช่วงเวลาที่มีผู้ชมมากที่สุด และส่งเสริมการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์สร้างความรู้ความเข้าใจในบทบาท สิทธิและหน้าที่การเป็นพลเมืองที่ดี

3.2) การพัฒนากระบวนการใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ร่วมกันของครอบครัว

(1) ส่งเสริมหลักสูตรและกระบวนการเพื่อพัฒนาทักษะการเรียนรู้เท่าทันสื่อ และทักษะการใช้สื่อเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเองของครอบครัว ชุมชน และสังคมโดยรวม โดยดำเนินการทุกระดับอย่างต่อเนื่อง

(2) พัฒนาช่องทางและกระบวนการสื่อสารในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เพื่อให้ครอบครัวเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าและภัยของเทคโนโลยีสารสนเทศ และสามารถเข้าถึงแหล่งเรียนรู้การใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาครอบครัว ตลอดจนเข้าถึงความรู้และกระบวนการเรียนรู้เท่าทันสื่อได้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น การจัดตั้งศูนย์สื่อชุมชน ศูนย์ข้อมูลการเรียนรู้เท่าทันสื่อ รวมถึงส่งเสริมบทบาทของประชาสัมพันธ์จังหวัดให้เป็นช่องทางในการสื่อสารที่เข้าถึงประชาชนในชุมชนและท้องถิ่น

(3) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ครอบครัวเครือข่ายครอบครัวหรือเครือข่ายการทำงานด้านครอบครัวได้มีโอกาสในการพัฒนาสื่อที่ตอบสนองต่อความสนใจของครอบครัวในแต่ละกลุ่มโดยมีเนื้อหาสาระและระดับคุณค่าของเนื้อหาสาระเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาครอบครัวเข้มแข็ง และนำเสนอผ่านช่องทางต่าง ๆ ในทุกระดับ อาทิเช่น ช่องทาง Facebook Line Website ฯลฯ

3.3) การพัฒนาสื่อและส่งเสริมการบังคับใช้กฎหมายด้านสื่อให้มีประสิทธิภาพ

(1) ผลักดันให้กฎหมายกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์เป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของครอบครัวในการเฝ้าระวัง เท้าทันสื่อ และการพัฒนาสื่อเพื่อการเรียนรู้ให้ครอบครัว ทุกลักษณะสามารถเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียม

(2) ผลักดันให้การพัฒนาสื่อสร้างสรรค์เพื่อเด็กเยาวชนและครอบครัวเป็นวาระแห่งชาติเพื่อระดมสรรพกำลังทุกภาคส่วนในสังคมพัฒนาสื่อ และใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว

(3) ส่งเสริมและสนับสนุนให้หน่วยงานหรือองค์กรที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องด้านการพัฒนาสื่อและพัฒนาครอบครัว เช่น คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มีการพัฒนากฎหมาย หรือกฎระเบียบ หรือนโยบายเพื่อสนับสนุนการพัฒนาสื่อและการเฝ้าระวังสื่อ และการพัฒนาทักษะเท่าทันสื่อของครอบครัว โดยสร้างกลไกให้ครอบครัวเข้าถึงและมีส่วนร่วม

(4) ส่งเสริมให้เกิดกลไกอาสาสมัครด้านสื่อในระดับชุมชนตลอดจนการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเครือข่ายครอบครัว เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการเฝ้าระวังสื่อ และการพัฒนาสื่อของครอบครัวในทุกระดับ

(5) จัดทำมาตรฐานหรือตัวชี้วัดการทำงานขององค์กรหรือหน่วยงานรัฐ หรือรัฐวิสาหกิจโดยพิจารณาจากการสนับสนุน หรือการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาสื่อเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาครอบครัว

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม ผู้วิจัยได้ทำการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งจากการทบทวนงานวิจัยในเบื้องต้นได้พบว่ามีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

เฟิร์ธ (Firth. 1993 อ้างถึงใน พิมพ์รำไพ สุทธาราชุน. 2549) ได้รวบรวมประสบการณ์ความรู้สึกเกี่ยวกับตนเองของผู้หญิงที่เลี้ยงลูกโดยลำพัง พบว่า การผ่านประสบการณ์การเป็นมารดาเลี้ยงลูกลำพัง ต้องยอมรับกับความรู้สึกที่ไม่ดีต่อตนเอง เช่น การประณาม ตีเตียน นินทา ตราหน้า เป็นต้น แต่มารดาก็ให้ความสำคัญแก่ความรู้สึกต่อตนเอง เช่น ความรู้สึกเสียสละของตน ความสามารถในการทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อและแม่ในเวลาเดียวกัน ความมั่นใจในตนเองและการเคารพคุณค่าของตน เป็นต้น แต่ก็อยู่ใรรู้คู่ก็ทำให้ตนเองมีอิสระ พึ่งตนเองได้อย่างเข้มแข็ง มีความมั่นใจและตัดสินใจได้ด้วยตนเอง

พวงเพ็ญ ชูณหปราณ และคณะ (2543) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวของสตรีที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพังในชุมชนเมืองกรุงเทพมหานคร พบว่า สตรีที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพังมีแนวทางการปรับตัวแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มที่มีสัมพันธภาพที่ดีกับสามีก่อนแยกทาง หลังการแยกทางจะมีความเศร้าโศกเสียใจ คิดฆ่าตัวตาย ร่างกายทรุดโทรม ประสบปัญหาเศรษฐกิจ ต้องกู้หนี้ยืมสิน หารายได้พิเศษ แต่เมื่อพ่อแม่ของตน หรือเพื่อนร่วมงานมาให้ความช่วยเหลือจะคิดไตร่ตรองเรื่องการศึกษาและอนาคตของบุตร และปรับจิตใจให้เข้มแข็งและสู้ต่อไป และ 2) กลุ่มที่มีสัมพันธภาพที่ไม่ดีกับสามีก่อนแยกทางที่เกิดจากสาเหตุการแยกทาง หย่าร้าง หรือสามีถึงแก่กรรม หลังการแยกทางกลุ่มนี้จะมีอาการเสียใจหมดทุกข์ ร่างกายดีขึ้น สุขภาพจิตดีขึ้น แต่ประสบปัญหาเศรษฐกิจ ต้องกู้หนี้ยืมสิน หารายได้พิเศษ แต่เมื่อได้รับการช่วยเหลือจากพ่อแม่ และเพื่อนของตนก็จะคิดไตร่ตรองเรื่องการศึกษา อนาคตของบุตร และปรับจิตใจให้เข้มแข็งและสู้ต่อไป ในเรื่องการปรับตัวนี้ พบว่าสตรีที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา จะมีปัญหาการปรับตัวมากกว่าสตรีที่จบการศึกษาระดับอาชีวศึกษาและปริญญาตรี โดยปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของ สตรีที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพังในชุมชนเมืองกรุงเทพมหานคร คือสัมพันธภาพกับสามี การมีผู้ให้การสนับสนุน การศึกษาของสตรี รายได้ อาชีพ และอายุของบุตร

นิตา ชูโต และคณะ (2545) ได้ศึกษามาตรการให้ความช่วยเหลือเด็กที่มีปัญหา เนื่องจากการมีพ่อหรือแม่คนเดียว พบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กมี 4 ด้าน คือ ปัญหาด้านการเงิน ปัญหาด้านจิตใจ ปัญหาด้านการเลี้ยงดูและพฤติกรรมของลูกที่ขาดตัวแบบ และปัญหาด้านกฎหมายในกรณีที่เป็นบุตรบุญธรรมและลูกนอกสมรส เด็กต่างด้าว ซึ่งปัญหาจะมีมากขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ 3 ประการ คือ วิธีการเลี้ยงดูลูกทั้งก่อนและหลังเกิดปัญหาครอบครัว ช่วงวัยของลูกในขณะที่ครอบครัวมีปัญหา และการสนับสนุนจากเหล่าเครือญาติ ซึ่งอาจช่วยลดปัญหาของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวในเรื่องของเศรษฐกิจด้านจิตใจ และช่วยเหลือเด็กในการช่วยสร้างความเข้าใจ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเสนอแนะให้มีการสร้างและปรับปรุงมาตรการทางสังคม และมาตรการทางกฎหมายเพื่อช่วยเหลือเด็กที่มีพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว

มาลี จิรวัดนานนท์ (2545) ได้ศึกษาเรื่องกระบวนการเข้าสู่การเป็นครอบครัวแม่คนเดียว พบว่า กระบวนการเข้าสู่การเป็นแม่คนเดียวแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงแรก เป็นช่วงก่อนที่ชีวิตครอบครัวจะสิ้นสุดลงและก็จบลงในที่สุดมีสาเหตุจากความขัดแย้งและทะเลาะวิวาท มีปัญหาตกลงกันไม่ได้และแยกทางกันมากที่สุด และมีสาเหตุจากการเสียชีวิตของคู่สมรส ช่วงที่สอง เป็นช่วงหลังจากชีวิตคู่สิ้นสุดลงแล้ว ซึ่งพบว่า สาเหตุการล่มสลายของครอบครัวมาจากปัจจัยส่วนบุคคลมากกว่าปัจจัยทางด้านสังคมโดยมีเงื่อนไขการเข้าสู่การเป็นครอบครัวแม่คนเดียวเป็นแรงเสริมและแรงผลักดันที่สำคัญ ประกอบด้วย การสิ้นสุดชีวิตคู่อย่างน้อย 1 ครั้งขึ้นไป บทบาทความเป็นแม่และความรักความผูกพันต่อลูก การมีแหล่งทรัพยากรที่ให้ความช่วยเหลือ และประสบการณ์เดิมจากครอบครัวรุ่นของพ่อและแม่ ช่วงที่สาม เป็นช่วงของการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว พบว่า เป็นช่วงที่ต้องมีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงหลายด้าน โดยการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของครอบครัวส่วนใหญ่ ได้รับความช่วยเหลือเกื้อกูลจากครอบครัวในด้านการขยายที่อยู่อาศัย การเงิน และอารมณ์จิตใจ ตลอดจนการช่วยเหลือด้านสวัสดิการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งจากรัฐและเอกชนที่ช่วยประคับประคองให้ครอบครัวที่แม่เลี้ยงลูกคนเดียวดำรงอยู่ได้

ชาลินี สุรียนเปล่งแสง (2547) ได้ศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมและลักษณะการเป็นพ่อ/แม่ของพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีบุตรปฐมวัยในกรุงเทพมหานคร พบว่า การสนับสนุนทางสังคมของพ่อและแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีบุตรปฐมวัย ประกอบด้วย การได้รับคำปรึกษาและคำแนะนำ การได้รับความช่วยเหลือและแลกเปลี่ยนทางสังคม และการสนับสนุนทางอารมณ์ ซึ่งพิจารณาโดยรวมและรายละเอียดขององค์ประกอบ ลักษณะการเป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว โดยมีการพิจารณาในด้านความสามารถในการเลี้ยงดูบุตร การมีสังคม ความผูกพันต่อบุตร สุขภาพกาย ความยืดหยุ่นในบทบาทของพ่อและแม่ สถานภาพทางอารมณ์และความสัมพันธ์กับคู่ครองมีคะแนนอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อ พิจารณาความสัมพันธ์ของการสนับสนุนทางสังคมของการเป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว พบว่า การสนับสนุนทางอารมณ์และการแลกเปลี่ยนทางสังคมที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับลักษณะการเป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว

พิมพ์ราไพ สุนทรารชุน (2549) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการสร้างเสริมศักยภาพของแม่คนเดียวที่เลี้ยงลูก พบว่า วิธีการดำเนินชีวิตของการเป็นแม่คนเดียวที่ต้องอบรมเลี้ยงดูบุตรโดยลำพังต้องเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจ เพราะตนเองไม่ได้ประกอบอาชีพก่อนการแยกทางกับสามี และต้องเผชิญกับปัญหาทางสังคม เนื่องจากสังคมไทยมีทัศนคติต่อสภาพครอบครัวที่สมบูรณ์ พร้อมด้วย พ่อ แม่ และลูก การที่เด็กขาดพ่อทำให้เด็กรู้สึกสูญเสีย ส่วนแม่จะรู้สึกหวาดระแวง กลัวการนินทา กลัวถูกวิพากษ์วิจารณ์จากคนรอบข้าง รู้สึกกังวล ขาดความเป็นตัวของตัวเอง ผลกระทบที่ได้รับ คือ ความกังวลใจ โดยเฉพาะกลัวว่าลูกจำไม่ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด มีปมด้อย ถูกล้อเลียนว่าเป็นลูกไม่มีพ่อ ซึ่งจะกลายเป็นเด็ก

มีปัญหาต่อไป และในส่วนของ การเสริมสร้างให้แม่คนเดียวมีศักยภาพที่พร้อมต่อการดำเนินชีวิตได้ตามปกติ งานวิจัยนี้ได้เสนอแนะ ดังนี้ ในระยะแรกการเผชิญปัญหาควรให้ลูกเป็นศูนย์กลางเพื่อให้เกิดพลังการต่อสู้ชีวิต โดยไม่สนใจเสียงวิพากษ์วิจารณ์ ลดการตำหนิตนเอง เข้ากลุ่มเพื่อร่วมทำกิจกรรม จากนั้นควรรหาแนวทางช่วยเหลือตนเอง เพื่อให้มีอาชีพและรายได้ สำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรส่งเสริมให้สตรีมีความรู้เกี่ยวกับสตรีนิยม การเลือกคู่ครอง รวมทั้งควรสร้างทัศนคติทางสังคมที่ถูกต้องต่อการชื่นชมความสามารถของสตรีที่ตกอยู่ในภาวะการเป็นแม่คนเดียวที่ต้องเลี้ยงดูบุตร และควรมุ่งเน้นประชาสัมพันธ์บริการทางสังคมให้เป็นที่แพร่หลายสำหรับผู้หญิง ครอบครัว ซึ่งอาจตกอยู่ในภาวะของการเป็นแม่คนเดียวที่ต้องเลี้ยงลูกโดยลำพัง

กมลพรรณ พันพืง, สายฤดี วรกิจโกคาทร และมาลี จิรวฒนานนท์ (2550) ได้ทบทวนความรู้สภาพการณ์และการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว พบว่า ครอบครัวบิดาหรือมารดาคนเดียวในประเทศไทยมีประมาณ 1.3 ล้านครอบครัว ปัญหาสำคัญที่พบของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในประเทศไทยและต่างประเทศคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ความยากจนเมื่อต้องอยู่ในครอบครัวที่มีผู้หาเลี้ยงครอบครัวเพียงคนเดียว รายได้ต่ำส่งผลกระทบต่อเลี้ยงดูเด็กที่อยู่ในครอบครัว ความเครียดเมื่อต้องเลี้ยงดูบุตรและทำงานนอกบ้านพร้อมกัน ผลกระทบด้านจิตใจและพฤติกรรมเมื่อต้องกลายเป็นผู้เลี้ยงดูบุตรเป็นหลัก ปัญหาด้านพัฒนาการและพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ของเด็ก ความสัมพันธ์ของบิดา/มารดาและเด็กในการเริ่มสร้างชีวิตครอบครัวใหม่ การต้องเผชิญกับอคติจากคนในสังคม รวมทั้งเริ่มพบปรากฏการณ์ว่าครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีเด็กซึ่งมีความพิการอยู่ร่วมด้วย การจัดสวัสดิการในต่างประเทศ พบว่า ผู้ที่อยู่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ จะใช้บริการสวัสดิการสังคมในโปรแกรมร่วมกับประชาชนในประเทศโดยไม่แยกเฉพาะกลุ่มออกมาชัดเจนเพื่อรับสวัสดิการพื้นฐานประเภทต่าง ๆ การจัดสวัสดิการสำหรับกลุ่มมีบางประเภทที่เป็นปัญหาเจาะจงของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเท่านั้น ซึ่งเน้นไปในเรื่องการเลี้ยงดูเด็ก การส่งเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัว และความมั่นคงทางรายได้ของครอบครัว โดยจัดให้มีสิทธิประโยชน์เฉพาะภายในหมวดสวัสดิการครอบครัว – สวัสดิการเด็ก หมวดสวัสดิการสำหรับผู้สูญเสียจากคู่สมรสเสียชีวิต หมวดด้านการจ้างงาน และหมวดผู้มีรายได้น้อย

ณัฐธิดา สนิทวงศ์ ณ ออยุธยา (2550) ศึกษาการศึกษาปัจจัยเกื้อหนุนการฝ่าวิกฤตของครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว พบว่า แม่ที่เลี้ยงลูกตามลำพังทุกคนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างที่มีบุคลิกภาพพื้นฐานเป็นผู้ที่มีความเข้มแข็งและมั่นใจ ทุกคนเลือกทางออกให้กับปัญหาการสมรสด้วยการหย่าร้าง และรับเลี้ยงดูลูกคนเดียว กลุ่มตัวอย่างแม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนจะถูกหล่อหลอมให้พึ่งตนเองได้อย่างรวดเร็ว โดยได้รับแบบอย่างที่เหมาะสมและมีคุณธรรมจากผู้เลี้ยงดู นอกจากนี้ ประสบการณ์การถูกเลี้ยงดูด้วยเหตุผลและการสอนให้รู้จักอดทนอดกลั้นที่ผ่านมายังช่วยให้แม่ที่เลี้ยงลูกคนเดียวมีวิธีการจัดการกับความขัดแย้งในเชิงบวก แต่ขณะเดียวกันประสบการณ์ในอดีตที่เจ็บปวด หรือชอกช้ำ ทำให้

แม่ที่เลี้ยงดูลูกคนเดียวเลือกวิธีการจัดการกับความขัดแย้งในเชิงลบ สำหรับแม่เลี้ยงดูลูกคนเดียวทุกคนที่ประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจ การมีลักษณะที่พึ่งตนเองทำให้แม่เลี้ยงดูคนเดียวมีความบากบั่น ไม่ท้อแท้ ยินยอมรับการเลี้ยงดูลูกคนเดียวแม้ฐานะจะไม่มั่นคงเหมือนเดิม ส่วนปัญหาด้านสุขภาพจิตของแม่เลี้ยงดูเดี่ยวยังเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องการความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2551) ได้ศึกษาผลการให้ความช่วยเหลือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ได้เสนอแนวทางจัดบริการทางสังคมในอนาคตที่ควรจัดให้มีสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ดังนี้

1) การจัดให้ความรู้เรื่องแหล่งที่ให้บริการหรือทรัพยากรอื่น ๆ ที่มีในชุมชน ที่สามารถไปรับการช่วยเหลือได้

2) ให้มีหน่วยงานชุมชนทำหน้าที่ประเมินความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว โดยเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ทางด้านจิตวิทยาหรือสังคมสงเคราะห์ เพื่อสามารถให้คำแนะนำปรึกษาในเบื้องต้นได้

3) ให้แกนนำในชุมชนรวบรวมข้อมูลของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวด้านสภาพครอบครัว ลักษณะปัญหาและความต้องการ เพื่อเป็นประโยชน์ในการช่วยเหลือให้ตรงตามความเดือดร้อนเฉพาะราย

4) ฝึกอาชีพให้แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ต้องการอาชีพที่มั่นคง เพราะการช่วยเหลือเรื่องเงินจากภาครัฐมีจำกัด

5) การกำหนดนโยบายให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเป็นกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ และให้ครอบครัวดังกล่าวมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายด้วย เพื่อให้การช่วยเหลือเข้าถึงผู้ประสบปัญหาโดยตรงซึ่งควรมีแนวทางการป้องกันปัญหาครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ดังนี้

5.1) ควรมีการให้ความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวกับเพศศึกษาและครอบครัวศึกษา ตั้งแต่วัยเด็กวัยรุ่น และวัยผู้ใหญ่ ให้เหมาะสมกับแต่ละวัย เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างครอบครัว

5.2) ควรจัดกิจกรรมส่งเสริมความผาสุกในครอบครัว กิจกรรมที่ให้สมาชิกครอบครัวร่วมแสดงออกหรือร่วมมือกันทั้งครอบครัว ที่เป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง เพื่อให้ครอบครัวเห็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว

5.3) ควรมีหน่วยงานให้คำปรึกษาแก่คู่สมรสที่มีปัญหาครอบครัวและไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง โดยการประชาสัมพันธ์ให้หน่วยงานนั้นเป็นที่รู้จักและสามารถเข้าถึงบริการได้สะดวก มีเจ้าหน้าที่ให้ความรู้ให้คำปรึกษา และสามารถเก็บความลับของผู้รับบริการได้ เพื่อช่วยให้คู่สมรสที่พึ่งพิงและสามารถจัดการกับปัญหาได้ตั้งแต่ครอบครัวเพิ่งเริ่มมีปัญหา โดยไม่ต้องมีการหย่าร้างหรือแยกทางกัน

5.4) ควรกำหนดนโยบายให้หน่วยงานภาครัฐที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเครือข่ายในชุมชน มีหน้าที่ในการส่งเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัว ส่งเสริมให้มีระบบผู้อาวุโสในครอบครัว ช่วยดูแลและให้คำปรึกษาแนะนำแก่คู่สมรส เพื่อป้องกันปัญหาการหย่าร้าง

5.5) สื่อไม่ควรนำเสนอข่าวเกี่ยวกับการแต่งงานและการเลิกร้างของดารานักแสดงที่เป็นข่าวใหญ่หรือลงเรื่องราวต่อเนื่องเพราะจะเป็นแบบอย่างแก่คนทั่วไปและทำให้ผู้รับข่าวสารเกิดความเคยชินกับการหย่าร้างหรือแยกกันอยู่

5.6) ควรมีการนำมาตรการภาษีอากรมาใช้แก้ปัญหาขยะส้น โดยเพิ่มค่าลดหย่อนให้กับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ในระยะยาวควรปฏิรูประบบภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาให้ครอบครัวที่มีรายได้น้อยได้รับประโยชน์มากขึ้น

5.7) ปรับมาตรการทางโครงสร้างค่ายุทธศาสตร์ทางสังคม ในประเด็นการช่วยเหลือครอบครัวยากจน โดยควรเพิ่มกลุ่มเป้าหมายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเป็นอีกกลุ่มเป้าหมายหนึ่งในเรื่องค่าใช้จ่ายในการศึกษาภายใต้กองทุนเงินกู้ยืมเพื่อการศึกษา

5.8) มาตรการด้านแรงงาน ควรสนับสนุนให้สถานประกอบการสร้างเงื่อนไขการทำงานที่เป็นมิตรต่อครอบครัว โดยเฉพาะครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เช่น การเริ่มเวลาทำงานหรือเลิกงานอย่างยืดหยุ่น การจัดให้มีสถานดูแลเด็กในสถานประกอบการ เป็นต้น

จิรนนท์ พิมภังการ (2556) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ลักษณะและรูปแบบการดำเนินชีวิตของมารดาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว พบว่า สาเหตุของการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว คือ สามีเสียชีวิต และการหย่าร้าง ด้านความเป็นอยู่ทั่วไปส่วนใหญ่มีความแตกต่างจากเดิมอย่างชัดเจน ตั้งแต่ในเรื่องรายรับที่น้อยลง ส่งผลให้ความสามารถในการใช้จ่ายลดลง ด้านสุขภาพจิตมีความเครียดสะสม แต่ก็ยอมรับความจริงที่เกิดขึ้นและปรับตัวได้หลังจากเวลาผ่านไป ด้านรูปแบบการดำเนินชีวิตและการปรับตัวของมารดาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว การเตรียมตัวในเรื่องเลี้ยงบุตร บทบาทภาระหน้าที่ทั้งหมด แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องเป็นผู้รับผิดชอบ ความรับผิดชอบด้านการเงิน มีการจัดเตรียมค่าใช้จ่ายในส่วนของบุตร ด้านอนาคตของบุตร ส่วนใหญ่มีการวางแผนอนาคตลูกไว้อย่างเป็นขั้นตอนทั้งเรื่องการเรียนรู้และการนันทนาการกับบุตร ส่วนใหญ่ต้องการเพิ่มเวลาให้กับบุตรเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษาในเชิงปฏิบัติการ แม่จะต้องมีสติในการแก้ไขปัญหา คำนึงถึงจิตใจของบุตรเป็นที่สุด ให้กำลังใจตัวเอง ศึกษาเรียนรู้การอยู่ร่วมกับบุตร ข้อเสนอแนะต่อผู้ที่กำลังตัดสินใจเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว คือ ในกรณีหย่าร้างให้คิดไตร่ตรองก่อนว่าตัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเองมีความพร้อมในด้านการดูแลบุตรได้คนเดียวหรือไม่ ในเชิงนโยบาย แม่เลี้ยงเดี่ยวที่กำลังอยู่ในภาวะวิกฤตควรได้รับความช่วยเหลือจากแม่เลี้ยงเดี่ยวผู้ที่มีประสบการณ์ เช่น การแนะนำทางด้านจิตใจ ทั้งนี้ ควรได้รับสวัสดิการจากภาครัฐและจากมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวในด้านต่าง ๆ เช่น การให้คำปรึกษา

ภาภิรมย์ ศรีโสภา (2558) ได้ทำการศึกษาเรื่อง คุณภาพชีวิตของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในจังหวัดกรุงเทพมหานคร ของชมรมเครือข่ายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว พบว่า พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีคุณภาพชีวิตโดยรวม คุณภาพชีวิตด้านร่างกาย คุณภาพชีวิตด้านจิตใจ คุณภาพชีวิตด้าน

สัมพันธ์ภาพทางสังคม และคุณภาพด้านสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับปานกลาง โดยปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตโดยรวมได้แก่ ปัญหาพฤติกรรมบุตร เหตุการณ์ความเครียดในชีวิต คุณภาพชีวิตสมรสกับคู่สมรสปัจจุบัน และภาวะซึมเศร้า ตามลำดับ โดยมีปัจจัยที่สามารถทำนายคุณภาพชีวิตโดยรวมของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในจังหวัดกรุงเทพมหานครคือ เหตุการณ์ความเครียดในชีวิต

สุจิตรา อูร์ตนมณี (2559) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การปรับตัวเมื่อเป็นครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว : ประสบการณ์ชีวิตพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว พบว่า ประเด็นหลัก 4 ประเด็น คือ 1) พ่อแม่ Two in one เป็นการปรับตัวเมื่อพ่อต้องสวมบทบาททั้งพ่อและแม่ การทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตรแทนมารดา ทำหน้าที่ในการทำงานบ้าน แทนแม่ และการปรับตัวเรื่องบทบาทหน้าที่การงาน 2) ชีวิตที่เปลี่ยนแปลง เป็นการปรับชีวิตส่วนตัวเมื่อต้องกลายเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในเรื่องปรับตัวเรื่องเวลาการพักผ่อน การปรับตัวเรื่องการทำงาน และเวลาในการทำกิจกรรมต่าง ๆ 3) จิตใจของชายที่เป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว เป็นการปรับจิตใจของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความเครียดเรื่องเศรษฐกิจครัวเรือนรู้สึกเศร้าในการเสียคู่ชีวิต และรู้สึกวิตกกังวลในการตอบคำถามเกี่ยวกับแม่ 4) พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เดียวดาย เป็นการปรับตัวด้านการพึ่งพา พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวขอความช่วยเหลือพึ่งพาคครอบครัว เพื่อนและคนรอบข้างเมื่อมีปัญหา

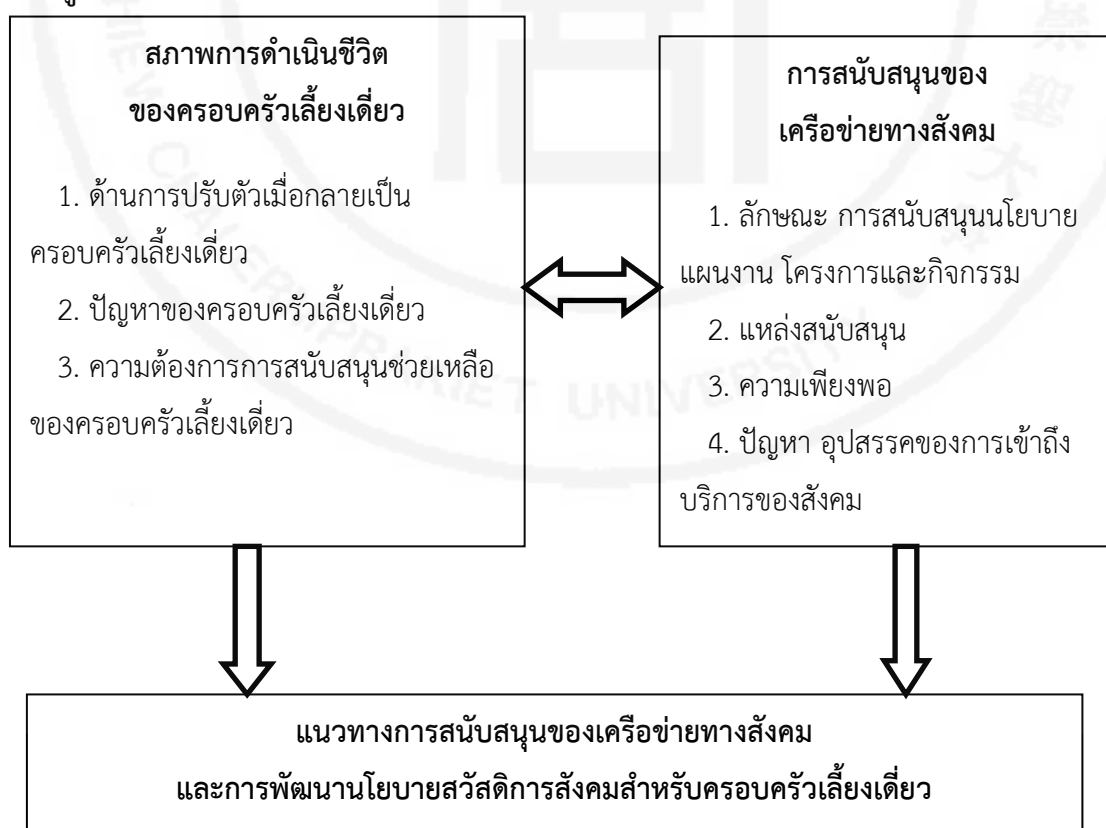
จากผลงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หมายถึง ครอบครัวที่มีสมาชิกหลัก คือ พ่อ หรือแม่ และลูก ซึ่งส่วนใหญ่เข้าสู่การเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวจากสาเหตุของการหย่าร้างซึ่งมีสถิติเพิ่มขึ้นทุกปี และมีผลให้แนวโน้มของการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวสูงขึ้นเช่นกัน เมื่อเข้าสู่การเป็นครอบครัวเดี่ยว พบว่า พ่อ/แม่ เลี้ยงเดี่ยวจะเกิดความรู้สึกขาดที่พึ่งพิงส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิต ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สภาพทางกาย และทางจิตใจของพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวรวมไปถึงลูก ส่วนใหญ่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวจะได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัว เครือญาติ ทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ และจิตใจ ถือได้ว่าแรงสนับสนุนทางสังคมนี้เป็นสวัสดิการของสถาบันครอบครัวแบบ วัฒนธรรมไทยที่ช่วยให้พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว สามารถต่อสู้กับปัญหาสามารถผ่านภาวะวิกฤตในครอบครัวได้ นอกจากนี้พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว สามารถใช้บริการทางสังคมจากหน่วยงาน/องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ร่วมกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอื่นที่ประสบปัญหาเดียวกัน เช่น บริการการสงเคราะห์ครอบครัวผู้มีรายได้น้อยและผู้ไร้ที่พึ่ง การสงเคราะห์เด็กในครอบครัวยากจน เป็นต้น ตลอดจนการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ การติดต่อสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายต่าง ๆ ที่อาจเป็นเครือข่ายโดยตรง หรือเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับ ปัญหาที่ครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวประสบอยู่หรือต้องการการพัฒนาความรู้และทักษะในด้านนั้น ๆ เพื่อการพัฒนาครอบครัวตนเองต่อไป

2.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาเรื่อง สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทั้งในส่วนขององค์ความรู้ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และนำมากำหนดกรอบแนวคิดการศึกษาเรื่องครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวว่ามีความเชื่อมโยงกันอย่างไร ระหว่างสภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว 1) ด้านการปรับตัวเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว 2) ปัญหาของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และ 3) ความต้องการการสนับสนุนช่วยเหลือของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม 1) ลักษณะ การสนับสนุนนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรม 2) แหล่งสนับสนุน 3) ความเพียงพอ และ 4) ปัญหา อุปสรรคของการเข้าถึงบริการของสังคม และนำไปสู่แนวทางการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมและการพัฒนานโยบายสวัสดิการสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวลองค์ความรู้และสร้างเป็นกรอบแนวคิด เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาดังนี้

แผนภูมิที่ 4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3 ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาเรื่อง สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) แบบการศึกษาเฉพาะกรณีศึกษา (Case study) ที่มุ่งเน้นการศึกษาข้อเท็จจริงของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการเกี่ยวกับประชากร เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูล ดังต่อไปนี้

- 3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- 3.2 เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูล
- 3.3 การทดสอบเครื่องมือ
- 3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล
- 3.6 ข้อจำกัดในการวิจัย

3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ ประกอบด้วย

3.1.1 กลุ่มครอบครัว พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว จำนวน 9 กรณีศึกษา ที่เป็นสมาชิกมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวในเขตกรุงเทพมหานคร ใช้การคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) ที่มีคุณลักษณะตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ (ศศิปพัฒน์ ยอดเพชร. 2549 : 155) ดังต่อไปนี้

- 1) เป็นพ่อ/แม่ ที่คู่สมรสเสียชีวิต หรือ แยกกันอยู่ หรือหย่าร้างกันอย่างถาวรและเป็นบุคคลหลักในการเลี้ยงดูบุตรอย่างน้อย 1 ปี
- 2) มีบุตรอยู่ในช่วงอายุ 6-18 ปี
- 3) สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ดีในการให้ข้อมูล
- 4) ความสมัครใจในการให้ข้อมูลและเปิดเผยข้อมูลเพื่อใช้ในการวิจัย โดยมีเกณฑ์การคัดออก คือ มีคู่สมรสใหม่หรือมีครอบครัวใหม่

3.1.2 บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง คือ บุคลากรผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัวในระดับนโยบายและปฏิบัติการ ประกอบด้วย

- 1) ผู้ปฏิบัติงานสังกัดหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จำนวน 1 กรณีศึกษา
- 2) ผู้ปฏิบัติงานในมูลนิธิที่ทำงานเกี่ยวกับครอบครัวพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว ได้แก่ มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว และสหทัยมูลนิธิ จำนวน 2 กรณีศึกษา

3.2 เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน 3 ชุด คือ แบบสัมภาษณ์ กลุ่มตัวอย่างครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว แบบสัมภาษณ์บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐและแบบสัมภาษณ์บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานเอกชนที่เกี่ยวข้องกับงานด้านครอบครัว

ชุดที่ 1 แบบสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ-สกุล เพศ อายุ การศึกษา ศาสนา อาชีพ รายได้ ภาระหนี้สิน สถานะสมรสในอดีต สถานะภาพครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว สาเหตุของการเป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว

ส่วนที่ 2 แบบสัมภาษณ์สภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ประกอบด้วยคำถามเกี่ยวกับ การปรับตัว ด้านที่อยู่อาศัย เศรษฐกิจ สุขภาพ สังคม การทำหน้าที่ของการเป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว และสัมพันธ์ภาพภายในครอบครัว สัมพันธ์ภาพระหว่างครอบครัวกับเครือญาติ

ส่วนที่ 3 แบบสัมภาษณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว วิธีการจัดการกับปัญหาและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ประกอบด้วย คำถามเกี่ยวกับการเผชิญกับปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการทำหน้าที่ของพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว และความต้องการการสนับสนุนบริการทางสังคมเพื่อให้ความช่วยเหลือครอบครัวของตนเอง

ส่วนที่ 4 แบบสัมภาษณ์การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม ประกอบด้วย คำถามเกี่ยวกับลักษณะการสนับสนุนทางสังคมที่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้รับ แหล่งสนับสนุนทางสังคมที่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้รับ

ส่วนที่ 5 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมที่เหมาะสมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ชุดที่ 2 แบบสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างบุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับงานด้านครอบครัว ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ-สกุล เพศ อายุ การศึกษา ตำแหน่ง ระยะเวลาการทำงาน หน่วยงานหรือองค์กรที่สังกัด

ส่วนที่ 2 แบบสัมภาษณ์ความเป็นมา วิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์ เป้าหมายภารกิจของหน่วยงานหรือองค์กร

ส่วนที่ 3 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับนโยบายการจัดบริการทางสังคมของรัฐ การดำเนินงานปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน

ส่วนที่ 4 ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนานโยบายและการดำเนินงานด้านครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ชุดที่ 3 แบบสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างบุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาคเอกชน (เครือข่าย) ที่เกี่ยวข้องกับงานด้านครอบครัว ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ-สกุล เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ องค์กร/เครือข่าย สถานภาพในเครือข่าย บทบาทหน้าที่ และระยะเวลาการเป็นสมาชิก

ส่วนที่ 2 ประเด็นในการสัมภาษณ์เกี่ยวกับความเป็นมา วัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย กระบวนการในการให้ความช่วยเหลือ ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงาน

ส่วนที่ 3 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนาโยบายและการดำเนินงาน ด้านครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

3.3 การทดสอบเครื่องมือ

ผู้วิจัยสร้างเครื่องมือโดยใช้ความรู้ที่ได้จากการศึกษาเอกสารทางวิชาการ หนังสือ บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม โดยดัดแปลงให้เข้ากับบริบทการวิจัยครั้งนี้ นำเครื่องมือที่สร้างและพัฒนาเสร็จสมบูรณ์ ทั้ง 3 ชุด เสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาความถูกต้องเหมาะสมและครอบคลุมเนื้อหาที่ตอบคำถามของการวิจัย และวัตถุประสงค์การวิจัยอย่างครบถ้วน จากนั้นจึงนำข้อคิดเห็นต่างที่ได้รับจากอาจารย์ที่ปรึกษามาปรับปรุงพัฒนาให้เครื่องมือหรือแบบสัมภาษณ์มีความสมบูรณ์มากขึ้น ก่อนนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์ ทั้ง 2 กลุ่ม คือ ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว จำนวน 9 กรณีศึกษา โดยประสานขอความอนุเคราะห์จากมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวกรุงเทพมหานคร เพื่อคัดเลือกครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่มีคุณสมบัติอยู่ในเกณฑ์กลุ่มตัวอย่าง และประสานงานขอความอนุเคราะห์จากหน่วยงานหรือเครือข่ายที่ดำเนินงานด้านครอบครัว เพื่อขอเข้าสัมภาษณ์บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับงานด้านครอบครัว จำนวน 3 กรณีศึกษา จากนั้นจึงนัดหมายกลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant observation) โดยการสัมภาษณ์จะสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เพื่อสร้างบรรยากาศการพูดคุยที่เป็นธรรมชาติ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ มีการจดบันทึกและบันทึกการสนทนาตลอดกระบวนการเก็บข้อมูล ทั้งนี้ต้องได้รับความยินยอมจากกลุ่มตัวอย่างทุกครั้งที่ทำการสัมภาษณ์

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องและจากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และการสัมภาษณ์บุคลากรผู้ปฏิบัติงานด้านครอบครัวมาวิเคราะห์ ด้วยการศึกษาและพรรณนาข้อมูลตามกรอบแนวคิดในการศึกษา เพื่อให้เข้าใจถึงสภาพการดำเนินชีวิต ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม และเพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการ พัฒนานโยบายการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

3.6 ข้อจำกัดของงานวิจัย

ข้อจำกัดของงานวิจัยเรื่องนี้ ประเด็นหลักอยู่ที่วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องที่ต้องนำมาใช้ในการทบทวน แนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ เนื่องจากปัญหาครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวแม้ว่าจะมีมานานแต่ก็มิได้ถูกมองอย่าง แยกส่วน หากแต่ถูกรวมเข้ากับปัญหาอื่น ๆ จึงทำให้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำมาใช้ประกอบอ้างอิงเพื่อเป็น ฐานความคิดมีจำนวนน้อย รวมทั้งการศึกษานโยบายหรือกลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ ก็ยังไม่เฉพาะเจาะจง มายังกลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเท่าใดนัก

บทที่ 4 ผลการวิจัย

ผลการศึกษา เรื่อง สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม มีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม ประกอบด้วย

4.1 กลุ่มครอบครัวพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว

4.2 บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในระดับนโยบายและปฏิบัติการ ประกอบด้วย

4.2.1 ผู้ปฏิบัติงานสังกัดหน่วยงานภาครัฐที่ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ได้แก่ สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ (สค.) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จำนวน 1 ตัวอย่าง

4.2.2 ผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาคเอกชน (เครือข่าย) ที่ทำงานเกี่ยวกับครอบครัวพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว ได้แก่ มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว จำนวน 2 ตัวอย่าง

ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่ศึกษามีความละเอียดอ่อนและอาจส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตจึงขอใช้นามสมมติในการนำเสนอข้อมูล เพื่อการเข้าถึงรายละเอียดที่ชัดเจนและเป็นการรักษาความลับข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างซึ่งถือเป็นจรรยาบรรณสำคัญโดยการนำเสนอผลการศึกษาดังนี้

4.1 กลุ่มครอบครัวพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว

กลุ่มครอบครัวพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวที่คู่สมรสเสียชีวิตหรือแยกกันอยู่หรือหย่าร้างกันอย่างถาวรและเป็นบุคคลหลักในการเลี้ยงดูบุตรอย่างน้อย 1 ปี มีบุตรอยู่ในช่วงอายุ 6-18 ปี ด้วยเทคนิควิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 9 ตัวอย่าง โดยเป็นพ่อเลี้ยงเดี่ยว 3 ตัวอย่าง และแม่เลี้ยงเดี่ยว 6 ตัวอย่าง

ผลการศึกษากลุ่มครอบครัวพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว 9 กรณีศึกษา โดยแต่ละกรณีศึกษาจะได้แบ่งการนำเสนอเป็น 5 ประเด็น ดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ-สกุล เพศ อายุ การศึกษา ศาสนา อาชีพ รายได้ ภาระหนี้สิน สถานะสมรสในอดีต สถานะภาพครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว สาเหตุของการเป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว

2. สภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ประกอบด้วย คำถามเกี่ยวกับการปรับตัว ด้านที่อยู่อาศัย เศรษฐกิจ สุขภาพ สังคม การทำหน้าที่ของการเป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว สัมพันธภาพภายในครอบครัวและสัมพันธภาพระหว่างครอบครัวกับเครือญาติ

3. ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว วิธีการจัดการกับปัญหาและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ประกอบด้วย คำถามเกี่ยวกับการเผชิญกับปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการทำหน้าที่ของพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว และความต้องการการสนับสนุนบริการทางสังคมเพื่อให้ความช่วยเหลือครอบครัวของตนเอง
4. การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม ประกอบด้วย คำถามเกี่ยวกับลักษณะการสนับสนุนทางสังคมที่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้รับ แหล่งสนับสนุนทางสังคมที่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้รับ
5. ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมที่เหมาะสมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

กรณีศึกษาที่ 1 นางสมร (นามสมมติ)

1. ข้อมูลทั่วไป

นางสมร เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว อายุ 39 ปี ประกอบอาชีพรับราชการ มีรายได้ 21,800 บาท/เดือน จบการศึกษาในระดับปริญญาโท หย่าร้างกับสามี เมื่อเดือนสิงหาคม 2550 มีบุตรสาว 1 คน ปัจจุบันมีภาระหนี้สิน ต้องผ่อนบ้าน ผ่อนรถยนต์ ตลอดจนต้องรับภาระในค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตรเพียงลำพัง

2. สภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ครอบครัวของสมร เข้าสู่ภาวะการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวตั้งแต่ปี พ.ศ.2550 โดยสามีของเธอได้ขอเลิกเพื่อไปสมรสใหม่กับผู้หญิงคนอื่น สมรต้องเผชิญกับปัญหาหลายอย่างทั้งสภาพจิตใจที่ถดถอยจากการหย่าร้าง ความอับอายต่อบุคคลรอบข้าง รวมทั้งสภาพจิตใจของบุตรสาววัย 13 ปี

เมื่อต้องเผชิญกับการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว สมรค่อนข้างสับสนในช่วงแรกเพราะไม่รู้ว่าจะจัดการกับชีวิตตัวเองอย่างไรดี แต่เธอยังโชคดีที่มีครอบครัวซึ่งคอยเป็นกำลังใจและให้คำแนะนำในเรื่องต่าง ๆ เธอจึงเริ่มวางแผนการดำเนินชีวิตของตนเองและบุตรสาว โดยคำนึงถึงเรื่องการจัดการค่าใช้จ่ายเป็นอันดับแรก สมรเริ่มแบ่งเงินส่วนหนึ่งเป็นเงินฝากให้กับลูกสาวเพื่อเป็นทุนการศึกษาและทุนให้กับชีวิตในอนาคต ส่วนหนี้สินที่ต้องจ่ายก็จ่ายให้ตรงตามเวลา เงินที่เหลือเพียงเล็กน้อยก็เก็บไว้ใช้จ่ายในชีวิตประจำวันอย่างประหยัด ประการสำคัญ คือ สมร ประกอบอาชีพรับราชการซึ่งถือว่าเป็นอาชีพที่มีความมั่นคงสูงและมีสวัสดิการให้กู้ยืมได้มากมาย จึงทำให้สามารถลดความวิตกกังวลในเรื่องนี้ลงไปได้ ส่วนในเรื่องการศึกษาของบุตรสาวเธอไม่มีความกังวลใด ๆ เพราะปัจจุบันสามารถเบิกค่าบำรุงการศึกษาจากต้นสังกัดได้ สิ่งสำคัญที่สุด คือ การสร้างกำลังใจให้ตนเอง ใช้ชีวิตอย่างมีสติ คิดอย่างรอบคอบ เรียงลำดับปัญหาที่เข้ามาก่อนหลัง เพื่อที่จะจัดการปัญหาเหล่านั้นอย่างตรงจุด

สำหรับการดำเนินชีวิตหลังจากเริ่มเข้าสู่ภาวะครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวจนถึงปัจจุบัน สมร มีความพึงพอใจที่สามารถเลี้ยงดูลูกให้มีพัฒนาการที่เหมาะสมตามช่วงวัย มีพฤติกรรมที่ดี ไม่สร้างปัญหาให้กับตนเองและผู้อื่น ตั้งใจเรียน เป็นที่รักใคร่ของคนในครอบครัว เพื่อนบ้าน ครู และเพื่อน ๆ ที่โรงเรียนได้เป็นอย่างดี

3. ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว วิธีการจัดการกับปัญหาและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ตามที่ได้กล่าวมาในข้างต้น สมรมีความกังวลในปัญหาเรื่องหนี้สินที่ต้องรับภาระผ่อนบ้าน และรถยนต์ แต่ด้วยความเป็นข้าราชการ มีสวัสดิการและสามารถกู้ยืมเงินได้ เธอจึงสามารถจัดการกับปัญหาเหล่านี้ได้ เหลือเพียงความวิตกกังวลในเรื่องบุตรสาวเท่านั้นเพราะแม่เธอจะสามารถเป็นได้ทั้งพ่อแม่และเพื่อนให้กับบุตรสาวได้แต่บางครั้งเธอก็เห็นลูกอยู่ในอาการซึมเศร้า ไม่พูดคุยและสนใจเรียนสรวัยเด็กอายุ 13 ปี บางครั้งเธอจึงมีความกังวลว่าบุตรสาวจะกลายเป็นเด็กมีปัญหา (สมร (นามสมมติ). 11 มีนาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...เวลาที่พี่พูดคุยกับลูก เขาจะไม่แสดงอาการอะไรให้เราเห็นนะ แต่เราเป็นแม่ บางทีเราก็กังวลใจของเราเอง เขาไม่ร่าเริงเหมือนเมื่อก่อน ไม่ค่อยออกไปเล่นกับเพื่อนเหมือนเคย เราไม่รู้ว่าเขาอายุเพื่อนหรือเปล่า แต่เวลาถามเขาจะบอกว่าเขาไม่อายุ...”

สมรพยายามแก้ไข้ปัญหาโดยการให้เวลากับบุตรสาวมากขึ้น ใช้เวลาทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยกัน เช่น สอนการบ้าน ท่องเที่ยว หรือทำอาหารร่วมกัน พบบุตรสาวไปหาคุณตา คุณยาย บ่อยขึ้น เพื่อให้บุตรสาวเห็นว่ายังมีคนในครอบครัวอีกมากมายที่รักให้ห่วงใยอยู่เสมอ

4. การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม

เนื่องจากสมรเป็นข้าราชการมีความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ในระดับหนึ่งจึงไม่ได้ให้ความสนใจว่ามีหน่วยงานใดให้ความช่วยเหลือพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวบ้างแต่เธอพอจะทราบบ้างว่าในหลายปีที่ผ่านมารัฐบาลเริ่มให้ความสำคัญกับการให้ความช่วยเหลือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวบ้าง และนอกจากนี้ยังมีองค์กรเอกชนหลายแห่งให้ความช่วยเหลือและให้คำปรึกษาถึงวิธีการปรับตัวและแก้ไข้ปัญหาของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ในเบื้องต้นเธอไม่ได้ขอความช่วยเหลือจากเครือข่ายทางสังคม เพราะเธอยังรู้สึกอับอายที่จะต้องนำปัญหาครอบครัวที่เธอเผชิญไปเล่าให้บุคคลอื่นฟัง แต่เธอก็เน้นย้ำถึงความสำคัญของการสนับสนุนเครือข่ายทางสังคมนั้นอาจเป็นประโยชน์สำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่ประสบปัญหาอย่างแท้จริง อย่างน้อยอาจจะเป็นการสนับสนุนในเรื่องของการให้คำปรึกษา การช่วยเหลือปัจจัยพื้นฐานสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่ยากไร้ เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนในเบื้องต้นได้

5. ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมที่เหมาะสมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

สมรเห็นด้วยกับการที่มีหน่วยงานรัฐหรือเอกชนมาช่วยครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่มีรายได้น้อยให้สามารถมีอาชีพที่มั่นคง สามารถสร้างรายได้ให้พอยังชีพได้ อย่างน้อยที่สุดก็เป็นการช่วยแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่าย เพราะพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้นมีความลำบากกว่าครอบครัวปกติหลายเท่า และเสนอแนะให้รัฐบาลได้ตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันครอบครัวที่อยู่ในสถานะเลี้ยงเดี่ยว โดยอาจให้สวัสดิการด้านการศึกษาแก่บุตรของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และให้เบี้ยยังชีพ เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระและเป็นขวัญกำลังใจให้พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวได้มีกำลังใจต่อสู้กับชีวิตต่อไป

กรณีศึกษาที่ 2 นางสาวสมพร (นามสมมติ)

1. ข้อมูลทั่วไป

นางสาวสมพร เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว อายุ 35 ปี ประกอบอาชีพพนักงานโรงงาน มีรายได้ 10,000 บาท/เดือน จบการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรชั้นสูง สถานภาพสมรสในอดีตไม่ได้จดทะเบียนสมรส ปัจจุบันหย่าร้างแยกทางกับสามี เมื่อเดือนสิงหาคม 2552 มีบุตรชาย จำนวน 2 คน อายุ 12 ปี และ 9 ปี ตามลำดับ ปัจจุบันมีภาระหนี้สิน ต้องผ่อนรถจักรยานยนต์และหนี้บัตรเครดิต ตลอดจนต้องรับภาระในค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตรเพียงลำพัง

2. สภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

สมพร เริ่มเข้าสู่การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวเมื่อปี พ.ศ. 2552 เธอกับอดีตสามีเป็นคนต่างจังหวัดคบหากันตั้งแต่สมัยเรียนหนังสือ เมื่อจบการศึกษาเธอกับตกลงใจอยู่กับฉันทน์สามีภรรยาโดยมิได้จดทะเบียนสมรสกัน ชีวิตในช่วงต้นเป็นช่วงเวลาที่เธอและสามีมีความสุขมาก โดยทั้งคู่เข้ามาทำงานทำในกรุงเทพมหานคร โดยสามีเป็นช่างซ่อมบำรุง ส่วนเธอเองเป็นพนักงานบัญชีในโรงงานแห่งหนึ่ง จนทั้งคู่มีบุตรด้วยกัน 2 คน เป็นบุตรชายทั้งคู่ ปัญหาชีวิตเริ่มขึ้นเมื่อเธอให้กำเนิดบุตรชายคนแรก เพราะค่าใช้จ่ายเริ่มมากขึ้น รายได้ที่มีเริ่มไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย เธอจึงตัดสินใจนำบุตรชายไปให้แม่ของตนเลี้ยงดูที่ต่างจังหวัดเพื่อที่เธอจะได้กลับมาทำงาน เมื่อเธอให้กำเนิดบุตรคนที่ 2 การเปลี่ยนแปลงในชีวิตผันเปลี่ยนไปในทางลบ ทั้งคู่เริ่มมีปากเสียงทะเลาะกันมากขึ้น สามีของเธอไปมีความสัมพันธ์กับหญิงอื่น เงินเดือนที่สามีเคยให้ตนเองเก็บก็ไม่ได้ตั้งที่เป็นเกิดเป็นปัญหาที่แก้ไขไม่ได้จึงทำให้ทั้งคู่ตัดสินใจเลิกรากันไป แต่ก็ได้ทำข้อตกลงกันว่าจะช่วยกันดูแลเลี้ยงดูบุตรทั้งสอง โดยสามีจะช่วยส่งค่าใช้จ่ายให้เป็นรายเดือน ซึ่งในช่วงแรกนั้นเป็นไปตามที่ตกลงกันไว้ แต่ในระยะหลังสามีก็ขาดหายไปไม่ได้ส่งเสียให้เงินเธออีก ภาระทั้งหมดจึงตกอยู่ที่สมพรเพียงผู้เดียว เธอรู้สึกโดดเดี่ยวและอับอายต่อสังคมรอบข้าง แต่สิ่งที่สำคัญและเป็นแรงใจให้เธอสู้ต่อ คือบุตรชายของเธอทั้งสอง

สำหรับการดำเนินชีวิตหลังจากเริ่มเข้าสู่ภาวะครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวจนถึงปัจจุบัน สมพรยังฝากบุตรชายทั้งสองของเธอไว้กับมารดาที่ต่างจังหวัด โดยเธอได้ส่งเงินให้กับครอบครัวเดือนละ 4,000 บาท เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับบุตรของเธอทั้งสอง คือ ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันและค่าเล่าเรียน ซึ่งในความเป็นจริงไม่เพียงพอต่อการใช้จ่าย เธอใช้เวลาในช่วงวันหยุดยาวที่ทางโรงงานปิดทำการเดินทางกลับไปบ้านที่ต่างจังหวัด ปีละ 2 ครั้ง เพื่ออยู่กับบุตรชายและครอบครัว นอกจากการทำหน้าที่ของแม่เลี้ยงเดี่ยวโดยการหาค่าใช้จ่ายแล้ว เธอจะใช้เวลาหลังเลิกงานโทรหาลูกทั้งสองทุกวันเพื่อพูดคุย และให้คำปรึกษาเพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมารดาและบุตร ซึ่งสมพรกล่าวว่า (สมพร (นามสมมติ).

24 พฤษภาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...ถึงแม้พี่จะไม่มีเวลาอยู่กับลูกเหมือนพ่อแม่คนอื่น แต่พี่ก็พยายามทำทุกอย่างที่สามารถทำได้ เพื่อให้ลูกของพี่มีความสุข พี่ไม่

อยากให้เขาเป็นเด็กมีปัญหา อย่างน้อยการได้พูดคุยทางโทรศัพท์
กับเขา ก็ทำให้เขารู้สึกว่าเราอยู่กับเขาทุกวัน...”

3. ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว วิธีการจัดการกับปัญหาและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

หลังจากที่สมพรเลิกจ้างกับสามีเธอได้รับบุตรชายทั้งสองอยู่ในการอุปการะเลี้ยงดูของ
ตนเอง โดยสามีได้ตกลงส่งเสียค่าใช้จ่ายให้เธอและบุตร เป็นรายเดือน ๆ ละ 5,000 บาท สมพร กล่าวว่า
(สมพร (นามสมมติ). 24 พฤษภาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...สามีของพี่ เขาไปมีครอบครัวใหม่ เขาตกลงที่จะส่งเสียให้ลูก
เดือนละ 5,000 บาท ในปีแรกเขาให้พี่ทุกเดือน หลังจากนั้นเขาก็
เริ่มไม่ส่งเสีย พี่พยายามทวงถามหลายครั้ง เขาก็บอกว่าช่วงนี้เขามี
ปัญหาเรื่องเงินเลยไม่ได้ส่งให้ บางที 3-4 เดือน เขาจึงส่งมาให้บ้าง
พี่เครียดมากกับปัญหาเหล่านี้...”

สมพรใช้ความพยายามในการทวงถาม แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จในทุกครั้งเสมอไป นอกจากนี้
ภาระหนี้สินจากบัตรเครดิตและต้องผ่อนรถจักรยานยนต์ ในแต่ละเดือนยังเป็นอีกหนึ่งปัญหาที่เธอ
ต้องบริหารจัดการ โดยสมพร กล่าวว่า (สมพร (นามสมมติ). 24 พฤษภาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...พี่เป็นหนี้บัตรเครดิต และต้องผ่อนมอเตอร์ไซค์ เดือนละเกือบ
5,000 บาท ลำพังเงินเดือนอีกทั้งต้องส่งให้ลูก ไม่พอหรอก พี่จึงต้อง
รับงานบัญชีมาทำที่บ้าน อย่างน้อยก็ยังให้พี่ได้กินได้ใช้บ้าง...”

ความลำบากที่กล่าวมานั้นเป็นเพียงความลำบากทางกายซึ่งเธอก็จัดการแก้ไขปัญหาใน
เบื้องต้นได้แต่ความลำบากทางใจเป็นสิ่งที่ตอกย้ำความรู้สึกของเธอเป็นอย่างมาก สมพรรู้สึกอับอาย
เพราะต้องทนเห็นหน้าอดีตสามีกับภรรยาใหม่ของสามีที่ทำงานอยู่ในโรงงานเดียวกัน แม้จะอยู่คนละฝ่าย
แต่ก็ได้เจอกันเสมอ หลีกเลี้ยงกันตลอดไม่ได้ สมพร กล่าวเสริมอีกว่า (สมพร (นามสมมติ). 24
พฤษภาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...พี่ยอมรับนะสภาพจิตใจพี่ตอนนั้นแย่มากจริง ๆ แทบจะทำงาน
ไม่ได้ เพื่อนที่ทำงานรู้เรื่องกันหมด พี่อายมากแต่ไม่รู้จะทำยังไง
จะให้พี่ไปหางานใหม่ที่พี่ก็ไม่อยากทำเพราะงานสมัยนี้หายาก บางที
ไปทานข้าวกลางวันพี่เห็นสองคนนั้นมาทานข้าว พี่ก็ทานไม่ลงแล้ว
ทำหน้าที่ไม่ถูก ช่วงสามเดือนแรกนะ พี่ร้องไห้คนเดียวทุกวันเลย
เข้าห้องน้ำก็ร้อง นั่งอยู่คนเดียวก็ร้อง ตอนนั้นเป็นอะไรที่แย่มาก
จริง ๆ แต่พี่มีเพื่อนร่วมงานที่ดีนะ อย่างเพื่อนในแผนกพี่จะคอยให้
กำลังใจพี่ตลอดพ่อแม่พี่ก็โทรมาบ้างให้กำลังใจ ไม่ซ้ำเติมพี่เลย ถ้าพี่
ไม่มีกำลังใจจากคนรอบข้าง พี่ก็ไม่รู้จะผ่านมาได้ยังไง...”

4. การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม

เมื่อสมพรก้าวเข้าสู่การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว เธอพยายามต่อสู้และฟันฝ่าอุปสรรคให้ผ่านพ้นในทุกปัญหาในระยะแรกเธอไม่เคยทราบเลยว่ามีหน่วยงานใดที่ให้บริการและไม่เคยได้ใช้สิทธินั้น เพราะทุกวันเธอต้องทำงานหนัก คิดเพียงว่าต้องทำงานเท่านั้นถึงจะได้เงินหากมีหน่วยงานใดก็ตามมาช่วยแบ่งเบาภาระหรือให้ความช่วยเหลือผู้ที่ต้องตกอยู่ในสภาพพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวอย่างเธอ จะเป็นเรื่องที่ดีมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของการให้ความช่วยเหลือในเรื่องเงิน เพราะคงปฏิเสธไม่ได้ว่าเรื่องเงินเป็นเรื่องสำคัญที่สุดในปัจจุบัน ภายหลังเพื่อนของเธอได้แนะนำให้เธอรู้จักมูลนิธิเครือข่ายครอบครัว เธอจึงตัดสินใจร่วมเป็นสมาชิก เพื่อขอคำปรึกษาและคำแนะนำ ตลอดจนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอีกหลายครอบครัว อย่างน้อยเธอก็สามารถนำสิ่งที่เธอได้มาประยุกต์ใช้กับชีวิตของเธอได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้แล้ว สมพรได้รับคำแนะนำจากสมาชิกครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ทำให้ได้มีโอกาสไปฝึกวิชาชีพทำขนมกับโรงเรียนฝึกอาชีพกรุงเทพมหานคร เป็นหลักสูตรเรียนรู้ที่ไม่มีค่าเล่าเรียน ซึ่งได้เรียนสำเร็จมาแล้ว 2 หลักสูตร โดยสมพร กล่าวว่า (สมพร (นามสมมติ).

24 พฤษภาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...พี่ได้คุยกับสมาชิกครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวท่านหนึ่ง พี่เขาแนะนำให้พี่ไปเรียนทำขนมอบที่โรงเรียนอาชีพกรุงเทพ พี่คิดเสมอว่าพี่อยากมีทุนสักก้อนเปิดร้านเบเกอรี่ สร้างรายได้ให้กับตนเองบ้าง ตอนนีพี่ก็ไปเรียนจบมาแล้ว 2 หลักสูตร โดยไม่ได้เสียค่าเล่าเรียนหลักสูตรแพง ๆ เหมือนสถาบันอื่น...”

สมพรยังเน้นย้ำว่าหากเธอรู้อว่ามีหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือเรื่องเงินทุนในการประกอบอาชีพเธอจะไปติดต่อขอรับการช่วยเหลือทันที

5. ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมที่เหมาะสมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

สำหรับสมพรแล้ว เธออยากให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ให้ความสนใจผู้ที่ต้องตกอยู่ในสภาพครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เพราะไม่มีใครอยากให้ครอบครัวตนเป็นเช่นนี้ สมพร กล่าวว่า (สมพร (นามสมมติ). 24 พฤษภาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...หลายคนมักมองว่าไม่เห็นเป็นไร เลิกกันไปก็เลี้ยงลูกเอง ดูแลตัวเองไป แต่ความเป็นจริงแล้วชีวิตไม่สบายแบบนั้น เพราะไม่ใช่ว่าพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนจะมีงานหรือรายได้ที่มั่นคง ผู้หญิงหลายคนมีรายได้น้อยกว่าสามี พอเลิกกันไป ต้องรับภาระต่าง ๆ มากมายที่เคยสร้างมาด้วยกัน หากมีลูกติดมาด้วยแล้ว ชีวิตยิ่งยากลำบาก นอกจากความเห็นใจ คามช่วยเหลือยังถือเป็นเรื่องสำคัญ ควรมีผู้ให้

ความช่วยเหลือหรือดูแลครอบครัวที่ต้องประสบปัญหาเช่นนี้ อย่างน้อยที่สุดก็ดูแลเรื่องค่าใช้จ่ายเบื้องต้น เช่น ค่านม ค่าเครื่องใช้จำเป็นของเด็กที่อยู่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวก็ยังมี...”

กรณีศึกษาที่ 3 นายสมพล (นามสมมติ)

1. ข้อมูลทั่วไป

นายสมพล เป็นพ่อเลี้ยงเดี่ยว อายุ 29 ปี ประกอบอาชีพขับรถจักรยานยนต์รับจ้าง มีรายได้ 17,000 บาท/เดือน จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย สถานภาพสมรสในอดีตไม่ได้จดทะเบียนสมรส ปัจจุบันภรรยาทอดทิ้ง เมื่อเดือนกันยายน 2554 มีบุตรสาว จำนวน 1 คน อายุ 9 ปี ปัจจุบันมีภาระหนี้สิน เงินกู้ยืมระบบ รับภาระในค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตรเพียงลำพัง

2. สภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

สมพล เริ่มเข้าสู่การเป็นพ่อเลี้ยงเดี่ยวเมื่อปี พ.ศ. 2554 เขาเกิดมาในครอบครัวที่ไม่ร่ำรวย บิดาประกอบอาชีพเป็นช่างรับเหมาก่อสร้าง ส่วนมารดาเป็นแม่บ้าน ชีวิตการเป็นอยู่ดำเนินไปอย่างเรียบง่าย และมีโอกาสเรียนหนังสือจนจบมัธยมศึกษาตอนปลาย สมพล กล่าวว่า (สมพล (นามสมมติ). 31 พฤษภาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...ผมก็เหมือนวัยรุ่นปกติทั่วไป เรียนบ้างเที่ยวบ้าง แต่ผลการเรียนผมไม่ค่อยสู้ดีเท่าที่ควรแต่ผมก็จบมัธยมปลาย พ่อแม่อีกด่าบ้าง ชีวิตผมเริ่มติดเพื่อน จนตกเข้าวงเวียนของยาเสพติด ช่วงนั้นผมเริ่มคบกับแฟน ตอนนั้นผมอายุ 20 ปี ผมก็พาแฟนเข้าบ้านมาอยู่ด้วยกัน...”

ปีถัดมาภรรยาของสมพลให้กำเนิดบุตรสาว ในขณะที่สมพลต้องไปรับใช้ชาติด้วยการเป็นทหารกองประจำการในหน่วยทหารแห่งหนึ่ง ระหว่างที่สมพลเป็นทหารกองประจำการเขาและเพื่อนอีก 2 คน ตกเป็นผู้ต้องหาคดียาเสพติด ทำให้ศาลทหารพิพากษา จำคุก 2 ปี ในระหว่างนั้นเขาไม่มีโอกาสได้พบหน้าบุตรสาวเลย ได้พบเฉพาะบิดา มารดา และภรรยา ที่มาเยี่ยมเขาที่เรือนจำทหารเป็นครั้งคราวด้วยความห่างไกลและขึ้นชื่อว่าเป็นนักโทษยาเสพติดภรรยาของเขาได้ออกไปจากชีวิตและทิ้งบุตรสาวที่อายุเพียง 2 ปี ไว้กับพ่อแม่ให้เลี้ยงดู สมพลรู้สึกท้อแท้และสิ้นหวังเมื่อทราบข่าวแต่เขาไม่สามารถทำอะไรได้เพียงแครอเวลาเท่านั้นจึงจะสามารถออกไปแก้ไขสิ่งผิดพลาดเหล่านั้นให้ดีขึ้น ภายหลังจากที่สมพลพ้นโทษ เขากลับออกมาใช้ชีวิตปกติอยู่กับพ่อแม่และลูกสาวโดยประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป เพราะการที่เขาผิดติดตัวยอมเป็นที่รู้กันดีว่าหางานยาก จนภายหลังเขาได้หันมาขับรถจักรยานยนต์รับจ้างในแถวละแวกบ้าน สมพล กล่าวว่า (สมพล (นามสมมติ). 31 พฤษภาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...ชีวิตภายหลังที่เลิกกับแฟน ผมต้องรับผิดชอบหาเงินให้พ่อแม่ เพราะท่านช่วยผมเลี้ยงดูลูกสาว ยอมรับครับว่าค่อนข้างลำบาก

ผมไปสมัครงานที่ไหนเขาก็มีรับ ทุกที่เขาตรวจสอบประวัติกันหมด ผมเลยตัดสินใจขับวินมอเตอร์ไซค์ อย่างน้อยผมก็มีรายได้ทุกวัน เหนื่อยครับ แต่ผมว่ามันก็คุ้มและเหมาะสมแล้วกับคนอย่างผม...”

สมพลเคยเริ่มต้นใหม่กับผู้หญิงหลายคนเพื่อสร้างครอบครัวที่ดีให้มีความมั่นคง แต่มันก็ไม่ใช่วางออกที่เหมาะสมกับเขา สมพล กล่าวว่า (สมพล (นามสมมติ). 31 พฤษภาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...ผมเคยคบกับผู้หญิงคนใหม่คิดจะสร้างเนื้อสร้างตัวแต่มันก็ไม่สำเร็จ อย่างที่คิด อาจเป็นเพราะผมมีลูกติด เขาเลยเข้ากับครอบครัวผมไม่ได้ เพราะรายได้ผมก็ต้องแบ่งปันให้พ่อแม่และลูกของผม เราเลยต้องยุติเพียงเท่านั้น ตอนนี้อยู่คนเดียวคิดว่ายังไม่พร้อมที่จะมีครอบครัวใหม่...”

สำหรับสมพลแล้วตอนนี้ ลูกคือสิ่งสำคัญที่สุด เขาไม่ได้ใส่ใจกับสังคมรอบข้างที่มองว่าเขาเป็นพ่อเลี้ยงเดี่ยว ขณะเดียวกันเขาจะใช้เวลาอยู่กับบุตรสาวให้มากที่สุด

3. ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว วิธีการจัดการกับปัญหาและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

หลายครั้งที่สมพลรู้สึกท้อแท้ใจเพราะหลังจากที่เขาพ้นโทษออกมาและได้รับรู้ว่าภรรยาของตนได้ทอดทิ้งเขาและบุตรสาวไป บิดามารดาเป็นที่พึ่งพาและคอยปลอบขวัญให้กำลังใจเขาเสมอ สิ่งที่สมพลกังวลมากที่สุด คือ ความยากลำบากในการเลี้ยงดูลูกเพราะเขาไม่มีประสบการณ์ในการเลี้ยงดู ถึงแม้จะมีพ่อแม่ช่วยคอยดูแลก็ตาม ซึ่งสมพล กล่าวว่า (สมพล (นามสมมติ). 31 พฤษภาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...สิ่งที่ผมกังวลมากที่สุด คือ การทำหน้าที่ทั้งพ่อและแม่ครับ ผมเป็นห่วงว่าเมื่อลูกโตขึ้นจะมีปัญหา กลัวเขาขาดความอบอุ่น กลัวเขาจะอับอายสังคมรอบข้าง แต่พ่อกับแม่ของผมท่านก็ให้กำลังใจและช่วยคอยดูแล ดังนั้นผมจึงอยากตั้งใจหาเงินเก็บไว้ให้เขาได้มีโอกาสเรียนในระดับที่สูงที่สุดเท่าที่ผมจะส่งเสียได้ครับ...”

ประการสำคัญที่เป็นปัญหาที่สมพลต้องเผชิญ คือ ปัญหาเรื่องการเงิน เนื่องจากสมพล ประกอบอาชีพขับรถจักรยานยนต์รับจ้าง ทำให้ฐานะทางการเงินของเขาไม่มั่นคง รายได้จึงขึ้นอยู่กับโอกาสและความขยัน สมพล กล่าวว่า (สมพล (นามสมมติ). 31 พฤษภาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...ถ้าวันไหนที่ผมเกิดเจ็บป่วย วันนั้นผมก็ต้องขาดรายได้ และหลายครั้งที่ต้องมีค่าใช้จ่ายฉุกเฉินหรือต้องใช้จ่ายในคราวที่จำเป็น ผมก็ต้องหยิบยืมกู้เงินมาเพื่อใช้จ่ายก่อน มันจึงเป็นภาระหนี้สินที่เราต้องแบกรับและรีบส่งคืน...”

ซึ่งนั่นอาจจะเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาที่ไม่ถูกต้องนัก แต่ก็เป็แนวทางออกเดียวที่เขาจะแก้ปัญหาก็ได้

4. การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม

ขณะนี้ สมพล กลายเป็นพ่อเลี้ยงเดี่ยวมากกว่า 7 ปีแล้ว ในช่วงแรกเขาดำเนินชีวิตโดยการชี้แนะจากบิดามารดาของเขาเองขาดเหลือสิ่งใดบิดามารดาก็จะคอยยื่นมือเข้ามาช่วยเขาไม่เคยรับรู้หรือทราบถึงการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม จนกระทั่งบุตรสาวถึงวัยต้องเข้ารับการศึกษามีโอกาสได้รับข้อมูลจากทางสถานศึกษา ถึงการให้ความช่วยเหลือ ให้คำปรึกษา แนะนำแนวทางการเลี้ยงดูบุตร สมพล กล่าวว่า (สมพล (นามสมมติ). 31 พฤษภาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...จริง ๆ แล้ว ผมไม่ทราบอะไรมากนักเกี่ยวกับการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม จนช่วงที่ผมต้องพาลูกเข้าโรงเรียน ที่โรงเรียนเขาก็แนะนำแนวทางการเลี้ยงดูลูก นั่นเป็นจุดเริ่มต้นทำให้ผมเอาใจใส่ในทุกรายละเอียดของลูกมากขึ้น ที่โรงเรียนเขาก็มีเครือข่ายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เราได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับอีกหลาย ๆ ครอบครัว ซึ่งถือว่าเป็นอีกสิ่งที่เราสามารถนำมาใช้กับชีวิตของเราได้ครับ...”

นอกจากนี้ ในชุมชนที่สมพลอาศัยอยู่ยังมีการฝึกอาชีพให้กับผู้ว่างงานถึงแม้จะไม่ใช่อุปการสนับสนุนแก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวโดยตรง แต่นั่นก็เป็นอีกหนึ่งโอกาสที่สมพลจะได้รับการพัฒนาศักยภาพของตนเองและสามารถนำความรู้มาประกอบอาชีพเพื่อสร้างรายได้ให้ตนเองอีกทางหนึ่งด้วย

5. ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมที่เหมาะสมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

สำหรับสมพลแล้ว การที่รัฐบาล จะให้ความสนใจและเข้ามาสนับสนุนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวจะเป็นอีกหนึ่งโอกาส ที่ทำให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพได้ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนในเรื่องของเบี้ยยังชีพ ทุนการศึกษาบุตร หรือแม้แต่การให้คำปรึกษาและแนะแนวอาชีพโดยสมพล กล่าวว่า (สมพล (นามสมมติ). 31 พฤษภาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...ผมอยากให้รัฐบาลให้โอกาสครอบครัวพ่อเลี้ยงเดี่ยวอย่างผมบ้าง อยากให้มีเบี้ยยังชีพ ทุนการศึกษา หรือมีหน่วยงานที่เข้ามาดูแลแนะแนวทางการเลี้ยงดูลูก แนะนำอาชีพ อย่างน้อยก็อาจทำให้ผมเห็นหนทางที่ดีขึ้นบ้าง...”

กรณีศึกษาที่ 4 นางศิริพร (นามสมมติ)

1. ข้อมูลทั่วไป

นางศิริพร เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว อายุ 43 ปี ประกอบอาชีพรับจ้าง มีรายได้ 7,000 บาท/เดือน จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 สถานภาพสมรสในอดีตไม่ได้จดทะเบียนสมรส ปัจจุบันแยกทางกับสามี เมื่อเดือนกันยายน 2552 มีบุตรชาย จำนวน 1 คน อายุ 17 ปี ปัจจุบันมีภาระหนี้สิน เงินกู้ยืมนอกระบบ

2. สภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ศิริพรอยู่กับอดีตสามีแบบไม่ได้จดทะเบียนสมรสมาเป็นระยะเวลาเกือบ 10 ปี ตลอดระยะเวลาดังกล่าวสามีติดการพนันมาโดยตลอด โดยในช่วงแรกสามีของเธอเริ่มต้นจากการเล่นพนันกับเพื่อนในละแวกบ้าน เช่น พนันไก่ชน ไฮโล น้ำเต้าปูปลา และไพ่ ศิริพร กล่าวว่า (ศิริพร (นามสมมติ).

7 มิถุนายน 2560 : สัมภาษณ์)

“...มีเพื่อนในละแวกบ้านที่เล่นด้วยกันเป็นประจำการเล่นแต่ละครั้งจะมีได้บ้างเสียบ้างแต่จะเสียเป็นส่วนใหญ่ โดยประมาณครั้งละ 200-300 บาท เล่นไม่เยอะเป็นหมื่นเป็นพัน แต่พอมาในระยะหลังนอกจากเล่นไพ่แล้ว มีเรื่องของการพนันฟุตบอลเข้ามา สามีเป็นคนชอบเล่นการพนันอยู่แล้วจึงลองเล่น เล่นครั้งเดียวติดเลย เพราะปกติเป็นคนชอบดูบอลอยู่แล้ว พอดูบอลแล้วได้เงินด้วยยิ่งไปกันใหญ่ เคยเตือนแล้ว แต่เขาก็บอกว่าเล่นสนุก ๆ เล่นแล้วลุ้นบอลสนุกดี พี่ก็ไม่ว่าอะไร แต่ช่วงหลัง ๆ เรามาเห็นว่ามันไม่ใช่แล้ว เพราะเริ่มเล่นเป็นพัน บางครั้งหลายพัน รายได้เราก็ไม่มากขนาดนั้น รับจ้างทั่วไปทั้งสองคน รวมเงินกันแล้วแค่หมื่นกว่าบาท แต่เล่นทีละเป็นพัน จะเหลืออะไร พี่เตือนตลอดนะ เตือนจนโดนด่า จนพี่เลิกเตือนแล้ว...”

ศิริพรพยายามทำใจหลายครั้ง แต่ยิ่งอยู่ด้วยกันไปความอดทนของเธอเริ่มลดน้อยลง เพราะขณะนั้นบุตรชายเพิ่งเข้าโรงเรียน การนำเงินไปเล่นการพนันแบบนี้ถือเป็นการนำพาครอบครัวสู่ความหายนะ สมพร กล่าวถึงสาเหตุของการเลิกร้างว่า (ศิริพร (นามสมมติ). 7 มิถุนายน 2560 : สัมภาษณ์)

“...จุดแตกหักของพี่มาเกิดขึ้นตอนที่สามีเริ่มเล่นเป็นหมื่น ถ้าเล่นได้ก็ดี แต่นี่เล่นเสีย พอมันหนี้สินก็มาไถเอากับพี่ทุกวัน บอกว่าถ้าไม่จ่ายเจ้าหนี้เอาตายแน่ พี่เคยช่วยไปครั้งหนึ่ง 7,000 ได้ ตอนนั้นเสียตายเงินมากเลย แต่เค้าสัญญาว่าจะเลิกเราก็ให้โอกาส แต่พอมาครั้งที่ 2 นี้พี่รับไม่ได้เลย รายได้ก็น้อย ลูกก็ต้องใช้เงิน ทำแบบนี้แสดงว่าไม่ได้รักลูกรักเมียเลย ตอนนั้นพี่ขอเลิกเองนะ คิดเสียใจอยู่เหมือนกัน สงสารลูก แต่คิดว่าถ้าทนอยู่ต่อไปคงมีหนี้ท่วมหัวแน่ ๆ พี่ขอเลิกเลยตอนนั้น...”

ขณะที่ศิริพรขอเลิกกับสามี เขาโกรธเคืองศิริพรเป็นอย่างมาก ต่ำด้วยคำที่หยาบคายเกือบจะลงไม้ลงมือกัน แต่ขณะนั้นบุตรชายอยู่ด้วยเลยไม่กล้าทำ ศิริพร กล่าวว่า (ศิริพร (นามสมมติ). 7 มิถุนายน 2560 : สัมภาษณ์)

“...ตอนนั้นเค้าก็จะตีพีนะ แต่พี่ก็สู้ไง รักก็รักแต่จะมาทำร้ายกัน
ไม่ได้ พี่ไม่ยอม เค้าก็รู้ว่าพี่เอาจริง ต่าพี่ใหญ่เลย แต่สุดท้ายเค้าก็ไปนะ
ไปเลย ไม่เคยกลับมาอีก สิบกว่าปีมานี้พี่ไม่เคยเจอเค้าเลยนะ
อาจจะหนีเจ้าหนีไปอยู่ที่อื่นก็ได้ ลูกพี่ก็เลี้ยงของพี่คนเดียว...”

ตอนเล็กกับสามี ศิริพรมีความรู้สึกเหงา อ้างว้าง เพราะปกติเคยเห็นเคยอยู่ด้วยกันทุกวัน
แต่เรื่องอื่น ๆ ไม่มีปัญหาอะไรมากนัก เพราะเธอเชื่อว่าชีวิตก็ลำบากเป็นปกติอยู่แล้ว ทำงานเก็บเงิน
เลี้ยงลูกอยู่คนเดียว สามีไม่เคยช่วยเหลือมากนัก เลิกรักกันไปจึงไม่มีผลกระทบกับชีวิตมากเท่าที่ควร

3. ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว วิธีการจัดการกับปัญหาและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ศิริพร คิดว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีหลายประการ ทำให้เธอเกิด
ความต้องการสิ่งต่าง ๆ เพื่อช่วยในการขจัดปัญหาเหล่านั้น ที่แต่สิ่งสำคัญที่สุด คือ กำลังใจที่จะทำให้เธอ
สามารถต่อสู้ กับภาวะวิกฤตต่าง ๆ ศิริพร กล่าวว่า (ศิริพร (นามสมมติ). 7 มิถุนายน 2560 : สัมภาษณ์)

“...เวลาที่คนเราต้องตกอยู่ในสภาพแบบนี้ ชีวิตเราท้อแท้มากพออยู่
แล้ว เราไม่อยากจะใครมาถาม มาซ้ำเติมเราอีกหรือ เราอยากได้
กำลังใจ อย่างน้อยก็จะได้มีแรงสู้ต่อไป...”

ปัญหาอีกประการหนึ่ง คือ เรื่องลูก เนื่องจากศิริพรมีบุตรชายจึงมีความรู้สึกกังวลตลอดเวลา
ว่าบุตรชายจะกลายเป็นเด็กมีปัญหาหรือไม่ เพราะเธอรู้สึกว่าเด็กผู้ชายดูแลยากมากกว่าเด็กผู้หญิง
อีกทั้งบุตรชายของเธอเรียนอยู่ในสถานศึกษาสายอาชีพซึ่งมีข่าวเด็กยกพวกทำร้ายกันเป็นประจำ
จึงทำให้เธอกังวลว่าการที่บุตรชายอยู่ในครอบครัวไม่อบอุ่นจะทำให้เขาติดเพื่อนและเลือกการดำเนิน
ชีวิตผิด ศิริพร กล่าวว่า (ศิริพร (นามสมมติ). 7 มิถุนายน 2560 : สัมภาษณ์)

“...พี่จะพยายามบอกลูกเสมอว่าเรามีกันแค่สองคนแม่ลูก และเขาก็
คือความหวังและกำลังใจสูงสุดในชีวิต จึงอยากให้เขายึดมั่นเป็นคน
ดี มีอาชีพการงานที่มั่นคง แคนนี่พี่ก็ตั้งใจแล้ว...”

4. การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม

ศิริพร ทราบมาว่า รัฐมีการจัดสวัสดิการโดยการให้เงินที่เรียกว่าเบี้ยยังชีพให้แก่คนชรา
และคนพิการ แต่ไม่ทราบว่าสวัสดิการสำหรับพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวหรือไม่หากมีหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือ
พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ต้องประสบปัญหาจะเป็นการดีอย่างยิ่ง เพราะพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวหลายคนต้องประสบ
ปัญหามากมาย ทั้งเรื่องการเงิน การเงิน และยังคงเป็นทั้งพ่อและแม่ให้กับลูกอีกด้วย

5. ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุน
ของเครือข่ายทางสังคมที่เหมาะสมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ศิริพร ให้ความเห็นว่า อยากให้รัฐช่วยเหลือด้านการเงิน หรือความมั่นคงด้านการงาน เช่น ให้ความช่วยเหลือเร่งด่วนแก่ผู้ที่ต้องตกอยู่ในภาวะพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว และยังไม่มียานพาหนะ ไม่มีรายได้ที่มั่นคง อย่างน้อยครอบครัวที่ต้องประสบปัญหาเหล่านี้จะสามารถช่วยเหลือตนเองได้เพราะเธอคิดว่านี่เป็นปัญหาหลักของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวทุกครอบครัว

กรณีศึกษาที่ 5 นางสาวทอง (นามสมมติ)

1. ข้อมูลทั่วไป

นางสาวทอง เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว อายุ 39 ปี ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว มีรายได้ 40,000 บาท/เดือน จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี สถานภาพสมรสในอดีตไม่ได้จดทะเบียนสมรส ปัจจุบันสามีเสียชีวิต เมื่อเดือนตุลาคม 2557 มีบุตรสาว จำนวน 1 คน อายุ 15 ปี ไม่มีภาระหนี้สิน

2. สภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

สาวทองเข้าสู่สภาวะการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวมาแล้ว 2 ปี เนื่องจากสามีเสียชีวิตโดยมีสาเหตุมาจากการติดเชื้อในกระแสเลือดเฉียบพลัน ในเวลานั้นสามีของเธอมียุเพียง 43 ปี สาวทอง เล่าว่า (สาวทอง (นามสมมติ). 22 มิถุนายน 2560 : สัมภาษณ์)

“...ตอนนั้นสามีที่ป่วยค่ะ ไม่อยากทานอาหาร ไม่มีเรี่ยวแรง เคยพาไปหาหมอโรงพยาบาลในละแวกบ้าน คุณหมอบอกว่าเกิดจากความเครียดให้พักผ่อนมาก ๆ ช่วงนั้นพี่เลยทำงานคนเดียวให้แฟนพี่พักผ่อนเยอะ ๆ โชคดีที่เราทำธุรกิจร้านค้าอยู่ที่บ้านก็เลยทำงานไปด้วยดูแลแฟนไปด้วย แฟนที่ป่วยอยู่ประมาณ 10 วัน เองค่ะ คราวนี้ชักแล้วหมดสติไปเลย ตอนพาไปโรงพยาบาลก็เรียกแล้วไม่รู้สึกรู้สึแล้ว คุณหมอบอกว่าติดเชื้อในกระแสเลือดเฉียบพลัน แล้วเป็นขั้นรุนแรงแล้วค่ะ โอกาสเป็นตายเท่ากัน หลายคนก็เป็นเจ้าชายนิทราไปเลย แต่สามีพี่เสียหลังจากอยู่โรงพยาบาลไม่กี่วันเองค่ะ เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมันรวดเร็วมาก พี่ตั้งตัวไม่ทันเลยไม่ได้ทำใจไว้ก่อนเพราะสามีพี่ก็เป็นคนแข็งแรงดี ตอนนั้นก็ใคร่ครอบครัวกับเพื่อนมาช่วยดำเนินการเรื่องต่าง ๆ ให้ กว่าจะเริ่มมีสติ งานศพก็ผ่านไปแล้วค่ะ...”

สาวทองมีธุรกิจร้านค้าเป็นของตนเอง อีกทั้งไม่มีภาระหนี้สินทำให้ไม่มีปัญหาภายหลังจากสามีเสียชีวิตเธอสามารถดำเนินชีวิตได้ตามปกติ จะมีก็เพียงแต่ความเหงาจากการที่ต้องอยู่คนเดียว ถึงแม้จะมีบุตรสาวแต่บุตรสาวก็ต้องไปโรงเรียนทุกวัน ทำให้ระยะสามเดือนแรกที่สามีเสียชีวิตเธอปิดร้านเพื่อไปอยู่บ้านกับบิดามารดาและรอจนบุตรสาวเลิกเรียนแล้วจึงกลับบ้าน สาวทอง เล่าว่า (สาวทอง (นามสมมติ). 22 มิถุนายน 2560 : สัมภาษณ์)

“...พี่ก็ใช้ชีวิตปกตินะ บ้านพี่ไม่มีหนี้เง มีเท่าไรใช้เท่านั้น ก็อยู่แบบพอเพียง แต่เมื่อก่อนเคยอยู่กันพร้อมหน้าสามคนพ่อแม่ลูก เติยวันพี่ถูกไปโรงเรียน พี่ต้องอยู่ร้านคนเดียว พี่ก็คิดมาก เหงช่วงแรกปิดร้านบ่อยมาก ๆ เลยไปหาพ่อกับแม่ พี่หงาไม่ได้เพราะพี่ฟุ้งซ่าน...”

แต่ถึงอย่างไรสายทองก็รู้ว่าเธอจำเป็นต้องให้ความใส่ใจในตัวลูกเป็นพิเศษด้วย เพราะบุตรสาวโตพอที่จะรับรู้เรื่องราวแล้วเธอก็กังวลว่าบุตรสาวของเธอจะอับอายเพื่อนที่ไม่มีพ่อ หลังจากที่ทำได้แล้วเธอต้องทำตัวเป็นทั้งพ่อและแม่ให้กับบุตรสาว โชคดีที่บุตรของเธอเป็นผู้หญิงจึงเข้าใจกันได้ง่าย พูดคุยและให้ความสนใจในเรื่องเดียวกัน จึงไม่มีปัญหามากนักเท่าที่ควร

3. ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว วิธีการจัดการกับปัญหาและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ปัญหาหลักที่สายทองต้องเผชิญ คือ เรื่องของการต้องเลี้ยงบุตรสาวเพียงลำพังอยู่คนเดียว และคิดแก้ไขปัญหาเพียงคนเดียว เมื่อก่อนสายทองและสามีใกล้ชิดกันมากไม่เคยห่างกันมีปัญหาสิ่งใดก็จะช่วยเหลือกันอยู่เสมอ พอเสียสามีไปจึงไม่รู้จะตั้งหลักชีวิตอย่างไร มีความกังวลเป็นห่วงบุตรสาวกลัวเขาเป็นเด็กมีปัญหา โดยสายทองพยายามอบรมสั่งสอนให้กำลังใจเสมอเพื่อมิให้บุตรสาวเสียใจ และหันไปประพฤติผิด ดังคำกล่าวที่ว่า (สายทอง (นามสมมติ) 22 มิถุนายน 2560 : สัมภาษณ์)

“...พี่พยายามจะบอกลูกเสมอว่าถึงไม่มีพ่อแล้ว แต่ลูกก็ยังม่มีแม่ไม่ยอมให้เค้าทำตัวไม่ดี มิเช่นนั้น คงจะรู้สึกผิดที่ไม่สามารถอบรมสั่งสอนลูกให้ดีได้...”

ส่วนปัญหาหรือความวิตกกังวลในเรื่องอื่น ๆ ไม่มีเพราะเธอไม่มีหนี้สิน ส่วนรายได้ปัจจุบันก็เพียงพอต่อการดำเนินชีวิตและยังมีเงินเก็บบางส่วนไว้เป็นหลักประกันในชีวิตให้กับตนเองและบุตรสาว

4. การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม

สายทอง ไม่เคยทราบมาก่อนว่ารัฐจัดสวัสดิการให้แก่ครอบครัวที่มีพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวหรือไม่ เพราะโดยส่วนตัวแล้วไม่เคยเข้ารับสวัสดิการอะไรจากรัฐเลย แต่บุตรสาวของเธอเรียนอยู่ที่โรงเรียนประเทืองทิพย์วิทยา ซึ่งที่โรงเรียนเป็นเครือข่ายของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว โรงเรียนเคยเชิญประชุมพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวอยู่หลายครั้งแต่เธอเคยไปเข้าร่วมประชุมเพียงครั้งเดียวเพราะต้องดูแลร้าน จากประสบการณ์ที่เคยไปร่วมประชุมเธอเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีมากทำให้ได้มีโอกาสไปเจอผู้ปกครองคนอื่น ๆ ที่เป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเหมือนกัน ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์การดำเนินชีวิต หากเธอมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอก็สามารถไปร่วมเข้าค่ายครอบครัวกับทางโรงเรียนที่จัดให้แก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้ โดยสายทอง กล่าวที่ว่า (สายทอง (นามสมมติ). 22 มิถุนายน 2560 : สัมภาษณ์)

“...ถ้าพี่มีเวลา พี่คิดว่าพี่คงเข้าไปร่วมในกิจกรรมอีกแน่นอน แต่ตอนนี้ไม่มีคนช่วยพี่ดูแลร้าน พี่ว่าเป็นกิจกรรมที่ตื่นๆ อย่างน้อยเราก็ได้มีโอกาสร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนที่ตกอยู่ในสถานการณ์แบบเรา บางคนต้องประสบกับปัญหามากกว่าเราอีก ได้อะไรดี ๆ มาหลายอย่างเลยคะ...”

5. ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมที่เหมาะสมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

สายทอง ให้ความเห็นว่า ภายหลังจากเข้าร่วมกิจกรรมกับโรงเรียนประเทืองทิพย์วิทยา เธอมีความคิดที่ว่าหากมีหน่วยงานเข้ามาให้ความสำคัญจริงจังกับการดูแลครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวจะเป็นเรื่องที่ดีและให้ประโยชน์มาก เพราะพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวหลายคนขาดแนวทางในการดำเนินชีวิตในแบบที่ต้องแบกรับภาระเพียงคนเดียว บางคนมีปัญหาเรื่องสุขภาพ การเงิน การงาน ก็ไม่รู้จะหันหน้าไปปรึกษาใคร ดังนั้น จึงควรมีการจัดลงทะเบียนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวตามเขตต่าง ๆ ของทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด และจัดการพบปะหรือประชุมกลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ให้ได้มาแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือให้ความช่วยเหลือกันตามสมควร รวมทั้งรัฐหรือเอกชนควรเข้ามาดูแลพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบปัญหาด้วย

กรณีศึกษาที่ 6 นายศักดิ์ชัย (นามสมมติ)

1. ข้อมูลทั่วไป

นายศักดิ์ชัย เป็นพ่อเลี้ยงเดี่ยว อายุ 38 ปี ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว มีรายได้ 50,000 บาท/เดือน จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี สถานภาพสมรสในอดีตจดทะเบียนสมรส ปัจจุบันภรรยาเสียชีวิต เมื่อเดือนมีนาคม 2558 มีบุตรชาย จำนวน 2 คน อายุ 12 ปี และ 9 ปี ตามลำดับ ไม่มีภาระหนี้สิน

2. สภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

หลังจากศักดิ์ชัย จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีเขาก็แต่งงานกับภรรยาที่คบหาดูใจกันมาตั้งแต่สมัยเรียนในมหาวิทยาลัย ทั้งคู่เปิดร้านกาแฟและเบเกอรี่ โดยช่วยกันดูแลเป็นอย่างดีและมีบุตรชายด้วยกัน 2 คน ชีวิตครอบครัวดำเนินอย่างปกติสุข จนเมื่อต้นปี 2558 ภรรยาประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์เสียชีวิตในทันที ศักดิ์ชัย เล่าว่า (ศักดิ์ชัย (นามสมมติ). 1 กรกฎาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...ตอนนั้นทุกอย่างมันเกิดขึ้นรวดเร็วมาก พอผมรู้ข่าวว่าแฟนเสียชีวิต ผมทำอะไรไม่ถูกเลย ไม่รู้จะเริ่มหรือไปต่ออย่างไร ยังดีที่มีญาติพี่น้องคอยช่วยเหลือทุกอย่างจนงานศพผ่านไปด้วยดี...”

ศักดิ์ชัย ทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อและแม่ในเวลาเดียวกัน เพื่อให้บุตรชายทั้งสองไม่รู้สึกรู้ว่าขาดแม่ไป ดังคำกล่าวที่ว่า (ศักดิ์ชัย (นามสมมติ). 1 กรกฎาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...ผมทำงานไปด้วยดูแลลูกไปด้วย ยอมรับว่าเหนื่อยและท้อมากเลยครับ บางครั้งในวันหยุดผมก็พาลูกไปเยี่ยมคุณตาคุณยายของเขา อย่างน้อยก็ท่านสบายใจได้เห็นหน้าหลาน ๆ และคลายความคิดถึงลูกสาวท่านบ้าง...”

ในระยะแรกของการทำหน้าที่พ่อเลี้ยงเดี่ยว ศักดิ์ชัยขอคำแนะนำในเรื่องของการเลี้ยงดูอบรมลูกจากบิดามารดาบ้าง จากครูประจำชั้นของบุตรทั้งสองบ้าง ซึ่งก็เป็นผลดี เขาสามารถดูแลบุตรชายทั้งสองอย่างเต็มที่ ธุรกิจของศักดิ์ชัยก็ดำเนินไปได้ด้วยดี เขาไม่มีภาระหนี้สินแต่อย่างใด จึงไม่ประสบปัญหาด้านการเงินมากนัก อีกทั้งบุตรชายทั้งสองก็ศึกษาในระดับประถม ค่าใช้จ่ายจึงมีไม่มากนัก ยังอยู่ในระดับที่สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติราบรื่น แต่ศักดิ์ชัยก็ตระหนักดีว่าในอนาคตเขาต้องเตรียมความพร้อมรองรับการเติบโตของบุตรทั้งสอง ภาระค่าใช้จ่ายที่มากขึ้น และสภาวะทางสังคมอาจเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของการเป็นพ่อเลี้ยงเดี่ยว

3. ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว วิธีการจัดการกับปัญหาและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ปัญหาหลักที่ศักดิ์ชัยเผชิญอยู่ไม่ใช่เรื่องฐานะทางด้านการเงินแต่เป็นภาระในการทำหน้าที่พ่อเลี้ยงเดี่ยว บ่อยครั้งที่เขารู้สึกกดดันกับพฤติกรรมของบุตรชายทั้งสอง ที่กำลังเจริญเติบโต และมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปตามพัฒนาการ ศักดิ์ชัย เล่าว่า (ศักดิ์ชัย (นามสมมติ). 1 กรกฎาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...บางครั้งลูกชายทั้งสองมีคำถามถึงแม่ของเขาบ่อยขึ้น คิดถึงแม่บ้าง ผมก็ได้แต่ปลอบใจและสัญญาว่าจะเป็นทั้งพ่อและแม่ให้ดีที่สุด...”

การแก้ไขปัญหาของเขาที่ง่ายที่สุดและน่าจะเป็นผลลัพธ์ที่ดีที่สุด คือ การใช้เวลาอยู่กับบุตรชายทั้งสองให้มากที่สุด ได้แก่ การทำกิจกรรมภายในครอบครัวด้วยกัน สอนการบ้าน ออกกำลังกาย รับประทานอาหาร ไปรับส่งลูกที่โรงเรียนเป็นประจำทุกวัน

4. การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม

ศักดิ์ชัยรู้จักเครือข่ายชมรมครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวผ่านสื่อออนไลน์ ซึ่งก็เป็นสมาชิกได้ไม่ถึงปี และเขาพยายามหาโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมกับทางชมรมฯ อย่างต่อเนื่อง การที่ค้นหาข้อมูลและเข้าร่วมเป็นสมาชิกรับนั้น ไม่ได้คาดหวังจะขอรับการช่วยเหลือใด ๆ เพียงแต่เพื่อให้รู้ว่ามีกลุ่มเครือข่ายเฉพาะเช่นนี้ ซึ่งการเข้าร่วมกิจกรรมทำให้ได้รับความรู้เชิงวิชาการและการเข้าใจพัฒนาการของบุตรดียิ่งขึ้น ส่วนเครือข่ายทางสังคมที่มีผลต่อการทำหน้าที่ของเขานั้น เขากล่าวถึงสถาบันครอบครัวขยาย หมายถึงเครือข่าย มีส่วนช่วยครอบครัวของเขาได้มาก บ่อยครั้งที่เขาจะพาบุตรชายทั้งสอง ไปเยี่ยมบิดามารดา หรือญาติพี่น้อง เพื่อให้บุตรชายทั้งสองได้มีโอกาสสร้างปฏิสัมพันธ์ในเครือญาติและเป็นการสร้างความรักความเข้าใจ ให้บุตรชายทั้งสองของเขาได้รับรู้ถึงความรักและความอบอุ่นมากยิ่งขึ้น

5. ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมที่เหมาะสมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ศักดิ์ชัย ให้ความเห็นว่า ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเป็นกลุ่มที่สังคมควรให้ความสนใจเพราะมีแนวโน้มมากขึ้น เชื่อว่าครอบครัวเหล่านี้ย่อมมีปัญหาทั้งสิ้นทั้งเรื่องของฐานะทางเศรษฐกิจ การปรับตัวกับสังคม ภาวะสุขภาพกายและจิตใจ ดังนั้นรัฐบาลหรือองค์กรเอกชนควรให้การช่วยเหลือสนับสนุนในเบื้องต้น และดำเนินการหาทางแก้ไขและป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

กรณีศึกษาที่ 7 นางมีนา (นามสมมติ)

1. ข้อมูลทั่วไป

นางมีนา เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว อายุ 29 ปี ประกอบอาชีพพนักงานขาย มีรายได้ 30,000 บาท/เดือน จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี สถานภาพสมรสในอดีตจดทะเบียนสมรส ปัจจุบันหย่าร้างกับสามี เมื่อเดือนมกราคม 2559 มีบุตรสาว จำนวน 1 คน อายุ 2 ปี มีภาระหนี้สิน ผ่อนรถยนต์ และบัตรเครดิต

2. สภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

หลังจากมีนาจบการศึกษาในระดับปริญญาตรี ทำงานเป็นพนักงานขายยาและเวชภัณฑ์ทางการแพทย์และแต่งงานกับสามี มีบุตรสาวด้วยกัน 1 คน จุดเริ่มต้นของการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว เมื่อมีนาและสามีต่างตกลงพร้อมใจกันหย่าร้าง เนื่องจากเหตุผลที่ต่างกันของทั้งสองฝ่ายด้วย ภาระหน้าที่การทำงานของมีนาทำให้บ่อยครั้งที่มีนาต้องไปหาลูกค้าที่ต่างจังหวัดในระยะเวลาหลายวันติดต่อกัน ทำให้สามีของมีนาออกไปคบหากับหญิงอื่น ภายหลังจากมีนาจับได้ถึงพฤติกรรมของสามีและรับไม่ได้กับการกระทำดังกล่าว มีนาจึงขอเลิกและหย่าร้างในที่สุด มีนา เล่าว่า (มีนา (นามสมมติ). 6 กรกฎาคม 2560 สัมภาษณ์)

“...หนูกับแฟนแต่งงานกันจนมีลูกด้วยกัน ปกติหนูจะฝากลูกให้แม่เลี้ยงให้ พ่อเลิกงานหนูก็จะไปรับมาดูแลเอง ยอมรับค่ะว่าเหนื่อยมาก ทั้งทำงาน ต้องดูแลลูกและสามี บ่อยครั้งที่หนูต้องไปทำงานต่างจังหวัด 2 - 3 วัน หนูรู้ทีหลังว่าสามีไปมีเมียอื่น หนูรับไม่ได้เลย ค่ะ ทั้งเจ็บและแค้น จนต้องขอเลิกหย่าเลยคะ...”

มีนาได้รับภาระรับลูกไว้ดูแลเอง โดยสามีได้ตกลงช่วยเหลือค่าใช้จ่ายเดือนละ 5,000 บาท ซึ่งมีนาไม่มั่นใจนักว่าจะได้ทุกเดือนหรือไม่ ในเบื้องต้นมีนายอมรับว่าเธอไม่สามารถดูแลเลี้ยงลูกเองได้ทั้งหมด ในช่วงที่มีนาไปทำงานเธอจะมอบภาระนี้ให้แม่ของเธอเป็นผู้เลี้ยงดูบุตรสาวแทน มีนา กล่าวว่ามีนา (นามสมมติ). 6 กรกฎาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...บ่อยครั้งที่หนูจะต้องไปทำงานต่างจังหวัด ดีที่หนูอยู่กับแม่ท่านจะเป็นคนเลี้ยงดูลูกแทนหนู หนูจะได้อยู่กับลูกจริง ๆ คือ หลังจากเลิกงาน...”

มีนา ยอมรับว่ารู้สึกเหนื่อยท้อแท้ ที่คิดถึงเหตุการณ์ที่เธอต้องเลิกกับสามี แต่ทุกครั้งที่เธอเห็นหน้าบุตรสาวความรู้สึกนั้นก็หายไป ชีวิตแม่เลี้ยงเดี่ยวของมีนา มีลักษณะคล้าย ๆ กับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวทั่วไป คือ ต้องทำงานหาเงินและทำหน้าที่ของพ่อและแม่ไปพร้อม ๆ กัน หากแต่ว่ามีนามีข้อจำกัดในเรื่องของเวลา มีนาใช้เวลาให้กับบุตรสาวของเธอน้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับแม่คนอื่น แต่มีนาก็ยืนยันว่าเธอจะทำหน้าที่ให้ดีที่สุด ดังคำกล่าวของ มีนา ว่า (มีนา (นามสมมติ). 6 กรกฎาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...หนูคิดเสมอว่าหนูมีเวลาให้ลูกน้อยมาก ลูกหนูยังเล็ก หนูยังไม่คิดจะแต่งงานใหม่ อยากรู้อยากเห็นให้เติบโตให้มีความรักความอบอุ่น ไม่อยากให้ลูกมีปัญหา หนูจึงพยายามเก็บเงินเพื่อไว้ใช้จ่ายในอนาคตด้วย...”

3. ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว วิธีการจัดการกับปัญหาและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

มีนา ยอมรับว่าเธอรู้สึกเหงาและเหน็ดเหนื่อย บางครั้งเธออยากมีคู่คิดคู่ปรึกษาบ้าง แต่เธอยังรู้สึกเซ็ดหลาบและกลัวจะเกิดปัญหาซ้ำรอยเดิม ปัญหาของเธอ คือ ความยากลำบากในการเลี้ยงดูลูกในเรื่องของข้อจำกัดด้านเวลาที่มีต่อลูกน้อย เธอตั้งใจจะทำงานเก็บเงินสักระยะให้ได้จำนวนที่มากพอที่จะสามารถทำธุรกิจเล็ก ๆ ที่สามารถเลี้ยงดูครอบครัวของเธอ ซึ่งประกอบด้วย ลูกสาวและแม่ เพื่อให้สามารถทำมาหากินและมีเวลาเลี้ยงดูบุตรสาวอย่างเต็มที่ ส่วนปัญหาสังคมรอบข้างนั้น ในช่วงระยะเวลาแรกเธอยอมรับว่ารู้สึกอับอายเพื่อนและคนรอบข้างมากแต่เมื่อตระหนักได้ว่าชีวิตต้องดำเนินต่อไปเธอจึงยืนยันหยัดที่จะไม่รับเรื่องราวเหล่านั้นมาเป็นปัญหานั้นตอนใจตนเอง

4. การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม

ภายหลังที่ทำหน้าที่แม่เลี้ยงเดี่ยว มีนา มิได้สนใจหรือรับการสนับสนุนจากเครือข่ายทางสังคมแต่อย่างใด เธอดำเนินชีวิตเหมือนทุกวันที่ผ่านมา สังคมของเธอมียังมีเพียงลูกน้อย มารดา และเพื่อนร่วมงาน มีนา เล่าว่า (มีนา (นามสมมติ). 6 กรกฎาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...บางครั้งที่มีปัญหาก็จะมีปรึกษาขอคำแนะนำบ้างจากรุ่นพี่ที่ทำงานที่เขามีประสบการณ์ในการเลี้ยงดูลูก ซึ่งก็ได้ผลนะ เอามาปรับใช้กับการเลี้ยงลูกของเรา...”

อาจเป็นเพราะบุตรสาวของเธอยังเด็กนัก ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงยังไม่มากพอ แต่มีนาก็เตรียมความพร้อมหาข้อมูลในการดำเนินชีวิตของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เพื่อเป็นการปูทางในอนาคต มีนายังกล่าวเสริมอีกว่า (มีนา (นามสมมติ). 6 กรกฎาคม 2560 สัมภาษณ์)

“...หนูเข้าไปดูข้อมูลของมูลนิธิครอบครัว ชมรมครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว แต่ยังไม่ได้เป็นสมาชิก กำลังหาข้อมูลไว้เพื่อเราต้องใช้ในอนาคตค่ะ...”

5. ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมที่เหมาะสมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

มีนา ให้ความเห็นว่า ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีแนวโน้มมากขึ้นในทุกปี หน่วยงานของรัฐ และเอกชนควรให้ความสำคัญกับครอบครัวกลุ่มนี้ อาจจะเป็นในรูปแบบสวัสดิการรัฐ มอบเงินช่วยเหลือ แนะนำอาชีพ ให้คำปรึกษา ซึ่งอาจเป็นเรื่องที่สามารถดำเนินการได้ยาก แต่ถ้าสามารถดำเนินการได้ อย่างน้อยก็เป็นการแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นได้ไม่มากนัก

กรณีศึกษาที่ 8 นายสุเทพ (นามสมมติ)

1. ข้อมูลทั่วไป

นายสุเทพ เป็นพ่อเลี้ยงเดี่ยว อายุ 41 ปี ประกอบอาชีพค้าขาย มีรายได้ 25,000 บาท/เดือน จบการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง สถานภาพสมรสในอดีตไม่จดทะเบียนสมรส ปัจจุบันคู่สมรสทอดทิ้ง เมื่อเดือนมกราคม 2550 มีบุตรชาย จำนวน 1 คน อายุ 16 ปี มีภาระหนี้สินผ่อนรถยนต์

2. สภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

เดิมทีสุเทพ ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป เช่าห้องเล็ก ๆ อยู่กับภรรยา มีรายได้พอเลี้ยงชีพ มิได้เหลือเก็บแต่อย่างใด มีบุตรชายด้วยกัน 1 คน ซึ่งขณะนั้นอายุเพียง 6 ปี ภรรยา ก็ทอดทิ้งไปไม่ติดต่อกลับมาอีกเลย เพียงเพราะรายได้ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย การปรับตัว ค่อนข้างลำบาก เพราะการเป็นผู้ชาย เรื่องงานบ้านการเรือน ตลอดจนการเลี้ยงเด็กเป็นงานที่ไม่ถนัด สภาพแวดล้อมในขณะนั้น ค่อนข้างแย่ อีกทั้งด้านจิตใจยังมีความรู้สึกเสียใจและหดหู่ใจ อดนึกถึงภาพของการทะเลาะกันกับภรรยา มีปากเสียงกันบ้างนิดหน่อย ผนวกกับตนเป็นคนชอบดื่มเหล้า มีบางครั้งอาจขาดสติไปบ้าง เพราะเกิดจากอาการมินเมา จึงอาจเป็นสาเหตุทำให้ภรรยาไม่สามารถทนอยู่กับตนได้อีกทั้งรายได้ที่หามาได้ก็ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตของตนกับภรรยาและบุตร คนรอบข้างที่พอเข้าใจ คือ เพื่อนบ้านที่คอยเป็นที่ปรึกษาในช่วงเวลาที่มีปัญหา ดังคำกล่าวของ สุเทพ ว่า (สุเทพ (นามสมมติ). 18 กรกฎาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...ช่วงนั้นสุขภาพก็เป็นปกติดี แต่ยังเสียใจที่ภรรยาจากไป อยากรู้ก็ตามผมต้องทำงานหาเงินมาเลี้ยงลูกจึงอดทนทุกสิ่งทุกอย่าง พยายามไม่ให้ตนเองเจ็บป่วย...”

ในช่วงแรกบทบาทหน้าที่ในการเลี้ยงดูลูกของสุเทพเป็นไปอย่างยากลำบาก ยอมรับว่าตนเองมีบทบาทในการทำหน้าที่น้อยมากต้องอาศัยเพื่อนบ้านที่มีน้ำใจคอยให้ความช่วยเหลือในเวลา

ตนเองต้องไปทำงาน เงินที่หามาได้ก็ไม่เพียงพอต่อภาระค่าใช้จ่าย ภายหลังเมื่อบุตรชายเข้ารับการศึกษาก็แก้ไขปัญหาในส่วนนี้ได้ ปัจจุบันสุเทพมีรายได้มากขึ้น จึงเริ่มที่จะเก็บออมเงินบางส่วนไว้ให้บุตรชายเป็นทุนการศึกษาในอนาคต เพราะเขาตระหนักดีว่าหากบุตรชายได้รับการศึกษาที่ดี ย่อมมีอนาคตมีหน้าที่การงาน สามารถหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้

3. ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว วิธีการจัดการกับปัญหาและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

สำหรับสุเทพแล้ว การเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เป็นปัญหาและภาระอันยิ่งใหญ่มาก เขาขาดคู่คิดคู่ปรึกษา เกิดความท้อแท้ในชีวิต มีเพียงเพื่อนบ้านเท่านั้นที่คอยให้กำลังใจและช่วยเหลือดูแล ตนและบุตรชาย สุเทพ กล่าวว่า (สุเทพ (นามสมมติ). 18 กรกฎาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...โชคดีที่ผมเป็นคนขยันไม่ท้อแท้ เลยสามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ เหล่านั้นมาได้ ในชุมชนที่เคยอยู่ถึงแม้ว่าจะแออัด มีปัญหาไม่สงบบ้าง แต่ก็ได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านเป็นอย่างดี มีมูลนิธิช่วยเหลือเด็กเข้ามาช่วยเหลือ (จำชื่อมูลนิธิไม่ได้) ก็เลยทำให้ผ่อนคลายปัญหาในช่วงนั้นไปบ้าง...”

อีกปัญหาที่สุเทพต้องเผชิญนอกเหนือจากเรื่องฐานะทางการเงิน คือ เรื่องการทำหน้าที่อบรมบุตรเพราะตนเองเป็นคนไม่ค่อยพูด เมื่อมีเหตุการณ์ลูกมาขอคำปรึกษาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ตนก็จะแนะนำในส่วนที่ตนเองรู้เท่านั้น ซึ่งในบางครั้งเป็นเรื่องที่ละเอียดลึกซึ้งเกินกว่าที่ตนเองจะสามารถให้คำปรึกษาได้ จึงอาศัยปรึกษาเพื่อนบ้านเท่านั้น

4. การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม

สุเทพ พอจะทราบถึงบริการทางสังคมที่ทางรัฐมีบ้าง ในส่วนที่เคยใช้บริการ คือ สถานรับเลี้ยงเด็กของชุมชน โดยได้รับข่าวสารจากเพื่อนบ้านว่ามีสถานรับเลี้ยงเด็กอยู่ใกล้บ้าน จ่ายเพียงรายวัน ๆ ละ 50 บาท ซึ่งถือว่าเป็นส่วนที่สนับสนุนการดำเนินชีวิตของตนให้ง่ายขึ้น ในส่วนอื่นที่ตนทราบ คือ การให้เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ คนพิการ ไม่สำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวตนคิดว่ายังไม่มีสวัสดิการเหล่านี้

5. ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมที่เหมาะสมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

สุเทพ เสนอแนะอยากให้มีการสนับสนุนด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย และการให้ข้อมูลข่าวสารเป็นหลัก สุเทพ กล่าวว่า

“...อย่างที่เคยมีคนของรัฐเข้ามาในชุมชน ถือว่าดีมากครับ มาให้ข้อมูลในการเลี้ยงลูก แต่ในระยะหลังหายเงียบไปก็เลยไม่รู้ว่าจะปรึกษาใครได้อีก ตรงนี้ก็สำคัญเป็นอย่างมาก...”

กรณีศึกษาที่ 9 นางสาวใจ (นามสมมติ)

1. ข้อมูลทั่วไป

นางสาวใจ เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว อายุ 25 ปี ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป มีรายได้ 7,000 บาท/เดือน จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย สถานภาพสมรสในอดีตไม่จดทะเบียนสมรส ปัจจุบันคู่สมรสทอดทิ้ง เมื่อเดือนกันยายน 2557 มีบุตรสาว จำนวน 1 คน อายุ 3 ปี มีภาระหนี้สินเงินกู้ยืมในระบบ

2. สภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

สมใจ เกิดมาในครอบครัวที่มีฐานะยากจนในชุมชนแออัดอาศัยอยู่กับพ่อแม่ที่หาเข้ากินค่าครอบครัวของเธอต่างดิ้นรนหาเงินเพื่อใช้จ่ายในชีวิตประจำวันด้วยการรับจ้างทั่วไป ซึ่งรายได้ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย หลังจากจบมัธยมปลาย สมใจก็ออกมาทำงานรับจ้างทั่วไป เช่น ล้างจาน ขายลูกชิ้นปิ้งหน้าบ้าน ได้เงินมาบ้างเล็กน้อย เมื่ออายุครบ 20 ปี สมใจจึงตัดสินใจอยู่กับแฟนฉันทามีภรรยา โดยมีได้จดทะเบียนสมรส ชีวิตไม่ได้ดีขึ้นอย่างที่เธอคาดหวังตรงกันข้ามสามีวัยรุ่นของเธอกลับสร้างภาระให้เธอมากขึ้น จุดเปลี่ยนของชีวิตเริ่มต้นเมื่อเธอตั้งครรภ์ได้ 3 เดือน สามีของเธอก็ใช้ชีวิตกินเที่ยว เสเพล และหนีหายทอดทิ้งให้เธออยู่ตามลำพัง สมใจต้องแบกภาระคนเดียวจนเธอคลอดบุตรสาวออกมา การปรับตัวของสมใจค่อนข้างลำบาก บิดามารดาก็ต้องทำงานไม่มีเวลาช่วยดูแลตนและบุตรสาว เพื่อนละแวกบ้านก็คอยนิทา บทบาทการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวของเธอเริ่มขึ้นจากคนไม่มีประสบการณ์จนสามารถดูแลจัดการเลี้ยงลูกน้อยอย่างคล่องแคล่ว สมใจให้นมบุตรด้วยตัวเอง เครื่องใช้ของบุตรสาวก็ขาดแคลน เพราะสมใจไม่มีรายได้เลย ยังต้องขอฟังฟังบิดามารดาในช่วงแรก ซึ่งท่านต้องทำงาน ออกจากบ้านก็ตั้งแต่เช้ากลับมาก็ค่ำ ไม่ค่อยมีเวลาได้อยู่ด้วยกันเท่าที่ควร สมใจเล่าว่า (สมใจ (นามสมมติ). 31 กรกฎาคม 2560 : สัมภาษณ์)

“...ชีวิตลำบากมากเงินซื้อผ้าอ้อม ของใช้ลูกก็ไม่มี ยังต้องขอพ่อแม่ ซึ่งรายได้ของท่านลำพังใช้อยู่ใช้กินก็ไม่พออยู่แล้ว หนูร้องไห้ทุกวัน เวลามองหน้าลูกคิดเสมอว่าโตขึ้นมาจะถามเรื่องเกี่ยวกับพ่อ กลัวว่าเมื่อไปโรงเรียนจะโดนเพื่อนล้อ เงินมีไม่พอไม่รู้ว่าจะส่งลูกเรียนอย่างไร...”

ปัจจุบันสมใจทำงานหนักรับจ้างทั่วไปเพื่อหารายได้ถึงแม้จะไม่เพียงพอแต่อย่างน้อยก็เป็น การบรรเทาความเดือนร้อนที่มีอยู่ให้น้อยลงบ้าง

3. ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว วิธีการจัดการกับปัญหาและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ปัญหาหลักที่สมใจเผชิญอยู่ขณะนี้ คือ เรื่องค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ด้วยรายได้จากการรับจ้างล้างจาน ขายลูกชิ้นปิ้ง ทำความสะอาดบ้าน ประมาณ 250 บาท ต่อวัน สมใจจะต้องจ้างเพื่อนบ้านดูแลบุตรสาว อายุ 2 ขวบเศษ วันละ 150 บาท แทบไม่เพียงพอต่อชีวิตของเธอและลูกน้อย

อีกทั้งความกังวลใจในอนาคตที่จะถึงเมื่อบุตรสาวเติบโตใหญ่เธอจะสามารถเลี้ยงดูลูกได้หรือไม่ สิ่งที่สนใจต้องการที่สุดในตอนนี้ คือ สมใจอยากได้รับการสนับสนุนสวัสดิการ มีเงินทุนได้ประกอบอาชีพให้มีรายได้เพียงพอต่อการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน

4. การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม

หลายครั้งที่สมใจ รู้สึกท้อแท้ สิ้นหวัง ไม่ทราบข้อมูลอะไรเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมหรือบริการจากภาครัฐมากนัก สมใจรู้เพียงว่าเธอมีสิทธิได้รับการด้านสุขภาพจากบัตรทองเท่านั้น เพราะด้วยความที่ไม่มีเวลาสนใจเรื่องอื่น นอกจากการทำงานและเลี้ยงดูบุตรสาว สมใจเคยคิดอยากจะไปเรียนฝึกวิชาชีพของโรงเรียนฝึกอาชีพกรุงเทพมหานคร แต่เธอคิดเพียงว่าจะต้องมีค่าใช้จ่ายที่สูงจึงไม่มีโอกาสอย่างที่เธอตั้งใจหวัง

5. ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมที่เหมาะสมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

สมใจ อยากได้รับการสนับสนุนด้านการเพิ่มรายได้ ด้วยการให้เงินทุนในการประกอบอาชีพเสริมจากงานประจำ เพราะคิดว่าตนสามารถทำได้ จะได้นำมาเป็นค่าใช้จ่าย และมีเงินออมสำหรับส่งลูกให้ได้รับการศึกษา ในอนาคตต่อไป

จากการศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม พบว่า

สรุปข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

กลุ่มตัวอย่างครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว จำนวน 9 ราย เป็นพ่อเลี้ยงเดี่ยว จำนวน 3 ราย และเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว จำนวน 6 ราย มีอายุระหว่าง 25-41 ปี ระดับการศึกษาต่ำสุดประถมศึกษา ปีที่ 4 สูงสุดระดับปริญญาโท ประกอบอาชีพข้าราชการ จำนวน 1 ราย พนักงานบริษัท จำนวน 2 ราย ประกอบธุรกิจส่วนตัว จำนวน 3 ราย และรับจ้าง จำนวน 3 ราย

บุตรในการดูแลของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เป็นเพศชาย จำนวน 6 ราย เป็นเพศหญิง จำนวน 5 ราย อายุระหว่าง 1 – 6 ปี จำนวน 2 ราย อายุระหว่าง 7 – 12 ปี จำนวน 5 ราย อายุระหว่าง 13 – 18 ปี จำนวน 4 ราย

สาเหตุการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เกิดขึ้นจาก 3 ลักษณะ ประกอบด้วย 1) การแยกทางโดยไม่ได้จดทะเบียนสมรส หรือไม่มีข้อผูกมัดทางกฎหมาย จำนวน 5 ราย 2) การหย่าร้างด้วยความสมัครใจของทั้ง 2 ฝ่าย จำนวน 2 ราย 3) การสูญเสียคู่สมรส จำนวน 2 ราย

ตารางที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง

กรณีศึกษา (นามสมมติ)	อายุ	ระดับการศึกษา	อาชีพ	รายได้เฉลี่ย ต่อเดือน	สถานภาพทางการสมรส/ สาเหตุการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว	ระยะเวลา การเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว	เพศ และ อายุบุตร
สมร	39 ปี	ปริญญาโท	รับราชการ	21,800 บาท	จดทะเบียนสมรส/หย่าร้าง	10 ปี	หญิง/13 ปี
สมพร	35 ปี	ประกาศนียบัตร วิชาชีพชั้นสูง	พนักงานบริษัท	10,000 บาท	ไม่ได้จดทะเบียนสมรส/แยกทาง	8 ปี	ชาย/12 ปี ชาย/9 ปี
สมพล	29 ปี	มัธยมศึกษา ตอนปลาย	รับจ้าง	17,000 บาท	ไม่ได้จดทะเบียนสมรส/ถูกทอดทิ้ง	6 ปี	หญิง/9 ปี
ศิริพร	43 ปี	ประถมศึกษา	รับจ้าง	7,000 บาท	ไม่ได้จดทะเบียนสมรส/แยกทาง	8 ปี	ชาย/17 ปี
สายทอง	39 ปี	ปริญญาตรี	ธุรกิจส่วนตัว	40,000 บาท	ไม่ได้จดทะเบียนสมรส/สามีเสียชีวิต	3 ปี	หญิง/15 ปี
ศักดิ์ชัย	38 ปี	ปริญญาตรี	ธุรกิจส่วนตัว	50,000 บาท	จดทะเบียนสมรส/ภรรยาเสียชีวิต	2 ปี	ชาย/12 ปี ชาย/9 ปี
มินา	29 ปี	ปริญญาตรี	พนักงานบริษัท	30,000 บาท	จดทะเบียนสมรส/หย่าร้าง	1 ปี	หญิง/2 ปี
สุเทพ	41 ปี	ประกาศนียบัตร วิชาชีพชั้นสูง	ธุรกิจส่วนตัว	25,000 บาท	ไม่ได้จดทะเบียนสมรส/ถูกทอดทิ้ง	10 ปี	ชาย/16 ปี
สมใจ	25 ปี	มัธยมศึกษา ตอนปลาย	รับจ้าง	7,000 บาท	ไม่ได้จดทะเบียนสมรส/ถูกทอดทิ้ง	3 ปี	หญิง/3 ปี

ตารางที่ 2 สรุปผลการศึกษา สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม

ลำดับที่	กรณีศึกษา ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว	สภาพการดำเนินชีวิต			ปัญหาอุปสรรค	การสนับสนุนของ เครือข่ายทางสังคม	ข้อเสนอแนะ
		การปรับตัว	บทบาทหน้าที่	สัมพันธภาพ			
1	นางสมร	ในเบื้องต้นยังรู้สึก สับสน อับอายต่อ บุคคลรอบข้าง แต่ก็ สามารถยอมรับและ สามารถปรับตัวได้ เป็นอย่างดี	ให้การดูแลเอาใจใส่ บุตรมากขึ้น มี ความสามารถเลี้ยงดู บุตรให้มีพัฒนาการ เหมาะสมตามช่วงวัย	มีความรักและเข้าใจ ให้กำลังใจภายใน ครอบครัว อีกทั้งยัง ได้รับกำลังใจจาก บุคคลรอบข้าง	มีความกังวลใน ปัญหาเรื่องหนี้สิน และสภาพจิตใจของ บุตรสาว	การสนับสนุนทางสังคม จะเป็นไปในรูปแบบ การสนับสนุนอย่าง ไม่เป็นทางการ ได้แก่ การได้รับคำปรึกษาจาก บิดา มารดา	รัฐควรเข้ามามีบทบาท ให้ความช่วยเหลือ ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ในด้านต่าง ๆ เช่น เบี้ยยังชีพ
2	นางสมพร	สามารถปรับตัวได้ โดยมีบุตรเป็นแรง บันดาลใจ ให้ สามารถต่อสู้กับ ปัญหาที่เกิดขึ้น	มิได้เลี้ยงดูบุตรด้วย ตนเอง ให้มารดา เป็นผู้ดูแลแทน โดย ส่งเสียค่าใช้จ่าย เป็นรายเดือน	รักและเข้าใจบุตร เป็นอย่างดี โดยการ พูดคุยให้คำปรึกษา ทางโทรศัพท์ทุกวัน	มีปัญหาเรื่อง ค่าใช้จ่ายในการดูแล บุตร และภาระหนี้สิน	เป็นสมาชิกมูลนิธิ เครือข่ายครอบครัว ได้รับการสนับสนุน ให้ฝึกอาชีพ สำเร็จ 2 หลักสูตร	รัฐบาลควรให้ ความสำคัญกับ ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ควรมีสวัสดิการให้
3	นายสมพล	ในเบื้องต้นสับสน ไม่สามารถดูแลบุตร ได้ด้วยตนเอง และ ปรับตัวได้โดยได้ คำแนะนำจากบิดา มารดา	ทำหน้าที่ดูแล บุตรสาวด้วยตนเอง ภายใต้คำแนะนำ จากบิดามารดา และญาติ	รักและเข้าใจ เอาใจ ใส่บุตร และสามารถ ทำกิจกรรมร่วมกับ ญาติมิตร และบุคคล รอบข้าง	มีปัญหาเรื่องภาระ ค่าใช้จ่าย และ ความยากลำบาก ในการเลี้ยงดูบุตร เพราะไม่มี ประสบการณ์	ได้รับการสนับสนุนจาก บิดามารดา ญาติมิตรใน การเลี้ยงดู ตลอดจนครู อาจารย์ในสถานศึกษา ของบุตร	รัฐบาลควรให้ความ ช่วยเหลือ เบี้ยยังชีพ ค่าเล่าเรียนบุตร และ ฝึกอาชีพ

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับที่	กรณีศึกษา ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว	สภาพการดำเนินชีวิต			ปัญหาอุปสรรค	การสนับสนุนของ เครือข่ายทางสังคม	ข้อเสนอแนะ
		การปรับตัว	บทบาทหน้าที่	สัมพันธภาพ			
4	นางศิริพร	สามารถปรับตัวได้ โดยดำเนินชีวิต ตามปกติ เพียงแต่ รู้สึกเหงา ไม่มีเพื่อน คู่คิด	ทำหน้าที่ดูแล ให้ คำปรึกษา อบรมสั่ง สอนบุตร ตลอดจน ทำงานหาเงิน ค่าใช้จ่ายให้เพียงพอ ต่อการดำเนินชีวิต	มีความรักความ เข้าใจ และให้ กำลังใจกันเสมอ	มีความวิตกกังวล ใน เรื่องพฤติกรรมและ สภาพจิตใจของบุตร ตลอดจนเรื่องภาระ ค่าใช้จ่ายใน ครอบครัว	มิได้รับความช่วยเหลือ จากเครือข่ายทางสังคม แต่อย่างใด เพราะไม่ถึง ข้อมูลและข่าวสาร	รัฐบาลควรให้การ สนับสนุนช่วยเหลือ ด้านการเงิน และ ความมั่นคงในอาชีพ
5	นางสายทอง	สามารถดำเนินชีวิต ได้ตามปกติ เฉพาะ สภาพจิตใจที่ต้อง ปรับตัวและยอมรับ	ทำหน้าที่ดูแลเอาใจ ใส่บุตรสาวมากขึ้น	มีความรัก ความ เข้าใจ ไม่ให้บุตรรู้สึก มีปมด้อย ตลอดจน ได้รับกำลังใจจาก บิดามารดา อยู่เสมอ	มีปัญหาเรื่องความ กังวลในการเลี้ยงดู บุตรสาว	เป็นสมาชิกเครือข่าย ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวของ โรงเรียนบุตรสาว ได้รับ คำแนะนำ แลกเปลี่ยน ประสบการณ์จาก สมาชิกในเครือข่าย	ควรมีการสำรวจและ ลงทะเบียนสำหรับ ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หาแนวทางในการ ส่งเสริมสนับสนุน ช่วยเหลือ ในด้านที่ เกี่ยวข้อง

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับที่	กรณีศึกษา ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว	สภาพการดำเนินชีวิต			ปัญหาอุปสรรค	การสนับสนุนของ เครือข่ายทางสังคม	ข้อเสนอแนะ
		การปรับตัว	บทบาทหน้าที่	สัมพันธภาพ			
6	นายศักดิ์ชัย	ในช่วงแรกรู้สึก สับสน ท้อแท้ แต่ สามารถปรับตัวได้ ด้วยคำแนะนำจาก บิดามารดาและ บุคคลรอบข้าง	ให้การอบรม เลี้ยงดู อย่างใกล้ชิด วางแผน อนาคตให้แก่บุตร	ได้รับคำแนะนำจาก บิดามารดา ในการ เลี้ยงดู จึงทำให้ สามารถเข้าใจใน ช่วงวัยของบุตร	มีความกังวลในเรื่อง ของการทำหน้าที่ดูแล บุตรเพียงลำพัง	เป็นสมาชิกชมรม ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เข้าร่วมกิจกรรม ได้รับความรู้ในเรื่อง ของการทำหน้าที่ของ พ่อเลี้ยงเดี่ยว	รัฐบาลและองค์กร เอกชน ควรเข้ามา ให้ความช่วยเหลือ ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ในเบื้องต้น
7	นางมีนา	รู้สึกเหน็ดเหนื่อย ท้อแท้ แต่มีลูกเป็น แรงบันดาลใจ จึง สามารถปรับตัวได้	ทำหน้าที่ในการหาเงิน เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายใน การดูแลบุตร โดยมี มารดาเป็นผู้ช่วยใน การเลี้ยงดู	ได้รับกำลังใจ คำแนะนำ จากมารดา ในการดูแลบุตร	มีความกังวลในเรื่อง ความยากลำบากใน การเลี้ยงดูบุตร และ ภาระค่าใช้จ่ายภายใน ครอบครัว	ได้รับคำแนะนำ และ ประสบการณ์จาก บุคคลรอบข้าง ได้แก่ มารดา และเพื่อน ร่วมงาน	รัฐบาลควรให้ความ ช่วยเหลือครอบครัว เลี้ยงเดี่ยว เช่น สนับสนุนเงิน ช่วยเหลือ ให้ คำปรึกษา แนะนำ อาชีพ เป็นต้น

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับที่	กรณีศึกษา ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว	สภาพการดำเนินชีวิต			ปัญหาอุปสรรค	การสนับสนุนของ เครือข่ายทางสังคม	ข้อเสนอแนะ
		การปรับตัว	บทบาทหน้าที่	สัมพันธภาพ			
8	นายสุเทพ	การปรับตัวค่อนข้างลำบาก เพราะไม่ถนัดการบ้านการเรือน และการเลี้ยงดูบุตร ได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน	ทำหน้าที่ในการหาเงินเพื่อใช้จ่ายในครอบครัว อบรมเลี้ยงดูบุตร โดยมีเพื่อนบ้านให้คำแนะนำ	รักและเข้าใจ เห็นอกเห็นใจกันระหว่างพ่อลูก ให้คำปรึกษาบ้างในบางครั้งเท่าที่ตนสามารถให้คำแนะนำได้	ไม่มีประสบการณ์ในการเลี้ยงดูบุตร สภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวย อยู่ในสังคมแออัด และสภาพฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว	ได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านในการเลี้ยงดูบุตร ตลอดจนให้คำปรึกษาแนะนำในเรื่องของการเลี้ยงดู	รัฐบาลควรให้ความช่วยเหลือด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย และการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว
9	นางสมใจ	การปรับตัวค่อนข้างลำบากในทุกด้าน พึ่งพาอาศัยบิดามารดาเป็นหลัก	เลี้ยงดูบุตรด้วยตนเอง โดยจ้างเพื่อนบ้านให้ดูแลเป็นครั้งคราว	รักและห่วงบุตรสาวมาก ได้รับความช่วยเหลือจากบิดามารดา	มีปัญหาเรื่องภาระค่าใช้จ่าย และอนาคตของบุตรสาว	นอกจากบิดามารดาแล้ว มิได้รับการสนับสนุนใดจากเครือข่ายทางสังคม	รัฐบาลควรให้ความช่วยเหลือเงินสนับสนุนและส่งเสริมอาชีพ

4.2 บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ในระดับนโยบายและปฏิบัติการ

จากการสัมภาษณ์บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับงานด้านครอบครัว
ในระดับนโยบายและปฏิบัติการ คือ กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคม
และความมั่นคงของมนุษย์ จำนวน 1 คน และบุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาคเอกชน
(เครือข่าย) ที่เกี่ยวข้องกับงานด้านครอบครัว 2 หน่วยงาน ได้แก่ มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว และสหทัย
มูลนิธิ จำนวน 2 คน จะได้นำเสนอผลการศึกษา โดยแบ่งตามประเภทหน่วยงาน และประเด็นการศึกษา
มีรายละเอียดดังนี้

4.2.1 หน่วยงานภาครัฐที่ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ผลการศึกษาหน่วยงานภาครัฐที่ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับครัวเลี้ยงเดี่ยว 1 หน่วยงาน
คือ กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มี
ประเด็นการศึกษา 4 ประเด็น คือ

- 1) ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ-สกุล เพศ อายุ การศึกษา ตำแหน่ง
ระยะเวลาการทำงาน หน่วยงานหรือองค์กรที่สังกัด
- 2) ความเป็นมา วิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ภารกิจของหน่วยงานหรือ
องค์กร
- 3) นโยบายการจัดบริการทางสังคมของรัฐ ลักษณะบริการทางสังคมที่จัดให้กับ
ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ความเพียงพอต่อความต้องการบริการทางสังคม ปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึง
บริการทางสังคมและแนวทางการจัดบริการทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว
- 4) ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนานโยบายและการดำเนินงานด้านครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว
ผลการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

- 1) ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ-สกุล เพศ อายุ การศึกษา ตำแหน่ง
ระยะเวลาการทำงาน หน่วยงานหรือองค์กรที่สังกัด

นางสาวอัจฉรา ศรีรัตอำไพ อายุ 44 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาโท ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต สาขาภาษาอังกฤษ ตำแหน่ง นักพัฒนาสังคมชำนาญการ กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

- 2) ความเป็นมา วิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ภารกิจของหน่วยงาน หรือ
องค์กร

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัวเป็นหน่วยงานภาครัฐในสังกัดกระทรวงการพัฒนา
สังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ เป็นหนึ่งกลุ่มเป้าหมายที่ผู้ศึกษา
ใช้เป็นแหล่งข้อมูล ซึ่งจะได้กล่าวถึงวิสัยทัศน์ พันธกิจ ภารกิจหลัก อำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

2.1) วิสัยทัศน์

เป็นหน่วยงานหลักระดับชาติในการเสริมสร้างความเสมอภาคหญิงชายและความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว

2.2) พันธกิจหลัก

- (1) พัฒนาศักยภาพสตรี
- (2) ส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชาย
- (3) เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว

2.3) ภารกิจหลัก

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์ มีภารกิจเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพสตรี การส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชาย การสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว โดยการกำหนดนโยบาย มาตรการ กลไกการส่งเสริมสนับสนุนภาครัฐและเอกชนในการดำเนินการตามนโยบายที่กำหนดเพื่อให้สตรีได้รับการพัฒนาศักยภาพ การคุ้มครองพิทักษ์สิทธิ มีความเสมอภาคและเป็นธรรมทางสังคม และมุ่งสร้างสถาบันครอบครัวให้มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น เพื่อเป็นกลไกในการส่งเสริมศักยภาพของหญิงและชายให้เป็นการกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชนและสังคม

2.4) อำนาจหน้าที่

- (1) พัฒนาและเสนอแนะแนวทางในการส่งเสริมศักยภาพของสตรี ความเสมอภาคของหญิงและชาย และความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว เพื่อความมั่นคงในการดำรงชีวิต
- (2) เสริมสร้างและพัฒนามาตรการ กลไกในการส่งเสริมศักยภาพของสตรี ความเสมอภาคของหญิงและชาย และความเป็นปึกแผ่นของสถาบันครอบครัว
- (3) ส่งเสริมและสนับสนุนทางวิชาการและทรัพยากรในการดำเนินการของเครือข่าย เพื่อส่งเสริม ศักยภาพ สร้างความเสมอภาคและความเป็นธรรมของหญิงและชายและความเป็นปึกแผ่นของสถาบันครอบครัว
- (4) ส่งเสริม สนับสนุน และผลักดันให้มีการดำเนินการตามพันธกรณี ข้อตกลง และความร่วมมือระหว่างประเทศ
- (5) ส่งเสริมและประสานการดำเนินการเพื่อคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิสตรีตามกฎหมาย
- (6) วิจัย และพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมศักยภาพ ความเสมอภาค และความเป็นธรรมของหญิงและชาย และความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว

(7) กำหนดมาตรฐาน กำกับดูแล และติดตามประเมินผลการดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบายและมาตรการที่กำหนด

(8) ประสานข้อมูลด้านการส่งเสริมศักยภาพ ความเสมอภาค ความเป็นธรรมของหญิงและชาย และความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว

(9) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว หรือตามที่รัฐมนตรี หรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

3) นโยบายการจัดบริการทางสังคมของรัฐ การดำเนินงาน ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน

3.1) นโยบายการจัดบริการทางสังคมของรัฐ

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว เป็นหน่วยงานระดับชาติทำหน้าที่เชิงนโยบายในการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายและความเข้มแข็งของครอบครัวเป็นหลัก ไม่ได้มีบทบาทหน้าที่โดยตรงกับการให้บริการกับกลุ่มเป้าหมาย แต่ทำหน้าที่ในการสนับสนุน (งบประมาณ งานวิชาการ เครื่องมือการทำงาน) ส่งเสริม ประสานงานกำกับดูแล ติดตามการดำเนินงานให้เป็นไปตามนโยบายด้านครอบครัว

เพื่อให้ประเทศไทยมีทิศทางการพัฒนาสถาบันครอบครัวที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และมีแนวทางเป้าหมายการดำเนินงานที่ชัดเจนและต่อเนื่อง กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว จึงได้จัดทำนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560–2564 โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมกับสถาบันหลักอื่น ๆ ของสังคม อันประกอบด้วย สถาบันทางศาสนา สถาบันการศึกษา สถาบันสื่อมวลชน ฯลฯ เพื่อให้การสนับสนุนแก่สถาบันครอบครัว โดยทุกภาคส่วนต้องดำเนินงานของหน่วยงานของตนอย่างสอดคล้องประสานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายและสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน โดยมีกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่การขับเคลื่อน ติดตาม ผลักดันร่วมปรับปรุงแก้ไข และร่วมพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมให้ครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในการทำยุทธศาสตร์ครอบครัว สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนในครอบครัวพร้อม ๆ กับการวางยุทธศาสตร์ เพื่อให้ทุกคนมีความรู้สึก เป็นเจ้าของยุทธศาสตร์อย่างแท้จริง สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 และเป็นทิศทางหลักในการพัฒนาสถาบันครอบครัวในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่อไป โดยได้มีการวิเคราะห์พลังสำคัญในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ให้ประสบความสำเร็จ และกำหนดแนวทางในการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์สู่ การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อผลักดันให้เกิดการจัดทำยุทธศาสตร์ในระดับพื้นที่ที่เชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์ระดับชาติ เพื่อให้การทำงานเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และมีเป้าหมายร่วมกันอย่างชัดเจน ภายใต้วิสัยทัศน์ร่วมกัน สถาบันครอบครัวเป็นเป้าหมายหลักของประเทศที่ต้องได้รับการพัฒนาให้มีความเข้มแข็ง ทำหน้าที่ได้อย่างเหมาะสมและสมาชิกในครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ทิศทางการพัฒนาสถาบันครอบครัว ในปี 2560-2564 ได้กำหนดวิสัยทัศน์ คือ สถาบันครอบครัวเป็นเป้าหมายหลักของประเทศ ที่ต้องได้รับการพัฒนาให้มีความเข้มแข็งทำหน้าที่ ได้อย่างเหมาะสม และสมาชิกในครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยกำหนดเป้าหมายหลักเพื่อ

(1) สมาชิกของครอบครัวมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีสุขภาวะดีขึ้น มีคุณธรรม จริยธรรม และสถาบันครอบครัวมีความเข้มแข็งมากขึ้น สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ได้บนฐานวิถีวัฒนธรรมไทย

(2) ครอบครัวมีหลักประกันความมั่นคงและสวัสดิการขั้นพื้นฐานทุกด้าน ทั้งด้านสุขภาพ ด้านการศึกษาด้านชีวิตการงาน/อาชีพ ด้านรายได้ ด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม ด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน ด้านการคมนาคมและการสื่อสาร และด้านการมีส่วนร่วม และครอบครัวลักษณะเฉพาะได้รับการดูแลและสวัสดิการที่เหมาะสม

(3) กลไกและเครือข่ายการทำงานด้านครอบครัวทุกระดับ สามารถเชื่อมโยง และบูรณาการนโยบายการพัฒนาสถาบันครอบครัวไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีทิศทางและเป็นรูปธรรม

(4) ครอบครัวสามารถรู้เท่าทันสื่อ และใช้สื่อเพื่อเป็นเครื่องมือในการส่งเสริม การเรียนรู้และ การพัฒนาครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

มีแนวทางการปฏิบัติดังนี้

(1) ส่งเสริมให้ครอบครัวมีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของครอบครัวให้ทำ บทบาทหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม และมีสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว มีภูมิคุ้มกันในการดำรงชีวิต สามารถพึ่งพาตนเองได้ดำรงความเป็นครอบครัวได้อย่างมั่นคง

(2) ส่งเสริมให้ครอบครัวมีหลักประกันความมั่นคง และได้รับสวัสดิการ ครอบครัวขั้นพื้นฐานที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึง

(3) พัฒนากลไกและเครือข่ายการทำงานด้านครอบครัวให้มีประสิทธิภาพ และส่งเสริมให้องค์กรทุกภาคส่วน มีส่วนร่วมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว

(4) ส่งเสริมและสนับสนุนการใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการเรียนรู้ และการพัฒนาครอบครัว

จะเห็นว่าทิศทางการพัฒนานั้นมุ่งเน้นที่จะพัฒนาสถาบันครอบครัวโดยรวม ไม่เน้นไปที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นการสร้างความเท่าเทียม เพื่อให้เกิดภูมิคุ้มกันให้สถาบันครอบครัว ให้เป็นพื้นฐานของความอบอุ่น เมื่อรากฐานมีความมั่นคง สมาชิกก็สามารถดำเนินไปอย่างปกติสุข

นอกจากนี้ยังมีมติเกี่ยวกับการส่งเสริมสวัสดิการสำหรับครอบครัว ประกอบด้วย

(1) รัฐบาลต้องสนับสนุนให้มีระบบสวัสดิการและบริการขั้นพื้นฐานสำหรับทุก ครอบครัวเพื่อให้สามารถดำรงความเป็นครอบครัวและทำหน้าที่ของครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(2) ส่งเสริมและสนับสนุนให้สถานประกอบการจัดตั้งศูนย์เด็กเล็ก และจัดให้มีกองทุนส่งเสริมครอบครัวในสถานประกอบการ จากงบประมาณกองทุนประกันสังคม

(3) การสงเคราะห์ครอบครัวสอดคล้องกับความจำเป็นตามสถานะความต้องการของครอบครัว เช่น เงินช่วยเหลือฉุกเฉิน เงินสนับสนุนให้ครอบครัวเข้าถึงบริการการศึกษาของบุตร และสุขภาพ เงินพัฒนาอาชีพ เป็นต้น

(4) จัดตั้งคลินิกครอบครัวในโรงพยาบาลชุมชนที่มีนักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ ให้ครอบคลุมทั่วประเทศ เพื่อทำหน้าที่บำบัด ฟื้นฟู และให้คำปรึกษาแก่ครอบครัวในสภาวะยากลำบาก

ทั้งนี้ นโยบายและมติที่ได้กล่าวมานั้น บางส่วนได้ดำเนินการไปแล้วในเบื้องต้น แต่ยังมีอีกหลายกิจกรรมที่ยังอยู่ในขั้นการดำเนินการยังไม่เป็นรูปธรรมและอยู่ในขั้นตอนการวิจัยศึกษา เพื่อนำผลการศึกษามาเป็นกรอบในการปฏิบัติต่อไป

3.2) รูปแบบการดำเนินงาน

ในส่วนของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานกลางในการประสาน ส่งเสริม และสนับสนุนการดำเนินงานของกลไกทุกระดับ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคีเครือข่าย ให้การสนับสนุนงบประมาณ งานวิชาการ เครื่องมือการทำงาน ประสานงานกับเครือข่ายทางสังคม ให้ความช่วยเหลือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในด้านต่าง ๆ เช่น การให้คำปรึกษา การจัดกิจกรรม โครงการที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมการพัฒนาอาชีพในระดับภูมิภาค และระดับท้องถิ่นด้วย

3.3) ปัญหาและอุปสรรค

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นหน่วยงานในระดับนโยบาย ดำเนินงานในการส่งเสริม สนับสนุน ในโครงการ กิจกรรม ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันครอบครัว กลุ่มสตรี เป็นหลัก มิได้ดำเนินงานช่วยเหลือเฉพาะเจาะจง ลงไปในกลุ่มเป้าหมายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว จึงทำให้การสนับสนุนช่วยเหลือไม่ครอบคลุมและแก้ไขปัญหาอุปสรรคไม่ตรงจุดเท่าที่ควร

4) ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนานโยบายและการดำเนินงานด้านครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ในการพัฒนานโยบายและการจัดบริการทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว รัฐบาลควรจัดสวัสดิการที่เหมาะสมให้กับกลุ่มที่เป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เช่น การให้เงินช่วยเหลือในการดำรงชีพ การฝึกและพัฒนาอาชีพ การให้คำปรึกษาแนะนำที่ตรงจุด ตลอดจนทำการศึกษาวิจัยถึงความต้องการความช่วยเหลือ ส่งเสริม สนับสนุนกลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เพื่อนำผลการศึกษามาเป็นแนวทางในการวางแผนดำเนินงานต่อไป

4.2.2 หน่วยงานภาคเอกชน (เครือข่าย) ที่ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ผลการศึกษาหน่วยงานภาคเอกชน (เครือข่าย) ที่ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ได้แก่ มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว และสหทัยมูลนิธิ มีประเด็นการศึกษา 3 ประเด็น คือ

1) ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ-สกุล เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ องค์กร/เครือข่าย สถานภาพในเครือข่าย บทบาทหน้าที่ และระยะเวลาการเป็นสมาชิก

2) การรวมตัวของกลุ่มเครือข่ายครอบครัว ความเป็นมา วัตถุประสงค์ กระบวนการในการให้ความช่วยเหลือ ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงาน

3) ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนานโยบายและการดำเนินงานด้านครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว

มูลนิธิเครือข่ายครอบครัวมีบทบาทในการประสานและสร้างความตระหนักในการส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้เกิดขึ้นทั้งในบุคคล ชุมชน และสังคม ด้วยการนำเสนอกระบวนการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกันและเรียกร้องต่อรองสิทธิอันพึงมีของครอบครัว

1) ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ-สกุล เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ องค์กร/เครือข่าย สถานภาพในเครือข่าย บทบาทหน้าที่ และระยะเวลาการเป็นสมาชิก

นางฐานิชชา ลิ้มพานิชย์ อายุ 42 ปี ตำแหน่งผู้จัดการมูลนิธิเครือข่ายครอบครัว การศึกษาปริญญาตรี สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ระยะเวลาการทำงานในมูลนิธิเครือข่ายครอบครัว 13 ปี

2) ความเป็นมา วัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย รูปแบบการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงาน

2.1) ความเป็นมา

มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2542 เกิดจากการรวมกลุ่มของพ่อแม่กลุ่มหนึ่งซึ่งร่วมกันผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาซึ่งใช้ชื่อว่า ชมรมพ่อแม่ จากนั้นจึงพัฒนาเติบโตมาเป็นองค์กรสาธารณกุศลที่มีเป้าหมายชัดเจน คือ เพื่อความเข้มแข็งของครอบครัวไทย

มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว มีบทบาทในการประสานและสร้างความตระหนักในการส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้เกิดขึ้นทั้งในบุคคล ชุมชน และสังคม ด้วยการนำเสนอกระบวนการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกันและเรียกร้องต่อรองสิทธิอันพึงมีของครอบครัว พันธกิจที่สำคัญของมูลนิธิเครือข่ายครอบครัว คือ ส่งเสริมให้พ่อแม่ชั้นกลางใช้โอกาสเป็นพ่อแม่ของตนอย่างมีคุณค่า เพื่อทำหน้าที่ยิ่งใหญ่ให้ประสบผลสำเร็จนั่นคือหน้าที่ของความเป็นพ่อแม่ตนเอง

2.2) วัตถุประสงค์

(1) สนับสนุนส่งเสริมบทบาทของพ่อแม่และครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์กระบวนการเรียนรู้ ตลอดจนร่วมจัดการศึกษาให้แก่ลูกและเด็ก

(2) ร่วมมือกันปกป้องคุ้มครองสิทธิอันชอบธรรมของเด็กและครอบครัวจากการล่วงละเมิดหรือลิดรอนสิทธิเสรีภาพในทุก ๆ ด้าน

(3) ดำเนินการให้เกิดการรวมกลุ่มเป็นองค์กรของพ่อแม่และครอบครัวในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อจัดกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ร่วมกัน

(4) ระดมความร่วมมือสนับสนุนจากบุคคล องค์กรทั่วไป ทั้งภาครัฐ รัฐวิสาหกิจและเอกชนในทุก ๆ ด้าน เพื่อฟื้นฟูสถาบันครอบครัวไทยให้เข้มแข็งมีพลัง

(5) ส่งเสริมงานวัฒนธรรม ส่งเสริมสัมพันธ์ภาพความเป็นครอบครัวไทยที่อบอุ่นและเข้มแข็งให้กลับมามีบทบาททางสังคม สืบทอดวัฒนธรรมการเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวและระหว่างครอบครัว วัฒนธรรมเมตตาผู้น้อย มีสัมมาคารวะผู้อาวุโสของบรรพชนไทย

(6) เพื่อใช้สื่อโทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง และสิ่งพิมพ์ให้เป็นประโยชน์ในการศึกษาพัฒนาและเครือข่ายครอบครัวในปัจจุบันเหลืออะไรอีก

2.3) กลุ่มเป้าหมายที่ให้บริการ

มูลนิธิเครือข่ายครอบครัวเป็นหน่วยงานที่ดำเนินการให้บริการทางสังคมกับเด็ก สตรี และครอบครัวเป็นหลักโดยการสนับสนุนและส่งเสริมบทบาทพ่อแม่และครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์กระบวนการเรียนรู้ ในรูปแบบของกิจกรรมต่าง ๆ

2.4) รูปแบบการดำเนินงาน

(1) การสร้างและพัฒนาเครือข่ายครอบครัว ส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มพ่อแม่ผู้ปกครองเป็นเครือข่าย เพื่อร่วมพัฒนาการเรียนรู้ เสริมสร้างทักษะและความสัมพันธ์ภายในครอบครัว โดยผ่านกระบวนการจัดกิจกรรมและการเสวนาทางความรู้ต่าง ๆ รวมทั้งการสร้างเสริมสุขภาพร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น เครือข่ายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เครือข่ายครอบครัวสุขภาพะในโรงเรียน เครือข่ายครอบครัวทั่วไป

(2) พัฒนาสังคม (พลังครอบครัว พลังสังคม) เป็นการรวมพลังครอบครัว เพื่อให้เกิดพลังสังคมเรียกร้องสิทธิครอบครัว ทั้งเรื่องสื่อ พื้นที่การเรียนรู้ และสวัสดิการสังคมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว เพื่อรวมตัวเป็นเครือข่ายเคลื่อนไหวและสร้างสรรค์สังคม เช่น ครอบครัวอาสาครอบครัวเฝ้าระวังและสร้างสรรค์สื่อ

(3) สื่อเพื่อครอบครัว เป็นการนำเสนอสื่อที่ให้ประโยชน์ต่อการพัฒนาสถาบันครอบครัว การเสริมสร้างสุขภาพที่ดีและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้ครอบครัวสามารถนำความรู้และทักษะต่าง ๆ ไปพัฒนาครอบครัวตนเอง โดยเน้นการสื่อสารทางบวกให้ครอบครัวเกิดทักษะในการใช้ชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุข เช่น “Family Book” หนังสือดี ราคาถูก เพื่อครอบครัว “เว็บไซต์”

www.familynetwork.or.th/www.thaisinggleparent.com “นิตยสารโฮม รวมเรื่องสร้างสุขของทุกครอบครัว” เป็นต้น

2.5) บริการทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

มูลนิธิเครือข่ายครอบครัวมีโครงการ กิจกรรมที่หลากหลายให้บริการทางสังคมกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เช่น ห้องเรียนพ่อแม่ (Classroom Meeting) และ (Self help group) เป็นการรวมกลุ่มของพ่อหรือแม่ที่ต้องเลี้ยงลูกโดยลำพัง เพื่อให้ความรู้และเสริมสร้างทักษะการจัดการปัญหาพร้อมทั้งให้คำปรึกษาแก่ผู้ปกครองหลังการหย่าร้าง ทั้งเรื่องการดูแลบุตร สภาพจิตใจให้สามารถดำรงชีวิตต่อไปได้อย่างมีความสุขและร่วมกันจัดตั้งเป็นกลุ่มครอบครัวช่วยเหลือกันและกัน

2.6) ปัญหาและอุปสรรค

การดำเนินงานของมูลนิธิเครือข่ายครอบครัว เป็นไปในลักษณะของการกุศลไม่แสวงผลกำไร มุ่งเน้นเพื่อเป็นการส่งเสริม สนับสนุน เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันครอบครัว จึงทำให้การดำเนินงานในโครงการ กิจกรรม มีจำนวนมาก เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนบุคลากรรวมทั้งจิตอาสาที่เข้าร่วมกับมูลนิธิ ทำให้บุคลากรไม่เพียงพอต่อการดำเนินงาน อีกทั้งงบประมาณที่ใช้ในการดำเนินที่ได้รับจากรัฐบาลและการรับบริจาคจากภาคเอกชน ยังไม่เพียงพอต่อการดำเนินโครงการ อีกทั้งกลุ่มเป้าหมายยังขาดการรับรู้ ไม่สามารถเข้าถึงการบริการของมูลนิธิเครือข่ายครอบครัว จึงทำให้การบริการไม่ครอบคลุมทั่วถึงเป้าหมายอย่างแท้จริง

3) ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนานโยบายและการดำเนินงานด้านครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว ดำเนินงานตามนโยบายของรัฐบาลและนำปัญหาครอบครัวที่เกิดขึ้นในสังคมในด้านต่าง ๆ มาเป็นแนวทางในการดำเนินงาน ซึ่งครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวถือเป็นอีกหนึ่งปัญหาที่ต้องดำเนินการแก้ไขอย่างเร่งด่วน ดังนั้นมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวควรแก้ไขปัญหาของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวโดยการสรรหาผู้เชี่ยวชาญจากสาขาวิชาชีพที่หลากหลายมาร่วมในการดำเนินโครงการ กิจกรรม ที่ส่งเสริม สนับสนุน และแก้ไขปัญหาคู่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว โดยอาจจะสรรหาบุคลากรเหล่านั้นจากจิตอาสาที่เข้าร่วมในมูลนิธิ และใช้มาตรการเชิงรุกเข้าถึงครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอย่างจริงจัง

สหทัยมูลนิธิ

สหทัยมูลนิธิ เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งก่อตั้งโดยนักวิชาการในวงการสวัสดิภาพครอบครัวและเด็ก เมื่อปี พ.ศ. 2519 ได้รับอนุญาตจากกระทรวงมหาดไทยให้ดำเนินงานเพื่อเด็กและครอบครัวโดยไม่แสวงหากำไร เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน 2519 ภายใต้อชชช “โฮลท์สหทัยมูลนิธิ” และในเวลาต่อมาได้เปลี่ยนเป็น “สหทัยมูลนิธิ” เพื่อความเหมาะสม “สหทัยมูลนิธิ” เชื้อมั่นและตระหนักว่า “สถาบันครอบครัว” เป็นพื้นฐานของการพัฒนาสังคมในทุกด้าน การฟื้นฟูและเสริมกำลังครอบครัวให้มั่นคงเพื่อสามารถทำหน้าที่ต่อบุตรหลานได้ตามปกติ คือ ภารกิจหลักของมูลนิธิ

1) ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ-สกุล เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ องค์กร/เครือข่าย สถานภาพในเครือข่าย บทบาทหน้าที่ และระยะเวลาการเป็นสมาชิก

นางสาวบุญล้อม กานต์ศักดิ์สรายุ อายุ 59 ปี ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้อำนวยการสหทัยมูลนิธิ การศึกษาปริญญาตรี สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ระยะเวลาการเป็นสมาชิก

2) ความเป็นมา วัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย รูปแบบการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรค ในการปฏิบัติงาน

2.1) ความเป็นมา

สหทัยมูลนิธิ เป็นมูลนิธิเอกชนไทยที่ได้รับอนุญาตจากทางราชการให้จดทะเบียนก่อตั้งเป็นองค์การสาธารณกุศลตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 เดิมใช้ชื่อว่า “โฮลท์สหทัยมูลนิธิ” จนถึงปี พ.ศ.2527 จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น “สหทัยมูลนิธิ” แต่คงชื่อภาษาอังกฤษไว้ว่า “Holt Sahathai Foundation” เช่นเดิม เพื่อเป็นที่ระลึกถึงนายและนาง Harry Holt ชาวอเมริกันผู้ก่อตั้งองค์การ Holt International Children’s Services ในเมือง Eugene ในรัฐ Oregon ซึ่งมีส่วนสนับสนุนให้มีการก่อตั้งมูลนิธิ

คณะกรรมการผู้ก่อตั้งประกอบด้วยนักวิชาการที่มีความสนใจอยากจะช่วยมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับสวัสดิการเด็ก ซึ่งในขณะนั้นสภาพสังคมไทยได้รับผลกระทบจากสงครามเวียดนามและการเข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศไทยของทหารสหรัฐ ทำให้มีเด็กถูกทอดทิ้งอยู่ตามโรงพยาบาลต่าง ๆ มากมาย มีการซื้อขายเด็กจนประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นตลาดมืดในการค้าเด็ก ซึ่งสืบเนื่องจากธุรกิจการขายบริการทางเพศและเมียเช่ามากมาย สิ่งเหล่านี้เป็นที่สนใจของประเทศต่าง ๆ ที่ได้รับผลกระทบกระเทือนจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นเช่นกัน

ในระยะเตรียมการก่อตั้งมูลนิธิในปี 2518 ทางมูลนิธิได้ทำการสำรวจปัญหาเด็กถูกทอดทิ้งตามโรงพยาบาลต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร และได้นำผลการสำรวจนั้นมาเป็นแนวทางในการจัดตั้งบริการความช่วยเหลือต่าง ๆ ของมูลนิธิ ซึ่งประกอบด้วย การช่วยเหลือฟื้นฟูสุขภาพครอบครัวเพื่อป้องกันการทอดทิ้งเด็ก การช่วยเหลือเด็กกำพร้าที่ถูกทอดทิ้งแล้วให้ได้รับการเลี้ยงดูในครอบครัวอุปถัมภ์เป็นการชั่วคราว การส่งเสริมพัฒนาการเด็กคนไข้ในโรงพยาบาล ตลอดจนการให้ความช่วยเหลือทางโภชนาการแก่เด็กกำพร้าในสถานสงเคราะห์ บริการเหล่านี้ได้แตกแขนงออกไปเป็นโครงการต่าง ๆ อีกหลายโครงการในปัจจุบัน

ในระยะเริ่มต้นก่อตั้ง มูลนิธิมีส่วนผลักดันให้มีการบังคับใช้กฎหมายการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาตลาดมืดซื้อขายเด็ก และการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมโดยปราศจากการดำเนินการที่ถูกต้องตามหลักวิชา โดยให้กรมประชาสงเคราะห์ (ปัจจุบัน คือ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ) เข้ามามีส่วนตรวจสอบคุณสมบัติและอนุมัติการยกมอบเด็กให้เป็นบุตรบุญธรรม

ผลงานของมูลนิธิเท่าที่ผ่านมาและดำเนินอยู่ในปัจจุบัน อยู่ในขอบเขตของงานสวัสดิการครอบครัว และเด็กตามวัตถุประสงค์ของมูลนิธิ เป็นที่ยอมรับกันว่า สหทัยมูลนิธิเป็นองค์การสาธารณกุศลที่ใช้นักวิชาชีพเฉพาะทางดำเนินงานตามหลักวิชาของแต่ละสาขาวิชาชีพ สถาบันระดับอุดมศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชน ได้ใช้งานโครงการต่าง ๆ ของมูลนิธิ เป็นที่ศึกษาและฝึกงานตลอดมา

วิสัยทัศน์ เป็นองค์การคุณภาพ ทันสมัย โปร่งใส ทำงานสร้างเสริมกำลังให้สถาบันครอบครัวอบอุ่นและสังคมเข้มแข็ง

พันธกิจ เชื่อมมั่นและตระหนักว่าสถาบันครอบครัวเป็นพื้นฐานของการพัฒนาสังคมในทุกด้าน การฟื้นฟูและเสริมกำลังครอบครัวให้มั่นคงเพื่อทำหน้าที่ดูแลบุตรหลานของตนได้ตามปกติคือภารกิจหลักของมูลนิธิ

2.2) วัตถุประสงค์การดำเนินงาน คือ

- (1) ส่งเสริมและดำเนินการให้เด็กทุกคนมีชีวิตที่มั่นคงในครอบครัวตนเอง
- (2) เพื่อจัดหาครอบครัวทดแทนให้แก่เด็กซึ่งไม่อาจอยู่กับครอบครัวของตนเองได้
- (3) ส่งเสริมและจัดหาครอบครัวบุญธรรมโดยดำเนินการอย่างถูกต้องตามกฎหมายและยึดประโยชน์สูงสุดของเด็กเป็นหลัก
- (4) ส่งเสริมและให้บริการสวัสดิการครอบครัวและเด็กตามหลักวิชาการสังคมสงเคราะห์ทุกประการ
- (5) ส่งเสริมและประสานงานกับองค์กรต่าง ๆ ที่ปฏิบัติงานด้านสวัสดิการครอบครัวและเด็ก
- (6) สนับสนุนการวิจัยและการศึกษา การอบรมด้านสวัสดิการครอบครัวและเด็ก
- (7) ส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องงานพัฒนาเด็กและครอบครัว โดยผ่านสื่อต่าง ๆ รวมทั้งสื่อมวลชนเพื่อประโยชน์สาธารณะต่อไป

2.3) กลุ่มเป้าหมายที่ให้บริการ

สหทัยมูลนิธิเป็นหน่วยงานที่ดำเนินการให้บริการทางสังคมกับเด็ก สตรี และครอบครัวเป็นหลัก ทั้งนี้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเป็นกลุ่มเป้าหมายหนึ่งของการดำเนินงานมูลนิธิ ซึ่งครอบครัวเหล่านี้มาจากปัจจัยแวดล้อมอันหลากหลายเช่น พ่อแม่หย่าร้างกัน พ่อแม่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียชีวิต โดยความสำคัญของการให้บริการมาจากการที่ ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวหากพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกโดยลำพังแต่ขาดการเลี้ยงดูอย่างเหมาะสม อาจส่งผลให้เกิดปัญหาในอนาคตขึ้นได้ อาทิเช่น ปัญหาสุขภาพจิตใจของเด็ก ปัญหาวัยรุ่นต่าง ๆ ปัญหาอาชญากรรมต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เหล่านี้เป็นต้น

2.4) รูปแบบการดำเนินงาน

สหทัยมูลนิธิเป็นหน่วยงานที่ดำเนินงานโดยทีมสหวิชาชีพ โดยมีเจ้าหน้าที่หลักจำนวนทั้งสิ้น 61 คน ได้แก่ นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา นักพัฒนาการเด็กและครอบครัว นอกจากนี้ยังมีอาสาสมัครมากกว่า 200 คน ช่วยในการดำเนินงานโครงการต่าง ๆ ของสหทัยมูลนิธิ

บริการทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว สหทัยมูลนิธิมีโครงการ กิจกรรมที่หลากหลายให้บริการทางสังคมกับผู้ประสบปัญหาความเดือดร้อนได้แก่ เด็ก สตรี ครอบครัว ซึ่งให้บริการทางสังคมสำหรับครอบครัว ได้แก่ โครงการฟื้นฟูสภาพครอบครัวที่มีปัญหาเดือดร้อนต่าง ๆ ที่จะส่งผลเสียต่อเด็กในครอบครัว มีบริการให้คำปรึกษา ตรวจสอบสภาพข้อเท็จจริงก่อนวางแผนปฏิบัติงาน ให้ความช่วยเหลือต่อไป มีการให้เงินทุนประกอบอาชีพ การให้โภชนาการและอาหารเสริม และดูแลสุขภาพอนามัยแก่เด็กในครอบครัว การให้ทุนการศึกษาแก่เด็ก ทุนฝึกอาชีพแก่ผู้นำครอบครัว ทั้งนี้ในกรณีที่เป็ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว สหทัยมูลนิธิใช้กระบวนการทางสังคมสงเคราะห์ ตรวจสอบข้อเท็จจริงให้คำปรึกษา และหาทางแก้ไขร่วมกันในการที่จะส่งเสริมให้พ่อหรือแม่ที่เลี้ยงลูกเพียงฝ่ายเดียว มีแนวทางในการดำเนินชีวิตและสามารถเลี้ยงดูลูกให้เติบโตในภาวะที่เหมาะสม เป็นคนดีของสังคมต่อไปในอนาคต ซึ่งเบื้องต้นหากพบว่าครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเหล่านั้นประสบภาวะความเดือดร้อน ครอบครัวยากจน พ่อหรือแม่ไม่ได้ประกอบอาชีพ สหทัยมูลนิธิจะให้บริการในลักษณะเงินสงเคราะห์ครอบครัว นมผง เสื้อผ้าสำหรับเด็ก ของเล่นเพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็ก เงินทุนประกอบอาชีพ หรือส่งต่อไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

2.5) ปัญหาและอุปสรรค

สหทัยมูลนิธิ ดำเนินงานภายใต้โครงการและกิจกรรมที่มีจำนวนมากทำให้มีปัญหาและอุปสรรคในเรื่องของงบประมาณ และทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่อย่างจำกัด ส่งผลให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความล่าช้า และขาดประสิทธิภาพในบางโครงการ

3) ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนานโยบายและการดำเนินงานด้านครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

จากการดำเนินงานของสหทัยมูลนิธิ ทำให้ทราบว่าครอบครัวเลี้ยง เดี่ยว มีภาระหน้าที่รับผิดชอบสูงกว่าครอบครัวปกติ เช่น การรับภาระในการหาค่าใช้จ่าย ทำงานคนเดียว การเลี้ยงดูบุตร โดยลำพังทำให้มีระยะเวลาจำกัดในการดำเนินชีวิต ดังนั้นเห็นควรมีมาตรการหรือนโยบายเพื่อช่วยเหลือและให้สวัสดิการแก่กลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เป็นกรณีพิเศษ เช่น การให้สิทธิขยายเวลาในการ เข้า-ออก ในการทำงาน เพื่อให้มีเวลาได้ทำหน้าที่ของพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวมากขึ้น

สรุปผลการศึกษาหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว (ตารางที่ 3 และตารางที่ 4)

ตารางที่ 3 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	อายุ	การศึกษา	ตำแหน่ง	หน่วยงานที่สังกัด
1	นางสาวอัจฉรา ศรีรัตอำไพ	44	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต	นักพัฒนาสังคมชำนาญการ	กรมกิจการสตรี และสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์
2	นางฐานิชา ลิ้มพานิชย์	42	สังคมสงเคราะห์ศาสตรบัณฑิต	ตำแหน่งผู้จัดการ มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว	มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว
3	นางสาวบุญล้อม กานต์ศักดิ์สรายุ	59	สังคมสงเคราะห์ศาสตรบัณฑิต	ผู้ช่วยผู้อำนวยการ สหทัยมูลนิธิ	สหทัยมูลนิธิ

ตารางที่ 4 สรุปผลการศึกษา การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม

ลำดับ	หน่วยงาน	การสนับสนุนทางสังคมแก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว			ข้อเสนอแนะ
		นโยบายและแผนงาน	การดำเนินงาน	ปัญหาและอุปสรรค	
1	กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์	มุ่งสร้างสถาบันครอบครัวให้มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น ส่งเสริมศักยภาพของหญิงและชายให้เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชนและสังคม	กำหนดนโยบาย มาตรการ กลไกการส่งเสริมสนับสนุน (งบประมาณ งานวิชาการ เครื่องมือการทำงาน) ประสานงานกำกับดูแล ติดตาม ผลให้เป็นไปตามนโยบายที่กำหนด	เป็นหน่วยงานในระดับนโยบาย จึงทำให้การสนับสนุนช่วยเหลือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวไม่ครอบคลุมและแก้ไขปัญหาไม่ตรงจุด	รัฐบาลควรมีนโยบายการให้ความช่วยเหลือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวให้ตรงจุด เป็นรูปธรรม เช่น การสนับสนุนด้านพัฒนาอาชีพ สนับสนุนแหล่งเงินทุน การจัดหน่วยงานให้คำปรึกษา เป็นต้น
2	มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว	ประสานและสร้างความตระหนักใจในการส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้เกิดขึ้นทั้งในบุคคล ชุมชน และสังคม	ดำเนินการให้บริการครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวโดยการสนับสนุน ส่งเสริมบทบาท พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์กระบวนการเรียนรู้ในรูปแบบของกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ห้องเรียนพ่อแม่ เป็นต้น	การให้บริการแก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวยังไม่ครอบคลุม ทัวถึง อีกทั้งปัจจัยสำคัญในการดำเนินงาน ได้แก่ บุคลากร งบประมาณ และเครื่องมือ ยังไม่เพียงพอต่อการดำเนินงานในโครงการและกิจกรรม	มูลนิธิเครือข่ายครอบครัวควรสรรหาบุคลากรจากสาขาวิชาชีพจิตอาสา ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานในโครงการและกิจกรรม อีกทั้งควรใช้มาตรการเชิงรุกในการดำเนินงานเพื่อให้เข้าถึงครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่ต้องการความช่วยเหลือจากสังคม

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลำดับ	หน่วยงาน	การสนับสนุนทางสังคมแก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว			ข้อเสนอแนะ
		นโยบายและแผนงาน	การดำเนินงาน	ปัญหาและอุปสรรค	
3	สหทัยมูลนิธิ	ส่งเสริมให้สถาบันครอบครัวเป็นพื้นฐานของการพัฒนาสังคมในทุกด้าน ฟื้นฟูและเสริมกำลังครอบครัวให้มั่นคง เพื่อทำหน้าที่ดูแลบุตรหลานได้ตามปกติ	ดำเนินงานจัดกิจกรรมในโครงการฟื้นฟูสภาพครอบครัวที่มีปัญหาเดือดร้อน ให้คำปรึกษา วางแผน แนะนำอาชีพ มอบทุนสนับสนุน ติดตามผลการดำเนินงาน	กิจกรรมในโครงการของมูลนิธิมีจำนวนมาก ส่งผลให้ประสบปัญหาด้านงบประมาณ บุคลากร และวิธีการดำเนินงานที่เหมาะสม ส่งผลให้การดำเนินงานเกิดความล่าช้า และประสิทธิภาพในการดำเนินงานลดลง	ควรมีมาตรการ หรือนโยบาย เพื่อช่วยเหลือและให้สวัสดิการแก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เป็นกรณีพิเศษ เช่น การให้สิทธิขยายเวลาการเข้า - ออก เวลาการทำงาน การให้ความช่วยเหลือส่งเสริมอาชีพ เป็นต้น

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) แบบการศึกษาเฉพาะกรณีศึกษา (Case study) มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว 2) ศึกษาการสนับสนุนทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และ 3) ศึกษาแนวทางการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมและการพัฒนาโยบายสวัสดิการสังคมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว จำนวน 9 กรณีศึกษา และบุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับงานด้านครอบครัวในระดับนโยบายและปฏิบัติการ จำนวน 3 กรณีศึกษา ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Analytic Induction) ในลักษณะการตีความ สามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

1) กลุ่มตัวอย่างครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

กลุ่มตัวอย่างครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว จำนวน 9 กรณีศึกษา เป็นพ่อเลี้ยงเดี่ยว จำนวน 3 ราย และเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว จำนวน 6 ราย มีอายุระหว่าง 25-41 ปี ระดับการศึกษาต่ำสุดประถมศึกษาปีที่ 4 สูงสุด ระดับปริญญาโท ประกอบอาชีพข้าราชการ จำนวน 1 ราย พนักงานบริษัท จำนวน 2 ราย ประกอบธุรกิจส่วนตัว จำนวน 3 ราย และรับจ้าง จำนวน 3 ราย

บุตรในการดูแลของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เป็นเพศชาย จำนวน 6 ราย เป็นเพศหญิง จำนวน 5 ราย อายุระหว่าง 1-6 ปี จำนวน 2 ราย อายุระหว่าง 7-12 ปี จำนวน 5 ราย อายุระหว่าง 13-18 ปี จำนวน 4 ราย

สาเหตุการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เกิดขึ้นจาก 3 ลักษณะ ประกอบด้วย 1) การแยกทาง โดยไม่ได้จดทะเบียนสมรส หรือไม่มีข้อผูกมัดทางกฎหมาย จำนวน 5 ราย 2) การหย่าร้างด้วยความสมัครใจของทั้ง 2 ฝ่าย จำนวน 2 ราย 3) การสูญเสียคู่สมรส จำนวน 2 ราย

2) ข้อมูลทั่วไปของบุคลากรที่ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน มี 3 คน ได้แก่ นางสาวอัจฉรา ศรีรัตอำไพ นักพัฒนาสังคมชำนาญการ กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ นางฐานิชชา ลิ้มพานิชย์ ผู้จัดการมูลนิธิเครือข่ายครอบครัว และนางสาวบุญล้อม กานต์ศักดิ์สรายุ ผู้ช่วยผู้อำนวยการสหทัยมูลนิธิ

5.1.2 สภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ผลการวิจัย พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีความจำเป็นต้องปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพการดำเนินชีวิตดังนี้

ด้านที่อยู่อาศัย สาเหตุส่วนใหญ่ที่ทำให้กลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมาจากการแยกทาง โดยไม่ได้จดทะเบียนสมรส หรือไม่มีข้อผูกมัดทางกฎหมาย เมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวจึงจำเป็นต้องแยกย้ายกลับไปอยู่อาศัยกับครอบครัวเดิมเป็นส่วนใหญ่ เช่น อาศัยอยู่กับบิดา มารดา หรือญาติพี่น้อง แต่บางกรณีอาจยังอาศัยอยู่ที่เดิม เช่น กรณีการเสียชีวิตของคู่สมรส เป็นต้น

ด้านเศรษฐกิจ เมื่อครอบครัวมีผู้หาเลี้ยงครอบครัวหลักเพียงคนเดียวปัญหาที่ตามมาคือ ความยากจนของครอบครัว รายได้ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย ทำให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวต้องปรับวิธีการใช้จ่ายให้ลดน้อยลง เริ่มรู้จักวิธีการเก็บออมไว้สำหรับอนาคต ในบางรายใช้วิธีการสร้างแรงจูงใจด้วยการหารายได้เสริมหรือเพิ่มรายได้ด้วยการทำงานให้หนักขึ้น เพื่อให้เพียงพอต่อภาระค่าใช้จ่าย

ด้านสุขภาพ เมื่อต้องกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ส่วนใหญ่จะมีภาวะสุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ไม่ดีอันเนื่องมาจากความเครียดจากสถานการณ์ที่เผชิญ ส่วนใหญ่จะเกิดการกังวลในเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องค่าใช้จ่าย ลูกมีปมด้อยและถูกล้อเลียนว่าขาดพ่อหรือแม่ เกิดความท้อแท้ขาดศรัทธาที่ปรึกษา และกรณีแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เผชิญกับการใช้ความรุนแรงในครอบครัวระหว่างใช้ชีวิตคู่ บางรายแม้จะพ้นจากสภาวะนั้นออกมาแล้วยังคงมีปัญหาด้านสุขภาพจิตอยู่ ในสถานการณ์เหล่านี้สามารถจำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่เปราะบาง กลุ่มนี้จะรู้สึกท้อแท้ ลึกลับ ไม่อยากต่อสู้ ยึดติดกับปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้สุขภาพร่างกายมีปัญหา ในทางตรงข้ามกลุ่มเข้มแข็ง กลุ่มนี้จะมองเห็นความสำคัญของการดำเนินชีวิตต่อ มีลูกเป็นกำลังใจให้ต่อสู้และพร้อมเผชิญกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

ด้านสังคม เมื่อต้องดำเนินชีวิตเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ส่วนใหญ่ครอบครัวเดิม ได้แก่ พ่อ แม่ ญาติพี่น้อง จะเป็นกำลังใจที่ดีให้แก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ทำให้สามารถกล้าเผชิญหน้ากับสังคมรอบข้างได้อย่างภาคภูมิใจ แต่ในบางกรณี ที่รู้สึกว่าตนเองเป็นหม้ายและรู้สึกอับอายสังคมรอบข้าง ในกรณีนี้จะต้องใช้เวลาในการปรับตัวเพื่อให้มีสภาพจิตใจที่เข้มแข็งแล้วกลับมาดำเนินชีวิตให้เป็นปกติต่อไป

ด้านการทำหน้าที่ของการเป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว สามารถแยกการทำหน้าที่ได้ 2 ลักษณะคือ เมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวแล้ว 1) ลูกอาศัยและได้รับการเลี้ยงดูจากพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวเอง ในกรณีนี้ พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวทำหน้าที่ในการดูแล อบรม สั่งสอน และมีช่วงเวลาที่ได้ทำกิจกรรมร่วมกันอย่างเต็มที่ ทำให้ลูกได้รับความอบอุ่นและไม่รู้สึกว่าขาดพ่อหรือแม่ไป 2) ลูกอาศัยอยู่และได้รับการเลี้ยงดูจากพ่อแม่หรือเครือญาติของพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว ในกรณีนี้ส่วนใหญ่พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวจะประสบปัญหาเรื่องเศรษฐกิจ กล่าวคือต้องรับภาระในการหาเงินเพียงคนเดียวด้วยการทำงานหนัก ไม่มีเวลาที่จะได้ดูแลครอบครัว จึงนำลูกไปฝากให้พ่อแม่หรือญาติพี่น้อง ทำหน้าที่ดูแลแทน เมื่อถึง

วันหยุดยาว ที่จะได้พักในช่วงระยะเวลาหนึ่งก็จะกลับไปเยี่ยมลูกบ้าง ส่วนใหญ่ในกรณีนี้จะส่งเงินให้เป็นค่าใช้จ่ายเป็นรายเดือน มากน้อยตามกำลังของแต่ละกรณีไป

สัมพันธภาพภายในครอบครัวและสัมพันธภาพระหว่างครอบครัวกับเครือญาติ ส่วนใหญ่สัมพันธภาพภายในครอบครัวจะเป็นไปด้วยความรัก ความเข้าใจระหว่าง พ่อ/แม่เลี้ยงเดียวกับบุตรต่างให้กำลังใจซึ่งกันและกัน มีบางกรณีศึกษาที่ไม่มีประสบการณ์ในการให้คำปรึกษาแนะนำบุตร แต่จะได้รับคำแนะนำจากเครือญาติ ได้แก่ บิดา มารดา หรืออาจเป็นบุคคลรอบข้าง เช่น เพื่อนบ้านหรือเพื่อนร่วมงาน ส่วนสัมพันธภาพระหว่างครอบครัวกับเครือญาติ ส่วนใหญ่จะได้รับกำลังใจจากญาติได้รับความช่วยเหลือ ทั้งปัจจัยในการดำรงชีพ การให้คำปรึกษา ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของสังคมไทย คือ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และโอบอ้อมอารี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ส่วนใหญ่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวต้องเผชิญกับปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคมและบทบาทการทำงานที่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ส่วนใหญ่จะแก้ปัญหาโดยการเพิ่มรายได้และลดค่าใช้จ่าย ทำให้ยอมรับกับปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วตั้งใจทำหน้าที่ดูแลลูกให้ได้รับความรักและความอบอุ่นมากที่สุด

การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม สามารถแบ่งลักษณะการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม ได้ 2 ลักษณะ ประกอบด้วย 1) เครือข่ายทางสังคมที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ ครอบครัว พ่อ แม่ ญาติพี่น้อง และเพื่อน 2) เครือข่ายทางสังคมที่เป็นทางการ ได้แก่ หน่วยงานที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับครอบครัว ชมรมเครือข่ายครอบครัว สถาบันทางการศึกษา และสถาบันทางศาสนา เป็นต้น ซึ่งการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม จะเป็นในลักษณะของการให้ความช่วยเหลือด้านวัตถุสิ่งของ ปัจจัยในการดำรงชีพขั้นพื้นฐาน และการเข้าถึงบริการทางสังคม การให้กำลังใจ ให้คำปรึกษาและนำข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น

5.1.3 การสนับสนุนทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

1) การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมที่ไม่เป็นทางการ

การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ บุคคลที่ให้ความช่วยเหลือแก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว โดยมีความสัมพันธ์กันตามธรรมชาติ ไม่เกี่ยวข้องกันกับบทบาทการทำงานหรือวิชาชีพ เช่น ครอบครัวเดิม ครอบครัวคู่สมรส เครือญาติ เพื่อน หรือบุคคลใกล้ชิด ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเสมอ โดยให้การช่วยเหลือทั้งปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิต การให้คำปรึกษาคำแนะนำและกำลังใจ และถือว่ามีผลต่อครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอย่างแท้จริง

2) การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมที่เป็นทางการ

(1) การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมในภาครัฐหน่วยงานที่มีบทบาทในการสนับสนุนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมากที่สุด คือ กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว เป็นหน่วยงานระดับชาติทำหน้าที่เชิงนโยบายในการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายและความเข้มแข็งของครอบครัวเป็นหลัก ไม่ได้มีบทบาทหน้าที่โดยตรงกับการให้บริการกับกลุ่มเป้าหมาย แต่ทำหน้าที่ในการสนับสนุน

(งบประมาณ งานวิชาการ เครื่องมือการทำงาน) ส่งเสริม ประสานงานกำกับดูแล ติดตามการดำเนินงาน ให้เป็นไปตามนโยบายด้านครอบครัว โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมกับสถาบันหลักอื่น ๆ ของสังคม อันประกอบด้วย สถาบันทางศาสนา สถาบันการศึกษา สถาบันสื่อมวลชน ฯลฯ เพื่อให้การสนับสนุน แก่สถาบันครอบครัว

(2) การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมในภาคเอกชน จะเป็นในลักษณะของ มูลนิธิครอบครัว สถาบันทางศาสนา สถาบันทางการศึกษา สถาบันสื่อมวลชน เป็นต้น โดยทำหน้าที่ ในการให้ความช่วยเหลือให้คำปรึกษา คำแนะนำในการให้ความรู้เสริมสร้างทักษะในการดำเนินชีวิต ตลอดจนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อคิดเห็นประสบการณ์ ผ่านการทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นหลัก

จากการศึกษา บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว 1 กรณีศึกษา และเอกชน 2 กรณีศึกษา พบว่า การให้การสนับสนุนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในประเทศไทย รัฐบาลยังไม่มีแนวทางการสนับสนุนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่รูปธรรมชัดเจน เช่น การให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนเรื่องการเงิน การพัฒนาอาชีพ หรือสวัสดิการรัฐที่นอกเหนือจากสวัสดิการพื้นฐาน แม้ทิศทางการพัฒนาสถาบันครอบครัว ในปี 2560-2564 จะได้กำหนดวิสัยทัศน์และนโยบายที่มุ่งเน้น สถาบันครอบครัวให้เป็นเป้าหมายหลักของประเทศ ที่ต้องได้รับการพัฒนาให้มีความเข้มแข็ง ก็ตาม แต่การดำเนินงานช่วยเหลือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่ปฏิบัติกันมานั้น ก็เป็นเพียงการสนับสนุนให้องค์กรเอกชน ได้แก่ มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว องค์กรเอกชนอื่นที่ดำเนินงานด้านครอบครัว เป็นผู้ดำเนินนโยบายไปปฏิบัติ ทั้งนี้ ยังขาดปัจจัยหลักในการดำเนินงาน ได้แก่ งบประมาณ บุคลากร เครื่องมือ และวิธีการที่เหมาะสม ยังไม่เพียงพอต่อการดำเนินงานให้สำเร็จตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพได้ ดังนั้นรัฐบาล จึงควรตระหนักถึงความสำคัญของกลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และหาแนวทางดำเนินงานที่เหมาะสม เพื่อช่วยเหลือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เพื่อให้การดำเนินชีวิตของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีคุณภาพที่ดีต่อไป

5.1.4 แนวทางการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมและการพัฒนานโยบายสวัสดิการสังคมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

จากการวิจัย พบว่า แนวทางการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม จะเป็นไปใน ลักษณะของการให้การส่งเสริมและสนับสนุน ในเรื่องของการรวมกลุ่มจัดกิจกรรม ให้คำปรึกษา แนะนำแนวทางการจัดการปัญหาในการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ทั้งด้านการทำ หน้าที่ของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว สัมพันธภาพภายในครอบครัว การเลี้ยงดูบุตร การให้ความช่วยเหลือด้าน การพัฒนาอาชีพ การสนับสนุนแหล่งเงินทุน การส่งเสริมด้านการศึกษาบุตร ตลอดจนการช่วยเหลือ สิ่งของในการดำรงชีพขั้นพื้นฐาน เป็นต้น ในส่วนของการพัฒนานโยบายสวัสดิการสังคม ยังไม่ปรากฏ ชัดเจนถึงนโยบายสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หน่วยงานในระดับนโยบายได้กำหนดความช่วยเหลือ สำหรับครอบครัวที่ประสบปัญหาทั่วไป สตรี เด็ก ผู้สูงอายุ และกลุ่มผู้ด้อยโอกาส ทั้งนี้ในกลุ่มของ ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนั้นยังไม่มี ความชัดเจนสำหรับนโยบายดังกล่าวที่ชัดเจน

5.2 อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่อง สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม พบประเด็นที่สำคัญสมควรนำมาอภิปรายผลดังนี้

5.2.1 สภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

เมื่อต้องกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวทำให้พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องปรับสภาพการดำเนินชีวิตทั้งด้านที่อยู่อาศัย เศรษฐกิจ สุขภาพ สังคมและการทำหน้าที่ของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว 1) ด้านที่อยู่อาศัย ส่วนใหญ่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่ไม่มีความพร้อมมักจะกลับไปอาศัยอยู่กับครอบครัวเดิม ได้แก่ พ่อแม่หรือเครือญาติ เนื่องจากเมื่อกลับไปอาศัยอยู่กับครอบครัว นอกจากจะได้รับความช่วยเหลือในเรื่องปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตแล้ว ยังได้รับกำลังใจจากบุคคลรอบข้าง ให้สามารถดำเนินชีวิตต่อได้อย่างมั่นใจ โดย กมลพรรณ พันพึ้ง, สายฤดี วรภิโจคาทร และมาลี จิรวฒนานนท์ (2550) ศึกษาเรื่องการทบทวนความรู้ สภาพการณ์และการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว พบว่า เมื่อสิ้นสุดชีวิตคู่ ผู้ที่ดูแลลูกส่วนใหญ่ คือ แม่ ซึ่งผลงานวิจัยหลายชิ้น พบว่า ภายหลังจากหย่าร้างแม่เลี้ยงเดี่ยวจะย้ายมาอยู่ร่วมกับครอบครัวเดิม (รุ่นพ่อ-แม่) และกุสุมา พลแก้ว (2544) ศึกษาเรื่อง แม่หม้าย : การปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของผู้หญิงในสังคมชนบทภายหลังจากหย่าร้าง พบว่า ครอบครัวที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในครอบครัวขยายหรือในท้องถิ่นใกล้เคียงกับเครือญาติจะประสบปัญหาการไม่มีที่อยู่อาศัย แต่โดยทั่วไปการแก้ปัญหาของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในประเทศไทย คือ การย้ายกลับไปอยู่กับครอบครัวเดิมของตนซึ่งมีบิดามารดาหรือญาติซึ่งจะช่วยลดภาระด้านเศรษฐกิจและมีผู้ช่วยเลี้ยงดูบุตร 2) ด้านเศรษฐกิจ เมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ภาระค่าใช้จ่ายในครอบครัวจะสูงขึ้นเพราะต้องทำงานหาเงินเพียงคนเดียว การปรับตัวของพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวจึงจำเป็นต้องดิ้นรนหารายได้เพิ่มเติม ทำงานหนักขึ้น และลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นออกไปเพื่อให้เพียงพอต่อการดำเนินชีวิต สอดคล้องกับ กุสุมา พลแก้ว (2544) ศึกษาเรื่องแม่หม้าย : การปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของผู้หญิงในสังคมชนบทภายหลังจากหย่าร้าง และนิตา ชูโต และคณะ (2545) ศึกษาเรื่อง การศึกษาเพื่อหามาตรการช่วยเหลือเด็กที่มีปัญหาเนื่องจากการมีพ่อหรือแม่เพียงคนเดียว พบว่าเมื่อเข้าสู่การเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ปัญหาด้านเศรษฐกิจเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ง่ายในกรณีของการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว ดังเช่น แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ไม่เคยประกอบอาชีพมาก่อนก็ต้องหางานทำ ในกรณีที่มิงานทำอยู่แล้วก็ทำงานให้มากขึ้น หารายได้พิเศษและเปลี่ยนอาชีพเพื่อให้มีรายได้มากขึ้นเพียงพอกับค่าใช้จ่าย นอกจากนี้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวยังประสบปัญหาภาระหนี้สิน 3) ด้านสุขภาพ ปัญหาที่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวต้องเผชิญ คือ สุขภาพของพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว ส่วนใหญ่จะมีภาวะสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ไม่ดีอันเนื่องมาจากความเครียดจากสถานการณ์ที่เผชิญ ในสถานการณ์เหล่านี้สามารถจำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่เปราะบาง กลุ่มนี้จะรู้สึกท้อแท้ สิ้นหวัง ไม่อยากต่อสู้ ยึดติดกับปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้สุขภาพร่างกายมีปัญหา ในทางตรงข้ามกลุ่มเข้มแข็ง กลุ่มนี้จะมองเห็นความสำคัญของการดำเนินชีวิตต่อ มีลูกเป็น

กำลังใจให้ต่อสู้และพร้อมเผชิญกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ญัฐษา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2550) ศึกษาเรื่อง การศึกษาปัจจัยเกื้อหนุนการฝ่าวิกฤตของครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว พบว่า พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีความมั่นคงทางจิตใจ จะสามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้โดยง่าย การมีความมั่นคงทางจิตใจ คือ ความพร้อมที่จะเผชิญปัญหาหรืออุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสามารถแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้ 3) ด้านสังคม เมื่อต้องดำเนินชีวิตเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ส่วนใหญ่ครอบครัวเดิม ได้แก่ พ่อ แม่ ญาติพี่น้อง จะเป็นกำลังใจที่ดีให้แก่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวทำให้สามารถกล้าเผชิญหน้ากับสังคมรอบข้างได้อย่างภาคภูมิใจ สอดคล้องกับ ญัฐษา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2550) ศึกษาเรื่อง การศึกษาปัจจัยเกื้อหนุนการฝ่าวิกฤตของครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว พบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายทางสังคมลักษณะต่าง ๆ จะสามารถหาทางออกให้กับปัญหาของตัวเองได้ เครือข่ายทางสังคมที่ปรากฏอย่างชัดเจน ได้แก่ ครอบครัวและเครือญาติ ให้การสนับสนุนทางการเงิน ที่อยู่อาศัย ค่าปรึกษา ที่พึ่งพิงทางใจ การให้อภัย ฯลฯ แต่ในบางกรณี ที่รู้สึกว่าเป็นหม้ายและรู้สึกอับอายสังคมรอบข้าง ในกรณีนี้จะต้องใช้เวลาในการปรับตัวเพื่อให้มีสภาพจิตใจที่เข้มแข็งแล้วกลับมาดำเนินชีวิตให้เป็นปกติต่อไป สอดคล้องกับ กุสุมา พลแก้ว (2544) ศึกษาเรื่องแม่หม้าย : การปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของผู้หญิงในสังคมชนบทภายหลังการหย่าร้าง พบว่า ผู้หญิงต้องเผชิญกับอคติจากคนในสังคมที่มีความเชื่อว่าผู้หญิงหม้าย/หย่าร้างเป็นผู้มีมลทินจากการหย่าร้างเพราะประพฤติไม่ดี บุตรจะเป็นเด็กที่มีปัญหา และได้รับการตีฉุนต้อนทา สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้หญิงเกิดความรู้สึกไม่เชื่อมั่น และต้องการสร้างพลังความคิดเพื่อก้าวข้ามให้พ้นไปให้ได้ในช่วงการปรับตัว 4) ด้านการทำหน้าที่พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว จำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวทำหน้าที่ดูแลลูกด้วยตนเอง จะสามารถทำหน้าที่ในการดูแล อบรม สั่งสอน และมีช่วงเวลาที่ได้ทำกิจกรรมร่วมกันอย่างเต็มที่ ทำให้ลูกได้รับความอบอุ่นและไม่รู้สึกว่าขาดพ่อหรือแม่ไป ลูกอาศัยอยู่และได้รับการเลี้ยงดูจากพ่อแม่หรือเครือญาติของพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว ในกรณีนี้ส่วนใหญ่พ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวจะประสบปัญหาเรื่องเศรษฐกิจ กล่าวคือ ต้องรับภาระในการหาเงินเพียงคนเดียวด้วยการทำงานหนัก ไม่มีเวลาที่จะได้ดูแลครอบครัว จึงนำลูกไปฝากให้พ่อแม่หรือญาติพี่น้อง ทำหน้าที่ดูแลแทน สอดคล้องกับ ชิตชนก กอวัฒนาวรรณ (2556) ศึกษาเรื่อง การศึกษาลักษณะการสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว พบว่า การช่วยเหลือลูกของครอบครัวเดิมและเครือญาติ ในเวลาที่พ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องทำงาน สามารถเติมเต็มความอบอุ่นให้แก่ลูกได้ แต่หากลูกได้รับการดูแลเลี้ยงดูจากพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวด้วยตนเองย่อมมีคุณค่าต่อลูก ทั้งในด้านพัฒนาการด้านร่างกาย จิตใจ สามารถสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ลูกได้เป็นอย่างดี

5.2.2 การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

จากการศึกษาพบว่าการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ประกอบด้วย

1) การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมที่ไม่เป็นทางการสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ได้แก่ ครอบครัว เพื่อน้อง เครือญาติ กลุ่มเพื่อน ซึ่งการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมที่สำคัญในเบื้องต้นคือ ครอบครัวเดิม เพราะครอบครัวจะทำหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือในเบื้องต้น ทั้งในรูปแบบการให้ปัจจัยในการดำเนินชีวิตหรือแม้แต่กำลังใจ คำปรึกษาและคำแนะนำ แนวทางในการดำเนินชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับ ชิตชนก กอวัฒนาวารานนท์ (2556) ศึกษาเรื่อง การศึกษาลักษณะการสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว พบว่า การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว เป็นการสนับสนุนทางสังคมที่มีความสำคัญมากที่สุดต่อครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว ครอบครัวเป็นแหล่งสนับสนุนทางสังคมเดียว ที่ให้ความช่วยเหลือในทุกรูปแบบ สามารถแบ่งเบาภาระครอบครัวและการเลี้ยงดูในครอบครัวได้ ส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึกและกำลังใจในการดำเนินชีวิตของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ส่วนเครือข่ายทางสังคมที่เป็นทางการ

2) การสนับสนุนทางสังคมของเครือข่ายที่เป็นทางการสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

2.1) การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมในส่วนของภาครัฐ หน่วยงานที่มีบทบาทในการสนับสนุนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมากที่สุด คือ กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว เป็นหน่วยงานระดับชาติทำหน้าที่เชิงนโยบายในการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายและความเข้มแข็งของครอบครัวเป็นหลัก ไม่ได้มีบทบาทหน้าที่โดยตรงกับการให้บริการกับกลุ่มเป้าหมาย แต่ทำหน้าที่ในการสนับสนุน (งบประมาณ งานวิชาการ เครื่องมือการทำงาน) ส่งเสริม ประสานงานกำกับดูแล ติดตามการดำเนินงานให้เป็นไปตามนโยบายด้านครอบครัว โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมกับสถาบันหลักอื่น ๆ ของสังคม อันประกอบด้วย สถาบันทางศาสนา สถาบันการศึกษา สถาบันสื่อมวลชน ฯลฯ เพื่อให้การสนับสนุนแก่สถาบันครอบครัว ทั้งนี้ การให้การสนับสนุนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในประเทศไทยยังไม่มีรูปธรรมที่ชัดเจน เช่น การให้ความช่วยเหลือสนับสนุนเรื่องการเงิน การพัฒนาอาชีพ หรือสวัสดิการรัฐที่นอกเหนือจากสวัสดิการพื้นฐาน จึงทำให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวยังคงต้องเผชิญหน้ากับปัญหาเพียงลำพัง ซึ่ง กมลพรรณ พันธ์ และคณะ (2550) ศึกษาเรื่อง การทบทวนความรู้ สภาพการณ์และการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว พบว่า หากพิจารณาถึงการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในประเทศไทยอาจจะสะท้อนสภาพของการจัดสวัสดิการสังคมของรัฐได้อย่างชัดเจน ดังปรากฏประเด็นที่สำคัญ (1) ปัจจุบันประเทศไทยยังไม่มีการระบุถึงกลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวว่าเป็นกลุ่มเป้าหมายเฉพาะในการรับบริการสวัสดิการสังคมเหมือนกลุ่มเป้าหมายอื่น (เช่น กลุ่มเด็ก กลุ่มสตรี กลุ่มคนพิการ กลุ่มผู้สูงอายุ) (2) บริการสวัสดิการสังคมของรัฐยังตอบสนองต่อความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้น้อย (3) ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่อาศัยความช่วยเหลือจากเครือญาติ เพื่อน ผู้นำชุมชน ในการแก้ปัญหาในภาวะวิกฤตและการปรับตัวของครอบครัว จะเห็นได้ว่ารูปแบบการให้การสนับสนุนทางสังคมของหน่วยงานภาครัฐ มีบริการน้อย ไม่ครอบคลุม และยังไม่สามารถช่วยเหลือในรูปของตัวเงิน จึงยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้อย่างแท้จริง

2.2) การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมในส่วนของภาคเอกชน จะเป็นในลักษณะของมูลนิธิครอบครัว เครือข่ายครอบครัว สถาบันทางศาสนา สถาบันทางการศึกษา สถาบันสื่อมวลชน เป็นต้น โดยทำหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือให้คำปรึกษา คำแนะนำในการให้ความรู้เสริมสร้างทักษะในการดำเนินชีวิต ตลอดจนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อคิดเห็นประสบการณ์ ผ่านการทำกิจกรรมร่วมกัน แต่อย่างไรก็ตามการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมของภาคเอกชนยังไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมากนัก จะรู้จักกันในเฉพาะกลุ่มที่เป็นสมาชิกเท่านั้น อาจจะมีสาเหตุมาจากครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ไม่ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการดำเนินชีวิตแบบครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว จึงไม่เสาะหาข้อมูลในการเข้าร่วมกิจกรรม ชิดชนก กอวัฒนาวรานนท์ (2556) ศึกษาเรื่องลักษณะการสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว พบว่า เครือข่ายทางสังคมในส่วนของภาคเอกชน ได้แก่ ชมรมครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว ได้ให้การสนับสนุนช่วยเหลือเรื่องข้อมูลข่าวสารและคำแนะนำ การมีประสบการณ์ร่วมกันทำให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่เป็นสมาชิกเท่านั้น ให้สามารถแบ่งปันประสบการณ์ หรือเสนอแนะแนวทางการใช้ชีวิต การปรับตัวเพื่อการดำเนินชีวิต ครอบครัวที่มีความสุขบนพื้นฐานของการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว การแบ่งปันโอกาสในการเรียนรู้จากหน่วยงานเครือข่ายของชมรม เพื่อเพิ่มพูนทักษะและเวลาในการทำกิจกรรมร่วมกันของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

2.3) แนวทางการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมและการพัฒนานโยบายสวัสดิการสังคมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวจะเป็นไปในลักษณะของการให้การส่งเสริมและสนับสนุน ในเรื่องของการรวมกลุ่มจัดกิจกรรม ให้คำปรึกษา แนะนำแนวทางการจัดการปัญหาในการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ทั้งด้านการทำหน้าที่ของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว สัมพันธภาพภายในครอบครัว การเลี้ยงดูบุตร การให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนาอาชีพ การสนับสนุนแหล่งเงินทุน การส่งเสริมด้านการศึกษาบุตร ตลอดจนการช่วยเหลือสิ่งของในการดำรงชีพขั้นพื้นฐาน เป็นต้น สอดคล้องกับ สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2551) ศึกษาผลการให้ความช่วยเหลือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ได้เสนอแนะทางจัดบริการทางสังคมในอนาคตที่ควรจัดให้มีสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ได้แก่ (1) การจัดให้ความรู้เรื่องแหล่งที่ให้บริการหรือทรัพยากรอื่น ๆ ที่มีในชุมชนที่สามารถไปรับการช่วยเหลือได้ (2) ให้มีหน่วยงานชุมชนทำหน้าที่ประเมินความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว โดยเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ทางด้านจิตวิทยาหรือสังคมสงเคราะห์ เพื่อสามารถให้คำแนะนำปรึกษาในเบื้องต้นได้ (3) ฝึกอาชีพให้แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ต้องการอาชีพที่มั่นคง เพราะการช่วยเหลือเรื่องเงินจากภาครัฐมีจำกัด (4) การกำหนดนโยบายให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเป็นกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ และให้ครอบครัวดังกล่าวมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายด้วย เพื่อให้การช่วยเหลือเข้าถึงผู้ประสบปัญหาโดยตรงซึ่งควรมีแนวทางการป้องกันปัญหาครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ในส่วนของการพัฒนานโยบายสวัสดิการสังคมยังไม่ปรากฏชัดเจนถึงนโยบายสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หน่วยงานในระดับนโยบาย

ได้กำหนดความช่วยเหลือสำหรับครอบครัวที่ประสบปัญหาทั่วไป สตรี เด็ก ผู้สูงวัย และกลุ่มผู้ด้อยโอกาส ทั้งนี้ในกลุ่มของครอบครัวเลี้ยงเดียงเดียนั้น ยังไม่มีความชัดเจนสำหรับนโยบายดังกล่าวที่ชัดเจน สอดคล้องกับ กมลพรรณ พันพืง และคณะ (2550) ศึกษาเรื่อง การทบทวนความรู้ สภาพการณ์และการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว พบว่า ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ จะใช้บริการสวัสดิการสังคมในโปรแกรมร่วมกับประชาชนในประเทศโดยไม่แยกเฉพาะกลุ่มออกมาชัดเจนเพื่อรับสวัสดิการพื้นฐานประเภทต่าง ๆ การจัดสวัสดิการสำหรับกลุ่มมีบางประเภทที่เป็นปัญหาเจาะจงของครอบครัวเลี้ยงเดียงเดียนั้น ซึ่งเน้นไปในเรื่องการเลี้ยงดูเด็ก การส่งเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัว และความมั่นคงทางรายได้ของครอบครัว โดยจัดให้มีสิทธิประโยชน์เฉพาะภายในหมวดสวัสดิการครอบครัว-สวัสดิการเด็ก หมวดสวัสดิการสำหรับผู้สูญเสียจากคู่สมรสเสียชีวิต หมวดด้านการจ้างงาน และหมวดผู้มีรายได้น้อย

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่องสภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม มีข้อเสนอแนะดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

1) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรจัดให้มีการจัดทำระบบฐานข้อมูล (Big data) เกี่ยวกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ตามนโยบายไทยแลนด์ 4.0 โดยการสำรวจและเปิดการลงทะเบียนแบบสมัครใจ เพื่อให้สามารถทราบขนาดของปัญหา ความชุก อุบัติการณ์ใหม่ในแต่ละปี เพื่อนำมาประกอบการวางยุทธศาสตร์โดยกระบวนการจัดทำข้อมูลเชิงภูมิสารสนเทศ (Geographic information system)

2) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรจัดให้มีหน่วยงานที่สามารถดูแลรับผิดชอบเรื่องครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวโดยตรง เพื่อสามารถตอบสนองความต้องการได้ตรงประเด็นทั้งในระดับส่วนกลางและท้องถิ่น

3) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรมีนโยบายจัดทำบัตรประจำตัวของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเพื่อใช้ในการแสดงตนเพื่อรับสิทธิประโยชน์ด้านสวัสดิการของรัฐและเอกชน

4) ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความช่วยเหลือ โดยการจัดตั้งกองทุนส่งเสริมสวัสดิการ และการดำรงชีพพื้นฐาน รวมทั้งกองทุนกู้ยืมเพื่อประกอบอาชีพแบบยั่งยืนและสามารถพึ่งตนเองและส่งคืนเงินยืมได้อย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้ ควรมีเครือข่ายหรือสมาคมวิชาชีพต่าง ๆ ร่วมสนับสนุนอย่างเป็นระบบ

5) ควรสร้างระบบการจัดการความรู้โดยอาศัยข้อมูลสารสนเทศที่เกิดขึ้นจริงเพื่อมาปรับยุทธศาสตร์ให้เป็นพลวัตในการป้องกัน ส่งเสริมและแก้ปัญหาของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอย่างทันที่และตรงกับความต้องการที่แท้จริง โดยทำให้เกิดยุทธศาสตร์แห่งการพัฒนาครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable development strategy)

6) ควรจัดทำระบบเฝ้าระวัง และการสื่อสารเพื่อให้เกิดชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice) โดยอาศัยระบบเทคโนโลยีสมัยใหม่ ได้แก่ การจัดทำเว็บไซต์ เวปบอร์ด บล็อก และการใช้โซเชียลมีเดีย เช่น เฟสบุ๊ก ไลน์ วิแชท ทวิตเตอร์ สำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในประเด็นต่าง ๆ อย่างเป็นทางการและในรูปแบบการพึ่งพาอาศัยกัน เป็นการสื่อสารที่สนับสนุนในทุกมิติ

5.3.2 ข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติการ

1) ในการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวของหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชน ควรมีการสื่อสารประชาสัมพันธ์ให้เข้าถึงครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมากขึ้น ไม่จำกัดเฉพาะสมาชิกเท่านั้น

2) ควรจัดตั้งสภาเครือข่ายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เพื่อเป็นเวทีในการพูดคุยปัญหา เสนอความต้องการ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ในการดำรงชีพและการเลี้ยงดูบุตรธิดา

3) สภาวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ ควรจัดตั้งเครือข่ายนักสังคมสงเคราะห์ที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว รวมทั้งเครือข่ายครอบครัวและชุมชนอุปถัมภ์ที่ยินดีร่วมกันช่วยเหลือ พัฒนา และป้องกันปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ

5.3.3 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1) เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้เป็นสภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม ในกรุงเทพมหานครเท่านั้น เห็นควรขยายการศึกษาให้ครอบคลุมพื้นที่ในระดับภูมิภาคเพื่อให้การศึกษาเรื่องนี้มีความสมบูรณ์ และสามารถเปรียบเทียบความแตกต่างของสภาพการดำเนินชีวิตและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม ระหว่างกรุงเทพมหานครและส่วนภูมิภาคอื่น ซึ่งมีบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

2) ควรศึกษาให้เข้าใจปัญหา อุปสรรค การดำเนินชีวิตของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอย่างชัดเจน ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายทั่วประเทศ เพื่อนำผลการศึกษามาประกอบการกำหนดนโยบาย มาตรการ แผนงาน ในการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้ตรงความต้องการมากที่สุด

3) ควรศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตของบุตร ที่ได้รับผลกระทบจากการเข้าสู่ภาวะครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เพื่อให้ทราบถึงปัญหาและความสำคัญ จนนำไปสู่กระบวนการให้ความช่วยเหลืออย่างตรงจุด

4) ควรศึกษาการทำหน้าที่ของพ่อเลี้ยงเดี่ยว เพื่อให้ทราบข้อเท็จจริง ปัญหา อุปสรรค ในการทำหน้าที่ทั้งพ่อและแม่ในเวลาเดียวกันและเป็นแนวทางในการกำหนดมาตรการในการให้ความช่วยเหลือในอนาคต

บรรณานุกรม

- กมลชนก ขำสุวรรณ และบุรเทพ โชคธนานุกูล. (2555) “ครอบครัวแม่เดี่ยว : การเป็นชายขอบ และ
ความไม่เป็นธรรมในสังคม” ใน การประชุมวิชาการ ครั้งที่ 8 ประชากรและสังคม 2555
: ประชากรชายขอบและความเป็นธรรมในสังคมไทย. นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากร
และสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- กมลพรรณ พันพื้ง และสุรีย์พร พันพื้ง. (2552) “การจัดการของรัฐต่อความต้องการของครอบครัว
เลี้ยงเดี่ยว. ใน การประชุมวิชาการ ครั้งที่ 5 ประชากรและสังคม 2552 : ครอบครัวไทย
ในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร. นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- กมลพรรณ พันพื้ง, สายฤดี วรกิจโกคาทร และมาลี จิรวัดนานนท์. (2550) การทบทวนความรู้
สภาพการณ์และการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว.
- กมลวรรณ สีนะธรรม. (2556) ผลของโปรแกรมการให้ความรู้และแรงสนับสนุนทางสังคมต่อ
ความเครียดของมารดาหลังคลอด. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (สาขาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ)
กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- กรมการปกครอง. (2559) สถิติการจดทะเบียนสมรส-ทะเบียนหย่า. [ออนไลน์] แหล่งที่มา :
<http://service.nso.go.th/nso/web/statseries/statseries02.html>
(9 พฤษภาคม 2560)
- กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2558) นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว
พ.ศ. 2557-2564. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
_____. (2560) นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564.
กรุงเทพมหานคร : กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2549) สังคมไทยเป็นสุขร่วมกัน. กรุงเทพมหานคร
: อุษาการพิมพ์.
- กาญจนา พานิชมาท. (2546) ความสัมพันธ์ระหว่างความยึดมั่นผูกพันต่อวิชาชีพ การสนับสนุน
ทางสังคมและลักษณะส่วนบุคคลของหัวหน้าหอผู้ป่วยกับการเสริมสร้างพลังอำนาจของ
หัวหน้าหอผู้ป่วยตามการรับรู้ของพยาบาลวิชาชีพในโรงพยาบาลสังกัดกระทรวงกลาโหม.
วิทยานิพนธ์ พย.ม. (สาขาวิชาการบริหารการพยาบาล) ชลบุรี : บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยบูรพา.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เกศินี เกิดอนันต์. (2539) การศึกษาการอบรมเลี้ยงดูของครอบครัวที่มีผู้ปกครองคนเดียวใน กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย) กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กุสุมา พลแก้ว. (2544) **แม่หม้าย : การปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของผู้หญิงในสังคมชนบท ภายหลังการหย่าร้าง.** วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (สาขาวิชามานุษยวิทยา) กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ขนิษฐา กาญจนรังษีจันทร์. (2542) **การสร้างเครือข่ายเพื่อการพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร : กลุ่มงานวิจัยและพัฒนากิจกรรมพัฒนาชุมชน.
- คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ. (2537) **ครอบครัว.** กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี.
- จริยาวัตร คมพัยค์ม. (2531) “แรงสนับสนุนทางสังคม : มโนทัศน์และการนำไปใช้” วารสารพยาบาลศาสตร์. 6 (2) หน้า 96-106.
- จิตตินันท์ เดชะคุปต์. (2554) “มนุษย์ในระบบครอบครัวและชุมชน” เอกสารการสอนประกอบชุด **วิชามนุษย์กับระบบนิเวศ.** นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- จิตตินันท์ เดชะคุปต์ และคณะ. (2550) รายงานการวิจัย โครงการการวิเคราะห์สถานการณ์และ **การศึกษานโยบาย/มาตรการในการให้ความช่วยเหลือครอบครัวที่มีลักษณะพิเศษ : ครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว ครอบครัวพ่อแม่วัยรุ่น และครอบครัวเร่ร่อน ระยะที่ 2.** นนทบุรี : สาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- จิตตินันท์ เดชะคุปต์ และณัฐชญา พวงทอง. (2558) เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการศึกษา **ชีวิตและครอบครัว.** นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- จิรศักดิ์ เล่าศักดิ์กิติโบราณ. (2535) **แรงสนับสนุนทางสังคมต่อพฤติกรรมการป้องกันโรคเอดส์ของ ผู้รับคำปรึกษาทางโทรศัพท์.** วิทยานิพนธ์ สม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จิราพร ชมพิกุล และคณะ. (2552) **สัมพันธภาพในครอบครัวไทย.** นครปฐม : สถาบันพัฒนา การสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล.
- จิรนนท์ พิมถาวร. (2556) “ลักษณะและรูปแบบการดำเนินชีวิตของมารดาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว” **วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.** 40 (1) หน้า 85-97.
- ชาลินี สุริยนเปล่งแสง. (2547) **ความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมและลักษณะการเป็น พ่อแม่ของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีบุตรปฐมวัยในกรุงเทพมหานคร.** วิทยานิพนธ์ ค.ม. (สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย) กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ชิตชนก กอวัฒนาวารานนท์. (2556) **การศึกษาลักษณะการสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว**. วิทยานิพนธ์ สม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ณัฐรัชชา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. (2550) **การศึกษาปัจจัยเกื้อหนุนการฝ่าวิกฤตของครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว**. สมุทรปราการ : มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. (2545) **สถาบันครอบครัวกับความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม**. สมุทรปราการ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- นิชามา กิจบำเรอ. (2555) **ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพการทำงานของบุคลากรโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (สาขาวิชาการจัดการความมั่นคง) กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- นิตา ชูโต และคณะ. (2545) **การศึกษาเพื่อหามาตรการช่วยเหลือเด็กที่มีปัญหาเนื่องจากการมีพ่อหรือแม่เพียงคนเดียว**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ.
- บุญลือ วันทายนต์. (2523) **ครอบครัวและวงศ์วาน**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- บุญเยี่ยม ตระกูลวงศ์. (2528) **จิตวิทยาสังคมกับการสาธารณสุข**. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาสังคมวิทยาการแพทย์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ประภาเพ็ญ สุวรรณ และสวิง สุวรรณ. (2532) **พฤติกรรมศาสตร์ พฤติกรรมสุขภาพและสุขศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปัทมา ทัพเสริมไฟ. (2534) **ความสัมพันธ์ระหว่าง ปัจจัยส่วนตัว การสนับสนุนทางสังคมกับการเผชิญภาวะเครียดของครอบครัวผู้ป่วยจิตเภทผู้ใหญ่**. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (สาขาวิชาการบริหารการพยาบาล) กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรทิพย์ สุรโยธี ณ ราชสีมา. (2537) **อิทธิพลของปัจจัยส่วนบุคคล สิ่งแวดล้อมในการทำงานและแรงสนับสนุนทางสนับสนุนทางสังคม ที่มีผลต่อความเหนื่อยหน่ายในการทำงานของพยาบาลโรงพยาบาลศูนย์/โรงพยาบาล สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข**. วิทยานิพนธ์ พย.ม. (สาขาวิชาการพยาบาลสาธารณสุข) นครปฐม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พวงเพ็ญ ชุณหพราน และคณะ. (2543) **การปรับตัวของสตรีที่เลี้ยงลูกตามลำพังในชุมชนเมือง**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิมพ์ร่ำไผ่ สุนทรารชุน. (2549) **แนวทางการสร้างเสริมศักยภาพของแม่คนเดียวที่เลี้ยงลูก**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (สาขาวิชาสตรีศึกษา) กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์. (2530) **แนวคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเอง ในการดูแลสุขภาพ สุขภาพทัศนะทางสังคม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงแดด.
- พูนพร ศรีสะอาด. (2534) **การศึกษาเปรียบเทียบการสนับสนุนทางสังคม ที่มีผลต่อความวิตกกังวล ของนักศึกษาพยาบาล ชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 ของวิทยาลัยพยาบาลสภราชธานี** วิทยาลัยพยาบาลสภราชธานี. วิทยานิพนธ์ ส.ม. (สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์) กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ภาภิรมย์ ศรีโสภกา. (2558) “คุณภาพชีวิตของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในจังหวัดกรุงเทพมหานคร ของชมรม เครือข่ายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว” *Chula Med J.* 59 (2) หน้า 181-193.
- มนัส วณิชชานนท์. (2550) “ความอบอุ่นของครอบครัวไทย ความสุขที่ยั่งยืน” *วารสารเศรษฐกิจและ สังคม.* 20 (1) หน้า 26-33.
- มาลี จีรวพัฒนานนท์. (2545) **กระบวนการเข้าสู่การเป็นครอบครัวแม่คนเดียวที่เลี้ยงลูก.** วิทยานิพนธ์ ส.ม. (สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์) กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว. (2548) **ความเห็นประชาชนไทยภายใต้ประเด็นสถานการณ์ครอบครัวไทย.** นครปฐม : สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล.
- มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว. (ม.ป.ป) **บทบาทหน้าที่ของสถาบันครอบครัว.** นครปฐม : สถาบันพัฒนา การสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล.
- โยริโกะ ยาซูกาวา. (2558) **โฉมหน้าครอบครัวไทย ยุคเกิดน้อย อายุยืน.** [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://www.matichon.co.th/news/140406> (9 พฤษภาคม 2560)
- รชต พูลเพิ่ม. (2558) **แนวทางการส่งเสริมความร่วมมือในการสร้างความสุขในครอบครัวทหาร กรณีศึกษาชุมชนบ้านพักข้าราชการกรมแพทย์ทหารบก.** วิทยานิพนธ์ รป.ม. (สาขาวิชา รัฐประศาสนศาสตร์) นครปฐม : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.
- รัชนิวรรณ กานดา. (2558) **คุณภาพชีวิตการทำงานของบุคลากรกองเรือนจ่ามณฑลทหารบกที่ 11.** การค้นคว้าอิสระ รป.ม. (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์) นครปฐม : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2545) **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525.** กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์.
- วสันต์ มงคลรัศมี และศรันยา แจ่มสุวรรณ. (2552) **บทบาทของเครือข่ายภาคประชาชนในการต่อสู้ กับปัญหาความเดือดร้อนในการพัฒนาอุตสาหกรรม เขตอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัด ระยอง.** สารนิพนธ์ ศศ.บ. (สาขาวิชาการจัดการชุมชน) นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- วันทนีย์ วาสิกะสิน และคณะ. (2540) **ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเพศศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. (2549) **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการระบบการดูแลระยะยาว
ในครอบครัวสำหรับผู้สูงอายุ**. กรุงเทพมหานคร : มิสเตอร์ก๊อปปี้.
- ศุภชัย ปิติกุลตั้งค์. (2556) **สถานการณ์และแนวโน้มของครอบครัวไทย**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา :
http://ns2.ph.mahidol.ac.th/phklb/knowledgefiles/_21.pdf (8 พฤษภาคม 2560)
- สมบูรณ์ ขอสกุล และสรงค์กัญจน์ ดวงคำสวัสดิ์. (2536) **รายงานวิจัยพฤติกรรมกรรมการเลือกบริโภค
ผลิตภัณฑ์อาหารของแม่บ้าน จังหวัดลำปาง**. นนทบุรี : กองสุขศึกษา สำนักงาน
ปลัดกระทรวงสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข.
- สนธิ สมัครการ. (2538) **การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สมาคมคหเศรษฐศาสตร์แห่งประเทศไทย. (2542) **ครอบครัวสัมพันธ์**. กรุงเทพมหานคร : วิบูลย์กิจการพิมพ์.
- สัมฤทธิ์ ขวัญโพน และคณะ. (2554) **เอกสารประกอบการเรียนการพยาบาลครอบครัว**. มหาสารคาม
: วิทยาลัยพยาบาลศรีมหาสารคาม.
- สุกัญญา ธีระวนิช. (2539) **คลื่นลูกที่สาม แผลจาก The Third Wave**. กรุงเทพมหานคร : นานามีบุ๊กส์.
- สุจิตรา อูร์ตันมณี. (2559) “การปรับตัวเมื่อเป็นครอบครัวพ่อเลี้ยงเดี่ยว : ประสบการณ์ชีวิตพ่อเลี้ยงเดี่ยว”
วารสารพยาบาลทหารบก. 17 (3) หน้า 217-225.
- สุภรณ์ ลิ้มอารีย์ และพนม ลิ้มอารีย์. (2536) **รายงานการวิจัย : สตรีและการหย่าร้าง**.
กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- สุภัศตรา เก้าประดิษฐ์. (2535) **ความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมกับการดูแลสุขภาพ
ตนเองของคนงานในงานอุตสาหกรรม ศึกษาเฉพาะกรณี โรงงานร่วมแสงพัฒนา
อุตสาหกรรม**. วิทยานิพนธ์ ส.ม. (สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์) กรุงเทพมหานคร
: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุรพล ปธานวนิช. (2547) **เส้นทางสู่รัฐสวัสดิการ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2548) **นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบัน
ครอบครัว พ.ศ. 2547-2556**. กรุงเทพมหานคร. กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
_____. (2550) **คำอธิบายพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว
พ.ศ. 2550**. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2551) **รายงานการวิจัยผลการให้ความช่วยเหลือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว**. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ. (2537) **ครอบครัว**. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2550) **แผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)**. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2556) **มองภาพครัวเรือนไทยในรอบ 10 ปี**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : http://service.nso.go.th/nso/web/article/article_62.html (18 ตุลาคม 2560)
- อภิญา ศิริพิทยาคุณกิจ. (2553) “แรงสนับสนุนทางสังคม : ปัจจัยสำคัญในการดูแลผู้ที่เป็นเบาหวาน” **รามาริบัติพยาบาลสาร**. 16 (2) หน้า 309-322.
- อมราวดี ณ อุบล. (2544) **สุขภาพจิตของนักเรียนวัยรุ่นที่มีลักษณะครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูและสัมพันธภาพในครอบครัวต่างกัน**. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (สาขาวิชาจิตวิทยาการให้คำปรึกษา) กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อัจฉรา ยอดพีเชอร์. (2520) **การศึกษาปัญหาผู้หญิงถูกสามีละทิ้ง ซึ่งมาขอรับความช่วยเหลือจากงานสงเคราะห์ครอบครัว กองสังคมสงเคราะห์ สำนักสวัสดิการกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ สม. กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อุมาพร ตรังคสมบัติ. (2544) **จิตบำบัดและการให้คำปรึกษาครอบครัว**. กรุงเทพมหานคร : เพ็ญฟ้าพรินติ้ง.
- การสัมภาษณ์**
- มีนา (นามสมมติ) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ มณฑา ภิญโญชานนทน์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านพักของมีนา เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2560.
- ศักดิ์ชัย (นามสมมติ) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ มณฑา ภิญโญชานนทน์ เป็นผู้สัมภาษณ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ทำงานของศักดิ์ชัย เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2560.
- ศิริพร (นามสมมติ), เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ มณฑา ภิญโญชานนทน์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านพักของศิริพร เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2560.
- สมใจ (นามสมมติ) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ มณฑา ภิญโญชานนทน์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านพักของสมใจ เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2560.
- สมพร (นามสมมติ) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ มณฑา ภิญโญชานนทน์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ทำงานของสมพร เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2560.

บรรณานุกรม (ต่อ)

สมพล (นามสมมติ) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ มนทชา ภิญโญชานนทน์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านพักของสมพล
เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2560.

สมร (นามสมมติ) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ มนทชา ภิญโญชานนทน์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ทำงานของสมร
เมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2560.

สายทอง (นามสมมติ) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ มนทชา ภิญโญชานนทน์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านพักของสายทอง
เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2560.

สุเทพ (นามสมมติ) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ มนทชา ภิญโญชานนทน์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านพักของสุเทพ
เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2560.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

เอกสารรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมงานวิจัย

เรียนรู้เพื่อรับใช้สังคม

เอกสารรับรอง

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

วันที่ 5 มิถุนายน 2561

ชื่อเรื่อง สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม
ชื่อนักวิจัย/หัวหน้าโครงการ นางสาวมนทชา ภิญโญชานนท์
คณะวิชา/หลักสูตร หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต
สาขาวิชาการบริหารสวัสดิการสังคม
มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

ขอรับรองว่า งานวิจัยดังกล่าวข้างต้นได้ผ่านการพิจารณาเห็นชอบโดยสอดคล้องกับประกาศ
เขตเชิงกิก จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

ลงนาม

(รองศาสตราจารย์ ดร.จริยาวัตร คมพยัคฆ์)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย

มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

วันที่รับรอง

วันที่ 30 กรกฎาคม 2555

เลขที่รับรอง

.อ.106/2555

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์

ชุดที่ 1

แบบสัมภาษณ์ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม

แบบสอบถามชุดนี้ประกอบการวิจัย เรื่อง สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว 2) เพื่อศึกษาการสนับสนุนทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และ 3) เพื่อศึกษาแนวทางการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมและการพัฒนาโยบายสวัสดิการสังคมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ผู้วิจัยใคร่ขอความกรุณาให้ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ตอบคำถามตามความเป็นจริงจากประสบการณ์ของท่านมากที่สุด โดยข้อมูลที่ได้จากท่านทั้งหมดจะถูกเก็บไว้เป็นความลับ และขอขอบพระคุณทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

(นางสาวมนทนา ภิญโญชานนทร์)

นักศึกษาหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต

วันที่ให้สัมภาษณ์.....เวลา.....

สถานที่สัมภาษณ์.....

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ครอบครัวที่.....

1. ชื่อ-สกุล.....เพศ.....อายุ.....
2. วุฒิการศึกษา.....
3. ศาสนา.....
4. อาชีพ.....รายได้.....
5. ภาระหนี้สิน มี..... ไม่มี
ความสามารถในการชำระหนี้สิน.....
6. สถานภาพสมรสในอดีต จดทะเบียน ไม่จดทะเบียน
จำนวนครั้งการแต่งงาน.....ครั้ง
7. สถานภาพครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว พ่อเลี้ยงเดี่ยว แม่เลี้ยงเดี่ยว
จำนวนบุตร.....คน ชาย.....คน หญิง.....คน
8. สาเหตุของการเป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว หย่าร้าง คู่สมรสเสียชีวิต
 คู่สมรสทอดทิ้ง อื่น ๆ.....
9. เริ่มเป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยวตั้งแต่เมื่อใด.....และมีระยะเวลา.....ปี

ส่วนที่ 2 สภาพการดำเนินชีวิตด้านการปรับตัวเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

เมื่อครอบครัวของท่านกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว การดำเนินชีวิตครอบครัวของท่านมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร ในประเด็นต่อไปนี้

1. ครอบครัวของท่านมีการปรับตัวในด้านที่อยู่อาศัย ด้านเศรษฐกิจ ด้านจิตใจ ด้านสังคมและด้านสุขภาพ หรือไม่ อย่างไรบ้าง
2. บทบาทหน้าที่ของท่านในการเลี้ยงดูบุตรโดยตามลำพังเป็นอย่างไร
3. สัมพันธภาพภายในครอบครัวของท่าน และสัมพันธภาพระหว่างครอบครัวของท่านกับเครือญาติเป็นอย่างไร

ส่วนที่ 3 ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว วิธีการจัดการกับปัญหาและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

1. ปัญหาที่ครอบครัวของท่านที่ต้องเผชิญ มีอะไรบ้าง และเป็นอย่างไร เช่น ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านจิตใจ ปัญหาด้านสังคม ปัญหาด้านสุขภาพ ปัญหาด้านวัฒนธรรม
2. ท่านมีวิธีการจัดการกับปัญหาดังกล่าวอย่างไร และผลลัพธ์เป็นอย่างไร
3. ครอบครัวของท่านต้องการ การสนับสนุนช่วยเหลือเพื่อให้ครอบครัวของท่านสามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้ อย่างไรบ้าง

ส่วนที่ 4 การสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม

1. ท่านเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่ม/ชมรมเกี่ยวกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวหรือไม่ อย่างไร
2. ท่านทราบเกี่ยวกับบริการทางสังคมที่หน่วยงานภาครัฐ หรือเอกชนจัดให้สำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวหรือไม่ และท่านทราบจากแหล่งข้อมูลใด
3. ท่านคิดว่าบริการทางสังคมที่จำเป็นสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวยังมีอะไรบ้าง และที่ผ่านมามีครอบครัวของท่านเคยไปใช้บริการทางสังคมอะไรบ้าง จากแหล่งใด มีปัญหาอุปสรรคในการเข้าถึงและไปใช้บริการหรือไม่ อย่างไร
4. ท่านคิดว่าบริการทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่มีอยู่ในปัจจุบัน เหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการและเพียงพอสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หรือไม่ อย่างไร

ส่วนที่ 5 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

ท่านมีความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ต่อแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมที่เหมาะสมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอย่างไรบ้าง

ชุดที่ 2

แบบสัมภาษณ์บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐ

ที่เกี่ยวข้องกับงานด้านครอบครัว

สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม

แบบสอบถามชุดนี้ประกอบการวิจัย เรื่อง สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว 2) เพื่อศึกษาการสนับสนุนทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และ 3) เพื่อศึกษาแนวทางการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมและการพัฒนาโยบายสวัสดิการสังคมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ผู้วิจัยใคร่ขอความกรุณาให้ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ตอบคำถามตามความเป็นจริงจากประสบการณ์ของท่านมากที่สุด โดยข้อมูลที่ได้จากท่านทั้งหมดจะถูกเก็บไว้เป็นความลับ และขอขอบพระคุณทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

(นางสาวมนทนา ภิญโญชานนทร์)

นักศึกษาหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต

วันที่ให้สัมภาษณ์.....เวลา.....

สถานที่สัมภาษณ์.....

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ-สกุล.....เพศ.....อายุ.....
2. การศึกษา.....
3. ตำแหน่งงาน.....
4. ระยะเวลาการทำงาน.....
5. หน่วยงาน/องค์กร.....

ส่วนที่ 2 ประวัติความเป็นมา วิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ภารกิจของหน่วยงานหรือองค์กร

1. ข้อมูลทั่วไปของหน่วยงาน
 - 1.1 ชื่อหน่วยงาน
 - 1.2 วิสัยทัศน์
 - 1.3 พันธกิจ
 - 1.4 วัตถุประสงค์/เป้าหมาย
2. ภารกิจของหน่วยงาน
 - 2.1 ภารกิจหลัก
 - 2.2 ภารกิจรอง
 - 2.3 ภารกิจด้านครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเป็นภารกิจประเภทใด
3. หน่วยงานของท่านมีการดำเนินงานด้านครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ในเรื่องใดบ้างและการดำเนินงานด้านครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวคิดเป็นสัดส่วนประมาณเท่าใดของภารกิจทั้งหมดของหน่วยงานของท่าน

ส่วนที่ 3 แบบสัมภาษณ์ เกี่ยวกับนโยบายการจัดการจัดบริการทางสังคมของรัฐ การดำเนินงาน ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน

1. หน่วยงานของท่านมีนโยบายและแผนงานด้านบริการทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอย่างไร
2. หน่วยงานของท่านมีรูปแบบ วิธีการ โครงการ กิจกรรม ด้านบริการทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอย่างไรบ้าง
3. หน่วยงานของท่านมีการทำงานร่วมกับเครือข่ายทางสังคมในการให้บริการครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวหรือไม่ เครือข่ายใดบ้าง และทำงานร่วมกันอย่างไร
4. งบประมาณที่ได้ใช้ไปในการจัดการจัดบริการทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ของหน่วยงานต่าง ๆ เป็นอย่างไร (งบประมาณประจำปี แหล่งที่มาของงบประมาณ ความเหมาะสมเพียงพอและข้อจำกัด)

5. บุคลากรที่ดำเนินงานด้านบริการทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีใครบ้าง มีการดำเนินงานอย่างไร มีวุฒิการศึกษาหรือประสบการณ์ด้านนี้อย่างไร และเคยได้รับการอบรมเพิ่มพูนความรู้ หรือเข้าร่วมประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอย่างไรบ้าง
6. ผลการดำเนินงานด้านบริการทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา เป็นอย่างไร สามารถสนองตอบปัญหาความต้องการของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้มากน้อยเพียงใด
7. ปัญหาอุปสรรคของการจัดบริการทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวของหน่วยงานของท่าน มีอะไรบ้าง

ส่วนที่ 4 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

ท่านมีข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ต่อแนวทางการพัฒนานโยบายและการดำเนินงาน ด้านครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอย่างไร

ชุดที่ 3

แบบสัมภาษณ์บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาคเอกชน (เครือข่าย)

ที่เกี่ยวข้องกับงานด้านครอบครัว

สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม

แบบสอบถามชุดนี้ประกอบการวิจัย เรื่อง สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคม มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตเมื่อกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว 2) เพื่อศึกษาการสนับสนุนทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และ 3) เพื่อศึกษาแนวทางการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมและการพัฒนาโยบายสวัสดิการสังคมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ผู้วิจัยใคร่ขอความกรุณาให้ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ตอบคำถามตามความเป็นจริงจากประสบการณ์ของท่านมากที่สุด โดยข้อมูลที่ได้จากท่านทั้งหมดจะถูกเก็บไว้เป็นความลับ และขอขอบพระคุณทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

(นางสาวมนทชา ภิญญูชานนพันธ์)

นักศึกษาหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต

วันที่ให้สัมภาษณ์.....เวลา.....

สถานที่สัมภาษณ์.....

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ-สกุล.....เพศ.....อายุ.....
2. การศึกษา.....
3. อาชีพ.....
4. รายได้ของครอบครัว.....
5. องค์กร/ เครือข่าย.....
6. สถานภาพในเครือข่าย
 - () คณะกรรมการ
 - () สมาชิก
7. บทบาทหน้าที่ของท่านในเครือข่าย
.....
.....
8. ระยะเวลาที่เข้าร่วมเป็นเครือข่าย.....

ส่วนที่ 2 ประเด็นในการสัมภาษณ์

1. เครือข่ายของท่านมีประวัติความเป็นมาอย่างไร
2. วัตถุประสงค์ เป้าหมายของการรวมตัวเป็นเครือข่ายเป็นอย่างไร
3. เครือข่ายของท่านมีการจดทะเบียนเป็นองค์กรนิติบุคคลหรือไม่ ถ้ามีการจดทะเบียน หน่วยงานของท่านมีการจดทะเบียน คือ.....สถานที่ดำเนินการ เมื่อใด
4. โครงสร้างการบริหารงานเครือข่ายเป็นอย่างไร
5. จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่าย.....ครอบครัว ระยะเวลาการจัดตั้ง.....ปี
6. กิจกรรม/โครงการที่เครือข่ายของท่านดำเนินการมีอะไรบ้าง ความต่อเนื่องของการจัดกิจกรรมเป็นอย่างไร
7. เครือข่ายของท่านได้รับการสนับสนุน ส่งเสริมการดำเนินงานจากใคร อย่างไร
8. ปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงาน มีอะไรบ้าง
9. ประโยชน์ที่สมาชิกของเครือข่ายได้รับมีอะไรบ้าง
10. ท่านได้รับประโยชน์อะไรจากการมาทำงานเครือข่าย

ส่วนที่ 3 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

ท่านมีข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ต่อแนวทางการพัฒนานโยบายและการดำเนินงาน ด้านครอบครัว เลี้ยงเดี่ยวอย่างไร

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ – สกุล	นางสาวมนทนา ภิญโญชานนท์
วัน เดือน ปีเกิด	30 กันยายน 2525
ที่อยู่ปัจจุบัน	14 ซอยประดิษฐ์มุนญธรรม 19 แขวงลาดพร้าว เขตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2549 คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ สังคมสงเคราะห์ศาสตรบัณฑิต
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2549 – 2552 ศูนย์อำนวยการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม พ.ศ. 2553 – ปัจจุบัน นักสังคมสงเคราะห์ สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 2